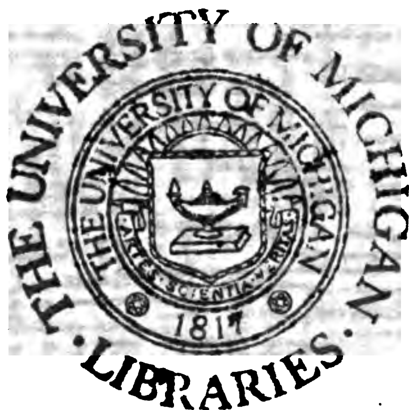

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

Slovanské právo v Čechách a na Moravě, III, 1:

ZÁKLADY

ZEMSKÉHO ZŘÍZENÍ

V KORUNĚ KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO

ZA KARLA IV.

(SLOVANSKÉHO PRÁVA III. SVAZEK I.)

SEPSAL

D$^{r.}$ HERMENEGILD JIREČEK.

Jireček von Samokov, Hermenegild

V PRAZE 1872.

NÁKLADEM FRIDRICHA TEMPSKÉHO.

Tisk Jindř. Mercy-ho v Praze.

ÚVOD.

Nová perioda nastala právu slovanskému v Čechách a na Moravě počátkem XIV. věku či vlastně řečeno počátkem panování rodu Lucemburského. Vedle zákonů a řádů starodomácích zakořenily se v těchto zemích práva i obyčeje zcela jiné, právo městské původu německého, právo horničí původu německého a pořádky feudalní podobně dle vzorů německých utvořené. Sahaly sice počátky řádů těchto hned do století předchozích, ale pevně zakotvily se v zemi teprvé ve XIV. věku, kdež také hodnost královská, vyvinuvši se na základě staré hodnosti knížecí, vrchole moci své dostoupila.

Samo království české působením císaře a krále Karla vytvořilo se v říši mohutnou, obdrževši zřízení státní, jenž v základech svých řadu věkův přetrvalo a mocně osvědčilo platnost svou.

Přítomný spis věnován jest názornému vylíčení základův těchto, i stanoví pokračování díla „Slovanské právo v Čechách a na Moravě," jehož svazek I. vydán jest r. 1863 a svazek II. r. 1864.

Svazek III. Slovanského práva obsahovati bude kromě vylíčení základů zřízení zemského za Karla IV. tuto podaného, soustavu práva zemského, jak prodlením XIV. věku až do válek husitských vyvinulo se. Pramenové práva toho v celistvém souboru svém došli zatím u veřejnost, obsaženi jsouce v díle našem: Codex juris bohemici II. 2. (Jus terrae atque jus curiae regiae saeculi XIV. 1870.)

(„Soustava práva zemského" jakožto druhé oddělení třetího dílu Slovanského práva vydána bude později.)

Pomůcky, kterých jsme při skládání spisu tohoto užili, jsou kromě obecných pramenův tyto následující:

Form. = Palacký, Ueber Formelbücher I. 1842, II. 1847.
C. Jur. / **Cod.** = Jireček Codex Juris bohemici I. 1867, II. 2. 1870.
Pelzel, K. = K. Karl IV, König in Böhmen 1780 Urk.
Maj. Car. — MCar. = Majestas Carolina (Jireček Cod. II. 2).
Chyt. = Cod. dipl. et epist. Moraviae VI. 1854, VII. 1858.
Reg. — **Erb.** = Erben, Regesta I.
Zwettler Stift. = Zwettler Stiftungsbuch.
Form. Kralovec. = Voigt, Urk. Formelbuch des N. Hein. Ital. 1863.
ŘPZ. = Řád práva zemského (Jireček Cod. II. 2).
KRožm. — Kniha Rožmberská (Týž Cod. II. 2).
Boč. = Boček, Codex dipl. et ep. Moraviae I—V.
A. Karlšt. = Inventář archivu Karlšteinského (v rukopise).
AB. = Aurea Bulla.
JRM. = Jus regale montanorum (Jireček Cod. I).
zD. = Pána O. z Dubé Připis a Výklad. (Jireček Cod. II. 2.)
Arch. = Palackého Archiv český I—V.
Mon. = Dobner, Mon. I—VI.
KTov. = Kniha Tovačovská.

Ve Vídni, dne 1. Nov. 1871.

Spisovatel.

OBSAH.

§. 1. Hranice země české.

(Viz Dílu I. §. 1. a Dílu II. §. 1).

V nejstarší době srovnával se obor země české z úplna s hořejším poříčím Labským, tak že hranice zemské šly po hřebenu hor zemi obkličujících, po rozhraní vod; v ten čas země česká představovala jednotný celek zeměpisný. V druhé, následující době, zejména ve století XI., XII. a XIII., hranice zemské neshodovaly se již s rozhraním vod naprosto, aniž obor zemský byl celkem zeměpisným; za to však nastala shoda mezi hranicemi církevními a hranicemi zemskými, jelikož území biskupství Pražského jedno bylo s územím politickým, vyjímajíc odchylky nevelmi patrné. Týž poměr zůstal a trval i v době, o níž tuto se píše, totiž po celé století XIV.; i tu rovnalo se území církevní politickému oboru zemskému, hranice biskupství Pražského hranicím země české.

Za té doby kolonisací země značně byla pokročila, a veliké části hvozdu pomezního druhdy tak rozsáhlého proměněny jsou v krajiny vzdělané; nicméně hvozd, ač bez porovnání ztenčenější, napořád ještě zůstával přirozenou ochranou země, zvláště na stranách západních, severozápadních i severovýchodních, kdežto na jihovýchodě, naproti Moravě, kraj o mnoho byl již otevřenější a obydlenější.

Biskupství Pražské ve XIV. věku obsahovalo Čechy kromě Chebska. Chebsko zůstávalo vždy ještě za hranicemi i patřilo napořád k biskupství Řezenskému; bylot ovšem ve svazku s korunou českou, ale toliko co země od říše jí zastavená (§. 7, h). Co do čáry mezní, která Chebsko dělila od Čech, tož nejzázší farské osady dekanatu Loketského byly proti Chebsku Kotzengrün, Königsberg, Žandov a Königswart, tak že čára hraničná šla potokem Libočí k Ohři a za Ohrou potokem nejmenovaným k Dillenberku. Od Dillenberku (starého Thilchelberku) táhlo se rozhraní hvozdem pomezním po hřebenu hor, nazývaných Les Český anebo Les Bavorský. Ještě r. 1379 slove celý ten hvozd „Silvæ

Boemicales" neb r. 1383 „Silva Boemicalis" (Form. II. 159, 160), z čehož dnešní název Böhmerwald, znamenající v rozumu historickém všecko horstvo od Dillenberku až ke stezce Linecké. Hranice nazýváno tu proti Německu a Bavorsku r. 1263 „metæ Teutoniæ," „termini Teutoniæ" (list Sv. Korunský), nebo r. 1259 „meta inter Boemiam et Bavariam" (list Vyšebrodský). Nad prameny Vltavy zejména se připomíná hřeben hor jakožto předěl neb rozhraní mezi Čechy a Bavory: In rivo Wltawic minoris usque ad altitudinem silvæ Boemiam et Bavariam dividentem (1259). Cujus prædii termini metis Teutoniæ conjunguntur, prout fontes et rivi influunt cum aquis fluvialibus nostro regno (1263).

Jedna část staré české župy Vitorazské (I. §. 1, 12, II. §. 1) byla až do časův Otakara II. počítána k zemi české, totiž ta, která podle rozsudku císarského r. 1179 přiřčena byla k Čechám a kterou r. 1185 kníže Fridrich český byl dal v léno Hadmarovi z Chuenringu. Stal se o to spor r. 1277, když Otakar II. přinucen byl odříci se země rakouské v ruce Rudolfa, krále římského, a král tento nepřízeň maje k Chuenringům, na jich panství sáhnul. Píše o tom Otakar Rudolfovi, řka že co Chuenring Vitorazský drží, ne k Rakousům, ale k Čechám náleží: Illud enim, quod Heinricus de Weitra sibi vendicare conatur, certi asserimus et securissime profitemur, quod ad regnum nostrum pertinet et tempore ducis Leupoldi (1198—1230) avus noster (t. j. Přemysl I.), tempore vero Friderici (1230—1246) pater noster (t. j. Wenceslaus I.) pacifice possederunt; nam metæ regni nostri usque ad illum locum, qui . . . . dicitur, protenduntur, et id totum avus noster et pater noster, ut diximus, temporibus L. et Fr. ducum Austriæ absque contradictione aliqua libere tenuerunt. Dokládá tedy král Otakar, že doufá, „quod limites terrarum nostrarum, quas a vobis tenemus atque recepimus, conserventur illæsi, et ut regnum nostrum taliter distrahi non contingat (Dolliner 64). A v skutku, v míru r. 1277, 6. Máje následovavším přiřknuta jest ona část k Čechám: Metis Boemiæ, Moraviæ et Austriæ in eo statu manentibus, quo tempore regum B. et marchionum M. nec non Leupoldi et Friderici ducum Austriæ ab eisdem dominis sunt possessæ (C. Jur. I. 67, III.). Avšak spor o rozhraní zdejší i napotom trval.

Nad řekou Strobnicí rozkládal se ještě r. 1362 rozsáhlý les, 125 lánů zvící, náležející k Novým Hradům, jehožto meze byly: Via quæ ducit de villa Nakalicz ultra Pucher usque ad paludem sive blato; deinde penes ipsam paludem sunt fines Psí Ostrov, et abinde quædam semita usque Kochlov signata et insuper usque ad quercum regis super limites Herstrass et abinde usque ad flumen dictum Strobnicz (list Hrad.)

Končina Vitorazská nebyla zahrnuta v území biskupství Pražského, nýbrž náležela ode dávna k diecesí Pasovské. Pomezní fary naproti Vitorazi byly Strobnice a Nové Hrady.

Hranice mezi Čechy a Moravou bez velikých proměn zůstaly tytéž, nešly však přísně po rozhraní vod, ješto končina na temeništi Jihlavy, přirozeně náležející k území moravskému, též končina Polícská nad Svratkou a Landskronská nad moravskou Sázavou zůstaly při Čechách, za to pak krajina kláštera Žďárského na vrchovišti české Sázavy, náležející podle přirozeného položení k Čechám, přičtena jest k Moravě.

Kladsko t. j. celá ona kotlina, kterou na vrchovišti svém činí řeka Nisa, tedy i končina Broumovská, počítáno jednostejně k zemi české a k biskupství Pražskému. Klášterské městečko Broumov výslovně se klade na pomezí (tehdá) polské: 1348 Brumow situm in metis versus Poloniam (Pelzel K. 45), oppidum monasterii (Ib.). Také i osady Friedland, Waltersdorf a Trautliebersdorf (Trutlibi villa), jsouce za našich časů prusko-slezské, ale náležející k poříčí Nisy Kladské, slušely tehdá ke Kladsku i byly farskými osadami dekanátu Broumovského.

Hory Krkonoše chránily Čechy na severo-východě; hranice zemské šly zde přísně po rozhraní vod, jakž o tom svědčí úkaz ten, že dvé osad, nyní prusko-slezských, ale ležících na pramenu potoka do Čech k Poříčí (Parschnitz) tekoucího, totiž Albendorf a Bartelsdorf (Bertholdi villa), počítáno k dekanátu Královdvorskému, tudíž k diecesí Pražské.

Naproti Lužici šlo pomezí tak, že vnitř hranic, tedy jakožto částka Čech i diecesí Pražské, leželo město Žitava s následujícími osadami farskými podél rozhraní: Advocati villa (Voigtsdorf?), Grünau na Nise Zhořelské, Ostritz, Jiva (Eibau), Hennersdorf, Rumburg (Hronburg) a Schönlinde, vesměs dekanátu Žitavského, biskupům Pražským podřízeného.

Od těch míst, kde Labe ven z Čech vystupuje, až ke končinám Chebským táhlo se lesnaté tehdá pohoří, slovoucí nyní Hory Krušné. Dle svědectví Maj. Car. táhly se zde lesy na pomezí od řeky Labe (ultra Usk) až k Domašínu (in montibus, vid. in metis terræ ultra Usk, ultra Pontem et ultra Cadanum usque in Domašín, dnešní Tomitschau na Klášterecku).

Hranice zemské i biskupské sahaly zde ostatně za hory, ješto končina hradu Königsteinu počítána jest k biskupství Pražskému s osadami farskými Königstein, Reinarts (Reinhardi villa), Strupin, Hennersdorf (Henrici villa) a Gottleube (Gotlavia). — Město Perno počítalo se sice k zemi české, ale náleželo k biskupství Míšenskému.

Veliké lesy po hranicích českých rozložené slaveny jsou ještě od Karla jakožto vzácná ozdoba země české i jakožto vydatná obrana její: Etenim inter ceteras silvas nostras illa cordi nostro debet esse præcipua et singulari custodia custodiri, quæ tam utili, tamque mirabili arborum congerie regnum nostrum Boemiæ circuit; cujus eminens protensusque ambitus præstat feliciter eidem regno propugnacula perpetuo gloriosa (Maj. Car.).

§. 2. Rozdělení země v Čechách.

(Viz II. Dílu §. 2 a §. 28).

Přistupujíce k otázce o rozdělení země ve XIV. století, musíme především vysloviti ráz této doby tím, že se v ní vykonalo přetvoření starých žup v novější kraje. Podle toho nese XIV. stol. v první polovici své ještě pořád ráz starého zřízení župního, kdežto ve druhé polovici vytvořeno již rozdělení na kraje.

I. Přetvořování žup.

Chtějíce vylíčiti přechod tento, musíme napřed ohlednouti se po tom, co se stalo ze starých hradů župních, těchto středisk žup a sídel úřadův župních; shledáme, že jich rozličný potkal osud, buď že docela zmizely, anebo že v jiného rázu osady byly přeměněny.

Zcela zmizeli následující hradové, žijící toliko v památce malých osad: Dřevíč, Kamenec, Železnice, Libice i Havraň, Miletin, Vratislav, Úřetov, Bozeň, Prácheň, Sedlec, Vratno.

V města královská obrátili se Žatec, Litoměřice, Mělník, Boleslav Mladý, Hradec Králové, Chrudim, Čáslav, Kúřím, Netolice, Plzeň, Stříbro.

Jiní stali se jměním soukromým, buďto že přešli v držení osob jednotlivých anebo v panství sborů duchovních, jako Rokycany, město biskupské, Bělina statek Ojíře z Friedberka (Militi Hogerio et heredibus suis contulit Wencelaus I. Belinam castrum et civitatem cum suis pertinentiis), Děčany zastaveny Otíkovi Brandeburskému, Litomyšl osada zprvu klášterská, napotom biskupská, Chýnov osada biskupská.

Opět jiní zůstali hrady neboli zámky královskými, jako Vyšehrad, Praha, Tetin, Boleslav Starý, Kamýk.

Avšak jestliže starý hrad župní zmizel anebo v osadu jiného rázu se proměnil, samo úkrají jeho tím ještě nezmizelo. Obdrželo jiné sídlo, ponejvíce ve městech nově vzešlých, při čemž buď jméno takového města přešlo na území anebo zachováno staré i na dále. Tím spůsobem nazvána stará župa Vratislavská úkrajím Mýtským po městě Mýtě, jenž v sousedství hradu Vratslavského bylo vzešlo; takž i župa Havranská po městě Nimburce slula na dále úkrajím Nimburským, župa Bělinská úkrajím Mostským. Staré jméno zachovaly jiné župy, i když se sídlo úřadů jejich proměnilo; župa Rokycanská slove napořád ještě Rokycanskou, ačkoliv sídlem úřadův hned r. 1343 byl hrad Křivoklát; župa Prachenská slove tak i dále, ačkoliv hradisko Prácheň již r. 1315 darováno bylo od krále Jana panu Bavorovi.

Že staré zřízení župní začalo klesati a tím i rozdělení země se měniti, toho příčina byly: 1. Četné immunity sborům duchovenským i lidem jich udělované, čímž rozsah právomocnosti soudní, prvé úřadům župním přisluševší, úžil se a svíral. 2. Že v Praze začal vyvíjeti se soud zemský, jehožto právomocnost rozšiřovala se netoliko co do předmětů na větší počet případův soudních, ale i na svobodné obyvatelstvo celé země. Odtud soudové neboli cúdy po krajích začaly slouti úřady menší neboli úřady malé, naproti velikému úřadu neb soudu Pražskému. 3. Jiná příčina bylo zavedení jinakých práv posud v zemi nebývalých, jdoucí v zápětí za novými osadami městskými a vesnickými; příchozí osadníci němečtí, jsouce povoláni ode králův do země, přinesli také své národní právo s sebou, čehož jim plnou měrou přáno. 4. Veliké množství osad vesnických, zanechavše starší zřízení své, poddaly se výhodnějšímu právu novému, poněvadž úředníci župní, jsouce systematicky zbavováni své moci a své působnosti, utiskati začali těch, kteří ještě zůstali pod právomocí a působností jejich.

První polovice XIV. stol. představuje nám živý obraz, kterak staré úřady župní v mnohých župách mizely; vidíme, že již ne všude v každé župě měli komorníka, kterýžby vykonával póhon anebo spolu byl při póhonu s komorníkem Pražským; malé župy spolčovaly se namnoze s většími, mohutnějšími, jako toho příklad máme při Hradci, kamž připadly staré župy Opočenská, Miletinská, Železnická, pak při Plzni, kdež úřad potáhl k sobě konečně i úřad starý Stříberský.

Nejtužším svazkem žup bylo v XIV. století ještě soudnictví, z kteréžto příčiny sluly úřadové župní buď starým názvem anebo

novějším popravy, též také i potom bernictví t. j. vybírání daní, ač tu již zvláštních berníků jakožto úředníků královských nebylo. Staří županové či kastellánové již se neobjevují; působnost jejich přešla dílem na tak zvané popravce krajské, dílem na purkrabí hradův královských; za to staří vládaři nepřestali trvati, ale sídla svá měli již na hradech královských.

Kterak se ostatně sídla úřadův měnila, o tom svědčí slova v listině Karlově z r. 1340 příčinou nově založeného hradu Twingenberka u Bělkovic v Moravě: Si in castro futuris temporibus villicum, poprawczonem vel alium officialem institui seu residere, vel castrum ipsum tenere aut judicium czudæ inibi collocari contigerit etc. (Pelzel K. 24).

Již pak přistupme k vypočtení okresův, kterých stávalo v první polovici XIV. století.

R. 1338 zapsal král Jan všecka odúmrtí, králům příslušná, panu Petrovi z Rožmberka v těchto provinciích: In Bolezlaviensi, Czaslaviensi, Greczensi et Mutensi, nec non Bechinensi, Chinoviensi, Prachinensi, Dudleviensi, Wltaviensi et Bosinensi.

R. 1341 zapsal témuž Rožmberkovi práva svá „jura nostra" provincií následujících: Pylsnensis, Boznensis, Prachnensis, Volinensis, Wltaviensis, Bechynensis, Chynoviensis, Dudlebensis et Netolicensis.

R. 1349 ustanovil Karel Jošta z Rožmberka a bratra jeho za hlavní berníky v provinciích: Multaviensi, Chynoviensi, Bechynensi, Dudlebensi, Netolicensi, Wolinensi, Prachinensi et Boznensi (Chyt. VII. 932).

Podle desk manských byly provincie tyto: Grecensis, Mutensis, Pragensis, Boleslaviensis, Nimburgensis, Melnicensis, Raconicensis, Veronensis, Bechinensis, Chinoviensis, Boznensis, Prachinensis, Wltaviensis, Kamycensis, Plznensis, Piescensis, Dudlevensis, Czaslaviensis, Zacensis, Litomericensis, Pontensis, Kurimensis, Chrudimensis, Slanensis (Tabula provinciarum).

Podle těchto zpráv byly okresy v řečené první polovici XIV. věku následující:

1. Pražsko (Stará župa Pražská).
2. Slansko (Stará župa Dřevíčsko-Slanská).
3. Rakovnicko (Stará župa Rokycanská).
4. Berúnsko, jinak Podbrdí (Stará župa Tetinská).
5. Žatecko (Stará župa téhož jména).
6. Bělinsko, jinak Mostecko (Stará župa Bělinská).
7. Litoměřicko (Stará župa Litoměřická, Děčanská i Kamenecká).

8. Mělnicko (Stará župa téhož jména).

9. Boleslavsko (Soubor obou žup Boleslavských, Staro- i Mlado-Boleslavské).

10. Nimbursko (Stará župa Libicko-Havranská).

11. Hradecko (Soubor žup Hradecké, Železnické, Miletínské, Opočenské).

12. Mýtsko (Župa druhdy Vratislavská a Litomyšlská?).

13. Chrudimsko (Župa druhdy téhož jména).

14. Čáslavsko (Dědic župy Čáslavské i Úřetovské).

15. Kúřimsko (Župa druhdy Kúřimská a Vyšehradská).

16. Chýnovsko (Stará župa téhož jména).

17. Bechyňsko (Župa druhdy téhož jména).

18. Vltavsko.

19. Kamycko (Župa prvé téhož názvu).

20. Bozensko (Župa téhož jména).

21. Písecko (Okres před tím nebývalý).

22. Dúdlebsko (Župa druhdy téhož jména).

23. Netolicko (Župa druhdy Netolická).

24. Volynsko (Okres před tím nebývalý).

25. Prachensko (Župa téhož jména).

26. Plzensko (Župa stará téhož jména s župou Mežskou).

II. Zřízení 12 krajův.

Veliké proměny dočkalo se rozdělení země v XIV. století: zřízenoť dvanácte krajův, a krajové označeni tím, že v každém z nich měli kmetství zemské rodové panští tam usedlí. Zároveň přijali krajové tito povahu okresův berničných na sebe. Hlavně pak značily se tím, že tak jako druhdy župy představovaly obce župní, ráz ten přijali na se krajové nově utvoření, tak že kraj spolu byl obcí krajskou, čehož v první polovici XIV. věku při okresích nepozorováno. Možno tedy říci, že toto nové politické rozdělení země bylo vlastně a případně zřízením krajským. Méně dotkla se proměna tato soustavy soudní; soudové drželi se napořád ještě svých starších okresů (poprav), ač i tu se jeví náchylnost následovati rozdělení krajského, kteréž přetrvalo všecku bouři husitskou, ba vlastně teprvé v nové a v plné platnosti po válce té vystupuje, s hejtmany krajskými v čele.

Důležité svědectví a jistě nemylné poskytuje, co se týče krajův, předně seznam krajův v příčině vybírání berní za Vácslava složený a

v knize Staroměstské zachovaný, potom seznam kmetův zemských, k čemuž konečně přistupují listinná svědectví o zřízení krajském z let krále Vácslavových.

Berna regalis generalis regni Boemiæ colligitur per districtus infrascriptos ac sessiones, in quas huiusmodi districtus subdividuntur, tak zní nápis v onom listu staroměstském. Krajové jsou tito: 1. Pražský nebo Kúřimský. — 2. Slanský. — 3. Rakovnický. — 4. Žatecký. — 5. Litoměřický. — 6. Boleslavský. — 7. Hradecký. — 8. Chrudimský. — 9. Čáslavský. — 10. Bechynský. — 11. Prachenský. — 12. Plzenský.

Seznam rodův panských, kterým přislušelo kmetství v krajích, zná také 12 krajů. (Krajův jest dvanácte: 1. Kúřimsko, 2. Slansko, 3. Žatecko, 4. Plzensko, 5. Prachensko, 6. Písecko, 7. Bechynsko, 8 Čáslavsko, 9. Hradecko, 10. Chrudimsko, 11. Boleslavsko, 12. Litoměřicko).

Seznam tento shoduje se se seznamem berničným až na dvé odchylek, předně že nezná Rakovnicka, za to ale vypočítává vedle kraje Bechynského také kraj Písecký, což patrně mělo příčinu v přílišné rozsáhlosti kraje Bechynského, tak že potřebí bylo rozvésti jej na dvé, kdežto kraj Rakovnický z neznámých příčin v jedno splynul s krajem Slanským.

Předůležité jsou konečně listiny z dob krále Vácslavových, svědčící o krajích jakožto obcích, jež měli své sjezdy krajské, zemané o sobě, města o sobě.

III. Territoria kromě krajův.

Mezi kraji tuto vytknutými schází, jak vidět, několikero končin, jež v minulých stoletích byly župami, zejména končina Sedlecká a území Kladské. Odkud to? Odpověď: Obojí tato končina osazena jest obyvateli z Němec povolanými a ustaven zde pořádek na základech docela jiných, totiž na ústavě manské, čímž se stalo, že obyvatelé vyjmuti jsou z obecné právomoci zemské. Na témž základě ustrojeno jest i třetí territorium na řece Úpě, kdež osadníkům odevzdána končina Trutnovská, territorium Trutnovské.

Loketsko (districtus Cubitensis). Vystavění silného hradu Lokte (castrum firmissimum Loket 1234, Ellenbogen 1239, Cubitus 1239) ve staré župě Sedlecké připadá tuším do prvních let panování krále Přemysla I. Jsa tak jako druhdy Sedlec hradem zeměpanským, byl Loket s počátku dědicem hradu Sedlce, t. j. hlavou župy Sedlecké, tak jako hrad Slaný dědicem byl po Dřevíči, hrad Havraň po Libici. Županové tam sídlevší jmenují se r. 1234 Sulislav, r. 1253 Jaroš. Až do Přemysla II. bylo Loketsko a Sedlecko jedno, a mělo převahou obyvatele

slovanské. (Osady: Sedlec hrad, Velichov, Vadum Radovani, montes Strany 1140, Vojkovici, Těchomyšl, Gradišče, Sconewalde villa, Lesce fluvius 1178, Chodov 1196, Slawko-Wörth 1207, Lichtenstat 1213, Hluboká rivus 1232, Teplá flumen 1232, Königsberg 1232, Loket hrad, Jakubov villa 1234). Teprvé král Přemysl II. odevzdal končinu tu osadníkům z Němec povolaným. Co Přemysl II. začal, král Jan dovršil, an r. 1341 krajinu Loketskou i formálně vymanil z pod obecného zákonodárstva zemského, dada obyvatelům vlastní právo, vlastní zřízení. Avšak hrad zůstával napořád v rukou a v moci králově, i byl jeden z těch, kteří ušli zástavy. V listině své z r. 1341 jmenuje král obyvatelův „nostros dilectos feudales, vasallos et incolas districtus Cubitensis"; a dokládá o nich, že jsouce na pomezí zemském postaveni, všelijak trpí od zahraničných sousedův (Qui quasi in finibus nostri regni, extraneis vicinis cum ipsis non modicum discordantibus, circumsepti sedeant.) Také prý stojíce pod spravou královského purkrabí na Loktě práv svých od prvu jim příslušných nedosti mohou užiti (qui suis juribus quibus ab antiquo freti sunt, propter crebras purgraviorum Cubitensium mutationes frui nequeunt et potiri). Z těch příčin král s radou kmetův zemských (baronum nostrorum præhabito consilio) ztvrzuje obyvatelům užívání vlastního jich práva a zároveň je vymaňuje z pod obecného práva zemského (jura ipsorum, quæ ab antiquis habuerunt temporibus, confirmamus, primo quod nullus ex ipsis feudalibus, vasallis et incolis ad zudam Pragensem vel aliquam zudam aliam evocari debeat etc. Roeszler).

Meze territoria Loketského do podrobna vypsati na ten čas nelze; tolik vědomo, že hrad Neydek s vesnicemi Tyrbach (Dürrbach) a Hermannsgrün (Kammersgrün) řečenými stál v Loketště (in districtus Cubitensi, specialiter castrum N. cum villis T., H. et aliis. Chyt. VII. 355); listy zemské Karlšteinské svědčí, že v Loketště byli hradové Neudeck 1341, Hartemberg 1350, Grasslitz 1366, město Falknov 1360, tvrze Zotl (?). Také Lichtenstadt (Hroznětin) přičísti sluší k Loketsku, neboť Karel r. 1350 nařizuje purkrabím Loketským, aby klášteru Tepelskému nepřekáželi v pravích tam starobylých (Pelzel K. 216). — Vně hranic Loketských ležely osady Svatobor a Šemnice (na Kysybelsku), náležející do kraje Žateckého. Z objemu dekanátu Loketského nelze souditi o objemu territoria, neboť fara Svatoborská stála sice pod děkanem Loketským, ale osada slušela ke kraji Žateckému.

Trutnovsko. Během XIII. stol. vytvořila se v lesnaté končině řeky Úpy nová župa, prvé nebývalá, slovoucí provincia Upensis (1260). Požitky její držel toho roku pan Idík ze Švabenic v zástavě ode krále, maje sídlo své v trhové osadě Úpě (tak prvotně slula osada

dnešního města Trutnova), kde založil dům špitálský. V těch letech povolal Přemysl II. do župy Úpské nové osadníky z Němec, tak jako do Loketska a Kladska; i vzešlo město Trutnov na místě trhové osady Úpy, již starší obyvatelé příchozím postoupiti museli, obdrževše bydliště tu, kde nyní Staré Město. (R. 1301 mluví král Václav II. o městě Úpě, jinak Trutnovu, jakožto svém: in civitate Upa, quæ nunc nostra est, et alio nomine de novo Trutnow nuncupatur). Avšak již r. 1313 nacházelo se město zase v zástavě, a to u pana Jana z Wartemberka. R. 1329 dal král Jan krajinu Trutnovskou knížeti Hendrichovi Javorskému směnou za Zhořelsko, a to tak: Trautenow et Curiam cum omnibus suis appendiciis, bonis feudalibus et hominibus, salvis omnibus eorum quibus ad nos pervenerunt, juribus, in tantum etiam, quod nec collectam nec steuram generalem quæ vulg. berna dicitur, de eisdem nisi per regem ipsum aut suos officiales imposita fuerit regno Boemiæ, et tunc taxationem illam quæ colligitur in Boemiæ, recipere debeamus, secum commutavimus. Teprvé r. 1334 Karel zemi tuto zase vyprostil (Pelzel K. p. 48). Osadníci němečtí řídili se zde tak jako osadníci Kladští právy císarskými a německými, kteráž jim král Jan r. 1340 znovu potvrdil, vymaňujíc je z pod obecné právomocnosti cúdní. Dle listu daného v Paříži dne 26. Januaru 1340 manové Trutnovští měli zvláštní svůj soud (landgericht), slovouce pospolu r. 1349 feudales, terrigenæ, judices, jurati, cives et communitates. Sám kraj jmenován jest districtus seu territorium Trutnowiense. R. 1349 propůjčil král Karel soudní i lesní úřad v Trutnovště, jež držel král. lesní Vaněk, Peškovi Krabici z Weitmile (officia vid. judicium provinciale, quod landgericht dicitur, et forestariam silvarum districtus Tr. cum omnibus ipsorum juribus, prout Wanko forestarius ista hactenus tenuit. Chyt. VII. 919, 948.) — V území Trutnovském byla města dvě: Trutnov (Nova Trautenaw) a Dvůr (Curia civitas), obě majíce své zřízení obecní (judices, jurati, cives et communitates T. et C. civitatum), kromě jiných městeček (et aliorum oppidorum) i vesnic (villarum). — Církevní správa slušela zde jako ve Kladště a v Loketště bez proměny biskupům Pražským; děkan sídlel ve Dvoře, nyní Králové.

Kladsko. Staré zřízení župní trvalo v Kladště až do Přemysla II; ještě r. 1253 známe pana Havla župana (Hawel de Cladzko), jenž založil město po sobě řečené, Hawels-wörth. Král Přemysl II. krajinu Kladskou osadil Němci o právě manském, a ti založili množství vesnic, nazvaných nejvíce po původci Litwinovi, Kunratovi, Eberhardovi, Heinzovi, Oldřichovi, Gebhartovi, Henningovi, Walterovi, Wilémovi a j. Řeč jest o manském právu obyvatelů Kladských r. 1325: Jus quo feodarii

et vasalli nostri (t. j. krále Jana) Glacenses fruuntur et gaudent (Chyt. VI. 281). Po smrti Přemyslově dostalo se Kladsko v doživotné držení Jindřichovi knížeti Vratislavskému (Cod. I. 70). Cos podobného opakovalo se r. 1325, kdež kníže Vratislavský, Jindřich, směnil knížectví své s králem Janem za kraj Kladský, na doživotí sobě postoupené (hinc rex provinciam Glacensem ad tempora vitæ ducis possidendam assignat pro ducatu Wratislaviensi. Franc.). Při tom při všem počítáno Kladsko vždy k zemi české jakožto část její, nikoli ke knížectvím slezským (Maj. Car. čl. VI. a list Karlův z r. 1348); též i církevní správa slušela biskupům a arcibiskupům Pražským.

Kromě territorií Loketského, Trutnovského a Kladského náležely ve sklad země i království českého také krajiny některé za horami položené, a sice: Žitavsko, krajina Kamene Královského s městem Pernem, a končina Zavidovská.

Žitavsko. Tak nazýváme starobylé území Nišanův čili někdejší Zagošč (cf. Dílu I. §. 9, Dílu II. §. 6, C. Jur. I. č. 41) po městě Žitavě, založeném okolo roku 1238. Nišané sluli staří slovanští obyvatelé zdejší po řece Nise, Žitava pak bez pochyby bylo prvotní jméno přítoku Nisy, nad kterýmž založeno město. Za krále Václava I. byli královskými kastellany v Žitavě členové panského rodu Hronovicův: 1238 Častolov, 1241 Henricus castellanus, 1249 Henricus junior, 1249 Smil. — Po pádu Přemysla II. dostalo se město Žitava spolu se starým hradem Drěnovem (u Zhořelce) zástavou v ruce Otíka Braniborského, až r. 1283 z povinnosti té vybaveno jest (C. Jur. I. 74). — Po tom dáno Žitavsko v zástavu věnnou, a sice knížeti Henrichovi Fürstenberskému a Javorskému, jenž sobě vzal byl za manželku Anežku, dceru krále Václava II. Věno vysazeno dle obyčeje v 10000 hř. R. 1337 vydal Henrich zástavu tuto králi Janovi zase, obdržev doživotné zato užívání město Hlohova Velkého a krajiny k němu slušící (Pelzel K. p. 72). — M. Car. v čl. VI a VIII. jasně svědčí, že končina Žitavská počítána ve sklad království českého, tak jako jiné kraje české: Sittawia civitas nullatenus alienanda vel permutanda; castrum Eberspach et Moywin. Diecesí Pražská hranicemi svými obcházela Žitavsko, jakž ukázáno svrchu v §. 1.

Končina Kamene Královského. V předchozí době nazvali jsme tuto krajinu Doninskem podle tamního hradu Donina (cf. Dílu II. § 6 a C. Jur. I. č. 41); postavením hradu Kamene Královského (Lapis Regius, Kuningstein) za krále Václava I. ok. r. 1241 hrad Donin postoupil v pozadí. R. 1289 jmenuje se královským purkrabím na Kameně Ranolt de Nymans; slušel pak ke hradu tomu též zámek Rateň

(C. Jur. I. č. 81). — S končinou Kamene Královského r. 1298 prostředkem koupě spojena jest krajina hradu i města Perna, náleževší biskupům Míšenským (venditionem civitatis episcopatus Misnensis dictæ Pirn cum castro et attinentiis suis, sitæ in terra Misnensi circa metas Boemiæ. C. Jur. I. č. 95). — R. 1341 Karel klášteru Oseckému ztvrdil některé důchody ze cla Pirenského: cum plena perceptione decimæ septimanæ in navigio et in civitate. — R. 1352 dává týž král rozkazy stejné purkrabím na Perně a Königsteině jako na Střekově. — M. Car. v č. VI. a VIII. jednostejně počítá hrad Königstein a město Pirno k území českému. R. 1391 řeč jest o zámku Pirenském: Schloss Pirn, Hawse und Stat, mit den Burglehen, die dorzu gehören, mit gulten, czinsen in der Stat, den Kunigstein mit den Stetlein Gotlebe, Belyn, den Ylgenstein und Winterstein und allen Nutzen und Mannschaften, die dorzu gehören (Pelzel K.). — Co do správy církevní, toliko krajina Kamene Královského počítána k diecesí Pražské, kdežto město Perno zůstalo i po odprodání od biskupství Míšenského v církevní správě biskupů Míšenských.

Končina Zavidovská. Na počátku XIII. století byla celní osada Zavidov spolu s vesnicí Fridbachem v držení českých pánů Hrabišiců, jichž jeden Boreš postavil zde hrad Boršenstein (C. Jur. I. 41). Končina tato záhorská ležela v mezích biskupství a též druhdy i markhrabství Míšenského, i byl o držení její spor mezi Čechy a Míšní. Když pak dcera krále Václava I. vdána jest za markrabí Jindřicha I., učinil král Přemysl I. směnu o Zavidov za některé statky míšenské v Rakousích: Ottocarus rex oppidum Sadoviæ et castrum Birchenstein, sita in terra Misnensi, in recompensam quorundam bonorum terræ Austriæ a regno suo alienavit (C. Jur. I. 98). Avšak již Václav II. končinu Zavidovskou na novo zjednal ku království českému, prostředkem koupě neb jiné náhrady: Nunc Wenceslaus rex, tanquam verus heres Ottocari, oppidum et castrum reemit, absolvit seu redemit, což Albert král římský r. 1300 listem svým potvrdil (C. Jur. I. 98).

IV. Bylo-li enklav?

Území české takto vykreslené žádnými enklavami cizopanskými nebylo protrženo. Končina Sušická, daná druhdy za věno Lidmile dceři knížete Fridricha, zůstala po některý čas v držení synů jejich, hrabat od Luku (z Bogen), až ti r. 1242 vymřeli. Namáhal se sice Ota vévoda bavorský, syn Ludmilin ze druhého manželství, aby končina Sušická připadla jemu; také jí, jak se zdá, skutečně užíval; avšak již

Václav I., více pak Přemysl II. stáli o to, aby Sušicko zcela se navrátilo ke království, čehož také r. 1273 docíleno tím, že Přemysl odřekl se práva ke statkům pánů od Luku t. j. ke hrabství Bogen, hrabství Deggendorfu, hradu Schärdingu, Flossu a Bartensteinu, načež vévoda bavorský vzdal se statků Sušických (C. jur. I, 63). R. 1335 byla Sušice (Sicca) statkem kapitoly Vyšehradské. — V župě Sedlecké měl, jak se zdá, rod Vohburkovců některé statky, ač sama župa odprvu byla částí země české; jedny z těch statků dostala Richsa Vohburkovna, choť knížete Vladislava I., jiné pak dány jsou o něco později (1149) Adletě Vohburkovně, manželce Fridricha Švábského, nápotomního císaře římského, jenž věno toto podržel, i když se byl od Adlety odloučil. Tím se vysvětluje zpráva obsažená v listině kláštera Doksanského, z r. 1226, podle níž český kníže Fridrich císaře žádal, aby újezd Vojkovice, v župě Sedlecké zavřený, dal řečenému klášteru (dux quoque Fridericus in Zedlecensi provincia ab imperatore Friderico domui Doksanensi petitione sua firmiter obtinuit Woycowic cum silva etc. Reg. I. 705). Od těch dob přestalo tuším i panství císařovo na statcích někdy Vohburkovských v Sedlečtě.

Vnitř země české měly též některé zahraničné kláštery statky od knížat českých sobě dané, ovšem ne co majetky samostatné, než toliko co nadání, zákonům zemským podřízená.

Světelský klášter měl z daru kníž. Fridricha českého Záhoř (prædium quoddam, quod vulg. Sahar appellatur, cum omnibus suis pertinentiis, campis, pratis atque silva, quemadmodum Fridericus eis contulerat, ita tamen, quod ipsam silvam non exstirpent ad terræ nocumentum. Erb. I. 647 — dnešní Sohorsch u Sonnberga —), pak Třeboň (Wittingau) z darování neznámého. Již pak ve druhé polovici XIII. věku, tedy jedva po stu letech, prodal klášter oba statky tyto, potřebujíc peněz (Propter hanc fatigationem possessiones diversas in Boemia sitas et a ducibus et regibus Boemiæ nobis datas et per privilegia confirmatas, vid. Witigenawe et Saher cum aliis possessionibus. Zwettler Stift.).

Delší trvání měly statky kláštera Waldsasského, od knížat českých jemu darované, a to z té příčiny, že končina Waldsasská, jsouc částí Chebska, byla v užším svazku s královstvím a že králové řeholníkům, na kterých jim záleželo, povýtečně přáli. Patřil jim újezd lesní nad prameny Elstry, v dnešní končině Ašské (1165), dědina Dúdleby s rozsáhlým polem Převlakou v župě Žatecké (1165), ves Pennerit (?) v Žatecku, Prosék u Prahy (1182), Chodov v Sedlecku kromě jiných dědin (1196), dědictví v Blšanech (1238), patronát při kostele Planském (1251). — Cisterský klášter Cella S. Mariæ, v diecesí Míšenské ležící, měl z darování krále Přemysla II., Václava II. a Jana některé statky

v okolí Litoměřickém, jako Lovosice, Sonieczek (?), Sulejevice, Milhalt (?) či Niederschein, a Veselé, což jemu Karel listem z r. 1348 potvrdil (Pelzel K. str. 235).

§. 3. Hranice Moravy.

(Viz Dílu I. §. 5 a Dílu II. §. 3.)

Hranice země moravské shodovaly se i v této době tak jako v předešlé s hranicemi biskupství Olomúckého; kam sahalo toto, tam šly také meze zemské.

Podrobnějších zpráv není mnoho. Na Dyji nebo nedaleko od ní jmenuje se r. 1343 kostel Rudolecký (Rudolfs) kostelem biskupství Olomúckého. U hradu Bétova objevuje se co hrad manský k zemi náležitý zámek Čorštein. Vranov, starý hrad župní, zmizel, ale osada zůstala. Znojem pokládáno napořád za nejdůležitější ohradu Moravy na jihu, spolu se hradem Maidburkem na Pavlovských vrchách (1334) a s hradem Břecslaví či Lundenburkem, někdy župním, nyní krajským (1336).

Naproti Uhrám šlo pomezí týmž směrem jak podnes; zejména sluší připomenouti, že krajina Banov, v jeden čas uherská, zavřena byla v hranicích moravských, nebť patřila r. 1339 panu Oldřichovi ze Hradce a slove Banov in Moravia in metis Ungariæ (Chyt. VII. 233).

Naproti polskému knížectví Těšínskému zůstávala řeka Ostravica a Ostrava rozhraním mezi oběma zeměmi.

Též tak bylo při končině Opavské, kde se biskupství Olomúcké stýkalo s Vratislavským a kde řeka Pština tak jako za starodávna, dělila oboje biskupství i obojí zemi, knížectví polská a Moravu.

Velmi případně vypsány jsou hranice nad prameny řeky Moravy, kde se sbíhaly hranice Čech (Kladska), Moravy a Polska, v listině z r. 1325: Silvas maximas et copiosas, quæ a greniciis villarum usque ad communes circumferentias protenduntur, et hæ per gyrum his limitibus designantur: ita quod ipsæ circumferentiæ bonorum, a contiguis finibus terræ Poloniæ incipientes, eisdem per totum continue copulantur, usque ad metas Glacensis provinciæ, quas iterum tangentes per montes ulterius porriguntur usque ad fontem Marc fluvii scaturientis ibidem (Chyt. VII. 289).

Naproti Čechám hranice šly s malými výminkami, kudy podnes. Zdejší končiny pomezní byly druhdy pokryty velikými lesy, i stalo se, s které strany více přičinili se o vyklíčení lesův, že k jich zemi počtena končina takto vzdělaná. Takž krajina Landskronská, která by dle polohy náležeti měla k zemi moravské, jelikož náleží k poříčí Moravy

řeky, přičíslena je k Čechám, poněvadž ji osadili Cisterciáci českého kláštera Zbraslavi. Podobně stalo se s končinou města Polīček, která přírodopisně patří k poříčí moravskému, ale byla majetkem kláštera Litomyšlského. — Za to však území kláštera Ždárského, ležící na prameništi české řeky Sázavy, přičteno k zemi moravské a k biskupství Olomúckému; patřilot zprvu Janovicům českým, z nichžto jeden, Jan, chtěl u Žďáru založiti mužský klášter Cisterský (cc. 1206, Erb. 497), z čehož sešlo. Za 50 let potom založil tam moravský pán Boček spolu s paní Sibillou, dcerou Přibislava Janovice, ženský klášter Cisterský, a tak se stalo, že založením moravským řečené území přičísleno k Moravě. Končina druhdy lesní, nad prameny řeky Jihlavy, přirozeným položením svým hledí sice k Moravě; avšak tím, že jednak veliký okres lesní, rozložený mezi stezkou Haberskou a potokem Vyskydnou, za Přemysla I. oderčen synům Wolframa pána moravského a přirčen českému klášteru Želivskému, jednak že krajina Cerekevská dána biskupům Pražským, zůstala končina ta při zemi české.

§. 4. Rozdělení země na Moravě.

(Viz Dílu II. §. 4 a §. 28).

Podobným během jako v Čechách vyvinulo se i na Moravě ze starého zřízení župního zřízení krajské, při čemž rovně jako v Čechách pozoruje se přechodní stav jakýsi v první polovici XIV. věku. Na Moravě sluší ještě i jinou okolnost na paměti míti: Obvyklé propůjčování údělův velice přispělo k utvoření a k ustálení okresův větších, a to hned ve XII. věku, prvé než všecka země podřízena jest jednomu markrabí; známeť v XI. věku úděl Olomúcký a Brněnský, z kterýchž ve XII. věku onen rozdělil se na úděl Olomúcký a Břecslavský, tento pak na úděly Brněnský, Olomúcký a Jamnický. S těmito okresy potkáváme pak se ve XIV. věku co se kraji politickými.

Co se týče přechodní doby, vizmež nejprvé co se stalo se starými župními hrady. Shledáme, že některé zmizely, zůstavíce památku po sobě toliko v osadách vesních: Již r. 1190 dána jest kaple na hradě Strachotině klášteru Luckému, a r. 1334 připomíná se již toliko trhová osada toho jména, po něm. Tracht (Markt zu Tracht, Chyt. VII. 1). — Rokyteň, kde kaple hned r. 1190 postoupena klášteru Luckému, jmenuje se v XIV. věku „Rotikel villa monasterii“ (Chyt. VI. 297). — Pravlovské hradní statky

propůjčil král Jan r. 1323 klášteru Kúnickému (Monasterio Cunicensi bona in Prebleins nos contingentia, cum teloneo ibidem, quæ prius ad castrum nostrum in Spilberch pertinuerunt, contulimus jure proprietatis. Chyt. VI. 239). — Holasovice, Úsobrno nejmenují se leč co vesnice.

V města královská obrátily se hrady župní Přerov, Hodonin, Břecslav, Podivin (Stat ze Costel 1308), Brno, Znojem, Jamnice, Jihlava.

Jiné hrady staly se jměním soukromým, jako Pustiměř, jenž náležel biskupům Olomúckým (Wenceslaus et Budislaus castellani episcopi de Pustymir. Chyt. VI. 135); též tak i Spytihněv, jejž Václav II. dal Janovi z Hradce (munitionem et bona in Spitignew, Topolna et Scalka. Chyt. VI. 143).

Jiné hrady zůstaly konečně hrady královskými, jako Olomúc, Hradec, Úsov, Bétov. Na Hradci byl r. 1311 Henricus de Bilicz castellanus (castri Grecz prope civitatem Oppaviam. Chyt. VI. 52); r. 1298 meškal tam král Václav II; r. 1334 slove Mikuláš dux in Grecz (Chyt. VII. 11). — Bétov dostal se zástavou v držení pánů z Lichtemburka spolu s Čoršteinem (1331. Chyt. VI. 464), roku pak 1342 prohlášeny jsou za manství (Chyt. VII. 457).

Rozměr krajův nesnadno jest ustanoviti; tolik jest jistého, že úřad krajský představuje také kraj, tak že co úřad, to kraj. Králové vyjímali poddané na statcích kostelních a klášterních ze právomoci úřadů krajských; i lze podle toho, kde takové vymanění vysloveno, rozeznati rozsah krajův, známe-li statky, které klášterům patřily; jestliže na př. vyjmuty statky Velehradské z právomoci úřadu Opavského, vidomo, že to byly statky ve starých župách Holasovické a Hradecké rozložené, z čehož jde, že kraj Opavský shodoval se s územím Holasovicka i Hradecka.

Společné zprávy o krajích na Moravě v přechodní době podávají některé listy z XIV. století jako:

R. 1315 Homines monasterii Welegradensis in possessionibus tam in terra Moraviæ quam Opaviæ a potestate et jurisdictione beneficiariorum nostrorum et judicum ex toto eximimus, ut nec Brunam, Bisencz, Prerow vel Oppaviam nec alias debent ammodo evocari (Chyt. VI. 88).

R. 1336 Homines Lucensis monasterii a potestate et jurisdictione camerariorum, czudariorum, beneficiariorum et judicum provincialium nostrorum per terram Moraviæ duximus eximendos, ita ut nec Znoymam,

Brunnam, Olomuncz, Biesencz, Prerow, nec alias debeant evocari (Chyt. VII. 112).

R. 1348 Ceteri sudarum, vid. Brunensis, Snoymensis et Jempnicensis beneficiarii (Chyt. VII. 829).

Do podrobna jmenují se tyto kraje: 1. Olomúcký. 2. Opavský. 3. Přerovský. 4. Bzenecký. 5. Břeclavský. 6. Brněnský. 7. Znojemský. 8. Jamnický. 9. Jihlavský.

Za některý čas měli knížata rakouští několik hradů a měst moravských, od krále Jindřicha r. 1308 sobě zastavených. Jindřich zajisté, chtěje se utvrditi v panství nad zemí českou, slíbil knížatům rakouským majícím práva ke království českému z listu krále římského Albrechta, otce svého, za odřeknutí-se a opuštění těch práv summu 45.000 hř. stř. Dokud tato summa nebyla by vyplacena, dal Jindřich knížatům následující hrady a zámky moravské v zástavu: Jihlavu město (Igla di Stat mit perchwerch, mit zoellen, mit gericht, vnd mit alle dev vnd dar-zue gehort), hrad Veveří (di purch ze dem Aychorns mit dem Chamerwalde), hrad Ivančický (di purch ze Ywantschitz vnd den marcht daselbs mit dem Freienwalde, mit Lantgericht etc.), hrad a město Znojem (Znoym purch vnd Stat etc.), město Kostel (di Stat ze Coztel) a Pohořelice (List ode dne 14. Aug. 1308. Chyt. VI. nn. XV.) Na to vztahují se slova letopisce Františka, řkoucího: Promiserant duces Austriæ resignare privilegiis super regnum Boemiæ, et quædam civitates cum munitionibus obligantur (ad 1323). Když pak se stalo, že Fridrich rakouský jat jest od vojsk českých v bitvě u Mühldorfu a uvězen na Křivoklátě, užil král Jan příležitosti takto dané, aby za propuštění Fridricha odřekli se knížata rakouští práva svého k dědictví českému vůbec a vydali listů jim na to daných. Tu vydán jest i list svrchu připomenutý a hradové i města zastavená propuštěna jsou v plné formě právní ze závazku na nich lpícího. Mluví o tom letopisec František, řka: Civitas Znoyma cum castro quæ a regno fuerat abstracta, regi et regno iterum adunatur (1323).

O utvoření knížectví Opavského a biskupského knížectví Olomúckého v mezích Moravy řeč bude níže.

§. 5. Postup kolonisací.

(Viz Dílu II. §. 7).

Až do konce XII. věku všecko vzdělávání země, všecka kolonisací, jak v Čechách tak i na Moravě, vycházela z kořenného

starožitného obyvatelstva slovanského. Počátkem XIII. věku přidružil se v díle kolonisačním ke starému tomuto živlu živel nový, t. j. osadnictvo německé. Němci přicházeli do Čech a na Moravu po celé století třinácté, v době takové, kde trvalo vůbec značné stěhování z krajin německých na východ, a to netoliko do zemí slovanských, jako do Čech, na Moravu, do Polska, ale i do zemí německých nad Dunajem, jako do Rakous, dále pak i do Uher, do Sedmihrad, ano i do Srbska.

Zakládání měst. Slované obývajíce pravidelně krajiny rolnické, za společná střediska měli hrady, latině různě nazývané castra, oppida, urbes, civitates, kdež v předhradích neb podhradích, suburbia, soustřeďovala se řemesla a kupectví. V těchto podhradích sídleli také cizí příchozí, zejmena kupci, hosté tak zvaní, z rozličného národa: Němci, Frankové, Vlachové, Byzantinci, Židé, ze kterých nejvíce vynikli Němci. Němci, v podhradích českých osedlí, žili odprvu podle svých práv, jsouce vyjmuti z obecného práva zemského, čímž představovali obec v sobě uzavřenou, do níž přijímáni ponejvíce sourodáci vnově příchozí. Těch pak přicházelo tím více, poněvadž jim sloužily všelikteré výsady od knížat zemských propůjčené. Taková osada, i spolu obec německá první v Čechách byla v podhradí Pražském (viz II. §. 7, i). Ku konci XII. věku utvořila se druhá v podhradí Litoměřickém, o níž víme, že jí Přemysl I., jsa ještě knížetem, propůjčil a zaručil užívání práva Magdeburského, (Form. Kralovec. CIX). Též tak vznikly obce německé v podhradí Olomúckém, v podhradí Brněnském, v podhradí Znojemském.

Jiná místa, kdež Němci rádi se osazovali, byla předklášteří, t. j. osady při klášterech vzniklé, poněvadž klášterní kostely četně navštěvovány byly od poutníků a konány tam trhy obchodníkům příhodné. Příklad máme u kláštera Kladrubského i Velehradského (viz II. 7, g).

Jinak vznikaly osady německé na velkých kupeckých drahách. Takový jest počátek města Freudenthalu (1223), Uníšova či Nova Villa (1223), Litovle (před r. 1241), vesměs na dráze Hlubčicko-Olomúcké. Takový jest vznik města Jevíčka (1241) a Mýta Vysokého (před r. 1267) na dráze Olomúcko-Pražské, města Opavy na dráze Hradecko-polské a j.

Za Václava I. a ještě více za Přemysla II. začalo utvořování měst a přivolávání cizích osadníků do nich citelně tížiti obyvatelstvo starodomácí: Oba tito králové bezohledně a příkře jali se podporovati příchod osadníků cizích, na ujmu obyvatelů domácích, čehož do té chvíle nebylo, alespoň ne v míře tak veliké. Stávalo se, že z těch míst, kdež mělo být založeno město, posavadní obyvatelé jsou vypuzeni, jakž toho příklad historický jest při Novém Městě pod hradem Pražským z r. 1257:

Otakarus in principio veris pepulit Boemos de suburbio et locavit alienigenas (Cosm. Cont.). Starým obyvatelům vykazováno ovšem jiná městiště k osazení, avšak již ne tak výhodná, jako byly osady posavadní. Tak se dálo při Mýtě, Bydžově, Prachaticích a. j., kdež staří obyvatelé opodál nového města založili osady, řečené Staré Mýto, Starý Bydžov, Staré Prachatice a j. — Avšak nejen obyvatelům domácím, i pánům odjímal král osady jich, příhodnou polohu mající, a dával je osadníkům nově povolaným. Tak se stalo Vítkovicům, jimž Přemysl II. odjal Budivojovice (Budieiovice otje Čiečovi), tak pánům z Žerotína (Lúny otje Žirotinským. Dal.). — Jinde zase odjímáno klášterům statky ode dávna jim dané, i opatřováno jimi nové obce městské. Příklad máme z časův Přemysla II., jenž vezma jeptiškám Svatojirským vesnice Horky, Beňovice a Novakovice dal je městu Klatovému (quas dom. Otakarus rex B. olim monasterio abstulit et civitati nostræ Clatoviæ applicavit. List Vácsl. 1305). Takž i Vácslav II. sám témuž klášteru odňal ves Želunice a částku dědiny Knovízi, dada je městu Slanému (villam Z. et partem villæ in K., quas civitati nostræ Slany applicavimus, monasterio S. Georgii abstulimus. Ib.). K ustavičným prosbám řeholnic nahradil král škody tím učiněné, že dal ke klášteru vesnici svou Velenice a 12 $^1/_2$ lánů v Podmoklém (eidem monasterio in recompensam et in permutationem bonorum ipsorum conferimus et donamus. Ib.)

Zakládání měst provázeno bylo pravidelně propůjčováním práva tak zvaného mílového, jež záleželo v tom, že na míli cesty okolo města netrpěno ani osad ani řemesel, tak že i osady stávající zanechávány a řemesla opouštěna. Tím se vysvětluje posavadní úkaz, že okolo měst na hodinu cesty pravidelně není osad vesních; v městském pak lidu podnes se mluví, že město sahalo na míli cesty kolem.

Ke všem těm útiskům, kterých se starým obyvatelům dostalo při zakládání měst, přistoupilo konečně i jiné břemeno, totiž že robotou zemskou měli pracovati o opevnění měst nově založených (Wenceslaus I. civitatem Pragensem fecit murari et alias villas forenses, quæ juxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri præcepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda. Cosm. Cont.).

Zakládání měst svěřoval Přemysl II. jednotlivým podnikatelům (ordinatores), mezi nimiž známi jsou nejvíce Kunrat řečený Špitalář vládař královský na Bétovském hradě, jenž založil město Čáslav a snad i Chrudim, hradbami pak opatřil město Jaroměřice (Form. Kralovec. CXIII, CXVI, CXLVIII), pak Kunrat z Löwendorfu, zakladatel města Polìček.

Nicméně města, za Přemysla I., Václava I. a Přemysla II. založená, po smrti krále posledně řečeného všelijak hynula. Záhuba, která se s Otou Braniborským přivalila na zemi českou, zasáhla také měst německých; všakť i města účastnila se v onom snešení zemském z r. 1281, aby všickni nedomácí Němci ve třech dnech vyklidili se ze země (Cosm. Cont.). Při početí panování krále Václava II. byla města tak zbědnělá a zešlá, že chtěl-li jich král dále zachovati, nucen byl takměř znova je zakládati. Píšeť král, quod nos cupientes ut civitates nostræ, quæ post obitum olim patris nostri propter multiplicem turbationem tranquillitatis expertes et fere habitatoribus exinanitæ fuerunt, tranquillitatis statu gaudeant et habitatoribus repleantur, civitatem nostram.... locavimus universis et singulis hominibus in ea degentibus, et omnia bona ad ipsam spectantia cum silvis etc. (Form. Kralovecký CXIV.) Příklad podobný dán jest za Václava II. při městě Nimburce, kdež král obyvatelům posavadním i nově tam se usaditi chtějícím dává rozličné výhody (habitatoribus civitatis N. et hiis qui eandem civitatem inhabitare voluerint. Ib. CXXVIII). — Již pak při novém tomto osazování živel český znamenitě se zmohl ve městech, tak že hned v první polovici XIV. věku města v Čechách měla obyvatelstvo co do národnosti smíšené. Výrazný příklad podává zpráva obsažená v listu Berúnském z r. 1350, kdež král dí, že před něho předstoupili měšťané Berounští obojího národa: Venientes ad regalis Majestatis nostræ præsentiam judex et jurati, pro se ac universitate civium et hominum utriusque linguagii et idiomatis tam boemici quam teutonici, civitatis nostræ Veronensis etc. (Pelzel K. CXXX.)

Ostatně možno říci, žeby se z podhradí hradů staroslovanských a z vesnic trhových v rychlém čase byly vytvořily na základech slovanských ne sice města toho spůsobů, jakých založili Němci, ale osády hradské i tržní, jak se na př. v této chvíli představuje Srbský Bělehrad. Starý hrad zůstává hradem, před ním pak a kolem něho, jako ve stínu jeho a pod jeho ochranou, rozkládají se sídla řemesel a kupectva.

Města hrazená (civitates munitæ). Cosmæ Continuatores vypravují, kterak na sněmu zemském na počátku r. 1281 držaném zastoupeni byli též měšťané měst hrazených (Marchio Braniburiensis celebravit colloquium cum Tobia episcopo et nobilibus terræ, militibus, baronibus, nec non civibus munitarum civitatum, in quo colloquio idem marchio de consensu omnium præfecit Tobiam episcopum Pragensem toti terræ principalem). Z toho jde, že města hrazená velikou toho času měla váhu politickou; bylať

to města královská, o nichž víme, že pečlivostí králův opatřena jsou hradbami.

Město Pražské (Staré či Větší) zdmi a věžemi obehnáno jest hned za krále Václava I. okolo r. 1250—53. Za Přemysla II. město Kolín i město Kúřim opatřena jsou hradbami, a to takovými, že tamní ohrazení za vzor bráno při opevňování měst jiných (Form. Kralovec. CXX, CXIX a CXVI). Podobně za Přemysla II. obehnáno město Vysoké Mýto příkopy a zdmi i opatřeno branami a věžemi (Ib. CXVII). Též tak stalo se v Ústí nad Labem (Ib. CXXII). — Podle vzoru Mýtského založeno jest hned za Přemysla II. město Polička. — Žatec opevněn jest teprvé za krále Václava II. (Ib. CXXIII). Mezi městy hrazenými, na onom sněmu zastoupenými, jistě tedy byla Praha, Kolín, Kúřím, Mýto Vysoké, Ústí, Polička, vesměs města královská. — Vůbec pak známá města královská z časů Přemysla I., Václava I. a Přemysla II. jsou tato mimo již řečená: Litoměřice, Hradec nad Labem, Chrudim, Čáslav, Mělník, Plzeň, Most, Písek, Lúny, Budivojovice, Klatové a Hawelswörth.

M ě s t e č k a (o p p i d a). Dokud trvalo zřízení hradské, vyskýtají se jakožto osady trhové kromě podhradí některé vesnice a osady klášterské, slovouce villæ forenses, jako Nížkov, Hrabišin, Kladruby, Velehrad. Ku konci XII. století začínají se namnoze nazývati burgi, jako Kadaň, Velehrad. — Jinak bylo po vzejití měst; mnohé osady trhové samy se staly městy, jako Kadaň, Most; že pak trhy neobmezovaly se toliko na města (tak jako druhdy neobmezovaly se na podhradí), začaly se vedle měst vytvořovati jiné osady trhové, těm pak dáváno název městeček, latině oppida, oppida forensia. Jako tedy za doby hradské či župní vedle podhradí vyvíjely se vesnice trhové, napodobně vytvořovaly se po vzejití měst městečka. Města ponejvíce byly osady královské; avšak sborové duchovní i páni světští, jedni i druzí, hleděli svým osadám vydobýti výhod městských, zvláště pak práva tržního a práva soudního; toho pak prostředkem královského přivolení dosahovali povýšením osad na stupeň městeček.

Případný v té věci příklad podává list krále Karla z r. 1349, kdež vesnice kláštera Zlatokorunského, Planá, povyšuje se za městečko: Abbati et conventui S. Coronæ de regiæ potestatis plenitudine autoritatem et potestatem concedimus, in villa monasterii, quæ Plana dicitur, oppidum forense erigendi, forumque omnium rerum vendibilium ponder[illegible], numeri et mensuræ ibidem admittendi die Sabbathi cujuslibet septima[illegible] decernentes, quod supra dictum oppidum forense in Plana omnibus ju[illegible]

cippo, patibulo, juribus, gratiis, libertatibus, immunitatibus et commodis perfrui et gaudere debeat, quibus oppida cetera seu oppidani regni nostri Boemiæ hactenus freti sunt et quomodolibet potiuntur (Pelzel K. 58). Jiná městečka z těch časů známá jsou: Brandys super Albeam, villa forensis (Form. II. 240), Broda Boemicalis či Episcopalis, oppidum forense (ib. II. 6), Nasavrchy 1360, Skuteč 1392, Slavětín městečko 1376, Libochovice 1379.

Hrady a tvrze. Majetní rodové panští vesměs pečovali o to, aby postavili sobě bydliska bezpečná; na vrchách málo přístupných, u prostřed lesův, zakládali sobě hrady kamenné, uměle hrazené (castra), podle jichžto názvu sami začali nazývati sebe. Počátek učiněn za vpádu tatarského r. 1241 (II. §. 7, e), a ve XIV. věku byla již země naplněna takovými sídly panskými. Ovšemť že mnohý takový hrad původně byl hradem královským, a v ruce panské přešel buď prodajem neb zástavou neb i manským dáním. Hradům takovým dáno buď jméno německé (Sternberg, Rosenberg, Klingenberg — Zviekov —, Lichtenburg, Hohenstein, Landstein a. j.), dílem sluli po česku Rateň, Velíš, Klapé, Střekov, Kamýk. Menší šlechta, vládykové, pobývali buď ve svých „dvorech“ (curiæ) na vesnicích, buď ve tvrzech t. j. dvorech pevně stavěných a jak se podobá, i hrazených (tvrzených). Ještě Štítný svědčí, že menší zemané bydleli „ve vsi, kdež ani kázanie bývá, ani nešpora,“ a KRožm. rozlišuje hrady a tvrze, dodávajíc k tomu ještě i dvory (leč buď u hradu, leč u tvrze, nebo u dvora). Tvrze bývaly zakládány o sobě mezi osadami vesními, nikoli na vrchách neb v lesích, i mívaly na blízku dvory poplužní. Latinský název byl jim munitio t. j. tvrz.

Ve XIV. věku objevují se osady, řečené Rychnov, kterých je v Čechách osm. Odkud toto jméno? Poněvadž často opakuje se, vidno, že to původně nomen appellativum, jako starší Újezd a Lhota. Také i v jiných zemích se naskýtá (Reichenau). Rychnov, název tuším staroněmecký — Rîchenowe —, znamená „oboru“ neboli „les zahájený“ a překládá se latinsky „indago“ (eingehegter Wildpark, saltus indagine cinctus). Důkaz: Klášteru Henrichovskému ve Slezsku dali knížata r. 1228 „de silva 100 mansos magnos,“ de quibus sunt 50 in Budsow et 50 in Qualisdorf. Téhož roku ztvrzuje se dání toto, ale již v těchto slovích: Centum mansos magnos in silva „juxta indaginem, quæ Richenow dicitur.“ R. 1293 přejal kníže Bolek tyto statky Henrichovské a dal je klášteru Křešovskému: dans fundationi suæ Richenow et Qualisdorf. A starý letopisec kláštera Henrichovského, vypočítávaje původní

darování téhož kláštera, dí, že bylo mezi nimi Richnow cum suo ambitu, sc. in quantitate centum mansorum magnorum. Není pochyby, že klášterníci obdrževše onen les veliký, bez meškání zahájili jej buďto příkopem vyoraným (ob-ora), anebo plotem dřevěným. Pozoru hodné jest, že Rychnovy v Čechách vesměs jsou při horách, a to blízko na pomezí. První Rychnov v Čechách (v Hradecku) připomíná se r. 1313.

Několikero jest osad, že slovou po králi neb po králové, a sice: Kralovice, kterých se počítá sedmero; počátky jich sahají na mnoze do těch století, kdež důstojenství královské nebylo ještě navždy spojeno s knížectvím českým. Kralovice u Kožlan připomínají se hned r. 1194 jakožto „prædium nomine Cralovic;" dal jich bezpochyby Vladislav II., jsa králem učiněn, klášteru Plasskému, jím založenému. Ještě starší jsou Kralovice v Čáslavsku, upomínajíce na Svatavu královou, choť prvního krále Vratislava II., jíž náležela končina tamní známá po jmenu Újezdu Svatavina. — Názvy měst označující královou co paní, pochodí od věna jim dávaného, jako Hradec Králové, Dvůr Králové (ze století XIV.) kdežto název Dvora Králova u Berouna pochodí ještě z dob krále Václava I., jenž zde zemřel ve dvoře svém u Počapel r. 1253.

Osady řečené Staré, též Staré Město. Při zakládání měst za Přemysla II. obyvatelé takových osad slovanských, jež král obral za městiště nového města, nuceni byli přesídliti se jinam; i zůstali na blízku, ponejvíce vně tak zvané míle městské (extra miliare), nejméně hodinu vzdálí od nového města. Obyvatelé tito zachovali posavadní název své staré osady, avšak pro rozdíl od města nového nazývali ji Starou. Příklady: Osada Bydžov byla původně vesnicí (r. 1186); není pochyby, že stála tu kde nyní město Bydžov, při řece Cidlině. Když pak založeno město, kteréhož stávalo již r. 1311, vystěhovali se staří bydlitelé opodál a založili osadu Starý Bydžov, pro rozdíl od Nového Bydžova, jakž město slulo. — Tu kde nyní město Trutnov, nacházela se r. 1260 trhová osada Úpa, slovoucí tak podle řeky; za Václava II. založeno zde město, jež obdrželo název Trutnov (1301 in civitate Úpa, quæ alio nomine de novo Trutnow nuncupatur); obyvatelé ze staré trhové osady přeneseni jsou na jiné místo (hodinu vzdálí), kteréž nyní slove Staré Město (Altstadt). Takž bylo i při Mýtě, kdež Staré Mýto, tak při Prachaticích, kdež Staré Prachatice a j.

Zatím u vnitř míle městské založeny jsou dvory k novému městu náležející a právem městským se spravující; znatedlné jsou ponejvíce tím, že mají názvy německé. Příklad máme při městě Vysokém Mýtě, kdež městské dvory byly a podnes tak slovou Snakhof, Lindberg, Dörflík, Hart; při Chrudimi, kdež Baumberg.

V e s n i c e. Kolonisací v zemi české za XIV. věku dosáhla svého vrchole; jakmile za Karla utvrzen jest pořádek v zemi, šířilo se vzdělávání země s neobyčejným po tu dobu i spěchem i prospěchem; král sám dával příklad, a po něm šlo i panstvo i vládyctvo i duchovenstvo; nebylo zemana ani většího majetníka, aby nepečoval o rozmnožení svého statku povoláváním osadníků a zakládáním nových dvorů, vesnic, lhot. Tato nová sedliska brávaly svá jména ponejvíce od polohy anebo od prvního zakladatele. Svědectví o tom dávají napořád zprávy a zápisy deskové; nových osad, prvé nebývalých, vyskytuje se množství nekonečné.

Toť byla kolonisací domácí, pochodící z obyvatelstva domácího, jež v tu dobu úplné požívalo volnosti přesídlovací, aniž přivázáno bylo k pozemku velkých majetníkův.

V následujících řádkách podáme některé případné vědomosti, kterak se postupovalo v kolonisování velikých l e s ů v na pomezí při horách; potkáváme se tu ponejvíce s kolonisací německou, ač počátky namnoze učiněny od obyvatelstva domácího.

Končinu lesní mezi Blanským lesem a hořejším tokem řeky Vltavy obdržel za Václava I. nebo za Přemysla II. pan Hrz (Hyrso), r. 1268 purkrabí hradu Zvíkovského. Hrz tento vzdělal krajinu lesní sobě darovanou založením četných sedlisk, kterých se tu již r. 1268 nalezalo 13. Střediště̌m tohoto újezdu bylo sedliště Na Hrzově, jmenované po purkrabí, dnešní osada Höritz; jiných 12 bylo: Na Khlewe Hore, U Gere, U Mladone, Na Okruchle, U Yanka, Na Belem Chlume, U Dirka, U mica, Na mokrych, U hlini, Na tscherne rece, Na Bliznich. Újezd tento dostal se, když r. 1263 založen klášter Svato-Korunský a dán jemu újezd Bolotice, mezi statky cisterciáků Vyšebrodských na jihu a statky cisterciáků Svatokorunských na severu; že pak statky Hrzovy vadily zde Svatokorunským, daroval je Hrz klášteru, a od té doby přejinačena jsou původní jmena českých osad na německá: U Gere-Irretzdorf, U Mladoně-Plattetschlag, U Yanka-Janketschlag (blíž Mautstadtu), U Mica-Michetschlag, Na Mokrých-Mugrau, U hliny (Záhliní)-Eisengrub, Na černé řece-Schwarzbach, Na bližných-Eggetschlag, Na Hrzově-Höritz atd.

Újezd Bolotice klášteru Svatokorunskému darovaný měl tyto meze: Cujus prædii termini in parte meridiana metis Teutoniæ conjunguntur, prout fontes et rivi influunt cum aquis pluvialibus nostro regno et in parte occidentali usque in Prachatic ad prædium Wyssegradensis ecclesiæ extenduntur, et per viam qua de Patavia ad regnum nostrum venitur, usque ad rivum Obschi porriguntur. Inde ad rivum Ceschin; inde per rivos Korenatez et Klopotný ad rivum Kremešný; abhinc in partem

aquilonis per rivum Wodica ad locum ubi rivus Rapoča monti affluit qui Brloh appellatur. In vertice huius montis ad rupem dictam vulg. Prsilepin. Inde per summitatem montium Bolek (Ablegsberg nyní) et Huba (?) ad montem Na Klethi. Abhinc descendunt per rivum Huzzni et circumeunt et includunt totum prædium Krenow (Krönau), Kladen (u Turkovic), Zahorná (Ahorn) a Kajow (Gojau). Abhinc in parte orientali extenduntur ad montem qui Radisch nuncupatur, exinde prætereunt prædium Hyrzonis et transeunt flumen Wltawam ad terminos Teutoniæ supradictos.

Klášteru Želivskému dostalo se hned za Přemysla I. velikého újezdu lesního v končině Jihlavské, jenž slul Borek (silva et prædium in B.). Hranice újezdu toho byly: A dextra parte viæ Humpolecensis qua itur in Moraviam, per montem Rozsochatec et ab ipso monte ad viam qua vocatur Na Haber, ac per eandem viam Na Haber usque ad rivulum Zmrytsna (Smrčná), qui sicut in Gyglauam influit. Abinde per ascensum fl. Gyglavæ usque ad locum illum, ubi rivulus Otuirna ipsum flumen influit. Abinde per ascensum ejusdem rivuli usque ad ortum. Abinde spatio interposito oritur rivulus Wyzkydna, qui rivulus sicut Cletecsnam fluit, nullius bonis interjacentibus metas ecclesiæ determinat (Erb. I. 812). Sem povolali řeholníci Želivští osadníky německé, podnes tu osedlé.

Klášteru Vilémovskému náležela končina, kdež jsou osady Scheibelsdorf (Šeidorf), Langendorf (u Brodu), Hohendorf, Mittelberg, Sighartsdorf, pak Kochanov, Řečice, Detřichova Lhota, Zavidkovice, Radostovice, což r. 1307 postoupeno pánům z Lichtenburka (Pam. 1867. 410).

Sousední končina na severní straně osazena jest ve XIII. věku horníky německými, kteří založili na brodě Sázavském při dráze Haberské Brod město, po nich nazvané Broda Teutonicalis. Povoláni jsou od podnikavých pánů českých, Hronoviců, řečených z Lichtenburka. Ohromné lesy zdejší podávaly hojnost materialu k pažení v dolech a štolách hornických, jakož i k pálení uhlí hutního. Osady, které tu přispěním Němců povstaly, jmenují se hned ve XIII. věku následující: Shenkeldorf, Herrshenstein, Gobelsdorf, Gerungesdorf, a české Němcům dané: Wessels, Poywa (1278. Cod. J. I. 70).

Klášter Litomyšlský provedl na velikých lesích r. 1167 jemu darovaných kolonisací českou, a to předně na lesích mezi Desnou a Svratkou (circuitum na Lubném, cum pratis omnibus quæ vocantur na Poličkách, et silvam totam ab ortu Desné usque ad fluvium qui dicitur Zuratka). R. 1347 jmenují se tu osady klášterské Lezník, Sedlíhoř, Kaliště, Třemošná, Sebranice, Lubná, Třítež, Lata Vallis (Široký Dól), Zrnětin, Třenice. Farní osady jmenují se tu r. 1349: Tremešná, Lata Vallis,

Bystré cum Trpina, Borovia sive Ulrici Villa (dnešní Borová s Oldřiší), Banin cum filia Rohozná. Díl německý: Karlsbrunn, Cunzendorf, Luterbach, Blumenow, Hopfendorf (Villa humuli). — Podobně vzdělali veliký les mezi prameništěm potoka Slúpnice až k řece Třebové a odtud až na hranice moravské dílem osadníky českými, jak o tom svědčí osady: Pazucha, Němčice, Kozlé, Strakov, dílem německými: Jonsdorf, Villa Abbatis (Abtsdorf), Villa Zirmeri (Schirmersdorf), Villa Theodorici (Dittersdorf).

Krajina Landškrounská dostala se na počátku XIV. st. v držení kláštera Zbraslavského, kdež řeholníci, cisterciáci, neopomenuli uvésti osadníky německé. Zde založeny jsou zámky Landsberg a Sandbach (Žampach, Písečná), pak městské osady Landescrona, Tribovia a Gabilona (Jablonné), s četnými vesnicemi jako: Woitsdorf (Wetzdorf), Jansdorf, Weiprehsdorf, Rufa aqua (Rottenwasser, Čermná, 1358, Form. I.), Königsfeld, Tirpes, Ziegenfusz, Lukawa, Tomigsdorf, Rudolfsdorf, Jakobsdorf, Petersdorf, Waltersdorf, Wernersdorf, Ludmirsdorf, Perchtoldsdorf, Albrechtsdorf, Sázawa, Sichlingsdorf, pak Ulrichsdorf, Gerhartsdorf, Řetowá, Brevis Tribovia, Knapendorf, Sifridsdorf, Hertwigsdorf, Jansdorf, Libenthal, Dittrichspach, Herwigsdorf, Mikelsdorf — české: Řitow Boemicalis, Tribovia Boemicalis, Parník, Rybník, Zhoř, Skuhrov, Malin, Longa Tribovia (List Zbrasl. 1304).

Na lesích, jež z obojí strany obstupují vrchy řečené Stěny, dělící Broumovsko a Policko, založili řeholníci Břevnovští osady dílem české, dílem německé, a sice na Policku české, na Broumovsku německé. Král Přemysl I. založil tam poustevnu Polickou in loco solitario et deserto, a odevzdal ji r. 1213 klášteru Břevnovskému (Erb. 539). Meze újezdu Polického byly tyto: A capite fluvii Drevič usque ad flumen Medhuje circuitum tendentem a monte Knina usque ad speluncam quæ Rozsochatec dicitur (dnešní skály Adrsbašské); pak za horami ex altera parte a capite fluminis Stenawa usque ad flumen Božanov et usque ad montem Stěny, et ab his montibus usque ad locum Prevrat dictum; et ab illo loco quantum circumfluit rivulus Vztekelnice nomine usque ad locum ubi influit Medhuje. Roku pak 1395 nacházeli se osady tyto české na Policku: Police oppidum, villa Ledhuje, Lhota Srbská, Bezděkov, Raděchov, Žďár, Maršov, Medhuje, Dědová, Lachov (Löchau), Bohdašín (Bodisch u Teplice), Pěkov, Bukovice, Hlavňov, Suchdol (Dürrengrund), Bělá, Petrovice, Dřevíč, Petrovičky. A německé na Broumovsku: Brumov oppidum, villa Grossdorf, Rosenthal, Schonov, Ottendorf, Merzdorf, Perchtoldsdorf, Wickersdorf, Ditterspach, Woytsdorf, Hauptdorf, Heynezdorf, Rupertsdorf, Hermannsdorf.

Krajinu Kladskou, též i končinu Úpskou odevzdal král Přemysl II., pomina osadníky české, osadníkům německým; prostřed století XIV. bylo Kladsko venkoncem německé; v Úpské krajině vzniklo město Trutnov s několika osadami, o čemž na jiném místě řeč byla (§. 2, III).

Končina Žitavská, ležící za horami ve Starém Záhoští, vzdělána jest osadníky německými, ale působením pánův českých z rodu Hronovicův, kteří na počátku XIII. stol. byli županové Budišinští. Takovým byl r. 1234 Jindřich, bratr Častolovův, jenž spolu založili Žitavu město, slovouce po ní Častoslaus de Žitavia 1238—1239, Henricus et Č. de Sitavia fratres 1242, Smil filius Henrici de Sitavia 1243—1249, Čenko de Sitavia 1256, 1258, Chval de Z. 1262. Kromě Žitavy založen od Hronoviců i Hronburg (dnešní Rumburg) a hrad Mojvín (Moibin, Oibin; Čenko de M. 1290) i Fridland. — V prostředku XIV. věku byly tu osady farské náležející k biskupství Pražskému: Rokytnice (Rochlitz), Reichenberg, Kratzovia, Weisskirch či Hennersdorf, Grot, Ulrici Villa, Žitava, Klein-Schönau, Fridersdorf, Türchau, Seitendorf, Königshain, Ostritz, Grünau, Waigsdorf, pak Gross-Schönau, Hennewald, Kunersdorf, Odrovice, Eibau, Hennersdorf, Warnsdorf, Rumburg, Schönlinde a některé jiné, nyní již neznámé.

Výmluvné svědectví o postupu kolonisací v zemi české, kterýž se stal během XIII. a XIV. století, podávají čísla; oznamuje se totiž r. 1410, že jest v Čechách (bez Moravy) 33,323 vesnic kromě hradů, měst a tvrzí, 64 klášterův, kdežto kostelův farských (křestných) napočítáno 1836, kostelů klášterských a kaplí v to nepojímajíc.

§. 6. Třídy obyvatelstva.

(Viz Dílu II. §. 10).

V době, o které nyní píšeme, proměnil se starý pořádek obyvatelstva v ten spůsob, že k posavadnímu zemanstvu (šlechtě) a lidu kmetskému přibylo o jednu třídu více, a to byli obyvatelé měst. Tím, vůbec mluvě, naznačen jest rozdíl mezi dobou touto a dobou předchozí.

Hledíce výhradně ke třídám obyvatelstva zemského, kteréž tu byly, bez ohledu na práva, jakáž měly, nalezáme rozdíly následující:

Šlechta (nobiles). Šlechta zemská (terrigenæ, nobiles terræ) byla jako za doby předchozí toliko dvojí: Šlechta velká,

řádu vyššího, a šlechta menší, řádu nižšího. Členové vyšší šlechty slovou po česku páni, v pramenech latinských domini, barones, nobiles majoris generis, členové pak menší šlechty vládykové, po latinsku wladykones, milites, nobiles generis minoris.

Doklady: Na sněmu r. 1281 odbývaném shromážděna byla šlechta obojího řádu, spolu se měšťanstvem měst hrazených: Colloquium cum nobilibus terræ, militibus, baronibus, nec non civibus munitarum civitatum (Cosm. Cont.). R. 1310 při volbě Jana za krále shromáždění byli barones nobiles et vladykones et civitates regni Boemiæ (Franc.). Ještě ani MCar. nezná jiného rozdílu kromě šlechty vyšší a nižší; mluvíť zajisté v čl. LXXXI §. 2. o šlechticích: Quemlibet nobilem majoris generis vel minoris, a v čl. XLV §. 1.: Barones et nobiles sive wladikones, quam etiam cives et oppidani. Rovněž tak vyjadřuje se ŘPZ. v §. 25, anť praví: Když rovný rovného podle urozenie, tocižto pán pána, vládyka vládyku z hlavy pohoní; v §. 28: Kdyžby měštěnín nebo sedlák kterého šlechtice nebo vládyku (aliquem nobilem) pohnal z hlavy; v §. 26: Pakliby nižší vyššího, tociž vládyka šlechtice, pohnal z hlavy (si autem minus nobilis sive wladyka, alium magnifice nobilem i. e. slechticzonem magnificum, citaverit). Též i Štítný jiného rozdílu nezná kromě „pánův“ a „vládyk.“

Dědici (heredes liberi, homines hereditarii, dědiczones), Tak sluli svobodní majetníci statků, sami sice nešlechtici, ale tak jako šlechtici či zemané toliko králi podrobení a poddaní; dědici nekonali jiných služeb než zemských, platíce berni obecnou a bráníce zemi proti nepřátelům.

O dědicích zmiňuje se KRožm. §. 203: Když král žaluje na koho, že mu loviště opustil, tehdá postihni svědky svými: Dědici, služebníky, jakž právo. (Por. II. §. 10. c.)

Takovými dědici byli r. 1359 obyvatelé Stadic Přemyslových, rod Ludolfa Žiroty a Kunše Radosty: Ipsi et progenitores ipsorum sunt et fuerunt a primordiis incolatus terræ et regni Boemiæ heredes liberi, dědici, et incolæ primi et novissimi villæ Stadic, terræ et prædiorum suorum, quibus usi sunt hereditario jure inconcusse, in nullis prorsus factionibus, censibus seu aliis exactionibus vel angariis quibuscumque realibus, personalibus atque mixtis cuipiam obnoxii. Král Jan dal je sice v poddanství panu Jindřichovi z Lipé, avšak Karel osvobodil je znova a přidal jim práv jiných, na památku Přemysla oráče.

Kmeté (kmetones). Jiná třída osadníků byli kmeté. Kmeté sluli prvotně vesničané vůbec; později obmezen jest název ten na

takové osadníky vesnické, kteří podrževše majetek svobodný, jistou dávkou povinni byli pánu svému, buď sboru duchovnímu nebo pánu světskému, který za to chránil je v potřebách jejich (Por. II. §. 10, d.)

O takových kmetech rozumí se, což se píše v básni Desateru (Výb. z lit. I. 249—251), kdež pán nutí „svého kmetě bohatého" bez potomstva žijícího, aby mu odkázal částku zboží svého dobrovolně, čemuž kmet nikterak nechce rozuměti, řka, že zboží svého třetinu dáti chce za duši, druhou část aby žena sobě měla, třetí pak že chudým přátelům míní přikázati. Vidno z toho, že k pozemkům kmetským pánové žádného práva, ani odúmrtí, neměli a že kmet toliko bez vědomí jeho činiti nesměl pořízení o svém zboží.

Zdá se, že dědici a kmeté byli ti staří svobodní majetníci pozemků, kteří sedíce na svém zděděném dědictvě v žádné realné poddanství nevešli naproti jiným majetníkům; že to tedy byli oni samostatní osadníci, kteří pozůstavše ze starého svobodného obyvatelstva nezemanského, na prostředku stáli mezi šlechtou a poddanými.

Dvořané královští (regis familiares) t. j. osoby, kterých král z přízně své přijal mezi družinu dvorskou a osvobodil je od všeliké jiné právomoci, kromě své královské, též od placení mýt a cel, jakož i od povinnosti dávati berni atd. (recepit rex Wenceslaus IV. quendam in familiarem, liberans eum a jurisdictione communi et aliorum, præterquam regia, a solutione teloneorum, ab exactionibus, bernis etc. Form. II. p. 11).

Služebníci královští (služebnikones, servitores regii, servitores regales) t. j. lidé, kteří králi a dvoru jeho služby konali (regiæ nostræ mensæ necessarii et opportuni), za to pak dědiny královské (hereditates quas pro servitiis a nobis servitores tenere noscuntur, MCar. LXIX, LXX), též i zboží movité, ano i jisté summy peněz místo mzdy v užívání měli (bona mobilia, pecuniæ quantitates. Ib.). Služebníci tito podrobeni byli soudu dvorskému.

O takových služebnících řeč jest hned v K. Rožm., kdež se dí v §. 43: Služebníka králova právo pohnati před dvorského sudieho k dvoru, a v §. 203: Když král žaluje na koho, že mu loviště opustil, tehda král postihni svědky svými: Dědici, služebníky, jakž právo. Z MCar. LXXVI vychází na jevo, že služebníci tito rádi se domáhali pravého šlechtictví, pokládajíce se za vládyky.

Manové královští (homagiales, vasalli, feudatarii), ti kteří starostě svému, v Čechách králi, zavázali se věrnými službami,

majíce za to užívání statků královských. Slovo man není než německé Mann, homo, odkudž manství, homagium, manschaft. Již ve K. Rožm. §. 208 mluví se o manech královských: Man v Čechách sedě, též právo jmá, sě otpřisieci, jako zeměnín, zemským právem.

Manové byli hradští (vasalli, qui feoda ad castra regis pertinentia possident, Form. II. 141. Burgmannen) a obecní (vasalli homagiales), kteří sloužili do milosti královy (nobis super gratia servientes). Požívali statků od něho sobě propůjčených (sub obtentu gratiæ regiæ et feudorum suorum), avšak takových, kteréž nebyly manství hradská (qui tamen feoda od castra pertinentia non possident, 1393 Form. II. 141). Manové obecní podřízeni byli maršálkovi královskému a lišili se od služebníkův královských tím, že nenáleželi ke službě dvorské, ale ke službě vojenské.

Nápravníci. Tak sluli ti kteří přijavše od pána statek v užívání, zavázali se službou, záležející v přípravě válečné. Náprava slul i statek i právní poměr: Statek (legavit nobis Pesco unum fertonem certi census de naprava seu agris ad ipsum devolutis. Chyt. VII. 411), právo (jus provisionis, quæ vulgariter náprava dicitur 1330. Ib. VI. 406). Nápravník povinen byl ku potřebě pánově koně míti připraveného (dextrarium falleratum) a sloužiti na něm ve vlastní své osobě. Že pak v staré srbštině „naprava konjska“ znamená pochvy koňské, shoduje se slovanský název „náprava“ zcela případně s povinností nápravníka.

Doklady: 1330 Mansum unum in villa nostra Chotúň (i. e. episcopi Olomucensis), quem Rzehako judex noster ratione judicii libere tenuit, etiam libere sub jure provisionis quæ vulg. naprawa dicitur, teneat et exinde nobis et successoribus nostris servire fideliter teneatur (Chyt. VI. 406). Za nápravníka pokládáme též onoho Gunthera z Opavy, jemuž král Václav II. dal za služby královè Kunhutě druhdy prokázané „villam nostram sitam in Opaviensi provincia, hereditarie possidendam, ita tamen, quod idem G. et sui heredes nobis vel dictæ reginæ (tedy před r. 1285) cum uno dextrario fallerato in suis expensis in Opaviensi provincia, alias vero (utpote contra Polonos et Moravos) in nostris vel d. reginæ expensis servire fideliter teneantur, quotiens eos duxerimus requirendos. Quodsi forte idem G. in propria causa legitima impeditus venire non posset, tunc duos probos servitores, unum in dextrario, alterum cum ballista tenebitur destinare (Form. Kral.) Porovnej s tím, což se dí r. 1619 o nápravníkovi: Auroku při Sv. Jiří a při Sv. Havle z takové nápravy nedává žádného, než jest

povinen koně a pacholka ku potřebě vrchnosti v čas potřeby a vojny vypraviti.

Poddaní vlastně tak řečení (subditi). Takovými byli vesměs lidé, kteří nemajíce svobodného majetku na cizím zboží seděli a vzdělávajíce je, ze zboží toho majetníkům poplatky platili. Ve XIV. věku známo toliko dvé tříd takových poddaných: Jedna třída byli tak zvaní úroční (censitæ, coloni), druhá podsedkové (subsides).

Úroční seděli na cizím zboží a platili pánům úrok (census) i byli v právomoci pánův těchto, kteří za to povinni byli chrániti je v potřebách jejich. Ktož by dal komu svú roli, aby ji těžal, a dával z toho určený plat, ten plat móž každý pán jmieti. A také ktož od koho úrok beře, povinen jest jemu to svobodno učiniti, s čehož jemu platí úrok, práva jemu pomáhati, a před násilím jelikož móž, brániti jej. Tak píše Štítný, dotýkaje nad to, že z poddaných pán viny beře, též pomoci skromné mimo určené své platy. S touto zpravou shoduje se svědectví listinné, anoť se ku př. r. 1391 píše o věně, že N. N. cedere debet dominæ Elscæ census cum hominibus, secundum continentiam tabularum suarum, et illos homines Elška possidere debet, ipsosque judicare, emendasque ab eis recipere. Et illi homines debent habere libertates sicut prius habuerunt, et alias res et vóle, excepta steura seu berna regali, quam Hynce in prædictis hominibus more solito recipere debet. (I. Nic. A. 8).

Podsedkové (subsides) ti byli, kteří na cizím seděli, nemajíce žádného práva k pozemkům těmto; takoví byli jistými prácemi povinni majetníkům.

Měšťané. Jakož první města (civitates) na Moravě a v Čechách jsou skoro vesměs a napořád založení královského, pokládáno důsledně také obyvatele měst za lid královský, tak že měšťané (cives) s počátku měli sice svoje výsady a práva od králův sobě udělená, nikoli však účastenství v záležitostech zemských. Nicméně již ku konci XIII., více pak na počátku XIV. věku vážnost měst byla taková, že jakžkoliv nebyla ještě členem obce zemské, ani částkou zastupitelstva či sněmu zemského, ani poddána právu a soudu zemskému, přece u velikých a rozhodných záležitostech a otázkách zemských povolána byla k dávání svého hlasu. Tak se stalo, když r. 1281 šlo o spořádání rozervaného řádu zemského za Otíka Braniborského (colloquium cum nobilibus terræ, militibus, baronibus, nec non civibus munitarum civitatum); tak se stalo i r. 1306, když volen býti měl král a rod nový královský povolán k panování (magnum oritur schisma inter nobiles et civitates.

Ben. I. Rudolphus a majori parte nobilium ac civitatum in regem suscipitur. Ib.). Slovo „měščenín“ vyskytuje se hned v K. Rožm. §. 204 Měščenín, když koho viní, a u Dalemila; To sě jim ot měščan dálo; — Cives et oppidani (MCar. XLV.)

Hosté. Tím jménem napořád jsou ještě nazýváni kupci odjinud, nejvíce z ciziny, přicházející a obchody své v zemi provozující (mercatores, hospites, advenæ). Od měšťanů rozeznávali se hlavně tím, že nebyli usedlí v městě určitém a že nepožívajíce práva domácích měšťanův měli zvláštní výsady a zvláštní právo svoje (hospites et advenæ jure advenarum, non autem incolarum et civium perfruantur. 1349. Pelzel K. n. 74).

Židé. Ve XIV. věku vcházeli Židé, kterých napořád pokládáno za vězně římského císaře křesťanského, v ochranu pánův, jakž o tom svědčí Štítný, řka, že pánové nemají Židů míti, kromě s vůlí císaře římského. Do těch dob byli Židé přímo poddaní toliko knížete zemského, nikoli jednotlivých pánův.

§. 7. Koruna království českého.

Corona regni Boemiæ (koruna království českého) — toť jest onen státoprávní výraz, kterýmž Karel IV., stana se králem českým, označil soubor zemí pod mocí krále českého spojených. Název ten poprvé pronešen jest od Karla IV. nikoli v tak zvané Majestas Carolina, kterouž nejsa ještě králem českým, byl dal sepsati r. 1346, ale ve státních listinách, jež králem jsa, dne 7. Aprile 1348 jakožto základní pravidla státního zřízení byl vydal. Až do tohoto dne název „koruny“ nebyl obvyklý; v listech státních do té doby psaných nachází se vždy toliko výraz „regnum Boemiæ“ (království české); z čehož nade všechnu pochybnost jde, že „koruna“ jest útvor Karla IV., a sice brzo po tom, když byl na království české korunován korunou, sv. Václavu r. 1347 věnovanou.

V ten čas, když psána jest Majestas Carolina, měl Karel jiné myšlénky o zřízení státu českého; o koruně v zákonníku tomto ještě žádné řeči není; mluví se v ní toliko o království českém, a tím rozuměno kromě Čech také Budišinsko a knížectví slezská (honorabiles et egregias civitates regni nostri Boemiæ, Pragam, Wratislawiam, Budissin et Montes Kutnis etc. sicut hæ alias civitates dicti regni præcellant); naopak Morava zase nezahrnuta v názvu „království“; což vše jinak ustrojeno listy dne 7. Aprile 1348

vydanými, kdež markhrabství moravské prohlášeno za manství koruny království českého, kdež biskupství Olomúcké a knížectví Opavské ustaveno jakožto manství téže koruny, kdež knížectví Slezská a markhrabství Budišinské přičísleno ke koruně. Všecka tato ustanovení, spolu se základním zákonem o volení krále po vymření rodu královského a s obecným potvrzením svobod zemských a práv stavovských, pokládati se musí za vlastní základ, na kterémž se stát český dále rozvíjel. Toho dne zbudována jest soustava státu tohoto, i dán jest mu název „koruny království českého."

Svědectví o koruně: V listu dne 7. Apr. 1348 na markhrabství moravské, biskupství Olomúcké a knížectví Opavské vydaném píše se, že vesměs „a claræ memoriæ regibus Boemiæ et a corona ac dominio regni præfati in feodum semper sint habiti", že panstva tato „ad jurisdictionem et directum dominium regum et coronæ regni Boemiæ jure spectare", a že jich držitelé přijímati mají panstva tato „a nobis, heredibus et successoribus nostris, Boemiæ duntaxat regibus, et a corona regni Boemiæ." (Chyt. VII. 775.) — R. 1353 mluví se o „principibus, episcopo Wratislaviensi, ducibus Poloniæ, aliisque nobilibus et vasallis ad coronam regni Boemiæ pertinentibus (Form. I. 166). — R. 1365: A regno nostro Boemiæ et ejus insigni corona (Pelzel, Karl 304). — R. 1369 juraverunt barones et civitates ducatus Swidnicensis Wenceslao, ad coronam regni Boemiæ perpetuo et inseparabiliter spectare (Beneš). — R. 1401: Quod tamen in totius Moraviæ, imo coronæ regni Boemiæ damnum, præjudicium et anihilationem deveniret (Form. II. 71).

a) Království české.

Království české (regnum Boemiæ) slove země česká, v hranicích a mezích svrchu (v §. 1 a 2) vypsaných. V mezích těchto byli tito hradové a města (in Boemia sunt infra scriptæ civitates et infra scripta castra): Kladsko, Fürstemberg (u Svojanova), Lichtemburk, Bezděz, Königstein, Loket, Přimda, Bretenstein, Křivoklát, Karlštein, Zvíkov, Kostelec nad Sázavou, Stegreif (u Adersbachu), Ebersbach (za Rumburkem), Mojvín (u Žitavy), Žebrák, Angerbach, Misemburg (Nížburk), Nečtiny, Mníšek, Protivín, Frauenberg (nad Hlubokou), Vožice, Bernarec, Hasištein — hrady; Praha, Hradec n. L., Plzeň, Hawelswörth, Nimburg, Žitava, Litoměřice, Žatec, Perno, Most, Ka-daň, Tachov, Domažlice, Písek, Budějovice, Čáslav, Kutná Hora, Kouř

Jaroměř, Trutnov, Dvůr (Králové), Mělník, Ústí n. L., Louny, Slané, Vodňany, Stříbro, Klatovy, Berún, Sušice, Kolín — města (Maj. Car. VI., VIII.)

b) Markhrabství Moravské.

Markhrabstvím, jak známo, stala se Morava na závěrku XII. století, když rozmíšky a spory mezi knížecím rodem Přemyslovským příčinu zavdaly k intervencím císařův římských: Markhrabství prohlášeno za cís. Fridricha I. Ačkoliv se nikde nenalezá listu neb zapsání nějakého o skutku tom, přece první, který se psal markrabím, byl Otto r. 1182. Že pak prohlášení Moravy za markhrabství stalo se bez vůle, ba proti vůli knížat českých, kteří to pokládali za zcizení Moravy (pro alienatione Moraviæ), nastala válka a mnoholetý neklid mezi Čechy a Moravou, až r. 1197 učiněno dobrovolné narovnání mezi knížecími bratry, Přemyslem I. a Vladislavem, podle čehož panství v Čechách přejal Přemysl a panství na Moravě Vladislav, ale tak, že obě země jsou a mají být jedno a že nikterak nejsou rozdílné. Také svrchovanost knížete českého výslovně v ten čas vyrčena v listinách král. kanceláře české.

Markhrabí po tomto narovnání byli: Vladislav řečený Jindřich, Přemysla I. bratr (1197—1222), po něm Vladislav II., syn Přemysla I. (1224—1227), po Vladislavovi Přemysl, též syn Přemysla I. (1228—1339), po tom Vladislav III., syn Václava I. (1245—1247), po tomto Přemysl mladší syn Václavův, načež propůjčování Moravy za markhrabství přetrženo jest až do časův krále Jana ve XIV. století.

Král Jan uvázav se r. 1310 v panství Čech, ujal brzo potom r. 1311 i panství Moravy, i vládnul obojí zemí sám až do r. 1333, kdež učiniv syna svého Karla správcem království dal jemu název markhrabí moravského. Karel stana se r. 1347 samostatným panovníkem v Čechách, především péči měl o to, aby právní postavení Moravy jasně bylo vyrčeno a poměr této země ke koruně aby náležitě byl utvrzen. List o to dne 7. Apr. 1348 zdělaný, vyslovuje, že slavné knížectví, markhrabství moravské, právem patří k pravomoci a ke přímému panství králův a koruny království českého. Slova toho listu znějí o tom takto: Insignis et magnificus principatus, marchionatus Moraviæ, longo jam et antiquo temporis tractu a claræ memoriæ illustribus olim regibus et ducibus Boemiæ et a corona ac dominio regni præfati in feudum semper habitus fuerat et possessus, et illustres marchiones Moraviæ olim Boemiæ regibus et ducibus in susceptione feudorum et in aliis, quæ ad vassallatus spectant obsequia, veluti dominis suis ordinariis et

naturalibus debitam semper exhibuerunt reverentiam et honorem. A dále: Declaramus, supradictum principatum insignem marchionatum Moraviæ, ad jurisdictionem et directum dominium regum et coronæ regni Boemiæ jure spectare (Chyt. VII. 775). Což opakováno i v listu Karlově co císaře římského ode dne 19. Máje 1366: daß dorumb der Markgraf zu Merhern — von wegen derselben Marggrafschaft dem romischen Reiche und der Kurfürsten nichts verbunden sei — und daß sie mit niemanden anders zu tun haben und zu niemanden anders zuvorsicht haben sullen, nur alleine zu kunigen czu Behem, ihren Lehensherren (Pelzel, Karl n. 287).

c) Biskupství Olomúcké.

Biskupství Olomúcké opatřeno jest velikými statky na Moravě hned ve XIII. věku; počátek učiněn od biskupa Brunona za Přemysla II. Biskup ten sám svými penězi veliké množství statků zakoupil a biskupství připojil, dílem značné končiny země ode krále obdržel; též i veliký počet jednotlivých mužův, jdoucích za biskupem, statky sobě osvojili na Moravě a v poměr manský k biskupovi vstoupili; byl-tě Bruno tvůrcem manských statků biskupství Olomúckého, jda při tom podle vzoru kostela Magdeburského. — Král Přemysl velice přál takovému snažení, neboť Bruno, věrný přívrženec jeho, s many svými znamenitou byl mu podporou. Sám Bruno poměr svůj ke králi nepokládal za jinačí než za manský, neboť praví v listu z r. 1268: De prædictis bonis omnibus in his quibus tenemur domino nostro regi, ad honoris sui et terræ suæ defensionem, a král udělujíc biskupovi moc dávati statky v podmanství, praví r. 1274: Tales qui militaria nobis præstent obsequia pro defensione terrarum nostrarum et ad resistendum adversariis nostris, volentes habere mansione stabili infra dominii nostri rete, consensum nostrum super infeodationibus hujusmodi adhibemus (Boč. III. 353. IV. 78).

Za Karla bylo panství biskupa Olomúckého podobně jako panství knížat Opavských potud vyvinuté, že král nazývá je „znamenitými a velkomocnými panstvími“ (insignes et magnifici principatus, vid. episcopatus Olomucensis et ducatus Oppaviæ), jenž od dávného prý času jakožto manství závisejí ode králů a koruny české (qui longo jam et antiquo temporis tractu a claræ memoriæ illustribus olim regibus et ducibus Boemiæ, olim eidem regno B. præsidentibus, et a corona ac dominio regni præfati in feudum semper habiti fuerint et possessi).

Karel chtěje vůbec spořádati všecky právní poměry svých zemí vyslovil v listě ode dne 7. Apr. 1348 pravidlo, že biskupství Olomúcké

právem patří k pravomoci a k přímému panství králův a koruny království českého: Declaramus 1. principatum insignem, vid. episcopatum Olomucensem ad jurisdictionem et directum dominium regum et coronæ regni Boemiæ jure spectare, 2. quodque episcopi et successores ipsorum in perpetuum principatum eundem et dominium, quotiens per mortem aut aliis causis legitimis rite vacaverint, a nobis, heredibus et successoribus nostris, Boemiæ dumtaxat regibus, et a corona regni Boemiæ, absque renitentia seu difficultate in feudum reverenter suscipere, 3. nobisque ac dictis heredibus et successoribus nostris, B. regibus et coronæ regni præfati, in casibus antedictis homagii, obedientiæ ac subjectionis debitæ consueta juramenta corporaliter facere teneantur (Chyt. VII. 775).

Tímto listem biskupství Olomúcké jakožto panství na roveň postaveno jest s markhrabstvím moravským a jako markhrabství samo přímo jest podřízeno králům českým, ačkoliv se tímto zařízením ničeho nezměnilo v území moravském a ve svazku biskupů k zemi moravské jakožto obci zemské.

d) Knížectví Opavské.

Ve XIV. věku byla krajina Opavská t. j. končina staré Moravy za horami, obsahující staré župy dvě, Hradeckou a Holasovickou, knížectvím, kteréž stálo ve svazku manském s králi českými.

Počátek tohoto knížectví sahá do časův krále Přemysla II.: dal totiž král končinu Opavskou nemanželskému synovi svému, Mikuláši, aby ji držel a měl, on i potomci jeho. Stalo se to ok. r. 1269, nebť od té doby Mikuláš píše se „pánem Opavska“ (dominus Oppaviæ). Že tento byl počátek Opavska a ne jiný, o tom svědčí list krále Karla ode dne 7. Apr. 1348, kdež psáno, že darování toto učinil Přemysl II., rozdělujíc zemi moravskou a utvořivši knížectví Opavské (terram Moraviæ dividens ducatum sive principatum O. creavit ex novo); knížectví pak toto že udělil Mikulášovi z dobré vůle své, chtěje, aby on i potomci jeho bezprostředně podřízeni byli králům českým a koruně království českého (ipsumque ducem O., heredes et successores suos una cum ducatu seu principatu sibi, heredibus et successoribus suis, Boemiæ regibus et ejusdem regni coronæ, voluit immediate subesse. Chyt. VII. 775, Cod. I. 60). — Po smrti Přemyslově staly se sice proměny v držení Opavska a za Václava II. dokonce roztržky o ně (Cod. I. 79), až po vymření Přemyslovců Mikuláš zmocnil se knížectví, nazývaje se od té doby „Dei gratia dux, dominus et verus heres terræ Opaviæ“ (18. Dec.

1306) i dokládaje, že se města Opava, Hlubčice, Krňov a Freudenthal panstvu jeho znova podrobila (quæ se dominio nostro denuo commiserunt). Zatím Mikuláš neměl důvěry mezi panstvem v Opavsku osedlým; i vypudili ho a panství vydali v ruce krále Jana r. 1311 Moravu navštívivšího (terram Oppaviæ, de qua barones ducem N. expulerunt, regi restituit. Ben.) Téhož roku učinila města Opava, Hlubčice, Krňov a Freudenthal slib člověčenství králi Janovi a z jeho rozkázání knížatům Boleslavovi, Henrichovi a Vladislavovi slezským, kterýmž je byl Jan v 8000 hř. stř. zastavil. Teprvé r. 1318 vrátil Jan knížectví Opavské Mikulášovi zase, a to právem manským (rex ducatum O. restituit in feodum N. duci, filio regis O. illegitimo. Ben.); musel však Mikuláš pánům a vládykám Opavským pojistiti a potvrditi všecka práva jejich (Chyt. VII. 243). Psal se toho času „Dei gratia dux Opaviæ."

Státoprávního potvrzení dočkalo se knížectví Opavské za Karla IV. a to listem od 7. Apr. 1348. Především ztvrzuje Karel, že knížectví počátek svůj vzalo za Přemysla II., jenž je byl utvořil pro syna svého Mikuláše. Na základě tom dodává Karel dále, že „ducatus Oppaviæ longo jam et antiquo temporis tractu a regibus et ducibus Boemiæ et a corona ac dominio regni B. in feudum semper habitum fuerit et possessum, et Oppaviæ duces olim Boemiæ regibus et ducibus in susceptione feudorum et in aliis, quo ad vassallatus spectant obsequia, veluti dominis suis ordinariis et naturalibus debitam semper exhibuerint reverentiam et honorem."

V témž listu ustanovuje Karel za pravidlo, že knížectví Opavské rovněž tak jako markhrabství moravské a biskupství Olomúcké přímo hledí ke králi českému co pánu svému (ducatum Oppaviæ ad jurisdictionem et directum dominium regum et coronæ regni B. jure spectare).

Též doplňuje Karel nedostatek při založení Opavska shledaný: Omnem defectum in donatione Ot. II., ut si fortassis ducatum O. absque Rom. principis et superioris licentia creare non potuit vel si eadem donatio juri communi contraria videretur.

e) Markhrabství Budišinské.

(Viz dílu II. §. 6.)

Starodávná souvislost země Budišinské s Čechy byla přetržena ve XIII. věku, když král Václav I. r. 1245 dceru svou Boženu vdal za Otu markhrabí Braniborského. Tu se netoliko Budišín, ale i Zhořelec dostaly témuž markhraběti v zástavu věnnou. R. 1319 zemřel Woldemar

Braniborský a s ním pominul rod markhraběcí, načež okolní knížata jali se rozchvacovati země markhrabatům náleževší. Zatím obyvatelé Budišinští, páni i města, v dobré paměti měli, že Budišinská země druhdy náležela k Čechám; i vzebrali se a poslali ke králi Janovi, aby se uvázal v zemi jejich (Joanni regi barones et cives de districtu B. homagium præstitere promiserunt. Franc. — Terra Bud. post obitum Woldemari ad regnum B. revertitur, quia prius male fuerat alienata. Ben.). Avšak právní přenešení panství B. na krále českého stalo se teprvé r. 1339, kdež římský král Ludvík Janovi dal markhrabství B. a město Kamenec s jich se vším příslušenstvím. R. 1345 jednán jest mír mezi králem římským Ludvíkem a Janem králem českým za příčinou dědictví Tirolského. Ludvík chtěl, aby Tiroly zůstaly v držení Ludvíka Braniborského i ženy jeho Markéty Maultasche, Jan pak, syn Jana krále, aby za náhradu měl Budišin a Zhořelec, kromě summy 20.000 hř. stř. Zatím oba synové Janovi, Karel a Jan, zamítli smlouvu takovou, řkouce, že Budišin a Zhořelec beztoho patří k zemi české. Když pak Karel sám stal se králem římským, Budišinsko listem ode dne 7. Apr. 1348 přivtělil ke koruně království českého (Chyt. VII. 776). Též se postaral o to, aby Ludvík, markhrabě Braniborský, se své strany vzdal se práv svých k Budišinsku (1350).

Ke krajině Budišinské počítá MCar. kromě Budišina, Lubavy, Laubanu a Kamence též i město Zhořelec. Hrad Zhořelec, od knížete českého Soběslava I. okolo r. 1126—30 vystavěný, dán jest r. 1244 Otě Braniborskému, manželi Boženy Václavovny, v zástavu věnnou. Po smrti Woldemara, posledního z Braniboru, hlásili se Zhořelští zase ke království českému; avšak obnovenému spojení vadila práva, kterými se ke Zhořelci táhnul kníže Fridrich Javorský. I odkoupil mu Jan požadavky tyto a v ceně kupní dal jemu territorium Trutnovské v Čechách do života jeho (1329). Přiznání osobní přijal ode města Jan ve městě samém, a tak Zhořelec opět spojen s Čechy (Gerlicz civitas, quæ ab antiquo abstracta fuerat propter nuptias ratione dotis, ad regem Boemiæ revertitur et suo vero capiti reunitur. Franc.). R. 1348 ztvrdil připojení toto král Karel co král římský ve jmenu říše.

f) Knížectví slezská.

Všecka knížectví slezská, kterých bylo drahně na počet, právem manským závislá učiněna jsou od koruny království českého. Právní důvod, kterým se králové čeští táhli k zemi slezské, počátkem svým

sahá do XI. století, kdež kníže Břetislav I. r. 1054 zavázal knížete polského ke placení ročního poplatku 500 hř. stříbra a 30 hř. zlata za postoupení hradů Břetislavem r. 1039 vydobytých a osazených. Poplatnost tuto uznal r. 1158 císař Fridrich I., an ve výsadě knížeti Vladislavovi II. za službu dané výslovně dí: Duci Boemiæ et successoribus ejus addimus et concedimus censum de terra Poloniæ, quem antecessores ejus, duces Boemiæ, a Polonia retro temporibus accipere solebant (CJur. I. 16); kterýžto list předůležitý ještě cís. Karel r. 1348 a r. 1355 potvrdil.

Jednotlivá knížectví, ježto připojena jsou ke koruně české, tuto řádem se vypočítávají:

Knížectví Opolské, jehožto kníže, Kazimír, hned r. 1289 sebe i dědice své s knížectvím dal pod manství králi českému. R. 1328 Bolek vyznává, že jest manem krále Jana českého, se všemi svými panstvími.

Knížectví Vratislavské s městem. R. 1290 král Rudolf římský právo dává králi českému Václavovi II. na knížectví Vratislavské. R. 1329 Kazimír král polský Janovi a Karlovi dává knížectví Vratislavské a Hlohovské.

Knížectví Těšinské. R. 1329 vyznává kníže Těšinský, že s tím se vším, což má neb míti bude, manem jest krále českého i jeho budoucích.

Knížectví Osvětimské. R. 1327 Jan kníže vyznává listem, že to knížectví přijal pod léno od krále českého.

Knížectví Kozelské a Bytomské. R. 1327 Vladislav kníže Kozelský vyznává, že od krále Jana na své panství Kozlé léno přijal, a zavazuje se pod manství. R. 1335 píše se co man krále Jana Vladislav kníže Kozelský i Bytomský. R. 1355 zemřel Bolek Bytomský a Kozelský, a král český znova dal obé knížectví v manství.

Knížectví Lehnické a Břežské. R. 1328 Boleslaus dux Slesiæ et dominus Brygensis ducatum tuum jure feodi a Boemiæ rege suscipit (Ben.). R. 1338 Václav a Ludwig z Lehnice v Praze poddali se králi českému a zavázali se Karlovi, že po smrti Janově krále země své v léno přijmou od něho, kterýžto slib opakován r. 1343 a 1344.

Knížectví Hlohovské a Olešnické. R. 1329 kníže Jindřich Hlohovský i Zaháňský poddal se králi Janovi jakožto man, což téhož roku učinil i kníže Kunrat Hlohovský a Olešnický. R. 1344 kníže Jindřich Hlohovský a Slezský králi Janovi dal se v manství se panstvím Hlohovským, a král propůjčil mu také knížectví Olešnické, jestližeby bez dědicův Kunrat Olešnický zšel.

Knížectví Slezské vlastně tak řečené. R. 1329 poddal se králi Janovi Jan kníže Slezský se svými zeměmi. R. 1336 přijal na ně Bolek léno od krále Jana. R. 1341 Mikuláš Slezský poddal se co man Karlovi ještě markhraběti moravskému, budoucímu králi českému.

Knížectví Zaháňské a Krosenské. R. 1335 jmenuje se Jan kníže manem krále Jana při postupu Polska. R. 1344 vysvědčuje Jan král, že knížeti Jindřichovi Zaháňskému v manství dal knížectví Hlohovské a čekatelství na knížectví Olešnické a Stěnavské.

Knížectví Stěnavské. R. 1336 vyznal Jan kníže, že maje sobě dáno v užívání Hlohov se vším příslušenstvím, on zase jakožto vděčný dává králi Janovi i dědicům jeho knížectví Stěnavské s městy i s jinými příslušnostmi.

Knížectví Münsterberské. R. 1341 podal se kníže Mikuláš se vším svým panstvím v manství Karla, toho času markhrabí moravského, když byl hned prvé r. 1336 kníže Bolek zaslíbil se králi Janovi.

K tomu později přirostlo ještě knížectví Svídnické i Javorské. Již za Jana připravovalo se spojení toto (1329, 1337) a Karel s napnutou myslí hleděl knížectví tato získati ke koruně. R. 1353 slíbil kníže Bolek, nemaje dětí, že obě knížectví obdržeti má Anna, neť jeho, choť Karlova, když by on bez dědiců zšel. R. 1353 odřekl se Ludvík král uherský všech požadavků na ta knížectví, dávaje je králi českému, což r. 1356 učinil i Kazimír polský. — R. 1364 vyhlásil Otto markhrabí Braniborský, jestližeby bez dědiců zšel, že knížectví tato mají spadnouti na Alžbětu, manželku jeho, jelikož dceru císaře Karlovu. Roku 1369 knížectví konečně zjednána jsou ke koruně české, když byl kníže Bolek r. 1368 zemřel a Karel všech prætendentův penězi z berně české odbyl.

Biskupství Vratislavské. Biskupství toto podobným během jako jiná knížectví slezská přišla ve svazek manský s korunou českou. Stalo se to za biskupa Břecslava, jenž koupiv město Grotkov od knížete Boleslava manství na ně přijal od Jana krále českého (1344.) Biskup Vratislavský povinen byl osobně býti při korunování krále českého, spolu se staršími z kapitoly, a tu hned manství přijímati na Grotkov.

V Maj. Car. praví se VI., že tyto hrady a města v Polsku ležící nikdy nemají býti zcizovány: Vratislav, Středa, Hlohov, Frankenstein města a Sobotka i Gorov hrady (In Polonia quatuor civitates sc. Wratislavia, Novum forum, Glogovia, Frankenstein, et duo castra, sc. Zobsten et Gorov).

Vratislav město dáno a astoupeno jest se vším právem a příslušenstvím od knížete Henricha Slezského králi Janovi věčně, jakž o tom svědčí list biskupa Vratislavského i vládyk a konšel téhož města z r. 1342. — O **Středě** (Neumarktu) svědectví jest z r. 1383, že spolu s Vratislaví patřilo hned králi Janovi. — **Hlohov** město hned r. 1327 patřilo králi Janovi, jenž je do života dal knížeti Henrichovi z Fürstenberka. — **Frankenštein.** Konšelé města tohoto hned r. 1343 vyznali, že k žádnému nechtí hleděti než ke králi českému, kdyžby Bolek bez dědicû zšel. Město samo koupeno jest od Karla u knížete Mikuláše Slezského za 6000 hř., jakž svědčí list z r. 1351. — Hrad **Sobotka** již před r. 1353 náležel králi českému, neboť toho roku král Karel dal jej do života Bolkovi knížeti Münsterberskému. — O **Gorovu** svědčí list z r. 1337, že kníže Stěnavské Jan dává hrad i město po své smrti králi Janovi. Hradu i města polovici koupil král Jan u knížete Kunráta Olešnického r. 1345, kdežto polovice druhá téhož roku zastavena králi od téhož Kunrata.

Listem ode dne 7. Aprile 1348 prohlásil Karel, že knížectví Slezská spolu s markhrabstvím Budišinským náležejí ke koruně království českého.

g) Markhrabství Lužické.

Mezi listinami archivu druhdy Karlšteinského nacházel se také list Dětřicha markhrabí Lužického z r. 1301, kterýmž zemi svou prodal arcibiskupům Magdeburským. Dle tohoto listu byly v mezích markhrabství Lužického tyto hlavní osady: Přělúč, Trebule, Golsin, Gubin, Lubracz, Schedolow, Sprewenberk, Dannerode, Kalow, Chocebuz, Lubbenow, Friedeburk, Scheikendorf, Trebiz, Zinnicz, Reichenwalde, Reineswalde, Sorau, vesměs mezi řekami Odrou, Stubou, Bobravou, Černým Halštrovem a Damisou, do hranic polských i budišinských. V těch mezích zavírala se Lužice vlastně tak řečená.

Karel, maje v držení svém knížectví Budišinské, jal se všelijak pomýšleti na to, aby sobě zjednal také sousední markhrabství Lužické; i dal sobě r. 1347 postup učiniti na ně od Woldemara samozvance, a i arcibiskup Magdeburský dal je mu léno; zatím Ludvík Braniborský docílil toho, že r. 1350 obdržel Lužici od Karla co manství říšské. Stana se pak vévodou bavorským, ponechal r. 1351 Lužici bratřím svým Ludvíkovi a Otovi, kteří jí r. 1353 zastavili markhraběti Durinském a Míšenskému ve 21.000 hř. stř. a v 10.000 kop. gr. Pr. — K maje od bratrů přislíbené čekatelství netoliko na Braniborsko al

Lužici smluvou Normberskou pro potomstvo své, učinil jim r. 1364 návrh, že chce zástavu vyplatiti a zemi takto pro korunu svou získati. Markhrabí míšenský bez meškání na to přistoupil, markhrabata pak učinili výminku, aby té země do života užíval Bolek kníže Svídnický; též si vymínili výkup. R. 1373 byl Ota od Karla přinucen spokojiti se doživotným platem, načež Lužice přirčena koruně české. — V prodlení toho všeho jednání pečoval Karel o to, aby své právo získané upevňoval kupováním jednotlivých hradů v Lužici; takž r. 1358 koupil Sprewenberk; měšťané Lukovští vyznali r. 1364, že prodáni jsou dědičně králi českému a j.

h) Chebsko co zástava.

Krajina Chebská, byvši v IX. stol. částkou země české, potom pak částkou říše německé, stala se během XIII. století předmětem rozporu mezi panovníky českými a německými, jmenovitě mezi Přemyslem II. a Rudolfem I. Přemysl II. táhl se k Chebsku, a to tím důvodem právním, že město Cheb, druhdy civitas imperii, dostalo se za věno matce jeho, Kunhutě Staufovně, dceři krále Filipa, když za Václava I. se vdávala, jiné pak hrady a tvrze v Chebště že od králův českých koupeny byly k zemi české. „Egra civitas fuit dos b. m. olim dominæ matris nostræ," jež zaslíbena byvši Václavovi I. hned r. 1207 vdala se za něho r. 1228. „Munitiones et castra, quæ in Egrensi habemus provincia, ad nos titulo emptionis spectantia." Tím se vysvětluje, že Přemysl II. r. 1265 mocí vojenskou osadil Cheb s krajinou Chebskou (Boemi Moravique Egram civitatem cum suis pertinentiis duci Bavariæ et sororio suo, filio Conradi, filii Friderici II. quondam imperatoris, hostiliter abstulerunt et eam cum suis incolis possidendam regi Boemiæ tradiderunt. Pulk.) A hned ten rok potom potvrdil Přemysl II. všecka práva a privilegia měšťanům Chebským, rozmnoživ je značnou výsadou volného obchodu po celé říši kralově (Cod. I. 54).

Nicméně panství Přemyslovo netrvalo dlouho; podlehna v zápasu s Rudolfem, postoupil mírem r. 1276 město Cheb králi římskému; žádal sice, aby jemu zachováno bylo právo co se týče jiných zámků tamních (nobis jus nostrum conservabitis in eisdem. Doll. ep. 56, 57); ale marně.

Tím ukončena sice krátká doba panství českého v Chebsku; nicméně obnoveno jest v brzké době zase, ant Rudolf I., zaslibujíc dceru svou Jutu kraleviči Václavovi II. dne 6. máje 1287, vyměřil jí věno 10.000 hřiven stříbra, v zástavu pak dal zemi Chebskou (Rudolphus

Wenceslao principi Boemiæ X millia marcarum argenti assignavit in dotem, obligans civitatem Egrensem cum ejus provincia. Pulk.) Avšak r. 1290 začal Rudolf zástavu tuto požadovati nazpět (misit nuntios ad Wenceslaum, volens ut Egram sibi restitueret); nicméně Václav spolu s Jutou přijeda k Rudolfovi a přijma od něho království v léno, podržel Cheb i na dále (Egra retenta. Pulk.) jakožto zástavu věnnou.

Nové rozmíšky strhly se po smrti Rudolfově, an syn jeho Albrecht usiloval o to, aby král Václav Chebsko vydal (dux Austriæ principem B. in terris sui dotalitii plurimum impedivit. Pulk.); což ponouklo Václava, aby hlasem svým voleneckým přispěl k vyvolení ne Albrechta, ale Adolfa Nasovského za krále římského (1292). Téhož roku město Cheb s hradem Chebským i s územím zastaveno od Adolfa Václavovi II. spolu s krajinou Plísenskou, a to jakožto závazek trvající, dokudž by syn Adolfův nebyl oddán s dcerou Václavovou, vše bez ujmy práv králi českému v Chebsku příslušejících a dokazatelných (Cod. I. 88).

R. 1298 učinil Albrecht, syn Rudolfa I., slib králi českému, že mu v zástavu dá zemi říšskou Chebsko (terram imperii) spolu s Plísenskem, a to v summě 50.000 hř. stříbra, jakmile by vyvolen byl za krále římského, k čemuž měl jemu král Václav II. býti pomocen (Cod. I. 92).

Po smrti Jutině král Albrecht římský, bratr její, kromě jiných zemí také Chebsko požadoval nazpět (1304), ale poslové jeho, mající navrácení toto vyjednati, bez pořízení zase odešli (Pulk.). Konečně po vymření Přemyslovců Chebsko jednoduše připadlo k říši.

Avšak brzo opakovaly se snahy, aby Chebsko znova přiděleno bylo k Čechám. R. 1314 zastavil je i s městem (civitas et terra Egrensis) král římský Ludvík králi Janovi za podporu, kterouž mu Jan byl při volbě na království; zástava vyrčena v 10.000 hř. pro damnis quæ ipse rex J. ratione Imperii sustinuit (Ben. a Chyt. VI. nn. 21). V zástavě té pojat byl také hrad Floss a Parkstein. Okolo r. 1322/23 zvýšena summa zástavy na 20.000 hř. V držení zástavy uvázal se král Jan hned r. 1322 (rex B. de civitate et provincia Egrensi pro XX millibus marcarum per Lud. regem sibi obligatis pro debitis, se nomine imperii intromittit. Franc.).

Později když přátelství mezi králi utuchlo, žádal Ludvík, aby Chebsko vydáno bylo říši, ale poslové jeho bez pořízení se vrátili (1336 Ben.). R. 1341 potvrdil Jan všecky výsady města Chebu a přičíslil obyvatele Chebské ke sboru ostatních obyvatelů země české (cives et incolas civitatis Egrensis consortio aliorum nostrorum fidelium ac incolarum regni nostri Boemiæ aggregari volumus et aggregamus. Pelzel K. n. 48

R. 1348 potvrdil král Karel předešlé výsady a dal městu Chebu písemný slib, že město Cheb nikdy nedá nikomu do zástavy ani že je jinak některak zcizí od koruny české (promittimus quod civitatem Egrensem nunquam alicui homini aut personæ pignori obligabimus aut quovis alienationis titulo seu modo a regno seu corona regni Boemiæ segregabimus. Ib. 49).

Nicméně pokládáno Chebsko napořád za zástavu říšskou. R. 1350 vyznali purkmistr i radda města Chebu, že sú přijali za dědičné pány a slib učinili králi Otakarovi, Václavovi, Janovi a budúcím kralóm českým a koruně české, dokudžby vyplaceni nebyli (A. Karl.), s čímž v úplném souhlasu jest výrok Maj. Car., že Chebsko jest zástava říšská, která nemá odcizena býti od Čech, leč by byla vyplacena od říše (pignus quod amplius alienari non debet, nisi ab Imperio redimatur. VI.) Také volenci říšští vydali svědectví r. 1353, že Cheb zámek a město od říše zastaveny jsou koruně české a to v summě 40000 hřiven, a zámek při tom Floss a Parkštein, a že též panství králům českým a koruně zůstati má, dokudžby řečená summa dána nebyla (A. Karlšt.)

Velikých svobod a práv udělil Karel městu Chebskému listem z r. 1355, vraceje se jakož císař korunovaný z Říma; mezi jiným znova potvrdil slib, že jich nezastaví ani jinak zcizí. R. 1357 a 1358 ztvrdili Karlovi jak město tak i manové tamního okresu, že jsou v zástavě a že v ní chtějí věrně a pravě se přidržeti králův českých až do výplaty (A. Karl.)

O rozsahu Chebska víme toliko, že již r. 1342 patřily tam osady Asch, Selb a Redtwicz; ztvrzuje se to velkým listem Karlovým z r. 1355. R. 1358 hlásí se pan Nothaft ze Sparnecka a z Thieršteina s jinými many, že jsou v zástavě Chebské. (Zámky Floss a Parkštein nepatřily již do oboru končiny Chebské, nýbrž ležely vně.)

i) Manské země za horami.

Nabývání krajin za lesem českým na půdě nyní bavorské, vzalo počátek svůj hned ve XIII. stol.; víme, že již císař Fridrich II. r. 1212 králi českému Přemyslovi I. za služby sobě prokázané v manské držení dal statky Mantile a Lue se vším příslušenstvím, v dědičné pak vlastnictví císařský statek Floss (Cod. I. 25), kromě jiných hradův v dnešním Sasku ležících. Avšak již s nástupcem Přemyslovým, králem Václavem I. nesnadil se císař o statky tuto jmenované, žádaje, aby mu byly zase vráceny; na to zajisté vztahuje se, což dí kronista Franciscus: Imperator conabatur, ut sibi castra et civitates quosdam resignaret, což

král odepřel, qui rationabiliter prahabito consilio cum suis hoc facere recusavit. Nicméně dostaly se řečené statky v Bavořích vévodovi bavorskému, až král Přemysl II. i formálně jich se odřekl (Floss, Barkensteyn et in omnibus aliis castris. Cod. I. 63). — Avšak ještě v témž století dostali panovníci čeští znova přístup k těmto statkům, an r. 1298 Albrecht syn Rudolfa I., chtěje se státi císařem, králi Václavovi II. za volenecký hlas jeho sliboval netoliko zemi Chebskou a Plísenskou, nýbrž i hrady Floss a Parkštein spolu s městečkem Weiden, sita in Bavaria circa metas Boemiæ (Cod. I. 92); z čehož zatím sešlo. — R. 1314 král římský Ludvík IV. zastavil králi Janovi českému netoliko Chebsko, ale i hrady Floss a Barkenstein v summě 10.000 hř. stř. (Chyt. VI. nn. 21), jestliže jemu dá hlas na království římské. Ale již r. 1321 dal týž císař Floss a Parkstein Oldřichovi landkrabí z Fuggenberka v 18.000 hř. řezenských. Avšak r. 1323 obnovena jest zástava králi českému, tak že v MCar. dobře jest praveno: Pignora sunt Egra, Floss et Parkstein, quæ amplius alienari non debent, nisi ab Imperio redimantur (VI.). Nějaký čas byly oba zámky Floss a Parkštein zastaveny dále purkrabím Normberským, až r. 1353 Karel 7000 hř. složiv je vyplatil. Poměr ten trval od r. 1337 do 1358. R. 1357 dal Karel hrad Parkštein v manské držení biskupovi Dětřichovi Mindenskému. Zvláštní příhoda stala se příčinou těchto hradů za krále Karla; r. 1358 oznámil totiž Albrecht rakouský, že se starý list cís. Fridricha II. z r. 1212 nalezá ve sbírkách knížat rakouských. Z toho šlo, že zastavení Flossu r. 1314 a 1323 učiněné bylo matné a nijaké, neboť Floss právem dědičným hned předtím náležel králům českým, aniž mohlo být zástavou, co bylo vlastnictvím. I dal sobě Karel r. 1358 osvědčiti od volenců říšských, že ten zámek Floss jest pravé dědictví králův českých a ačkolivěk v tom listu, kdež jest Cheb zastaven k koruně české a při tom zmínka jest o tom zámku Flossu, že se jest to stalo z omylu a že to k žádné škodě koruně české nemá býti.

Sulzbach a jiné hrady. R. 1348 král Karel pojal za manželku Annu, dceru falckraběte Rudolfa, jenž dceři své za věno vykázal město Sulzbach a okres jeho s četnými hrady. Z toho vzal sobě Karel příčinu, aby všecku krajinu od lesa českého až pode zdi Normberka i Babenberka zjednal jakožto vlastnictví koruně české. Dálo se to nejvíce koupí, a to penězi v zemi české vybranými. Obecně píše o tom kronista Beneš: Karolus hac nactus occasione emit ibi civitates munitas et oppida plura, quæ fecit cingi muris fortissimis, vid. Bernaw, Novam Civitatem, Hersberg, Hersbruck et Lauffen, et totam illam terram comparavit et habuit, ac coronæ Boemiæ perpetuis temporibus annexuit

atque univit, a silva Boemicali usque ad muros civitatis Nuremberg, Pebenberg, et ædificavit in terra Rotenberg et multa alia firmissima castra pro regno Boemiæ. Ben. 1348).

Toť počátek a původ oněch nesčíslných manství českých za hranicemi zemskými (extra curtem) v dnešních Bavořích.

Plavno. Nad řekou Elsterou rozkládá se krajina, jež ve středověku slula Terra Advocatorum (Voigtland). Jedna část náležela ke hradu Plavnu, druhá k městu Weidě, třetí ke hradu Gera. Pánové Reussové, kteří byli držitelé Plavna a Weidy, dobrovolně poddali se králi Janovi pod manství, Plavenští r. 1327, Weidenští příčinou hradu Voigtsberka r. 1349. Karel rozšířil panství své v té končině koupěmi několika míst Plavenských, o kterémžto kupu r. 1367 učiněném píše Beneš: Eodem tempore emit imperator in terra Advocatorum plura castra firmissima pro regno Boemiæ.

Jako za českým lesem, tak i za Krušnými horami, v zemi nyní saské, měla koruna česká hojný počet statků. Jako onde, tak i zde počátek k tomu učiněn darováním cís. Fridricha II. r. 1212 Přemyslovi I. učiněným; dánoť hrady Schwarzenberg, Lichtenstein a krajinu Milín řečenou se hradem Reichenbachem (Cod. I. 25). Úhrnem slula krajina tato, jakož po celé století, země Plísenská, podle řeky Plísy. Již r. 1224 slove Václav, syn Přemysla I., vévodou Plísenským a Budišinským (dux Plisensis et Budesinensis. Erb. I. 685). Avšak ještě sám Fridrich II. chtěl odvolati darování toho a žádal na Václavovi I., aby mu vydal hrady ty a města zase, což Václav učiniti nechtěl (Franc.). Dalemil dí, že těch hradů bylo šest (chce ciesař šest měst jmieti), což se dobře srovnává s darováním z r. 1212: Floss, Schwarzenberg, Reichenbach, Lichtenstein, Mantile s Lue a Donin. Dání toto během let vešlo sice v nepaměť; nicméně králové čeští nepřestávali hleděti ke končinám těmto. Vidíme zajisté, že r. 1292 král Václav II. získal jménem zástavy zemi Plísenskou od krále římského Adolfa, zejména hrad a město Altenburg, pak Kamenici (Kemnitz) a Zwickawu (Cod. I. 88). R. 1298 sliboval Albrecht rakouský králi Václavovi, že jemu dá zemi Chebskou a Plísenskou v zástavné summě 50.000 hř. stř., bude-li mu nápomocen ve vyvolení za krále římského (Cod. I. 92); téhož pak roku učinil Václava kapitánem říšským v zemi Míšenské, Východní a Plísenské (Ib. 96).

Počet manství českých zde za horami Krušnými, v dnešním Sasku, rozmnožil se do nekonečna, nápodobně jako za lesem českým v dnešních Bavořích.

k) Markhrabství Braniborské.

Jednání o zemi Braniborskou mezi králem Karlem a markhrabími Braniborskými Ludvíkem a Otou započalo se r. 1363, kdež docíleno tolik, že oba markhrabí krále českého i jeho budoucí potomstvo pohlaví mužského přijali za pravé dědice země Braniborské.

Co r. 1363 započato, dokonáno jest r. 1373. Markhrabí Ota sejda se s cís. Karlem v táboře u Fürstenwalde, postoupil všecko svoje markhrabství Braniborské se všemi právy a panstvími synům císařovým: Václavovi, Sigmundovi a Janovi, vyhradiv sobě do života volenectví říšské a spojený s tím úřad arcikomorníka říšského. Za to postoupil císař Otovi a mužským potomkům jeho města a zámky české za lesem českým: Floss, Hirschov, Sulzbach, Rosenberg, Buchberg, Lichtenstein, Lichteneck, Breitensteinu polovici, Reichenek, Neidstein, Hersbruck a Lauffen (Cui Ottoni dedit Imp. Sulzbach castrum cum civitate, item Hersfeld, Hersbruck, Lauff civitates, nec non Floss et Stauf castra in Bavaria et multas addidit pecunias, quarum numerum rescire fuit difficile. Ben.). Císař přitom vyhradil králům českým právo výkupní, kdyžby Otto zemřel bez mužských dědiců, a to za určitou summu 100.000 zlatých. Nadto slíbena Ottovi kupní cena za Branibor v hotovosti 200.000 zl. na lhůty a 3000 kop gr. českých každoročního platu (Otto veniens Pragam, per traditionem banderii terræ B. cessit libere filiis d. Imperatoris de eodem marchionatu.) Císař uvedl syny své v manství: Investivit d. Imp. filios suos, Wenceslaum regem, Sigismundum et Joannem (adhuc in infantia custoditos) nec non eis non exstantibus, Joannem marchionem Moraviæ et filios suos, Jodocum, Joannem dictum Soběslav et Procopium, per traditionem vexilli ipsius terræ de eodem marchionatu Brandeburgensi (Ben.) — Kupní cena zplacena dílem z berně země české, jakž o tom zmínku činí Štítný v Knižkách šesterých: Berci ač úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce, jako této berně pro Braniburskou zemi pátý a druhdy čtvrtý groš brali zámaznému jako úkola.

Králi Václavovi věrnost slíbila následující města: Starý Branibor, Strusberk, Kolin (Berlin), Königsbergen, Zehausen, Stendal, Belicz, Draumburg, Lippen, Zoldin, Munichberg, Pemplin, Privalk, Morin, Barenwald, Werben, Salcwedel, Handberg, Arenswalde, Ratnov, Friedberg, Nauen, Tangermünde, Bernov, Starý Lundsberk, Nittenwalde, Kyricz, Perlesburg, Přemyslav, Ruppin, Gardelegen, Frankfurt nad Odrou, Nový Salcwedl a Eberwald.

Též zámky několika manův: Falkenburg, Šinov, Nový Wedl, Raleisz, Numberg, Reče, Hochzeit, Lučmelin, Nový Bernov, zámek Kosterin (1374).

R. 1411 zastavil Sigmund zemi Braniborskou Fridrichovi purkrabímu Normberskému v 100.000 zl. uherských; purkrabí obdržel též správu té země. R. 1415 prodal ji Sigmund témuž purkrabí za 400,000 dukátů, s tou výminkou, že Fridrich i jeho dědicové mají vždy zůstati přátelé a opatrovníci koruny české (Es sollen auch di vorgenannte Heindrich und seine Erben mit sambt der Markhe wider uns, unsern Bruder und unserer beiden Erben, undt auch die Kron Bohaimb nimmer sein, noch die Cron wider sie, sondern sie sollen beyderseits mit Hulffe, Rath und Diensten bei einander bleiben. Pelzel, Karl n. 338).

Listy o všech těchto hradech, městech a zemích ke království českému získaných, pečlivě uloženy byly hned za Karla v archivu zemském na Karlšteině, nyní pak nacházejí se v cís. archivu ve Vídni. Na počet je listů těchto bez čísla, nemýlíme-li se, plně tisíc, ne-li více. Ale netoliko v archivu uložena právní tato instrumenta: jest stopa, že i ve dskách zemských a sice v kvaternech trhových, zapsáno bylo, „která města, země a zámky císař Karel k České zemi a českému království dobyl a připojil." Jest velice toho litovati, že se zapsání toto ve dskách II. Dačic O. 12 (z r. 1366—69) uložené textem nikdež nezachovalo.

§. 8. Rod královský.

Starožitný knížecí rod Přemyslovský v mužském pokolení vymřel r. 1306 smrtí krále Václava III.; avšak nový rod královský, jemuž se dostalo koruny české, rod Lucemburský, došel svého panství v Čechách skrze poslední Přemyslovnu, Alžbětu, vdanou za Jana z Lucemburka, z níž narozen Karel. Přešla tedy krev Přemyslovců na rod Lucemburský, a král Karel (neb jakž vlastně nazván, Václav) více sobě byl vědom pochození svého z krve Přemyslovy, nežli Přemyslovci sami; neboť ti, jak se stali králi, nedbali pochození svého, ba dokonce styděli se za ně („Jakž sě na královstvo světi, dí Dalemil o Vácslavovi I., je sie svým rodem styděti: káza z Stadic rozehnati svój rod, tu ves Němcem dáti!") A Karel? S úctou, která se rovnala obecnému citu v národě živoucímu, obnovil paměť po prvním Přemyslovi ve Stadicích, jakž o tom svědčí listina z r. 1359 dědiníkům Sta-

dickým udělená, a občerstvil tím na pozdní století rozpomínku na Přemysla oráče.

Patero lánů zůstaveno dědicům Stadickým, oni sami zachováni při starobylých svobodách svých, jakž bylo za starodávna; toliko uloženo jim, aby pěstovali keř královský (Præfati heredes ac eorum liberi et heredes virgam illam floridam coryli per ipsum Premysl de stimulo suo in agro Stadic propagato, continuo foveant, custodiant et nutriant in memoriam tantæ et talis rei, quæ inibi dignoscitur taliter evenisse.) Též byli povinni, všecky ořechy z keře Přemyslova odevzdávati králům (omnes et singulas nuces quas dictæ virgæ coryli produxerint, nobis et successoribus nostris Boemiæ regibus teneantur singulis annis fideliter præsentare). Ostatních tré lánův, kterých Přemysl oráč dle pověsti sám vzdělával, vyhradil Karel sobě a následníkům svým, králům českým (reliquos vero tres terræ laneos ibidem in Stadicz, qui fuerunt dicti Premysl, quosque propriis excoluit manibus, pro nobis et successoribus nostris, Boemiæ regibus, duximus reservandos. Goldast App. LII.).

Národ sám velmi čilé měl vědomí o původu panovnického rodu Přemyslovského; ukázalo se to při volbách po vymření rodu toho, kdež jedna strana volala na druhou, chce-li míti krále domácího, ať pošle do Stadic a z tamnějších kmetů sedláků povolá některého Alžbětě za muže a zemi za panovníka, jako prý za časův Libušiných. Sňatek Elišky Přemyslovny s Janem Lucemburským přirovnáváno ke sňatku Libuše s Přemyslem (sicut L., terræ B. domina, incognitum sibi virum ad ejus connubium legitur invitasse, sic Elis. virgo, heres regni B., sibi alienigenam invitavit pro consortio maritali. Franc. ad 1331). Když pak r. 1330 na věčnost odešla poslední Přemyslovna a rok po tom slovutný muž, Oldřich Pluh, učiněn od krále Jana kapitanem zemským, rozpomínali se lidé na časy dřevní, kdež od pluhu povolán Přemysl na stol knížecí (ad regendam terram Boemiæ quidam rusticus, nom. Premysl, assumptus est ab aratro pro primo principe et duce; nunc per Vlricum virum providum, qui vulg. Pluh dicitur vel literaliter Aratrum nuncupatur, prout in signo sui clipei ostenditur, tota Boemia regitur. Franc. ad 1331).

Více nežli Přemysla oráče měli Přemyslovci knížete Václava v paměti a v úctě, a to netoliko z té příčiny, že svatého knížete veškeren národ český i moravský ctil co svého dědice a ochránce, ale i proto, že rod panující s rovnou chloubou odvozoval pochození své od tohoto svatého, s jakou lehkostí zapomínal na původ svůj ze Stadic.

R. 1234 Přemysl markhrabí moravský mluví o slavném mučenníku Václavu sv., de cujus sanguine traximus originem (Erb. I. 825). R. 1284 dokládá se Václav II., že pochází z rodu tohoto svatého (de cujus censemur prosapia v. genere. Pelzel K. I. n. 47), a výrok ten slavněji ještě r. 1289 opakuje, an dí: Dum naturæ originis et claræ propaginis beati Wenceslai M., quas nos per quendam regalem defluxum nostrorum progenitorum participamus, et sanguinis primitias intuemur etc. (Ib. n. 12). Umíraje dal týž král důrazné napomenutí synovi a nástupci svému, a poručil mu přísahu složiti „na hlavu sv. Václava“ (super caput S. Wenceslai), že vyplní závazky, ve které byl všel on otec. (Franc. 1305.) Sám král Jan oznamuje úctu svou ke sv. Václavu, jakožto patronu země české, an dí v listu z r. 1325: Illum, quem ad b. W. patroni nostri reverentiam gerimus sincera devotione, affectum volentes demonstrare (Pelzel K. n. 47).

Nade hrobem sv. Václava založil hned král Přemysl I. kaplu, poprvé r. 1227 připomínanou, nad jiné slavnější. Hrob ten obdržel zvláštního ochránce z řady kanovníků Pražských (canonicus Pragensis, custos capellæ S. Wenceslai 1284, minister capellæ, sacrista Pragensis, qui ex sacristæ officio sepulchri ipsius B. Wenceslai est custos 1325.) V kapli té r. 1336 bylo 12 soch sv. apoštolů ze stříbra, jež byl dal zhotoviti Karel, ale Jan téhož roku je odnesl a odcizil (imagines XII ap., quæ pro sepulchro S. Wenc. fuerant per filium suum et de fidelium eleemosinis fabricatæ, abstulit et asportavit. Ben.) Při početí veliké stavby kostela Pražského (1344—52) pojmuta jest kaple sv. Václava ve chrám tento. Na stavbu kostela věnováno kapitole desátek královského podílu ze všech hor stříbrných v Čechách, a z toho měl býti nejprvé vystaven hrob nádherný sv. Václavu a sv. Vojtěchu. Na skvostné, ba nádherné vystrojení této kaply cís. Karel všelikou píli vynaložil a veliký náklad podnikl. Pracováno o ní zrovna dvadcet let (od r. 1347 do r. 1367). Vysvěcena jest r. 1367 od arc. Jana, prvního kardinála českého, obzvláštního ctitele sv. Václava (dedicavit et consecravit capellam, in qua requiescit corpus S. Wenceslai. Ben.). Sama tumba zhotovena hned r. 1358 z ryzího zlata i pokladena množstvím nejdražších gemm a kamenů (fabricavit ei tumbam de auro puro et pretiosissimis gemmis et lapidibus exquisitis adornavit et decoravit adeo, quod talis tumba in mundi partibus non reperitur. Ben.) Královna Anna hned r. 1353 v závětu svém odkázala korunu svou na vyozdobení hrobu sv. Václava (coronam suam pro decore sepulchrali B. M. W. pie donavit. Pelzel K. p. 357). R. 1358 dal Karel hlavu sv. Václava obložiti zlatem ryzím (caput sancti circumdedit auro puro. Ben.)

Na hlavu sv. Václava poručil Karel vsazovati korunu královskou hned r. 1347.

R. 1351 putoval Karel do Staré Boleslavi, na ta místa, kdež byl Václav život svůj dokonal; s ním byl arcibiskup Arnošt. I ustanovil se císař na tom, že hradiště Boleslavské navždy má býti zachováno a šetřeno, pročež poručil pevnými zdmi místo toto ohraditi (Boleslaviam antiquam super Albeam munivit muris fortissimis. Ben.). Zároveň založil tam mši při hrobu téhož svatého (Ib).

R. 1354 dal Karel ze zřícenin paláce Ingelheimského vystaviti dům kněžský a kaplu ke cti sv. Václava i Karla Velkého, založiv při tom sbor čtyr Augustinianů, kteří měli vždy býti rození Čechové z kláštera Karlovského v Praze, podřízeni opatovi Karlovskému (Pelzel K. p. 388.) Roku pak 1362 založil týž císař ve hlavním chrámu Achenském oltář ke cti sv. Václava a postavil kněze zběhlého v řeči české, aby tam zpovídal Čechův příchozích (Pelzel K. n. 299).

§. 9. Řád panovnící.

(Viz Dílu II. §. 11.)

Říše česká byla panství dědičné. Za časův Přemyslovců žádné o tom pochybnosti nebylo, jakžkoliv slova v privilegium Fridricha II. z r. 1212 položená sama sebou ukazovala k tomu, že Čechy jsou království volební. Slova tato znějí: Volentes ut quicumque ab ipsis in regem electus fuerit, ad nos (imperatorem) vel successores nostros accedat, regalia debito modo recepturus. Avšak tomu nikdy nebylo rozumíno tak, že by království bylo státem volebním, nejméně v ten čas, když toto privilegium vydáno. Hned první příklad po r. 1212 se naskýtající ukazuje, že volením rozuměno přiznání takového člena za krále, který řádem posloupnosti na stol český měl dosednouti. Králové toho času povoláváni jsou souhlasem tří votantů: Přisvědčením krále panujícího, přiznáním obce zemské a potvrzením císařův římských. Takž volen jest r. 1216 „communi voluntate" Václav I., syn Přemysla I., k čemuž přistoupilo přisvědčení otcovo (assensus regis) a potvrzení císařovo (Cod. I. 27). Řád posloupný byl při tom prvorozenství (tamquam primogenito. 1231. Cod. I. 34). A takž bylo napořád, dokud trval rod Přemyslovcův. Sami panovníci římští uznali zásadu dědičné posloupnosti, jmenovitě Rudolf I., když po smrti Přemysla II. následníka uznal syna jeho Václava II.

Myšlénka o dědičnosti stolce českého v rodě Přemyslovském byla u národu tak živá, že když vymřel rod ten v pokolení mužském a jednalo se o nového krále, netoliko dcery pozůstalé z rodu Přemyslova, ale i národ u velkém počtu pokládal dcery či členy ženského pohlaví z téhož rodu za pravé, vlastní a náležité dědičky království. Hned v první chvíli po smrti posledního Přemyslovce převládala myšlénka, aby na trůn povolán byl manžel Anny Přemyslovny, nejstarší dcery Vácslava II., Jindřich vévoda korutanský. Téhož mínění byla mladší dcera, Eliška. Nepovedlo se sice provedení myšlénky té, neboť vzešlo také jiné ponětí, zvláště k tomu směřující, že Čechy jakožto manství odumřelé, prostě mají připadnouti k říši. Náhled tento, mocným Albrechtem králem římským zastupovaný, proveden jest, i povolán Rudolf, syn Albrechtův, na stolec. Stává ještě listu, kterýmž Albrecht synům svým v manství říšské dává království české. Ostatně povolán Rudolf prostředkem volby českého sněmu, oč se Albrecht sám ucházel.

Po smrti Rudolfově znova v popředí stanula myšlénka, že dědictví české náleží Přemyslovnám, a že Jindřich Korutanský oprávněným jest dědicem království, jakžkoliv mezi tím časem smlouvy byly uzavřeny mezi Čechy a králem Albrechtem o následnictví rodu Habsburského. Skutečně také volen Jindřich (15. Aug. 1307).

Nepřiměřená vláda vedla ku pádu Jindřicha Korutanského, i přikročeno k nové volbě; a hle, i tu rozhodlo mínění, že dědictví náleží pozůstalým dcerám Přemyslovským. Že pak nový král římský Jindřich Lucemburský Čechy pokládal za odumrlé manství říšské, vyhověno všem náhledům a povolán jest Jan, syn králův, ku panství, kterýž za manželku pojíti měl Přemyslovnu Elišku. Jakož se i stalo. Pravil král římský: Regnum, ut consuluistis, Boemiæ Joanni filio meo confero; ut autem jus fortius sibi competat, virginem sibi, ejusdem regni heredem, legitime copulare matrimonialiter nos delectat et justitia dictat, ut hoc regnum ab imperio in feodo accipiat, aliorumque principum titulum ex hoc legaliter obtineat et notorie (Franc. 1310).

Základní ustanovení o postupu a následnictví v důstojenství královském ze XIV. věku obsažena jsou v následujících nařízeních:

a) Ordinací krále Jana. Na sněmu z r. 1341 schválně k tomu svolaném vymohl král Jan, že všecka obec koruny české přiznala Karla syna jeho prvorozeného, toho času markhrabí mo-

ravského, též i potomstvo Karlovo pokolení mužského, s vyloučením každého jiného, za nástupce v království a za budoucího krále a pána svého. Pořádek tento slove Ordinací krále Janova; paměť o ní zachovala se ve dvou listinách, v jedné z r. 1341, hned toho času co sněm držán, a druhé z r. 1350, kdež prvorozenému synu Karlovu, Václavovi, učiněno přiznání ode měst královských. V listině z r. 1341 vyrčen jest pořádek slovy obecně znějícími: Rex talem Ordinationem duxit publice faciendam, vid. quandocunque ipsum regem ab hac vita migrare contingeret, quod tunc statim ad dominum Karolum, dicti domini regis Boemiæ primogenitum, marchionem Moraviæ, suosque heredes duntaxat, et ad nullum alium juxta Ordinationem prædicti d. nostri regis respectum omnimode habere debeamus. (Pelzel K. n. 25, Cod. II. 2. p. 189). — O něco podrobněji vyložen jest obsah Ordinací Janovy v listu města Litoměřic z 31. Julia 1350, kdež obec městská královskému podkomořímu na místě královu učinila přiznání: Requisivit rex, ut considerata antiqua regni Boemiæ consuetudine dudum laudabiliter observata, nec non Ordinatione provida, quam dom. Joannes quondam Boemiæ rex, instituisse dinoscitur, qua ipse præfatum dominum nostrum Romanorum et Boemiæ regem, primogenitum suum ejusque heredes et successores per masculinam lineam descendentes ab ipso, in regno Boemiæ suos heredes et successores esse constituit, voluit et decrevit — nos etiam domino Wenceslao, domini nostri regis primogenito (nar. 17. Jan. 1350) corporalia juramenta homagii præstaremus (P. Karl n. 64. Cod. II. 2. p. 189).

b) Deklarací Karla IV. Ordinací krále Janova vyřknula obecně zásadu, kteraká jest a býti má posloupnost na trůně českém, totiž v pokolení mužském v přímé linii. Bližší vyrčení nachází se v ustanoveních Karlových, kteréž jedno obsaženo v Maj. Car. VI., druhé v listu měst z r. 1350. V Maj. Car. dí se: Heredes successoresque nostri, ad quos successivis temporibus regnum B. ex descendenti — vel collaterali linea successionis legitime devolvetur. A list měst z r. 1350 do podrobna vypočítává stupně, kterak se má zásada ta prováděti, a sice:

Přiznání věrnosti že má učiněno býti:

I. Non exstante domino nostro Wenceslao — suo primogenito,

II. vel illo non existente — seniori suorum heredum,

III. vel ipso absque heredibus decedente — fr[illegible]uo seniori, si quem habuerit.

IV. aut illo decedente, seniori ejusdem fratris heredi,

V. et sic demum inantea senioribus fratribus et seniorum fratrum senioribus heredibus,

VI. in linea sexus masculini procedendo (Cod. II. 2. v. 190).

Podle těchto dvou pravidel, t. j. podle Ordinací krále Janovy a podle Declarací krále Karlovy, postupoval hned Karel, když řečený syn jeho Václav, prvorozený a toho času jediný, na sněmu dne 30. Sept. 1350 za nástupce přiznaný, r. 1351 byl zemřel. Nastala potřeba, povolati k následnictvu bratra mladšího, a ten byl toho času Jan markhrabí moravský. Karel zařídil to tak, že povolán k následnictvu Jan a potomstvo Janovo, ač zůstane-li král sám bezdětek (1356).

Zatím po několika létech, 1361, narodil se Karlovi syn, též nazvaný Václav, nápotomný král toho jmena IV. Tím hned proměněn stav věcí příčinou následnictva; povolání Jana markhrabí ke trůnu učiněné r. 1356 pominulo, ješto nastoupila výminka na závěrku tam učiněná a v obecném nařízení o následnictvu beztoho obsažená. Následníkem po zákonu povolaným byl nyní syn krále samého; skutečně také Václav korunován ještě co dítě na království r. 1363.

c) Diplom Karlův od 7. Apr. 1348, kterýmž ustanoveno, že v nedostatku potomstva mužského přejíti má království dědičně na členy rodu královského ženského pohlaví (quibus de genelogia, progenie vel semine aut prosapia regali Boemiæ, masculus vel femella, superstes legitimus nullus fuerit oriundus. Cod. II. 2. p. 191).

Jakžkoliv tedy Čechy dědičnou říší byly a poměr manský k říši římské značně byl obměněn, přece opatrný Karel uvažujíc ona slova privilegia Fridericianského, uznal za potřebné, aby jim dán byl výklad určitější. Potvrzujíc listem ode dne 7. Aprile 1348 ono Fridericianum, dodal následující vysvětlení: 1. že volení krále má míti místa toliko, kdyžby vymřel rod panující netoliko v potomcích mužských, ale i v potomcích pokolení ženského (electionem regis Boemiæ in casu dumtaxat et eventu, quibus de genelogia, progenie, vel semine aut prosapia regali Boemiæ masculus vel femella superstes legitimus nullus fuerit oriundus). 2. Kromě toho že volení má místo, kdyžby z jiné kterékoliv příčiny království bylo uprázdněno (vel per quemcumque alium modum vacare contigerit dictum regnum).

O věcech těchto píše také MCar. VI., mluvíc o povinnostech královských: singuli reges, heredes successoresque nostri, ad quos successivis temporibus regnum Boemiæ ex descendenti vel collate-

rali linea successionis legitime devolvetur — vel ea deficiente electionis jure pervenerit.

Dále vyměřuje Karel, že volení přísluší prelatům, vévodám, knížatům, pánům, vládykám a obci království i příslušných k němu zemí (ad prælatos, duces, principes, barones, nobiles et communitatem regni et pertinentiarum ejusdem electionem volumus rite juste et legitime in perpetuum pertinere), dodávaje, že ten a takový volený přijíti má před krále a císaře římského, aby způsobem obvyklým přijal královské znaky (ad Romanorum reges et imperatores accedat, sua a nobis et successoribus nostris modo debito et solito regalia recepturus. Chyt VII. 769; Cod. II. 2. 191). S čímž porovnati sluší výrok Zlaté Bully, že Čechům v případu vymření rodu královského přísluší volení krále (č. VII).

Vzhledem na hodnost voleneckou ustanoveno jest ve Zlaté Bulle Karlově z r. 1355, že v království českém následovati má syn prvorozený (filius primogenitus) a že žádnému jinému nemá příslušeti právo a panství než jemu (sibique soli jus ac dominium competat). Toť shodovalo se s Ordinací Janovou i s Deklarací Karlovou.

Z následnictví u hodnosti volenecké vyloučen byl dědic jinak oprávněný a povolaný, jestliže byl na mysli pomatený, blbý anebo takovou pověstnou a zřejmou chybou stížený, žeby pro to nesměl neb nemohl nad jinými panovati. V takovém případu následovati měl místo něho bratr druhorozený, bylo-li by takového v rodě, neb jiný podle stáří bratr neb příbuzný stavu světského, kterýžby otcovskému plemeni v řádu sestupujícím v přímé linii byl bližší. Toto ustanovení obsaženo jest tak jako i předešlé v Zlaté Bulle Karlově (XXV. De integritate principatuum electorum servanda).

Otázka, musel-li syn nástupce zrozen býti z královny již korunované, nevznikla za ten celý čas, nebť každý z následníků byl synem královny již korunované; toliko lze připomenouti, že králové ovdověvše a druhou manželku sobě berouce, neopomínali dáti ji bez meškání korunovati na království; tak Jan druhou manželku Beatrix (r. 1336), tak Karel druhou manželku Alžbětu (r. 1363).

Také ani v příčině zletilosti žádného pravidla na ten čas postaviti nelze; Karel dal Václava IV. na království korunovati ve druhém roce věku jeho. V XV. věku pokládáno rok 14. za ten, ve kterémž byl král zletilým po zákonu (Kniha Tov. při Ladislavu Pohrobkovi). Také Jan, když byl vzat na království české, čítal věku svého 14 let; nicméně byla to náhoda, neboť by i mladšího byli za

krále žádali Čechové. Jiný příklad, ale ne dosti případný, jest ten, že Václav IV. na království římské volen byl, maje věku svého let 14te.

Jinak sluší připomenouti, že podle Zlaté Bully Karlovy volenci říšští plnoletí byli rokem 18tým; otázka jen, pokládáno-li krále českého schopného k volení, měl-li toliko 14 let a byl tudy plnoletým v království svém.

§. 10. Král.

Král nově přijatý, jakmile od země obdržel slib a přísahu věrnosti, se své strany učinil slib, že zachovávati bude práva a svobody zemské do podrobna vyčtené, a že jakž bude korunován, ve dvou nedělích po korunování vydá od sebe list na to královskou pečetí ztvrzený.

Takový řád zachován jest při Janovi Lucemburském. Jan přijeda do Čech a uvázav se ve hrad Pražský svolal sněm zemský, aby ode pánův i ode vší obce přijal slib a přísahu věrnosti (rex novus primam curiam indicit et ut omnes Boemiæ magnates in festo N. D. Pragam veniant, cunctis scribit. Omnes itaque barones et nobiles regni obediunt huic edicto, regem quoque proni suscipiunt et honorant, servitia prompta regi suo exhibent, fidelitatisque perpetuæ juramenta cum omagio sibi præstant. Franc.) Král pak se své strany vydal list konec Dec. 1310 daný, ve kterémž slibuje, že ve dvou nedělích po své korunovací vydá zápis na svobody a práva země české, též i moravské, jež vypočteny jsou do podrobna již v listu tom (et quia omnia et singula supradicta terrigenis ipsis firma semper volumus et illibata servare, promittimus, quod cum favente domino in regem B. fuerimus coronati, literas præsentis tenoris cum majoribus sigillis nostris regalibus, quibus tunc utemur, sigillatas triplicatas domino episcopo Pragensi et terrigenis infra duas septimanas a die coronationis nostræ dare nullatenus obmittemus (Form. I. 129).

List potvrzovací po korunování zachoval se toliko na Moravě, daný v Brně dne XIV. Kal. Julii (18. Junii) 1311 a chovaný co první číslo práv a svobod v archivu markh. Moravského.

Podobně učinil týž slib před korunováním Karel listem z r. 1347: Omnes regni nostri B. et marchionatus M. principes et prælatos, clericos et universos nostræ ditioni subjectos pio favoris ausu amplectentes eisdem duximus promittendum, quod omnia jura et consuetudines, quæ

et quas a nostris habuerunt et habere dinoscuntur prædecessoribus, rata habere volumus et tenere et eadem inconvulsa conservare, nec non quod omnia privilegia eorum quæ a nostris habent prædecessoribus, volumus nostris confirmare sigillis (Pelzel K. 192). Potom teprv Karel korunován dne 2. Sept. 1347.

Jiné přísné závazky mínil Karel sám zavésti, jmenovitě co se týče zboží královského, nařizujíc MCar. VI. takto:

Singuli reges illustres, heredes successoresque nostri, ad quos regnum ex linea successionis legitime devolvetur vel ea deficiente electionis jure perveniat, infra mensem continuum quemcunque a die successionis aut electionis numerandum, debeant, sanctorum evangeliorum libro posito coram eis, in publico testimonio, proclamatione sc. aut preconizatione publice præcedente, in loco ipso dumtaxat, quem ad hoc duxerint eligendum, ambabus manibus eisdem tactis evangeliis, præstare solempniter juramentum:

I. quod nullo unquam tempore, per se vel alium, tacite vel expresse, publice vel occulte, terras aut castra seu jura demanii regii, justitiæ atque mensæ (zejména vypočtena) et alia eis quævis dependentia vel annexa, in solidum vel in parte, communiter vel divisim, non donabunt, non vendent, non pignori obligabunt;

II. nec illa cuiquam, aut eorum forte regimen vel custodiam committent vel commendabunt perpetuo vel ad tempus aliquod terminatum;

III. non divident, vel separabunt, nec etiam permutabunt;

IV. denique nulli hominum, etiam patri, vel filio, aut fratri, per modum provisionis forte vel sustentationis vitæ eorum, vel alio excogitato modo quocunque tenenda vel possidenda concedent;

V. nec pro dotibus filiarum aut sororum, nec reginæ super eis vel eorum aliquo dotalitium assignabunt;

VI. nec aliquo præmissorum modorum distrahere vel alienare volentibus seu tractantibus assensum directe vel indirecte, quacunque ratione vel causa præstabunt;

VII. sed ea custodiri et regi facient per officiales proprios atd.

Přísahu tuto měli králové opakovati při korunování (reinterent in coronatione, quod nullo unquam tempore libertatem aut exemptionem separationemve cujusvis generis et divisionem a regno, juribus et limitibus suis concedent (MCar. XV.). Generaliter dignitates, honores et prærogativas omnes regni B. illibatas, unitasque defendere et servare una cum castris et juribus omnibus (XVI.).

R. 1356 zavázal Karel Jana, svého tehdá následníka, že ničehož neodcizí od koruny: Quod in eventum ubi nos seu heredes nostros in

regno Boemiæ continget voluntate divina succedere, tunc in eodem instanti, prius et antequam nos aut dicti heredes nostri ad præfati regni fastigia coronemur et antiquam de manibus Pragensis archiepiscopi nos seu dictos heredes nostros eandem coronam continget suscipere: in præsentia principum, baronum, procerum et nobilium ac etiam civitatum regni B. — publice jurabimus super S. Dei evangeliis, tacto ligno crucis S., quod: „nunquam aliquo tempore principatus, dominia, vassallagia, vasallatus et partem Boemiæ alienabimus aliquo etiam alienationis titulo; imo verius regnum, principatus, dominia, vasallatus et pertinentias ipsius in sua plena et perfecta integritate et plene absque diminutione servabimus et ad incrementum talium principatuum, dominiorum, vassallatuum et pertinentiarum regni et coronæ Boemiæ intendemus continuo“ (Goldast Suppl. XLIV.).

Toto ustanovení obsaženo jest také příčinou volenectví ve Zláté Bulle, kdež Karel jakožto císař dí, že panstva volenců říšských, zejména také království české, země, okresy, manství a vše jiné k nim příslušející, ani roztrhovati, ani děliti, ani žádnou měrou rozdělovati se nemají, naopak že mají bez přetržení ve své dokonalé celosti zůstávati (Cap. XXV.).

§. 11. Korunovací.

Korunování konáno vždy v den nedělní, namnoze o velikých hodech výročních (R. 1228 Václav I. in dominica, qua cantatur Esto mihi; r. 1261 Přemysl II. in die Nativitatis Dominicæ; r. 1297 Václav II. in die sanctissimo Pentecostes; r. 1311 Jan pridie Nonas Febr., quæ fuit dominica dies proxima post Purificationem b. Mariæ; r. 1347 Karel die dominico ante festum Nativitatis b. Mariæ V. proximo).

Korunování konalo se vždy jen v kostele sv. Víta na hradě Pražském, nikde jinde (in ecclesia Pragensi 1228, 1261, 1297, 1300, 1311, 1347 etc.), a to před oltářem sv. Víta (juxta summum altare b. Viti M. 1297, ante altare S. Viti 1311).

Až do založení arcibiskupství Pražského příslušelo právo ke konání církevních obřadů při korunování arcibiskupovi Mohučskému jakožto metropolitovi; Václava I. světil na království arc. Žibřid, Přemysla II. arc. Wernher, Jana arc. Petr, Karla pak r. 1347 již arcibiskup Pražský. Jednalo-li se o korunování králové v jiný čas než při korunování krále, arcibiskup Mohučský nepřicházel

schválně, ale slavnost konala se v jeho jmenu (auctoritate Moguntini archiepiscopi 1300).

Téhož dne, kdež král korunován, strojeny jsou veliké a okázalé hody korunovační, pod širým nebem anebo v rozsáhlých místnostech některého domu.

R. 1261 Přemysl II. omnibus præsentibus permagnificum fecit convivium biduo in campo Letné (Cosm. Cont.). 1297 dával král Václav II. známé pyšné hody na prostranství dnešního Smíchova inter montem Petrinum et ripam fluvii Wltaviæ in loco campestri, plano et amoeno; in loco campestri inter montem Petrinum et villam Zlechov super ripa fluminis Multaviæ (Petr); 1300 při korunování královny Elišky polské hostina na hradě (Beneš); 1311 Jan post missæ officium cum regina cum magna descendunt gloria, electis dextrariis insidentes, ad S. Jacobum, kdež hostina (Franc., Beneš); 1347 ad mensam.

Lid obecný měl účastenství ve slavnosti korunovací, bavě se rozmanitými hrami schválně k tomu strojenými. Při korunovací Václava II. slavnost lidu široce jest vypsána od Petra opata Zbraslavského.

Jak při korunování samotném, tak i při hodech korunovačních konali důstojníci zemští služby, každý podle povolání a úřadu svého.

1311 advenerunt omnes regni officiales, sua officia legaliter exequentes při korunování a při hodech. Regni officiales secundum quod officium unius cujusque requirebat, in dextrariis coopertis ad mensam regiam administrabant (Ben.). 1347 ipso die venientes barones regni Boemiæ, singuli secundum statum suum, officia sua novo regi in dextrariis coopertis exhibuerunt et ad mensam, prout moris est, servieruant (Id).

Za pozdějších věků král při korunování pasoval několiko mužů o vlast zasloužilých na rytířstvo a muži takto pasovaní sluli a slovou rytíři sv. Václava. Pasování toto dálo se a děje se i nyní mečem sv. Václava. Kterého času mrav ten vzešel, nelze na jisto ukázati; víme že r. 1297 král Václav II. nazejtří po svém korunování mnoho pánův a vládyk českých na rytířstvo pasoval; ale vedle Čechů dostalo se té cti také četným jinozemcům (240 barones et nobiles regni Boemiæ ac multarum aliarum terrarum cinxit baltheo militari). Tuť připomenouti třeba, že pasování v ten čas a vždy před tím záleželo v opásání pasem rytířským (cinxit baltheo militari), odkudž název „pasování na rytířstvo." Užíváno-li při tom i meče, není zjevno, ale podobno (Ritterschlag). Zatím

ona slavnost r. 1297 nedála se při korunování v Praze, ale při zakládání královského kláštera ve Zbraslavi. Jiná, bezpečnější stopa objevuje se při korunování krále Jana, ač i tu pouze o pasování se mluví; dvá totiž šlechtičtí synové čeští, jeden syn Bohuslava z Boru, druhý syn Fridmana ze Žíňan, majíce nad hlavou královou držeti královskou korunu, opásáni jsou od krále pasem rytířským a učiněni rytíři. Ani zde není výslovné zmínky o meči sv. Václava. V Řádu korunovačním krále Karlově též nečiní se zmínky o pasování na rytířství, ale praví se, že při slavnosti také nešen „meč sv. Václava;“ nedodává se sice, k jakému účelu, ale jest podobné, že k pasování.

Děj tak přeslavný, jakým bylo korunování, oslavovali králové čeští dílem nějakým vznešeným, kteréž by bylo trvalým památníkem a zachovalo památku děje toho věkům pozdějším. Jako druhdy Soběslav I. obnovil kostelík sv. Jiří na Řípu (1126) a Vladislav II. založil klášter Strahovský 1140, takž i král Václav II. založil klášter Zbraslavský, nazejtří po korunování; též Karel ten den po korunovací založil klášter Karmelitánský před branou sv. Havla, nynější Františkánský na Novém městě.

Panovníci čeští titule královského teprvé od té chvíle co byli korunováni, v listinách začali užívati; do té chvíle pojmenovávali sami sebe „pány a dědice království českého a markhrabství moravského“, jakž toho příklad podává Přemysl II. v létech mezi 1253, kdež se ujal vlády, a r. 1261, kdež korunován, píšíc se: Dominus et heres regni B. et marchionatus M — Tak i Václav II., byv korunován teprvé r. 1297, do té doby „dominus et heres regni B. et marchionatus M.“ slove.

Stalo-li se, že kralevič následník korunován byl ještě za živobytí krále samého, jakž toho příklad u Václava I. korunovaného hned roku 1229, říkali kraleviči až do ujetí vlády „rex junior“ (král mladší 1229). O Janovi píše se k r. 1333, že učině syna Karla markhrabím moravským, sám chtěl sobě podržeti titul královský a zváti se „starším králem“ (J., quia sibi nomen et titulum regis B. voluit obtinere et antiquus rex appellari, marchionatum M. filio contulit et ipsum marchionem præcepit nominari. Ben.) Jiný kralevič ještě za otce korunovaný, byl Václav IV. (1363 in die S. Viti fecit imperator coronari filium suum Wenceslaum in regem Boemiæ, secundo anno ætatis suæ. Ben.)

Jakožto králové počítali se panovníci čeští posloupnými čísly; takž Přemysl I. maje před sebou dva krále, Vratislava II. a Vla-

dislava II., jmenuje sám sebe králem třetím: Rex Bohemiæ tertius. Král Václav I., nástupce Přemysla tohoto, píše se: Nos Wenceslaus rex Boemiæ quartus (Voigt Form. XII).

Jiné pojmenování než titul královský bylo označení, jež králům dával hlas obecný, podle jich vlastností nebo podle jich činů. Nalezá se, že králům i jiní národové dávali názvy takové. Pro náklonnost, kterou kníže Soběslav II. měl k lidu sedlskému, říkali jemu již současníci „princeps rusticorum“ (t. j. kníže sedlské. Vinc.). Králi Přemyslovi II. pro nádheru přidáno název „rex aureus“ (t. j. král zlatý, Cosm. Cont. 408), kdežto Tatarům slul „ferreus rex“ (král železný); cujus potentia in multis mundi partibus timebatur, qui etiam inter Tartaros Ferreus rex vocabatur. Chron. Sanpetrin.) O bojovném a dobrodružném králi Janovi vzešlo přísloví, že bez něho nikdo nedovede dílo své: Sine rege Boemiæ nullus valet finaliter expedire suum factum (Franc. 1330), i nazván, dosti podivně, králem míru (rex pacis. Beneš 1330), snad v tom rozumu, že jednal mír mezi rozezlenými stranami. Proti tomu pravě a případně říkali o Karlovi, že jest milovník míru a kníže pokoje (amator pacis et princeps pacis, Ben. 1251), a již patnáctý věk nazval toho velikého panovníka české země „Otcem vlasti“ (Chlumčanský 1500).

Insignie, kterých užíváno při korunovací panovníkův českých na království, byly, jak známo z časův Karlových, koruna králova, koruna kralové, plášť králův, meč, náramky, prsten, žezlo královo, žezlo králové, jablko, korouhev.

Koruny užíváno až do časův Karlových staré Přemyslovské; až r. 1346 Karel, jsa ještě markhrabím, zhotoviti dal korunu zcela novou; on sám byl prvním králem českým, jemuž na hlavu vsazena tato nová koruna r. 1347. Kterak starší koruna Přemyslovská vypadala, není povědomo; zdá se, že byla dosti skvostná, poněvadž za krále Jana spůsobem ovšem nedůstojným dána jest na čas v zástavu; jen tak možno porozuměti rozkazu Karlovu v příčině nové koruny danému, že tato nová nemá a nesmí od nikoho, ani od osoby sebe vyšší, dána býti v zástavu. Stará koruna slove „Corona regni Boemiæ“, a ještě r. 1336 byla ní korunována druhá manželka krále Janova, Beatrix francouzská. Co se konečně stalo s korunou touto, není známo, víme toliko, že Karel ještě za živobytí otce svého Jana zhotoviti dal korunu novou, díla tuším francouzského, a že na papeži Klimentovi vymohl sobě zvláštní bullu vztahující se k ní. Nehledíc na pověsti, kteréž vznikly o nové koruně, viděti se může z jednotlivých slov bully papežské, že koruna zhotovena

přičiněním Karlovým zcela znova (de novo), že byla dosti nákladná (diadema satis pretiosum, propter magnas pretiositates ipsius diadematis), že jí Karel zhotoviti dal z úcty ke sv. Václavu (ob devotionem et reverentiam S. W., olim ducis Boemiæ, fieri fecit), že jí věnoval témuž sv. Václavu, a to tak, aby vsazena zůstávala na hlavě téhož svatého v kostele Pražském (illudque glorioso capiti dicti Sancti, cujus corpus in Pragensi requiescit ecclesia, donavit et fecit apponi). Z dalších slov vychází na jevo, že tato koruna určena byla ke korunování budoucích králův českých (ut ab ipso capite non debeat amoveri, nisi duntaxat quando regem Boemiæ qui pro tempore fuerit, de novo coronari contigerit); také že kromě korunovací smělo se jí užívati o těch toliko slavnostech, kdež král svou hlavu ozdobuje korunou, a to jen v okresu hradu Pražského a měst Pražských, načež ještě téhož dne po korunovací neb slavnosti má zase dána býti na hlavu sv. Václava, kamž patří. Dobře tedy koruna Karlem zpořízená, kteráž podnes trvá, korunou sv. Václava nebo Svatováclavskou slove; dána jest památná bulla papežská v Avignoně r. 1346. Již Beneš z Weitmile o tomto zřízení zmínku činí, an dí: Coronam autem, qua ipse rex Carolus coronatus est, donavit s. Wenceslao, ejus capiti in ecclesia Pragensi certis diebus imponendam.

Corona regni Boemiæ, quæ fuerat s. Wenceslai, quam Carolus denuo reformavit, habet quatuor lilia: Primum continet rubinos 4, margaritam 1, sapphirum 1, rubinos palasios 2. In secundo sapphiri magni 7, rubinus 1, margarita magna in summitate. In tertio rubin palasii 13, in summitate margarita magna, et in medio sapphirus magnus. In quarto sapphiri magni 7, minores 4 in medio, in summitate margarita magna. In vincturis 4 lilia palasii. Crux in summitate habens in medio sculptum sapphirum, ad latera 2 palasii; in summitate crucis unus sapphirus fractus rotundus, in pede crucis unus sapphirus magnus. — Supra mitram sub cruce prædicta in transversali linea a principio primi lilii usque ad crucem sunt tres palasii, smaragdi 8, margaritæ 4; a secundo lilio in linea usque ad crucem palasii 5, smaragdi 6, margaritæ 4; a tertio lilio usque ad crucem in linea sunt palasii 5, smaragdi 6, margaritæ 4; a quarto lilio usque ad crucem palasii 6, smaragdi 5, gemmæ 3. (Chaos rerum mem. Pal. ČČM. 1831 str. 174).

Řád při slavnosti korunovační sepsán jest teprvé za Karla. Obřad sám měl ráz církevní, skládaje se ze tří částí: Svěcení (consecratio), pomazání (unctio) a koruny na hlavu vstavení (coronatio). Takž se dí o korunovací Václava II.: Rex cum conjuge suæ invocata et cooperante S. Spiritus gratia, sancta con-

secratione et unctione prævia, legaliter insignitus et solempniter coronatus. (Franc.) Panovník oblečen skrze nejv. komorníka království českého v střevíce královy, sukni a plášť u přítomnosti knížat a pánův veden v processí do kostela, ano před ním nesou znamení královská, totiž korunu, žezlo, jablko a meč, a nejv. komorník hůlkou cestu činí. Mezi obřady vloží arcibiskup plášť na krále; pak řadou přijme meč, náramky, prsten, žezlo a jablko; potom vstaví arcibiskup korunu králi na hlavu.

Hned po korunování krále přikročí se ke korunování králové, jenž prostovlasá a s odkrytou hlavou přistoupí, majíc podle sebe abatyši Svatojirskou, „kterážto pro své dóstojenstvie pozvána a prošena při korunování králové vždy má býti," pak jiné paní urozené království českého a šlechtici. Po mazání dá arcibiskup královně žezlo „jiného zpósobenie než královo žezlo, ale prut podobný prutu královu," pak prsten, načež ji vstavena bude na hlavu koruna královina od arcibiskupa, držána se všech stran od šlechticův českých.

Na závěrku korunovací arcibiskup světí korouhev korunovační. Po tom pak následuje veliká mše (Viz Řád kor. ve výb. z lit. české I. 575.)

Meč svatého Václava nepřináležel k insigniím královským, ale užíváno ho při korunovací co pozůstatku posvátného.

Císaři římskému příslušelo potvrzování panovníků českých. V tomto poměru mezi císařem a králem, mezi říší a zemí nestalo se během XIV. stol. žádné věcné proměny; co listem cís. Fridricha II. r. 1212 bylo vyrčeno, platnost mělo napořád, totiž že král český povinen jest jíti k císaři a přijmouti od něho znaky panovničí (Ad nos vel successores nostros accedat regalia debito modo suscepturus. Cod. I.). Cís. Karel IV. zavedení toto nezrušil, alebrž listem z 7. Apr. r. 1348 znova utvrdil, vyslovujíc povinnost tuto skoro týmiž slovy, kteráž se čtou v privileji Fridericianském: Ut quicumque in regem Boemiæ electus fuerit, ad nos et successores nostros, Romanorum reges et imperatores, accedat, sua a nobis et successoribus nostris modo debito et solito regalia recepturus, non obstantibus legibus, consuetudinibus, usibus etc. (Chyt. VII. 769.)

Potvrzení toto dálo se propůjčením korouhví. Král totiž přijeda ve slávě, učinil císaři přísahu věrnosti a podal mu korouhví tolik, kolik jeho zemí bylo; císař pak vrátil mu je [illegible]dal zase ze své ruky. Slavnost tato měla ráz investitury feud[illegible] [illegible]e svě-

dectví letopisců nebylo rozdílu, byl-li král v ten čas již korunovaný anebo ještě nekorunovaný; avšak zdá se, že investitura před korunováním dála se toliko výminkou, pravidlem že byla investitura krále již korunovaného.

Jan Lucemburský nabuda práva ke koruně sňatkem s poslední Přemyslovnou, hned ten den po svatbě přijal léno na království od císaře, otce svého (Et venit filius cum maxima comitiva cum vexillis regni B.; et facto per filium juramento, sicut ceteri principes facere consueverunt Imperio sacro, ipse sibi regnum B. contulit et titulum et principis nomen et omnibus suis heredibus dedit legaliter et donavit et postea ipsum est osculatus. Franc. 1310). Die sequenti, indutus regalibus, cum vexillis regni Boemiæ, stipatus principum, comitum, baronum, nobiliumque magna multitudine, regnum B. ab imperio in feodum suscepit in civitate Spira (Ben. 1310), Z rukou Ludvíka císaře přijal Jan investituru r. 1338 (Misit L. suos ambasiatores ad J. regem Boemiæ in Luczemburgam, petens sibi exhiberi omagium fidelitatis ratione regni B. Et recepit omagium ab eo, absque filii sui Caroli scitu ac voluntate. Ben.) — Karel sám byl i králem i císařem a o Vácslavově investituře není zmínky.

§. 12. Králová.

Choť, kterou pojal král český, slavně na království byla korunována, rovněž jako král; tím obřadem králová stávala se královnou českou (regina Boemiæ). Jestliže byl kralevič následník ženat již před svou korunovací, tehdy korunována choť jeho zároveň s ním; pojal-li manželku byv sám již korunován, korunována jest schválně sama o sobě.

Vácslav I. korunován r. 1228 zároveň s chotí svou Kunhutou (cum uxore sua Cunegunda regina. Cosm. Cont.); též Přemysl I. (in regem cum Cunegunde consecratus est. Id.); podobně i Vácslav II. (una cum conjuge sua, domina Guta, legaliter insignitus est et solempniter coronatus. Franc.). Druhou manželku svou, Elišku polskou, král Vácslav II. slavně kázal r. 1300 korunovati za královnu (ipsa quoque regina auctoritate Maguntini arch. in ecclesia Pragensi in reginam Boemiæ est solemniter coronata. Beneš. — Wenceslaus rex Elizabetham coronari in reginam Boemiæ et Poloniæ auctoritate Maguntini et consecrari in ecclesia Pragensi solemniter procuravit. Franc). — Eliška Přemyslovna korunována jedním obřadem spolu s manželem svým Janem

(cum conjuge sua, domina Elisabeth, regali diademate fuit solempniter coronatus. Beneš); po korunovací pak jela na skvostně ubraném koni spolu s králem se hradu do Starého Města. — Druhou manželku svou Beatrix král Jan r. 1336 kázal na království korunovati (B. conjunx regis J., Boemiam ingreditur et corona regni Boemiæ coronatur. Franc. — Quam fecit coronari ad regnum. Beneš). — S Karlem současně korunována jest choť jeho Blanka (Carolus ipse et sua conjunx domina Bl., hic in regem, hæc in reginam, super regnum Boemiæ coronantur. Ben. 1347). R. 1349 korunována druhá manželka Karlova Anna, a r. 1363 třetí, Alžběta (1363 fecit imperator coronari conjugem suam in reginam. Ben.) R. 1370 korunována o sobě Johanna manželka Václavova.

Karel v MCar. položil určité ustanovení, že manželka králova, nebyla-li korunována s ním zajedno, přijmouti má korunu v šesti měsících pořád zběhlých ode sňatku se králem (et infra tantumdem temporis spatium i. e. infra sex menses continuos illustrem consortem regiam, quandocumque et quotienscumque regem forte contigerit matrimonio copulari, diadematis similis reges faciant insigniis coronari. MCar. XXXVIII.)

S důstojenstvím královniným spojena byla rozličná práva, kterých králová vykonávala teprvé co královna korunovaná.

Královna měla svůj dvůr a své úředníky dvorské, a sice: Hofmistra (takovým byl r. 1360 Pešek z Janovic, r. 1418 Jan Kyjata), maršálka (r. 1415 Mikuláš z Tuhance), protonotáře (1415 Sigmund kanovník Pražský), podkomořího, jakožto úředníka měst svých věnných.

Úředníky tyto sama jmenovala a ustanovovala; výslovně se o tom praví v nálezu Karlovu (I. Steph. L. 13.): Králová hned muože svého podkomořího saditi a míti, a podkomoří královský nemá nic jejím městuom rozkazovati.

Královna byla ochránkyní (tutrix) panenského kláštera řehole Sv. Benedikta u Sv. Jiří na hradě pražském (Pal. Form. II. 228); abatyše kláštera toho měla přední účastenství při korunování královny.

Královny české měly s počátku opatření nepevné a nejednostejné; jsou svědectva, že se králové jinak a jinak o jich opatření starali. Při tom dobře rozeznávati se musí opatření panino za života královského manžela (statky stolní, bona ad mensam reginæ spectantia 1322) a opatření vdovino po jeho smrti (statky věnné).

Hned po sňatku a dokud král živ byl, přináležel královně hrad i město Mělník, pak starobylý zeměpanský statek Lysá.

Regina venit in Mielník civitatem, quæ specialis ejus erat, praví se v Cosm. Cont. o Kunhutě choti Přemysla II. — Reg. Elisabeth in Melnyko residebat (Franc. 1319). Že pak královna panující byla paní manství ke hradu Mělnickému náležejících, o tom poučuje nás nález jeden tamního soudu manského z r. 1419, kdež se praví, že ten soud konal se u přítomnosti „purkrabí králové na Mělníce" a „hofmistra králové." Řečená královna Kunhuta zmínku činí o patronatním právu královen při kostele Mělnickém (super jure patronatus reservato et relicto nobis a nostris prædecessoribus ex antiquo, de collatione præbendarum in ecclesia Melnicensi. Form. I. 75). O Lysé zpráva jest z r. 1291, že s příslušnými statky náležela ke stolu královninu: Lacus sub Lissa, de quo in piscibus providebunt nostræ mensæ singulis annis in quatuor æquivalentia talentorum; pak jiná z r. 1355, kdež dí král. Anna: Jus patronatus et præsentandi rectorem in ecclesia ac ad ecclesiam in Lissa, quæ ad nostram celsitudinem utpote reginam duntaxat Boemiæ, prout olim divæ memoriæ ad alias Boemiæ regni reginas, prædecessores nostras, spectant et spectare dinoscuntur (Pelzel, Karl n. 252). Statek Lety, zboží královny české, dáno r. 1337 od Jana panu Petrovi z Rožmberka v summě 344½ L. gr. č. za dluhy nezaplacené (Sl. Nauč. Rožm.).

Věno (dotalitium) t. j. statky, kterýchž úžitek náležeti měl královně ovdovělé do života jejího, vykazovali králové rozličně, až se ustálilo pravidlo, že některá města královská jakožto věno patří královnám vdovám.

Ještě Jutě královně zapisoval Václav II. důchody některé z župy Hradecké: In bonis sibi per Bohemiæ regem in Greczensi provincia nomine dotalitii jam collatis (Form. Kral. 20). Druhé manželce své Alžbětě polské, odkázal týž král 20.000 hřiven stříbra (conjugi suæ XX millia marcarum legavit nomine dotis. Franc. 1305), což druhý manžel její král Rudolf, obnovil a opětoval (et sicut rex W., sic et ipse XX millia marcarum conjugi suæ nomine testamenti assignavit. Id). V summě této obdržela Alžběta města královská ve východních Čechách ležící, Hradec nad Labem, Chrudim, Mýto, Polička, Jaroměř v zástavu, a toť jest počátek měst věnných (Chron. A. R. 150, 176, Franc. 1315). Ovdověvši usadila se Alžběta v Hradci, i slula odtud královna Hradecká (regina Greczensis). — R. 1363 vysvědčují města Hradec, Mýto, Chrudim, Mělník, že dána jsou za pravé, spravedlivé a řádné věno králové Alžbětě, choti Karlově, na doživotí její, t. j. v takový spůsob, aby města tato hned po úmrtí králové spadla zase na krále. Jestliže by se však

stalo, žeby králova vdova znovu se provdala, mělo jí od krále panujícího dáno býti 6000 kop gr. Pražských, a města měla na krále spadnouti (List Mýtských etc.) — Ve dskách zemských z r. 1400—1404 výslovně bylo vypočtěno, na čem králová česká věno své má míti (I. Steph. L. 13). — Dále pak vysloveno, že králová, hned jak se stane královou, u věno své má se uvázati, ne teprv až by ovdověla (IV. Math. B. 21).

Králová vdova, byla-li za královou korunována skutečně, směla se sice podruhé vdáti, ale toliko za muže, který by nebyl obyvatelem země české a byl jinak kníže urozený, jí v hodnosti dostojný (principi generoso, ipsius reginæ honorificentiæ et statui digno). Za muže, kterýž by byl obyvatel království, kníže nebo pán neb jiný který zeman, královë vdově nebylo dopuštěno jíti; za důvod takového zákazu uvádí MCar. XXXVII. případ z dějin českých, totižto sňatek královë Kunhuty Přemyslovy s panem Závišem z Rožmberka: Dudum siquidem illustris quondam regina Boemiæ, rege marito suo defuncto, relictis liberis in regno ipso successuris, matrimonio secundo se junxit cuidam baroni regni; z čehož že pošly následky neblahé. Jestližeby se králová proti tomu zákazu jinak zachovala, tedy žeby samým tím skutkem ztratila své právo věnné (a jure dotalitii sui ipso facto cadat) a musela se navždy vyhostiti ze země (a regno ipso exilii perpetui poenam portet); týž trest vyhnanstva potkati měl i muže jejího, jakož i potomstvo až do kolena třetího (generationem tertiam sanguinis sui per lineam descendentem inclusive). — Jinak bylo, vdala-li se za muže knížecího pochození a spolu cizozemce; za takového směla jíti, musela však města i statky, ježto byly věnem jejím, zemi zase postoupiti, začež vzala 10.000 hřiven. Chtěl-li král panující větší milost jí učiniti, mohl jí do života jejího popřáti užitkův z těch měst neb statků.

§. 13. Jiní členové rodu královského.

Jedná-li se o otázku, kterakého postavení a opatření nabývali ostatní členové rodu královského kromě krále a králové, v popředí se staví závod Karlův příčinou hodnosti markhraběcí na Moravě; učinil totiž Karel markhrabství panstvím druhořadým, dada je bratrovi svému mladšímu Janovi, jemu i potomkům jeho pokolení mužského.

Listem od 7. Aprile 1348 vysloveno jest, že markhrabství jest manstvím bezprostředně od krále českého závislým a

markhrabí i následníci jejich povinni jsou přijeti je z rukou králův českých a od koruny království českého (marchiones, heredes et successores ipsorum in perpetuum principatum eundem et dominium, quotiens per mortem aut aliis causis legitimis rite vacaverit, a nobis, heredibus et successoribus nostris, Boemiæ duntaxat regibus, et a corona regni Boemiæ absque renitentia seu difficultate in feudum reverenter suscipere, nobisque ac dictis heredibus et successoribus nostris B. regibus et coronæ regni præfati in casibus antedictis homagii, obedientiæ ac subjectionis debitæ consueta juramenta facere teneantur. Chyt. VII. 735).

Dávaje Karel markhrabství bratrovi svému a mužským potomkům jeho jakožto panství druhořadé, zřídil o tom list z dne 26. Dec. 1349 (Ordinatio inter Carolum et Joannem), v němž obsažena jsou ustanovení tato:

Markhrabství uděleno bratru Karlovu mladšímu Janovi jakožto ušlechtilé manství (in feudum nobile et justo feudi titulo), jemu i potomkům jeho pokolení mužského; markhrabství záviselo od králův českých i od koruny království českého (a nobis Boemiæ regibus et a corona regni Boemiæ, a nobis velut rege Boemiæ et a corona regni B. in feudum).

Dále určeno, že, kdyžby vymřel rod Janův v pokolení mužském, markhrabství má spadnouti na krále české, s tím ustanovením, že král povinen bude dcerám pozůstalým, kdyžby se vdaly, v jednom roce po sňatku vyplatiti 10.000 hřiven stříbra v groších Pražských, z peněz berně a to v zemi moravské vybrané.

Markhrabí povinen byl jako každý jiný man, při korunování nového krále českého přítomen býti a přísahu jemu učiniti.

Král nástupci v markhrabství na učiněnou žádost manství propůjčiti měl v mezích království českého, a to v roce ode dne uprázdnění počítajíc.

Vyjmuti byli z pod moci markhraběte biskup Olomucký a kníže Opavský, jakožto manové přímo králi českému podřízení.

Že tím Karel mínil opatřiti bratra svého podle důstojenství svého, rozuměti se může ze slov listu od r. 1364: Joanni marchioni jure et titulo portionis hereditariæ ex divisione communis patrimonii illustrem principatum, march. M., cum omnibus, quæ possidebamus, ibidem contulimus, sicut hoc in literis hereditariæ divisionis hujusmodi continetur.

Jiný jest list z 20. Junia 1363, kdež markhrabí ustanovuje, aby po jeho smrti následoval Jošt, jeho syn prvorozený, a po

Joštovi Jan, druhý syn jeho jakož senior. Avšak poměr tento, pokud působení měl na obyvatele země moravské, nebyl hned uznán ode všech, tak že Karel r. 1364 hrozbami nutil pány moravské, aby markhrabí uznajíc a majíc za svého pána, sami i lidé jich přísahu manskou jemu učinili (Form. II. 10).

Skutečně také po Janovi následoval syn jeho nejstarší Jošt či Jodok, potvrzený od krále Václava českého dne 9. Jan. 1376, jenž mladšímu bratrovi Prokopovi ve formě údělu postoupil hrady Úsov, Bludov, Plankenberk a Napajedly, též města Přerov, Litovli a Uníšov.

Jako o bratra Jana, nápodobně postaral se Karel o druhorozeného syna svého Sigmunda (syn Václav prvorozený korunován brzo po svém narození na království české, co král mladší), dada mu markhrabství Braniborské. Až do r. 1378 markhrabím Braniborským byl Václav, mladší král, toho roku pak přenesl Karel markhrabství na Sigmunda, ustanoviv, že kdyžby Sigmund měl sjíti bez dědiců mužských, následovati má v markhrabství bratr třetí, Jan toho času vévoda Zhořelský, a když by ani ten neměl dědiců, že markhrabství má zase spadnouti na krále a korunu království českého.

Třetího syna, Jana, opatřil Karel r. 1376 propůjčením panství Zhořelského.

Dcery panovníků českých vybývány jsou pravidelně summou 10.000 hř. stř. věna. Máme příklad hned z časů krále Václava I., že vdávaje r. 1244 dceru Anežku za Jindřicha Durinského, dal jí za věno jeden tisíc hřiven ryzího zlata (mille marcas auri puri. Form. Kral. CLXXXI), kdež jak se zdá, 1000 hř. zlata rovnalo se 10.000 hř. stř. Každé dceři při svatbě věnem dáváno 10.000 hř. (consuetudo hactenus fuit regum Boemiæ, unicuique filiarum suarum, cum nuberet, in sponsali dotalitio X millia marc. arg. assignare. Franc. 1311). Takové věno vykázáno bylo Anežce dceři Přemysla II. (decem millia marcarum argenti ponderis regni nostri. Form. Kral. CLXXXII), též Marketě, dceři Václava II., choti knížete Boleslava Vratislavského (Franc. 1311).

§. 14. Volenectví i arcičíšnictví říšské.

(Viz dílu II. §. 14. a §. 13., pak §. 25.)

Volenectví říšské (electoratus) t. j. právo volit krále římského spolu s jinými volenci říše římské, králi českému dle prvotních náhledů příslušelo na základě hodnosti číšnické (fuit institutum, ut per officiales imperii imperator eligeretur; palatinus eligit quia dapifer atd.). Jisté jest, že král český prvé byl číšníkem, nežli volencem v užším toho slova rozumu, a že závod volenců ustálil se teprvé okolo prostředku XIII. věku, kdež král již zastával číšnictví. Stala se pak za cís. Karla IV. základní proměna v závodě volenců̊v, a to tím, že volenectví přivázáno k zemi, kdežto do té doby lpělo na osobě. Ještě ve XIII. století přecházely hodnosti dvoru říšského s osoby na osobu, aniž byly ujištěny a ustáleny při jedné; známoť, že spor byl, sluší-li číšnictví králi českému či vévodovi bavorskému. Také dle Sachsenspiegelu král český jen tehdá měl být oprávněn ke konání volby, jestliže byl Němec anebo mohl-li být pokládán dle rodu za Němce. Obě tyto okolnosti vedou k tomu, že volenectví lpělo ne na zemi, alebrž na osobě. Tento poměr obrácen za Karla, vyřknuvšího ve Zlaté Bulle, že volenectví lpí na té zemi, kde volenec panuje (cum universi et singuli principatus, quorum virtute seculares principes electores jus et vocem in electione Romanorum regis in Cæsarem promovendi obtinere noscuntur, cum jure hujusmodi — conjuncti et inseparabiliter sint uniti, quod jus, vox, officium et dignitas cadere non possit in alium præter illum, qui principatum ipsum cum terra etc. dignoscitur possidere: sancimus, unumquemque principatuum prædictorum cum jure et voce electionis — ita præservare et esse debere unitum perpetuis temporibus indivisibiliter et conjunctum, quod possessor principatus etiam juris, vocis, quieta debeat et libera possessione gaudere ac princeps elector ab omnibus reputari. AB. XX.) Tím také důstojenství číšnické, kteréž vůbec více a více přibíralo na se povahu pouze slavnostenskou, vstoupilo do pozadí a v popředí stanulo volenectví.

Králové čeští skutečně konali volbu krále římského, a sice:

R. 1292 král Václav II. volil ve Frankfurtě Adolfa Nasavského po smrti Rudolfa I. (Rex W. quia unus de electoribus fuit et personaliter non potuit, per legatos suos Albertum, Rudolfi filium, impedivit

et comitem de Nassau, nomine Adolphum, pro rege Romanorum elegerunt. Franc.).

O volbě Albrechta r. 1298 ví se tolik, že Albrecht všecko vynakládal a sliboval králi Václavovi II., aby jemu pomocen byl ke stolci krále římského.

O volbě Jindřicha Lucemburského r. 1308 není zpráv ve pramenech českých.

R. 1316 konána volba, kdež se objevily dvě strany mezi volenci; jedni volili Ludvíka Bavorského, druzí Jindřicha Rakouského. Ludvíka volili: duo archiepiscopi, Maguntinus vid. et Trevirensis, Johannes rex B. et Woldimarus, marchio Brandeburgensis; Fridricha pak volili: Arch. Coloniensis, Rudolphus, dux Bavariæ et comes palatinus, frater germanus dicti Ludwici, et dux Saxoniæ. (Ben.)

R. 1346 volen Karel, a sice ještě co markhrabě moravský: Electores, vid. Maguntinus, Coloniensis et Trevirensis archiepiscopi, nec non Joannes rex B., et Rudolphus dux Saxoniæ, absentibus per contumaciam aliis duobus electoribus, vid. marchione Brandeburgensi et comite palatino Rheni, direxerunt vota sua in d. Karolum, primogenitum regis B., marchionem Moraviæ. (Ben.)

R. 1376 Wenceslaus est nominatus rex per electores, vid. Karolum imperatorem tamquam B. regem, Ludwicum de Misna, Provisum Maguntinensem, Cunonem Treverensem, et Fridericum Coloniensem, archiepiscopos, ducem Robertum palatinum Rheni, Wenceslaum ducem Saxoniæ, Sigismundum, marchionem Brandenburgensem, germanum W. (Reg. Boem.)

Při vykonávání práva voleneckého platnost měl tento pořádek: Kdykoliv udála se nová volba, bylo ustanoveno, že král český formálně má býti pozván, aby přijel k volbě (Archiepiscopus Maguntinensis singulis principibus coelectoribus suis electionem eandem per nuntios patentibus debeat literis intimare; in quibus quidem literis talis dies et terminus exprimatur, infra quem eædem literæ ad singulos principes verisimiliter possint pervenire etc. AB. I. 18. 19.)

V XV. stol. hrozil král Vladislav, jelikož nebyl pozván k volbě Max. I., zbraněmi, až vyrčeno, že mu to nemá býti na ujmu, a ustanoveno pokutu, kdyžby nebyl pozván (Vitr. 225).

Při jízdě k volbě provázeti měli krále někteří důstojníci říšští: Regem B. — S. I. archipincernam — conducent archiepiscopus Maguntinensis, Bambergensis et Herbipolensis episcopi, burgravii Nurembergenses, item illi de Hohenloe, de Wertheim, ille de Brunecke et de Hannow; item civitates Nuremberg, Rotenburg et Windesheim (AB. I. [illegible]

Volno bylo dáti se zastupovati při volbě skrze posly (Příklad Václava II. a AB. I. 19.: Literæ continebunt, ut omnes principes electores Franckenfort S. M. esse debeant constituti vel suos legales ad eundem terminum atque locum nuntios destinare cum plena et omnimoda potestate suisque patentibus literis majori cujuslibet eorum sigillo signatis ad eligendum R. R. in Cæsarem promovendum).

Král český měl první hlas mezi volenci světskými, kterážto přednost přikázána jest mu na základě hodnosti královské (Tertio a rege Boemiæ, qui inter electores laicos ex regiæ dignitatis fastigio jure et merito obtinebit primatum AB. IV. 4).

Podobně král český při hodech korunovačních měl místo mezi volenci světskými přední: A dextro latere Imp. vel Regis immediate post arch. Mog. vel Col. rex B., cum sit princeps coronatus et unctus, primum et post eum continuo comes palatinus Rheni secundum sedendi locum debeat obtinere (AB. IV. 1. Vitr. 228). V průvodu pak císařově šel hned za císařem a před císařovnou: Imperatrix post regem Boemiæ, qui Imperatorem immediate subsequitur, procedat (AB. XXVI., Cf. Vitr. 228).

Jakožto volenec byl král český vasallem biskupa Bamberského, jemuž sloužil co pincerna; ale dávali se tu všickni volenci zastupovati od nižších, král český od šlechtice z Aufsess (Vitr. 85).

Povinen byl král český co volenec říšský, syny své dáti vyučovati v jazyku německém, vlaském a slovanském, a to tak, aby se do 14. roku v těch řečech vyznali (AB. XXX. 2).

Na státoprávní postavení krále českého volenectví žádného vztahu nemělo (AB. VII.).

Otázka o číšnictví říšském rozhodnuta, jak známo, králem Rudolfem I. v ten rozum, že číšníkem jest a býti má panovník český. Od té doby nepozoruje se žádného pochybování více a král český zastával úřad ten spolu s jinými důstojníky říšskými bez dalšího odporu. Nového utvrzení došlo pak důstojenství toto ve Zlaté Bulle cís. Karla.

Jelikož panovníci čeští ve XIV. věku pravidelně sami byli císaři římskými, zastáván úřad číšníka ve jmenu a na místě krále českého od jiného knížete, jako r. 1357 od vévody Lucemburského (dux L. repræsentans personam regis Boemiæ, qui est archipincerna. Ben.). R. 1370, tedy ještě za císařování Karlova, konal syn císařův, Václav, úřad ten, ale nikoliv již co zástupce, nébrž co opravněný, nebť byl již králem toho času. Byly r. 1370 hody císařské v Norimberce, i volán k nim Václav co král český (W.

Boemiæ rex vocatus ad curiam imperialem Nuremberch adiit civitatem. Ben.)

V pořádku důstojníků říšských (sacri imperii officiales) počítán král český co arcičíšník v řadě šestý; první byli co kancléřové arcibiskupové Trevírský, Kolinský a Mohučský, pak následoval vévoda saský co arcimaršálek, markrabí braniborský co arcikomorník, falckrabí rýnský co arcistolník, král český co arcičíšník, a markrabí míšenský co arcilovčí.

Povinnost číšníkova záležela v tom, že při slavných hodech císařských, když císař stoloval spolu s volenci říšskými, při stole podal první číši císaři, přijížděje na koni a k podání sestoupna s koně (rex B. archipincerna veniat similiter super equo portans in manibus cuppam seu scyphum argenteum, ponderis 12 marcarum, coopertum, vino et aqua permixtim impletum; et descendens de equo, scyphum ipsum imperatori vel regi Romanorum porriget ad bibendum. B. A. 27). — Při konání úřadu arcičíšnického král český nebyl povinen sloužiti v koruně české, a učinil-li tak, nemělo to býti na ujmu královského důstojenství.

Podčeším říšským byl hrabě z Limburka (subofficiarium habet rex B. vicepincernam de Limburg. A. B. XXVII. 6.), jemuž dostalo se po odbytých hodech koně na kterémž jel král, i číše, kterou byl nesl, ač byl-li také sám svou osobou přítomen a sloužil-li v úřadu svém (vicepincerna de Cimburg equum et scyphum regis Boemiæ pro se recipiat, si tamen ipse in tali imperiali seu regali curia præsens existat et in officio suo ministret. AB. XXVII. 6); jinak obě ty věci připadly dvořenínům císařským (Ib.).

Navštěvování dvoru císařského. V této povinnosti, jakž vytčena jest ve Fridericianum z r. 1212, nestaly se žádné změny; pozvání ke dvoru muselo se státi šest neděl napřed, a jen do měst na blízku země české ležících, Bamberka, Normberka neb Merseburka, povinen byl král český jíti ke dvoru. Příklady máme, že r. 1370 zván jest Václav ke dvoru do Normberka, a že tam jel se slavou, pouštěje oheň okolo sebe, dle starého zvyku (habent ab antiquo principes et reges B., ut vocati ad curiam imperialem in flamma et igne veniant). Zapáleny před Normberkem dva veliké ohně, načež naproti vyjeli knížata něměčtí a měšťané (Ben. 1370.)

Jízda římská. Voleného krále římského jedoucího do Říma ke korunování na císařství, doprovázeli také Čechové, jakž toho ve XIV. stol. jediný příklad při Karlovi IV. Fridericianum z r. 1212 dávalo Čechům na vůli, chtějí-li jeti ve 300 oděncích

anebo chtějí-li místo toho dáti 300 hřiven: s Karlem, svým králem, jeli, a to nádherně a okazale. Avšak nebylo jich tuším více jak 300, kromě pánův; praví se zajisté, že Němců bylo 5000, Vlachů 10.000 a zástup Čechův (i più Boemi). Veliká prý byla radost sboru českého, vidoucího korunu světovou na hlavě krále českého, i zapěli, jakž při domácím korunování bylo za obyčej, hlasitě své Krleš! Krleš! (immensa lætitia et gaudium inenarrabile perfudit tunc omnem gentem Boemorum, qui videbant regem suum in excelso throno et imperiali infula coronatum; cuncti clamabant Kyrie eleyson, et resonant: Te deum laudamus. Ben. 1355). Byli pak s císařem a králem kromě duchovenstva páni Čeněk z Lipé, Pešek z Janovic, Jindřich ze Hradce a j. Útraty platil císař (quibus omnibus imperator in eundo et redeundo de stipendiis providebat. Id.).

Pokud stávalo povinností ke konání služeb válečných při válkách císařů římských, výslovně nikde není určeno; z dějin víme, že r. 1354 volal Karel vojsko z Čech k válečnému tažení na Curych a r. 1368 k jinému tažení do Vlach.

§. 15. Práva královská.

(Viz Dílu II. §. 17.)

Práva královská známe v podrobnosti tato:

Jmenování náměstkův ve vládě. Za obyčej bývalo, že král jeda ze země do ciziny, což se za Jana často přiházelo, na místě svém ke vládě a správě zemské ustanovil náměstka, slovoucího lat. capitaneus regni.

Rex extra regnum frequenter consuevit morari, et regnum uni capitaneo vel duobus committitur (Franc.). Obyčejně býval jen jeden, dva, a sice: R 1316—1317 Petr arcibiskup Mohučský (pro se constituit capitaneum regni). R. 1320 a potom opět r. 1322 pan Jindřich z Lipé (capitaneus regni constituitur; rex ei regni gubernacula recommittit). R. 1331 Oldřich řečený Pluh (nunc per U., virum providum, tota Boemia regitur. Franc. Post recessum regis remansit U. P. pro capitaneo in regno B.; Ben.). R. 1334 a 1342 syn krále Jana, Karel, jemuž sice otec kapitanát z nedůvěry na chvíli odňal, brzo však zase s důvěrou navrátil (Ben.) Karel, sám náměstek, chtěje za otcem do Francouz, místo sebe za správce a kapitána postavil pana Petra z Rožmberka (dimisso pro capitaneo in Boemia. Ben.). R. 1368 ustanovil Karel

jeda do Vlach, arcibiskupa Pražského za náměstka svého (relinquens in regno B. et terris ad ipsum spectantibus pro capitaneo et gubernatore archiepiscopum. Ben.).

Kapitán zemský plnou mocí řídil zemi, a to tak, že netoliko konal povinnosti vlády či správy zemské, ale že zastupoval panovníka i ve výkonech vlastně panovnických. Za krále Václava zřízen list o tom, kdež do podrobna vyčtena práva, kapitánovi neb kapitánům přislušející.

Již o pánu z Lípy dí letopisec Franciscus: Henricus de Lipa, capitaneus regni constitutus, pacem competenter ordinavit in regno 1320; a o Pluhovi: Nunc per U. P. tota Boemia regitur 1331. O Karlovi pak Beneš: Duobus annis rexit capitanatum regni B., humiliavit superbos, prædones atque latrones compescuit et fecit pacem in regno. — V MCar. XLI. sám Karel praví o kapitánovi, že manové královští povinni jsou přiznání učiniti kapitánovi v nepřítomnosti krále (si absentes reges extiterint, debeat hujusmodi princeps, marchio, dux vel vasallus aut inferior nobilis feudatarius infra eundem annum coram capitaneo generali regni B. solemniter protestari et recognitionem, infeudationem et juramenti præstationem decenter implere). Do podrobna obsažena jsou plnomocná práva kapitánů zemských v listu krále Václava IV. (Form. II. 119). Odevzdána takovému kapitánovi správa netoliko království českého, ale všech zemí k němu náležejících, moc soudní v nejširším objemu, ustanovování úředníků, popravcí a konšelů zemských, jindy od krále jmenovaných, jakož i ssazování jich; spravování důchodů komory královské, přijímání přísah od osob k tomu zavázaných, udělování præbend duchovenských, vyjednávání s cizími panovníky, zavírání smluv mezinárodních, ba i vypovídání války a vedení vojny; vymíněno toliko, že kapitán nemá práva ani k nové infeudací aniž také k trvanlivému zcizování zeměpanského zboží.

Investování biskupův. Právo toto pocházející z prvních let XII. století a utvrzené listem císaře Fridricha II. z r. 1212, vykonáváno jest po všecky potomní časy bez přetržení (Viz dílu II. §. 26, 4.)

Ustanovování nejvyšších úředníků zemských. Tré bylo nejvyšších úřadů zemských, a sice nejvyšší komorník, nejvyšší sudí a nejvyšší písař zemský; k těm pak za Václava IV. přičten i purkrabí Pražský. Úřady tyto zadávati bylo právo královské, jakž o tom svědčí netoliko určité případy, ale i MCar. a pán z Dubé.

MCar. praví XXV.: Suprema majoraque officia camerariatus, judicaturæ et notariatus terræ per Majestatem regiam solo ipsius voluntatis

arbitrio libero conferenda, personis tribuantur virtutum morumque gravitate perspicuis. Toliko při komorníkovi a sudím bylo vymíněno, že úřadové tito vyhraženy jsou osobám řádu panského, tak že koho král ustanovil, z rodu panského býti musel (cum tamen camerarius et judex ipsi supremi barones seu de baronum genere descendentes existant. Ib.). Úřad písaře nemusel býti zadán osobě řádu panského; za obyčej bylo, že zadáván jest osobě rodu vladyckého. Jiné obmezení bylo, že kdo tak ustanoven, musel znáti i mluviti jazyk slovanský či český, ač jestliže král ze zvláštní milosti neučinil výminku pro zásluhy (MC. XIX). — I na jiném místě opakuje Maj. Car. právo královo k ustanovování nejvyšších úředníků v čl. XVII., an praví: Supremus camerarius, supremus czuda seu judex, ac notarius terræ, qui mero et immedato regis arbitrio statuuntur.

A pán z Dubé v přípisu ku králi praví: Čtyřiť jsú úředníci od Tebe ustanovení, ježto slovú najvyšší; neb jsú od Tebe najvyššieho pána ustaveni, k Tvému a k Tvé koruně a všie obce země české ku pokoji a ku počestnému zvoleni a jich úřadové nadáni. Ti páni od Tebe úřady mají aneb přijímají, a Tobě přísahají věrni býti i všie české zemi; od Tebe čest mají a zbožie od Tebe, a ot obce groš určený berú za svú práci.

Ty úředníky všecky nejvyšší, malé i menší, král český sám JM. kteréž ráčí a zná, zemi a tomu hodny a potřebny vedle vóle své sadí a saditi má z práva a jiný žádný (IV. Mat. A. 3).

Dle Maj. Car. XVII. mínil Karel obmeziti krále při ustanovování nejvyšších úředníků zemských, nařizujíc, že žádný takový úřad nemá dáván býti do života (ad vitam), aniž také že má býti prodáván neb zastavován neb jinak zcizován; což vše mělo ve přísaze korunovační být obsaženo.

Propůjčování hodností a ustanovování úředníků dvorských. Které byly úřady a hodnosti dvorské, níže vypisuje se; hodnosti tyto král ze své moci propůjčoval. Toliko při usazování podkomořího vázán byl na radu pánův zemských, a to z té příčiny, že podkomoří byl netoliko úředník dvorský, ale i zemský, tak jako i mincmistr. O podkomoří máme zprávu z časů krále Jana (1318 Joannes in civ. Tust. Henricum de Lipa ex communi consilio nobilium regni fecit subcamerarium. Franc.), a z časů krále Václava, jenž r. 1387 ustanovil za podkomořího Sigmunda Hulera, měšťana Pražského, principum, baronum et procerum nostrorum accedente consilio (Form. II. 149).

Ustanovování popravcí a konšelů krajských. R. 1402

král Václav listy svými ustanovuje popravce krajské, zejmena pana Jana Krušinu z Lichtemburka za popravcí krajův Hradeckého, Chrudimského a Mýtského (te justitiarium seu poprawczonem districtuum ... constituimus), přidada jemu za druhého popravcí pana Dětřicha z Janovic odjinud z Náchoda; téhož roku usazeni ještě i jiní popravcí od krále po krajích, a sice: V Bechynště, v Práchensku, v Boleslavsku, v Čáslavsku, v Litoměřicku, v Plzensku (Balb.).

Milost cizozemcům a dosazování na úřady zemské. Ve slibném listu krále Janovu z r. 1310 všecky úřady zemské i dvorské vyhražují se domácím, vylučujíc cizozemce; také vůbec za právo bylo, že kdoby ustanoven byl za úředníka zemského, vyznati se musel v jazyku českém či slovanském; nicméně z milosti královské takové úřady také jinojazyčníkům neb cizozemcům mohly býti dávány, kteří by byli dobří, vzácní a učení; takový z milosti kralové mohl být ustanoven k úřadu zemskému (MCar. XIX).

Jmenování veřejných notářů (tabelliones). Za obyčej bylo ve středním věku, že notariat t. j. právo k sepisování listin právních, udělován od stolce římského, jenž takových notářů užíval též za své orgány v těch zemích, kdež jich ustanovoval. Kromě toho jmenováni jsou notáři i od knížat světských, malých i velikých. Také v Čechách rozmohl se počet notářů, namnoze nezběhlých a neumělých, kteří na škodu byli lidem jich pomoci užívajícím, působíce sváry a dělajíce lidem zbytečné útraty. Z té příčiny nařídil císař v MC. XL., že vnitř hranic království českého nikdo nesmí provozovat notárství, leč by na to měl list královský (quod nullus omnino audeat vel præsumat officium sive artem notariatus seu tabellionatus publici quomodolibet exercere infra limites regni Boemiæ, nisi prius per nostras vel successorum nostrorum Boemiæ regum, qui pro tempore fuerint, patentes liteıas, sigillo pendenti Maj. regiæ impresso typario communitas, meruerint exercendi licentiam obtinere). Dokládá se, že nemá nikdo býti potvrzen, nežli který by nalezen byl rozšafný (providus) a zběhlý (peritus). Kdoby konal notárství bez takového ztvrzení, na toho vzložen byl trest ten, že listy i instrumenta od něho zhotovená neměla platnosti a on že trestán byl jako falešník (falsarius).

Ustanovování úředníků horských. Jakož dobývání kovů vyhraženo bylo ochraně králům co knížatům zemským, záleželo

na ně také ustanovování předních úředníkův horských. Takoví byli urburéři, jimž svěřena byla správa požitků královských na horách, urbury tak řečené (urburarii dicuntur ab urbura, quam ipsis committimus gubernandam. JRM. I. 3.); všichni ostatní úředníci horští králi přísahu věrnosti činili, přísežní, soudci i perkmistr, tak jako i písaři urbury.

Ustanovování mincmistrův a prubéřův. Úřad mincmistra (magister monetæ) záležel v ražení peněz podle pravidel na to vydaných. V XIII. století králové ražení mincí obyčejně samým mincmistrům pronajímali, z čehož mnoho nepořádků pocházelo, tak že za Karla mincmistrům přidáni jsou prubéři, aby nad mincí bděli. Co se týče prubéřův (examinatores, versucher), na něž náleželo, aby zkoušeli, zdaliž peníze razí se od mincmistrů tak jakž ustanoveno, vyřknul král Karel r. 1378, že mají dva býti postaveni, a z těch jednoho že má dáti král a druhého sněm (horum examinatorum unus vid. primus et principalis per nos, heredes et successores nostros ad examinatoris officium hujusmodi statuatur et destituatur, alter vero per barones regni, præsertim illos, qui in singulis quatuor temporibus judicio cudæ præsident, vel majorem partem eorum ad idem officium deputetur et ab eodem removeatur). Přísahu oba činili jak králi tak pánům zemským.

Ustanovování purkrabí. Přední úředníci na hradech královských německým názvem sluli purkhrabí; těch král moc měl ustanovovati, při čemž nicméně vymíněno bylo, že takoví purkhrabí mají býti pravidelně domácí (nullum purcravium vel castellanum in castris nostris ponemus alienigenam. List Janův z r. 1310); dále že takové úřady nemají býti dávány do života neb do času jmenovitého (ne castellani seu burcravii in castris et locis ad justitiam regiam specialiter pertinentibus et ad mensam, statuantur ad vitam vel ad aliquod determinatum tempus. MCar. XVIII.), protože by jinak nemohli být měněni ani jimi býbáno. — R. 1360 ustanovil Karel Dětřicha z Portic za purkrabí na Vyšehradě.

Přijímání do řádu panského, což ovšem toliko s přivolením pánův státi se mohlo (maturo principum, comitum, baronum et procerum regni nostri Boemiæ accedente consilio. Form. II. 125).

Udělování šlechtictví. Udělování šlechtictví za výtečné služby knížeti neb zemi prokázané hned za předešlých dob bylo obyčejné (viz II §. 10, b). Král Karel r. 1360 Dětřichovi z Portic

udělil šlechtictví za věrné služby a propůjčil mu štít odumřelý po Albrechtovi z Leuchtenberka (páva v bílém poli), a jiná ještě práva. Podobně král Václav panu Jiřímu z Roztok propůjčil štít (vránu v poli bílém), aby ho užíval v bitvách, v sedání, v klání a vůbec ve všelikém činu vojenském (Form. I. 125).

Právo horničí. Vrchní právo k pokladům kovovým v nitru země uzavřeným příslušelo králi, z jehožto vůle propůjčováno další právo k dobývání těch pokladů spůsobem hornickým. Králové skutečně sebe pokládali za pány a vlastníky těch pokladů, jakž vysvítá ze slov krále Václava II. v JRM. III., VI. 18: In argentifodio nostro Chutnæ, nobis ab origine mundi coelesti providentia reservato. — Také králům bez účastenství sněmu zemského příslušelo vydávání zákonů a řádů horničích, jakž toho příklad máme při Jus regale montanorum, z vlastní moci vydaném od krále Václava II.

Právo mincovní. Ražení peněz v zemi české od nejstarších časů pokládáno za jedno z předních práv knížatům příslušejících. Také konáno právo toto bez odporu po všecka století. Králové XIII. věku pravidelně ražení peněz pronajímali jednotlivým podnikatelům, nejvíce samým mincmistrům. Karel IV. ve Zlaté Bulle výslovně dí, že právo mincovní (jus, monetas auri et argenti cudi facere et mandare) od jakživa přislušelo a i na dál přislušeti má králům samým (ubi rex ipse decreverit sibique placuerit).

Svolávání sněmů zemských i sjezdů krajských i jiných sborů veřejných. Svědectví o svolávání sněmů zemských (zapovědných) máme z časů krále Václavových. Svolání sněmu dálo se veřejným listem královským, kdež oznámena byla příčina, pro kterou král svolává sněm a dokládá se den, kteréhož sněmovníci mají se dáti vynajíti, a kde (Form. II. 129, 132, 133, 137). Sjezdy krajské vypisovány jsou buď přímo listem královským tak jako sněmy zemské, anebo jen listem podkomořího, ale ve jménu a z rozkazu králova (Form. II. 135, 128). Podobně jako sjezdy krajské prohlašovány jsou i sjezdy dvorské, ku kterým voláni jsou buďto konšelé zemští anebo poslové měst královských anebo poslové měst těchto spolu s posly sborů klášterských (Form. II. 127, 130 etc.).

Vypisování berně v případech listu krále Jano… z r. 1310. Králové čeští ze slibného listu krále Janova měli… vypisovati berně ve třech případech: Ke korunování, ke…

královskému a k výpravám dcer a synův. Ve všech jiných potřebách povinni byli nežádati berně než s přivolením sněmu.

Příklad berně ke sňatku poskytuje list krále Karlův z r. 1353, vydaný pánům, kteří v něm se vyzývají, aby ke slavnosti té bez odporu složili berně tolik a tolik v určitý čas k rukoum purkrabí Vyšehradského (Form. I. 165). — R. 1339 zavazuje se Karel s přisvědčením krále Janovým, že v takových případech nechce a nebude bráti více berně než toliko z každého lánu po půl hřivně, počítajíc za půl hřivny 28 gr. Pr. (Chyt. VII. 237, 242), kdežto Jan r. 1311 vyslovil, že nemá bráno býti výše jednoho věrdunku stříbra z lánu každého.

Udělování výsad. Jsou příklady, že král osoby jednotlivé i sbory osvobozoval od povinností zemských, jako od placení berní, cel a mýt; také že je vyjímal od pravomoci, kteréž podle řádu zemského byli podrobeni (liberans a jurisdictione communi et aliorum, præterquam regia, a solutione teloneorum, ab exactionibus, bernis etc. Form. II. p. 11).

Přiznání manův. Každému králi nastupujícímu u vládu povinni byli manové, jelikož držitelé lén královských, v roce numerandum a die successionis in regno učiniti přiznání slavné (terrarum atque castrorum, dignitatis aut honoris et generaliter bonorum omnium atque jurium, quæ tenet vel possidet infra limites regni, recognitionem debite faciat et ab eis infeudationem recipiat et præstet personaliter fidelitatis debitæ sacramentum). — Výminka byla: Si tamen reges ipsi eodem anno deguerint in regno. Jinak byli manové povinni před hauptmannem nejvyšším toho království se oznámiti a v šesti měsících po návratu královu rekognicí, infeudací a přísahu naplniti (MC. XLI.)

Přiznání sborův duchovních. Sborové duchovní (kláštery i kapitoly), majíce statky z dání knížat a jiných dobrodinců sobě darované, povinni byli každému králi alespoň jedenkráte za jeho panování přiznání učiniti a potvrzení svých listův a privilejí na králi prositi (singulis regibus semel saltem in vita cujusque regis recognoscere debent et novas literas confirmationum vel approbationum a singulis obtinere. MCar. XCIX.).

Určování appellací. Král Václav znamenaje, že v právu městském z nálezů konšelských na rozličná místa odvolání bráli, rozkázal r. 1387, že která města se řídí právem Magdeburským, odvolání míti mají ne více do Magdeburka, ale vnitř hranic země české do Litoměřic, ta pak která se řídí právem Normberským,

aby povolání brala do Starého města Pražského, nikoliv do Normberka (Form. II. 158).

Udělování práv městských. Dvojím spůsobem uděloval král práv městských, jednak, že obyvatelům městeček propůjčil všech těch výsad, kterých užívali měšťané měst královských — (takž propůjčeno obyvatelům klášterského městečka Broumova, quod in ipso oppido et extra ubicumque locorum fuerint, ab omnibus fidelibus nostris tamquam ceteri regales homines et nominatim civitatum Grecz et Glacz in judiciis et extra tractari etc.), kdežto jiné bylo propůjčování určitého práva městského, na př. Pražského, Magdeburského, Normberského (R. 1302 udělil král Václav II. městu Berounu právo Pražské, král Jan r. 1350 přikázal Hustopeč, Pohořelice, Ivančice k vyššímu právu Brněnskému, Přemysl II. dal městu Chrudimi právo Jihlavské).

Povolování hradeb. Král Václav IV. zvláštními listy dal povolení, aby klášter Kladrubský městečko své Kladruby opevnil hradbami (indultum de cinctura muri et munitione oppidi); že pak město královské Stříbro tomu se opřelo, učinil král odvolání (Form. II. 151).

Udělování trhův a povyšování osad na městečka. 1342 Villam Rausenbruk ex nunc de mera liberalitate nostra in forense oppidum ordinamus, facimus et creamus, indulgentes, ut in eodem oppido R. utpote ad hoc apto, forum commune rerum venalium et mercium quarumcunque tertiis feriis septimana qualibet perpetuis temporibus habeatur (Pelzel I. 113). 1349 potestatem concedimus abbati S. Coronæ, in villa monasterii quæ Plana dicitur, oppidum forense erigendi forumque omnium rerum vendibilium ponderis, numeri et mensuræ ibidem admittendi die sabathi cuiuslibet septimanæ (Pelzel I. 58).

Ustavování mýt a cel. Moc tato jediné příslušela knížatům zemským, jakž dí sám Štítný: Správné mýto jest, když jest kniežetem té země ustaveno pro některú potřebu pilnú, jako aby cest střiehli, kupcóm činiec pokoj, anebo mosty dělali, cesty opravovali.

Právo, svoboditi manství. Takové příslušelo králi spolu se pány, a to z té příčiny, že manské statky byly spolu zemské statky, namnoze z berní zemských zajednané. „Král nemóž manství svoboditi bez povolení panského“ (Rex non potest vysvoboditi hereditates omagiales sine baronum consilio et consensu. I. Maur. P. 13).

Konání spravedlnosti. Ačkoliv král v majestátu svém zasedával na soudu zemském, přece sám při tom hlasu v nálezích nedával; v nepřítomnosti královĕ místo jeho zaujímal purkrabí hradu Pražského, „jenž má moc ke zlým ve vší popravě zemské země české.“ Nicméně „král jest slúp a světlost vší spravedlnosti a pomsta všech zlých,“ „všem pánóm pán, všem chytrcóm mudr, všem bezpravcím osídlo, všem dobrým mil,“ dí Ondřej z Dubé. „Purkrabí Pražský hól mocí kralovú nade. vší zemí drží.“

Spolky na dědictví uzavírati se mohly buď na plném soudě zemském, anebo kromě soudu před králem JMstí, s JMsti povolením (I. Procop. S. 19).

Příklad máme z r. 1399, kdež Oldřich z Hasmburka a Anna máti jeho přiznali se před králem i před úředníky Pražskými, že v dědictvě svém učiněni jsou praví hromadníci (II. Nic. M. 23).

Taktéž i rozvazování spolkův (rozdílové) mezi členy rodů panských díti se měli před králem anebo přede třemi popravcemi těch krajův, v jichž mezích společné dědiny anebo jich část větší ležela (MCar. XXXVI).

Králové byli strážci náuk, a to dílem v tom spůsobu, že zakládali vysoké školy a opatřovali je potřebami, dílem že ustanovovali professory na universitě Pražské. Příklad professorského ustanovení máme z časů Václavových, kdež r. 1386 řeč jest o professorovi, cui lectura ordinaria Decretalium per regem fuit concessa, a o jiném, Bórovi, cui lecturam ordinariam Decretalium cum salarii consueti perceptione etc. král propůjčil (Form. II. 195). Také král Václav nařizuje klášterům Cisterským v Čechách i v Lužici, aby podle závazků svých neopomíjeli posílati na studium bohosloví po dvou členech svého řádu, ješto král studium Pražské chce uvésti na předešlý stupeň a v tom nad ním ruku držeti (Ib. 193).

Král právem starým byl nejvyšší poručník sirotkův. Z toho šlo, že králi slušelo sirotkům dávati léta k tomu konci, aby mohli volně naložiti se svým zbožím; výhrada byla, že ke škodě sirotkův let dáváno býti nemělo (zD. 77). Z té zásady šlo také, že král mohl poručenství nad sirotkem jinému dáti, když poručník co provinil proti králi nebo proti zemi, ač nebylo-li přítele bližšího přirozeného (I. Nic. P. 11, III. Wenc. J. 11).

Král byl opatrovníkem duchovního zboží. Příčina byla, že duchovní sbory v zemi, jak kapitoly tak i kláštery, založení

své měli pravidelně od knížat zemských a že i k jinému dání, pocházelo-li od osob soukromých, přivolení knížete zemského bylo zapotřebí. Králi vyhraženo bylo povolení dávati k darování zádušnímu (R. 1386 odjal král úrok darovaný, protože nebylo k dání tomu přivolení králova. I. Wenc. L. 24).

R. 1342 dal Jan povolení Karlovi k založení kolleg. kapitoly při kapli královské u Všech Svatých na hradě Pražském. Králi bylo vyhraženo, dávati svolení ke koupěm a prodajům klášterův. Takž na př. Karel 1335 povolil Ostrovu, aby směl koupiti dvór Luben od kláštera Sv. Jana a sv. Anny na Újezdě Pražském. Jan 1337 dovolil křížovníkům koupiti dvór v Dolanech od Ješka Prosinky z Dolan. Carolus emptionem et venditionem 5 kop reditus in villa Trebiz factam ac ecclesiæ Pragensi comparandes ratam, gratam et firmam habuit. Karel dovolil Opatovským, aby prodali a koupili Blatník s Bohdančem. R. 1348 povoleno křížovníkům, aby v nájem dali dvory své.

O s t r o ž n é, jus regium quod vulgariter ostrožné dicitur. Právo toto záleželo v tom, že každý opat neb probošt vnově volený, prvé nežli se ujal správy kláštera neb proboštství, povinen byl králi postaviti a dáti koně v ceně 20 hřiven stříbra. Dí o tom Maj. Car. LXXXIX: Antiquo jure regni nostri cavetur, quoties abbas vel præpositus aliquis eligitur, antequam possessionem jurium monasterii vel præpositurae realiter adipiscitur, quod talis electus unum dextrarium valoris XX marcarum argenti celsitudini regiæ debeat præsentare, cui regalis municifentia duxerit concedendum (každý opat nebo probošt, prvé nežli bude v zboží vpuštěn, má dáti kralově Milosti koně za 20 hřiven). A král Wácslav dí r. 1388 o právě tomto: Jus regium quod vulgariter ostrožné dicitur, quod dudum ex institutione legitima illustrium quondam regum Boemiæ et demum laudabili ac approbata consuetudine in electione novi abbatis, præpositi sive abbatissæ nobis solvi consuevit (Arch. III. 468, a Formelb. II. 229). Za krále Václava podáván ne již kůň, po němž právo toto ostrožné zváno, ale summa peněz 50 kop groší (quinquaginta sexagenæ grossorum). — R. 1391 jus regium Boemiæ, ostrožné vulg. nuncupatum, quod rex in singulis regni monasteriis in abbatibus noviter promotis obtinuit (Mon. VI. 434).

Peníz tento č. ostrožné toto král Václav listem svým od 7. Julia 1388 na věčné časy věnoval hrobu sv. Václava, tak že každý nově volený opat, probošt neb abatyše, kanovníkuom a kapitole Pražské 50 kop gr. bez odtažení a odmlúvání všelikých dáti má; kteréžto penieze

tíž kanovníci ne na své užitky zvláštnie, ale toliko na okrasu a ozdobu hrobu sv. Václava naložiti konečně budú povinni, jakož sú nám to listy svými otevřenými učiniti slíbili. Čímž opatové zároveň navždy byli osvobozeni od dávání ostrožného králi: Nostro et heredum ac successorum nostrorum regum Boemiæ nominibus, universos et singulos ad abbatiam et præposituram promovendos ex nunc prout ex tunc a solutione juris prædicti sponte et libere absolvimus et absolutos virtute præsentium totaliter nunciamus (Form. II. 229). — 1391 Wenceslaus rex jus suum ostrožné pro decorando sive ornando peramplius temporibus successivis sancti Wenceslai M. et S. sarcophago sive tumba pro largitione donavit (Mon. VI. 434).

Úrok z měst královských (census ordinarius, census hereditarius regius civitatum regalium). Králové zakládajíce a osazujíce města, určili novým osadníkům, kolik úroka obec jich platiti bude na budoucí časy. Obyčejně bývali první dvě léta svobodni od placení (Chrudim, Mýto). R. 1349 řeč jest o „census ordinarius civitatis Curimensis, quem ibidem habemus et qui ad usus nostræ cameræ spectare dignoscuntur in perpetuum.“

Na závěrku XIV. věku platilo se úroku dědičného z měst královských: 128 kop gr. ze Sušice, 90 ze Slaného, 78 z Písku, 64 kop 20 gr. z Plzně, 55 kop 20 gr. z Berouna, 54 z Vodňan, z Nimburka, 49 z Čáslavi, 48 z Budějovic, 46 z Klatov, 45 z Tachova, 40 z Kadaně, z Kolína, 30 ze Žatce, z Mostu, ze Stříbra, 16 kop 40 gr. z Loun, 16 kop 30 gr. z Ústí, 15 kop 34 gr. z Litoměřic.

V tomto seznamu nejsou položena města věnná králové, totiž Hradec Králové, Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov, Mýto, Polička, Mělník.

Právo královské na horách řečené urbura královská t. j. díl královský, záležející v osmém dílu dobyté rudy, kterýžto díl odkládán byl v čas rudy zdvihání napřed a především k urbuře královské od rozdělitelův rud (JRM. I. 17). (Urbura tato měla povahu daně z hor, i nazvali bychom ji nyní osminu ve smyslu desátku, jakž později skutečně slula, Bergzehent, Frohne, a vyměřena později v 10. kbelu rudy dobyté).

Dle JRM. příslušel k urbuře královské v každé hoře měřené: 1. Jeden osmý díl beze všeho nákladu, kterýžto urbura slove, prvé i potom, když bude měřeno; jehožto díl třetí po změření dostane se pánóm, na jichž dědictví ta hora bude měřena. Potom 2. po měření dostane se králi jedna šichta v devátém dílu kovářském, na kterýžto král s jinými těžaři neb kováři dlužen jest všecky náklady činiti a potravy, kromě

berní. Po mieře mají se králi dostávati pět ze dvú a třicati dielech, (včtúc v to) druhý a třicátý díl ten, kterýž dáván bývá za přijímanie pramenuov. Nad to dostává se králi jeden šestnáctý díl beze všeho nákladu ve všech propojičkách, kteréž bývají na horách měřených a na lániech královských a na lániech panských i na zbytečných, kromě lánuov toliko městských a hor dědičných, kdež řečený 16. díl místa nemá (II. 2.).

Za krále Jana, kdež jmenovitě stříbrné báně na Horách Kutných velice květly, vynášela urbura Kutnohorská spolu s tamní mincovnou každého týhodne 500 až 600 hřiven stříbra (de urbura Kutnensi et moneta, quæ tunc singulis septimanis D aut DC marcas solvebat. Franc. ad a. 1315). Roku 1343 nařídil král Jan s přisvědčením svých synův, Karla i Jana, aby na stavbu kostela Svatovítského v Praze, ku kterémuž toho roku základní kámen položen, z urbury Kutnohorské dáván byl po všecky časy budoucí díl desátý, což potvrzeno zvláštním listem nyní neznámým (rex de consensu filiorum suorum dedit atque donavit decimam omnium proventuum de urbora Montis Chutnæ perpetuis temporibus pro fabrica Pragensis ecclesiæ convertendam, et suis huiusmodi donationem patentibus literis roboravit. Beneš).

Zboží židovské. Židé ve středním věku pokládáni jsou vůbec za vězně císaře římského, za podrobence komory knížecí, tak sice, že všecko jmění jejich bylo zavázáno komoře. Z toho šlo, že 1. židé nikdež nemohli býti poddanými jednotlivých pánův co držitelův statků, alebrž toliko poddanými královými. 2. Že poplatek židovský nesměl brán býti od nikoho než od komory a do komory královské (MCar.) 3. Získal-li žid kde které zboží nemovité, dědiny n. př. jakožto zástavu za půjčky, tedy prodati toho zboží neb utratiti žádným obyčejem jemu nepřislušelo bez vůle a dopuštění krála zvláštního (XCVII). 4. Byl-li žid kde v držení dědin vládyčích neb jiných svobodných, povinen byl z dědin také do komory královy úrok dávati (XCVI).

Peníze trestné t. j. pokuty peněžité ze zločinů na právu městském souzených.

Odúmrtí t. j. právo bráti statky osob bez dědicův zemřelých ke komoře královské. Králové až do Jana brávali všecka odúmrtí ke komoře, byť i dcery byly pozůstaly jako dědičky, což přímo a zle se protivilo slovanskému názoru o přecházení statku z pokolení na pokolení. Protož byl jedním z prvních požadavků národa ku králi Janovi, aby se práva tak vzešlého odřekl, což i učinil, řka ve slibném listu od r. 1310, že statky odumrou a na

krále spadnou, jestliže ani synů ani dcer nebude a jestliže příbuzní ve čtvrtém koleně bez dědiců by sešli a žádného pořízení neučinili. — Kdož svého zboží žádnému nezapíše, svobodu toho plnou maje, a přátel žádných nedílných nemá, to zboží pravě a spravedlivě na krále přichází, a král takové zboží spravedlivě dává komuž ráčí (I. Zdisl. A. 38 etc.).

Na krále dle MCar. XIII. všecka zboží, dědiny svobodné, manské nebo městské, odumřelé měly spadnouti, a on je mohl dáti a je rozdati komuž se jemu líbilo, v též právo, jakož ty dědiny odumřelé prvé záležely. Výslovně třeba zde připomenouti, že královo právo v té věci jiné nebylo, nežli k dědinám, neb jeho nápad spravedlivý byly dědiny a nic jiného, tedy nikoli zboží movité (zD. 76, pak rozhodnutí z r. 1465. Cod. II. 2. 103).

Avšak o všech nápadích takových rozsuzováno býti muselo soudem zemským, a král dával památné (III. Wenc. R. 12).

Zvláštní druh odúmrtí bylo věno odumřelé, ať záleželo v penězích anebo v pozemnostech. Jestliže totiž máti od synův věno vezmouc, podruhé se vdala a potom sama ona i s mužem druhým umřela, anižby za života svého toho zboží komu byla dala a ve dsky zemské vložila, tedy věno to, buď na dědictvě nebo na hotových penězích, do královské komory slušelo, dle řádu starobylého (M. C. LXII). Případ jeden připomíná se ve dskách (I. Nic. A. 8), kdež paní Zajímačová vdala se za jiného muže a tím od svých prvních dětí se oddělila, aniž pak před svým vdáním anebo po vdání o svém věnu zřídila podle práva zemského. Z té příčiny to věno na krále připadlo.

Na krále připadalo také zboží po měšťanech měst královských odumřelé, až r. 1372 dal Karel měšťanům těm právo, aby o svém zboží volně pořízení činili a je odkazovali komuž by se jim líbilo, vyjímaje osoby stavu duchovního; avšak nápadníci takoví museli být měšťané téhož města a poplatníci berně zákonní.

Právo ke statkům zločinců a psanců. Měl-li zločinec odsouzený zboží nějaké, tedy pozbyl odsudkem eo ipso své právo vlastnické a zboží takové vzato do komory královské. Což MC. LXXXVII. určitěji ustanovuje v ten rozum, jsou-li ta zboží svobodná neb pod panstvím královským emfyteutická, že sluší do komory královské: jsou-li ale emfyteutická neb úroční neb jinaké ve městech neb na statcích pánův, že náležejí těm pánům neb vládykám, kteří purkrecht na nich mají a úrok z nich berou.

Kdožby učinil proti králi, nebo moc proti právu: taková zboží připadají na krále, by pak syny měl (I. Zdisl. A. 28.). Dědiny po zločincích na krále spadlé neb které na nepřátelích byly dobyté, král mohl dáti komuž se jemu zdálo zapodobné, s tou však výhradou, že dání takové mělo se státi s raddou panskou (MCar. XIII.) a obrátiti na zemské dobré. Ty dědiny (psancův) i ty nápady má král dáti a obrátiti podle panské rady jakožto odsúzené, na zemské dobré (I. Steph. K. 18). Et hoc rex potest dare podle panské rady na zemské dobré (III. Wenc. J. 11). Každý nápad, kterýž pro účinek neslušný na KM. přijde, ten má KM. podle panské rady na zemské dobré dáti, ne na osob některých zvláštní (III. Wenc. J. 11). Příklad máme při Zúlovi, jehožto zboží pro zlé činy na krále spravedlivě připadlo, načež král vyžádal sobě na pánech v soudu povolení, aby táž zboží mohl dáti komužkoli králi líbilo by se (I. Maur. P. 12).

§. 16. Zboží královské (bona regalia).

Zboží královské (latině bona regalia 1249, 1253 Franc.) byly takové statky, jenž náležejíce obci zemské, panovníkům poskytovaly prostředky k zahrazování potřeb netoliko královských, ale i zemských. Hlavní známka tohoto majetku byla nezcizitelnost jeho, jelikož určeno bylo k potřebám země.

Původ takového zboží byl nejednostejný; ponejvíce pocházelo ještě z doby župní, kdež ke každému hradu župnímu přináleželo také hojně pozemků, spravovaných vládaři župními.

Zboží královské všelijaké mělo osudy; avšak při všech proměnách, které se s ním dály, prosvitá hlavní jeho vlastnost, že jest a má být nezcizitelné. Jakžkoliv králové části zboží toho nuceni bývali zastavovati, ba i prodávati, vždy směřovalo se k tomu, aby části takové zase vypláceny a ke koruně navráceny byly, až za krále Karla vyrčeno, které zboží smí být zastavováno a které nic.

Hned r. 1249 král Václav I. maje spor a válku se synem svým Přemyslem, pánům jednotlivým pro přízeň a služebníkům za náhradu zastavil některé statky královské (quibus rex obligaverat bona regalia, cum litem haberet cum filio suo P. marchione. Franc.). Darem dal tento král župní hrad Bělinu s příslušenstvím milci svému, rytíři německému Ojířovi ze Friedberka (pozva Ojieře hrdiny, da mu k dědině Bě-

liny. Dal.). Hned pak po smrti kralově přinuceni jsou ti kteří zboží taková byli obdrželi, aby je vydali (coacti bona regalia restituerunt. Franc.); podobá se, že se k tomuto ději vztahuje, co Dalemil dí o králi Přemyslovi II.: Vítkovice s Ústského Hradišče spudi, Budějovice otje Čéčovi, Poděbrady Vilémovi, Kladsko otje Zvířetickým, Lúny otje Žirotinským, i jiným mnoho jiného. Známoť o Poděbradech, že to bylo zboží zeměpanské. Některé ze statků zastavených ponechány jsou majetníkům, ale ve spůsobě královského manství na př. Friedland (Cod. I. 69).

Pověstnému Otě Braniborskému zastaveny jsou ve 20.000 hř. stř. „vše města zálabská a hrady" t. j. hrady Dřenov, Děčín, Ústí, Most, Ronov, Bezděz, Scharfenstein, a města Žitava, Ústí, Most (Cod. I. 74). Jako pak král Václav II. byl hospodárný a o královské zboží pečlivý, tak syn jeho, král Václav III., byl zase rovně nepečlivý a marnotratný: zboží královské rozdával milcům svým na požádání (ab eo bona regalia petebant et plurima ab eo obtinebant, et nonnunquam privilegia super donatione ebria receperunt. Franc. Filii nobilium impetrabant ab eo bona regalia et castra et super his literas pro omni sua voluntate. Ben.), čehož později ovšem král litoval. Vypravuje se zajisté, že jednou postavil řadou hrnce nové a dávaje každému jméno pána některého, volal bijíc do hrnců po pořádku: Ty, pane, vrať mi hrad ten, který držíš, a ty, pane, ten a ten!

Za nových králů po vymření Přemyslovců hospodařeno se zbožím královským tak, že dávány hrady a města pro přízeň pánům, aby získáno bylo přátelství jejich tomu králi neb onomu (Rudolfus in regem B. electus, civitates et munitiones quasdam baronibus contulit et civibus donaria distribuit, sicut promiserat ante suam electionem. 1306 Franc.). Též tak získáni pánové Jindřichovi Korutanskému příznivi, jak nás o tom poučuje případ s panem Bavorem ze Strakonic, jenž držel hrad královský Zvíkov (1306 Franc.).

Král Jan, jak se ujal vlády, s velikým důrazem vystupoval proti pánům, kteří se v těch časích nepokojných zmocnili byli zboží královského (plurimas regni munitiones dissipatas et a nobilibus occupatas rex recuperat et reformat. Franc.). Avšak za nedlouho jal se sám mnohem hůře hospodařit se statky královskými, nežli který z jeho předchůdcův; r. 1333 došlo do toho, že skoro všecko zboží bylo v rukou cizích (nec est jam, exceptis paucis civitatibus, munitio aliqua aut castrum in regno B., quod rex habeat in sua potestate; hæc enim per regem nomine pignoris sunt obligata aut distracta. — Non fuit aliquod regni castrum, quod non fuisset per regem obligatum, sed et civitates,

villæ et villicationes, et silvæ fere omnes erant tunc obligationis aut commissionis titulo imbrigatæ. Franc.).

Zboží královské, dluhy zavazené, jal se Karel hned r. 1333 vypláceti a ze zástav vykupovati, a to penězi zemskými, berní obecnou sehnanými (collecta regia, quæ dicitur berna, per quam pars regni, quæ fuerat nobilibus obligata etc. — Burglinum et Cubitum castra obligata Carolus iberat, ad se trahens. Ben.). Dí o tom sám Karel (v Živ.): Uzřevši obec česká šlechetných mužuov, že jsme byli z starého pokolenie králóv českých, milujíc nás, dachu nám pomoc, abychme nabyli hraduov a zbožie královského. Tehdy s velikými náklady a s úsilími nabychme najprvé Hrádku (t. j. Křivoklátu), Týřova, Lichtemburka, Žlutic, Hradce, Pieska, Nečtin, Zbiroha, Tachova a Trutnova v Čechách; v Moravě pak Lukova, Telče, Veveřic, Olomúckého, Brněnského a Znojemského hraduov, a mnohá jiná zbožie, ježto byla zastavena a odlúčena od královstvie (Živ. 8). Jiné statky nepravě od koruny odcizené mocí dobýval nazpět (Grecz, Mutam, cum aliis civitatibus pluribus, per barones regni tam in Boemia quam in Moravia occupatas, subicit sibi et suo hereditario regno. Ben. 1333).

Sám pak králem jsa, chtěl Karel zákonem ustanoviti, které části zboží královského smějí a které nesmějí dávány býti v zástavu. Ustanovení tato nalezají se v Maj. Car. VI. a VIII. (Cod. II. 2): Pro pilnou potřebu a obecné dobré směli být v zástavu dáni hradové Kostelec na Sázavě, Stegreif, Ebersbach, Mojvín, Žebrák, Angerbach, Misemburk, Nečtiny, Mníšek, Protivin, Fraunburk, Vožice, Bernarec, Hasistein, pak města Jaroměř, Trutnov, Dvór, Mělník, Ústí, Lúny, Slaný, Vodňany, Stříbro, Klatovy, Berún, Sušice, Kolín. Ostatní hrady a města královská v zástavu dána býti nesměla.

V podrobnosti byly hrady královské tyto:

a) v Čechách.

Hrad Pražský (castrum Pragense). Předním hradem zemským zůstal i ve XIV. věku hrad Pražský; kdežto Vyšehrad čím dál více opouštěn ode králův, vynakládáno na hrad Pražský všelikou pozornost a opateru. Mlčením pominouce, kterak Václav I. před Tatary ohrazoval sídlo toto, poukážeme toliko na to, že za Přemysla II. zdi jsou vystavěny nové a opatřeny věžemi, a to tak, že se od jedné ke druhé chodilo po chodbě. Kromě toho příkop před velkými vraty hradskými vyzděn a dva jiné zdělány, široké i hluboké, co zatím před menšími

vraty, na Opyši, vyhluben jeden příkop, prodloužený až k řece Vltavě. Týž Přemysl ustavil také stálou stráži hradskou, složenou ze 300 ozbrojenců pod 10 purkrabími, kteří by bez přítrže opatrovali hrad tento (in quo castro Pragensi habuit X castellanos sive purcravios, viros strenuos et famosos, quibus ita bene duxerat providendum, quod quilibet eorum circa minus poterat habere XXX armatos pro prædicti castri defensione vel causa alterius imminentis necessitatis. Franc.). Pevnost hradu osvědčila se v nápotomných bojích, zvláště v rozbrojích po vymření Přemyslovců. Ale za Jana, jenž více pobýval v cizině než v zemi své, pustnul hrad očevidně, tak že r. 1333 Karel, když se ve jménu kralovu ujímal vlády, našel vše obořené a zanedbané (ruinosa ædificia regalia, quæ prius ante multos annos fuerant destructa, et quædam igne concremata. Ben.). I vystavěl zámek královský ze ssutin znova, a to po vzoru královského paláce francouzského (in brevi domum regiam construxit admirabilem, ad instar domus regis Franciæ, et eam maximis sumptibus ædificavit. Ben.) Hrad sám poručil Karel ok. r. 1369 novou hradbou naproti Malé Straně opatřiti (castrum Pragense, in quo habebat magnum thesaurum, non erat firmatum, et præcipue a parte meridionali, unde fecit fieri grande fossatum inter ipsum castrum et minorem civitatem Pragensem, et valde necessarium. Ben.), roku pak 1370 dal střechy na dvou královských věžích vyzlatiti, tak že daleko se skvěly (Ben.).

Vyšehrad. Tento druhdy přední a nejhlavnější hrad země české za posledních Přemyslovců tak zašel, že již ani o hradu více nemluveno, než toliko o hoře Vyšehradské (mons W.). Avšak nové slávy nabyl za krále Karla a za syna jeho Václava. Karel r. 1348 rozkázal ohraditi horu Vyšehradskou (montem W.) zdmi a věžemi (cinxit muro et turribus fortissimis. Ben.), Václav pak rád přebýval na hradě tomto.

K Vyšehradu patřilo, pokud víme, následující zboží: Zámek Třemšín (castrum T. 1412 ad omagium W. — Arch. III. 482), plat 93 kop gr. č. na Novém Městě Pražském, plat 7½ kopy ve vsi Brozánkách (ad omagium W. — Ib.). — R. 1414 přikázal kr. Václav odumřelé zboží v Časlavště, tvrzi Lacembok jinak Ziekev, ke službě Vyšehradské (Arch. IV. 485). — Jiného zboží ke hradu náležejícího bylo manství číslem 138, jakž o tom svědčí dvé knih deskových u desk manských z r. 1406 a 1416; a ty obsahují seznam a odhadní cenu všech těchto manství hradu Vyšehradu.

Zboží Budyňské. Budyně nad Ohří byla ode starodávna hrádkem knížecím (1315 castrum Budyna. Franc. R. 1253 Ludolph. advoc. de Budin). R. 1336 dal je král Jan panu Zbyňkovi Zajícovi z Waldeka,

směnou za Žebrák. K Budyni náležely vesnice Žabovřesky, Břežany, Píst, Brníkov a Rúdníček (Chyt. VII. 105).

Hrad Klapé. Koupen ke koruně za krále Jana z rukou pana Hynka ze Slivna; ale již r. 1336 prodal jej král Jan panu Zbyňkovi Zajícovi ze Žebráka, a to právem dědičným. Zboží to skládalo se z hradu (castrum Klepy), z vesnice téhož jména (villa K. sub ipso castro sita), bona et villa Lubichowicz, munitio a oppidum Radovessiz, Lhota et Poplziu cum araturis suis etc., molendinis in utroque latere fluvii dicti Egre inibi defluentis.

Castellum novum, poprvé takto jmenované r. 1240 v měs. Máji, dle domnění našeho Hrádek Křivoklát, toho času nově přestavený a latině Castellum, německy Bürglein řečený, kdežto v českém ke starému názvu Křivoklát přidáno ještě slůvko Hrádek. 1240 Castellum Novum, 1241 in Burgelin, 1242 in Castello quod Burglin dicitur, 1243 in castello Burglin, 1244 in Burgelin, apud Burgleis in castello, 1245 in Castello Novo, in castello Criwoplat, 1251 in Burgilin. — Jak Václavovi I., tak byl Hrádek Křivoklát oblíbeným sídlem i Přemyslovi II., jenž jej znamenitě dal vyozdobiti (viz zprávu u Beneše k r. 1316). R. 1307 držel jej pan Wilém z Hasmburk odjinud z Waldeka (Pulk.). R. 1316 vězen byl zde Jindřich vévoda Rakouský. R. 1334 vykoupen Hrádek od Karla ze zástavy, do kteréž od Jana byl dán, ale r. 1343 dán v zástavu od Karla samého urburéři Kutnohorskému Heinlinovi v summě 2766 k. a 40 gr., až vykoupen před r. 1349 a vyrčeno, že nikdy více nemá býti zastavován (MCar.). Viz: Manství Křivoklátské.

Castellum vetus, dle našeho domnění hrádek Týřov, v sousedství Křivoklátu, u vesnice Týřovic, nazývaný snad proto „starým“, že Křivoklát byl postaven co hrádek nový. 1245 in Castello Veteri, 1249 in quodam castello, Thyrow nominato. 1250 in Castello Tyrow, 1251 in Castello Veteri, 1252 in castello nomine Thyrou, 1253 in Castello Veteri, 1253 ad regem in Veteri Castello. — Zde r. 1315 věznem byl pan Jindřich z Lipé (in Thirzow castrum deducitur, ubi in turri custoditur. Franc.). Byv dán v zástavu, vykoupen jest r. 1334 od Karla, současně s Křivoklátem a Loktem.

Angerbach, zámek poprvé r. 1250 jmenovaný (in Angerbach), ležící u Kožlan nade Mží; dle MCar. byl hrad ten zastavitelný.

Kralóv Dvór blíž Počapel, kdež Václav I. dne 22. Sept. 1253 zemřel (perveniens ad curiam suam Poczapel prope Weronam, ibidem de hac vita migravit. Franc.).

Zbiroh, hrad r. 1334 ze zástavy od Karla vyplacený.

Žebrák (Bettlern, Mendicus), hrad dle MCar. zastavitelný.

Karlík, hrádek nade Mží blíž Karlsteina, určený za sídlo kralovino. 1358.

Misemburk, dnešní Nížburk, doslovně hrádek nade Mží postavený. R. 1341 zastavil jej král Jan Rudolfovi Saskému spolu s Křivoklátem a Königsteinem; slove Myesenburch (Chyt. VII. 326). Dle MCar. byl hrad tento zcizitelný. R. 1382 zapsal král Václav hrad Nižmburk s vesnicemi Stradovnice a Žlukovice a s manstvím Chdýčina řečeným i s lovy na Hrádeckých lesích Kunratovi z Blosin (Arch. I. 494).

Sadska, starodávný hrádek knížat českých.

Lysá, též hrádek knížecí hned z XI. století, jsoucí v držení králové české.

Knín, nápodobně starý hrádek knížecí.

Mělník hrad, starý župní hrad, daný spolu s městem královnám českým jakožto statek jich vlastní. Utvořeno zde manství Mělnické; roku 1418 jmenují se manové hradu tohoto: z Malovar, z Bučiny, z Bíkve, z Postřižin, z Vrbna, z Kozarovic, ze Chcebuze.

Kostelec super Sazavia, hrad dle MCar. zastavitelný.

Poděbrady. Za Přemysla II. měl je v držení Vilém, ale král mu je odňal (Poděbrady otje Wilemovi. Dal. — Podyebrad domino Benesso de Chusník. Nepl.). R. 1352 dal Karel zboží totu Bočkovi z Kunštátu.

Dobříč. Osada tato, nynější Dobříš, byla dvorcem královským hned za Václava I. Týž král pobýval tam r. 1252 (Erb. 1289). — R. 1422 král Sigmund zapsal hrad Dobřieš v 7200 zl. bratřím z Kolovrat (Arch. II. 449). — Manství a služba k Dobříši Psí Hora za Knínem s řekou Vltavou a s potokem, k svátosti za 3 neb 4 dní jednoho pěšího střelce.

Vožice, hrad dle MC. zastavitelný. R. 1412 zastavil jej král Václav pánům z Ronova v 2200 k. gr. (Arch. I. 532).

Milín. R. 1373 slove Albrecht z Kolowrat purkhrabí královský (capitaneus noster in Mylyn. Pelzel K. I. 316).

Mníšek, po něm. Muncheleins, hrad dle MCar. zastavitelný.

Kamýk. R. 1236 a 1240 zdržoval se tam král Václav I.

Zvíkov, po německu prostým překladem Klingenberg. Ještě r. 1225—39 byl Zvíkov osadou pana Vlčka (Lupus) a bratří jeho Jindřicha a Vícemila; již pak roku 1250 připomíná se Hirzo burgravius de Clingenbereh a po tom Conradus de Klinggenberc, což ukazuje, že již v tento čas hrad stál a že na něm sídlel purkhrabí královský jakožto na hradě královském. R. 1285 dobýván Zvíkov za Václava II. — R. 1306

a 1307 nucen jest Bavor ze Strakonic ode pánův, aby vydal „castrum Zwiekow“, jehož se později zmocnil zase pan Jindřich z Rožmberka, a držel Petr syn jeho (Franc.) z dopuštění krále Janova za náklady jemu činěné, a to do života (Rožm.). Za Jana byl Zvíkov v zástavě u pana Jana a za Karla u syna Janova Jindřicha neznámého rodu (1345 Chyt. VII.). Karel konečně vyplatil hrad ze závazku zástavného a nařídil, že vícekrát nemá být zastavován.

Protivin, hrad dle MCar. zastavitelný. — Ke hradu tomu slušely vesnice Břehov, Zaronice, Chřenovice, jež r. 1378 cís. Karel v 500 k. gr. zapsal třem vládykám (Arch. I. 542).

Hluboká, hrad na Vltavě, německy Froburg (nepochybně Froweburg, Frauenburg). Přemysl II. Hlubokam domino Čečoni de Budějevic recepit propter unum leporem, quem venatus fuit in silvis regiis, et post sibi Welíš circa Jičín dedit cum bonis ad hoc pertinentibus pro bonis superius nominatis (Nepl. ad 1277). Za Vácslava II. slove výslovně castrum regale (Franc.), v jehožto držení osudném nacházel se pan Záviše z Falkenšteina. Froburg byl hrad zastavitelný.

Písek, vykoupený ze zástavy r. 1334: Castrum regale při městě téhož jména.

Breitenstein, hrad stojící blíže Zlaté Koruny, kdež podnes osada toho jmena; tak alespoň vykládáme sobě název hradu v MCar. uvedeného Pretenstein.

Nečtiny, vykoupeny od Karla ze zástavy r. 1334; hrad dle MCar. zastavitelný. R. 1420 zapisuje Sigmund 900 k. gr. na hrad Nečtiny s jeho příslušnostmi, s městečky, vesnicemi, s užitky, službami (Arch. II. 447).

Žlutice, vykoupená od Karla ze zástavy r. 1334.

Přimda, též hned r. 1233 Frimberk, vlastně Pfreimtberg (vrch Přimdy řeky), nyní chybně Frauenberg jmenovaný. Hrad od počátku svého hraničný a knížecí. Kastellanem r. 1233 Neostup, též r. 1237 N. præfectus de Primda, r. 1250 Ratmír. Ač byla vůle Karlova, aby hrad ten nebyl dáván v zástavu, maje velikou důležitost co hrad pohraničný, nicméně zastaven r. 1353. Též od krále Sigmunda r. 1421, s vymíněním, že hrad má králi a úředníkům jeho vždycky ku potřebám býti otevřen (Arch. I. 512).

Tachov, starý hrad pohraničný, hned z časův Soběslava I. Za Přemysla II. byl v držení toho hradu pán Čéč, jemuž [illegible] spolu s Budějovicemi odňal (Nepl. 1277), až konečně vyk[illegible] Karla r. 1334. — R. 1421 zastaven od Sigmunda krále v 150[illegible] [illegible]ch. I. 521).

Most (Pons, Bruks) či Landeswarth, munitio firmissima quam Otto marchio 1283 ratione pignoris tenuit (Cosm. Cont.)

Hasenstein, hrad dle MCar. zastavitelný.

Lapis regius, Königstein, jmenovaný poprvé r. 1241, na pomezí postavený za krále Václava I., jenž tam téhož roku táhna proti Tatarům meškal. Za Karla Künigstein.

Ustí, munitio firmissima, quam 1283 marchio Otto tenuit ratione pignoris (Cosm. Cont.)

Skřekov, Střekov. 1319 list Peškovi ze Skřekova na Skřekov, k dědičnému manství; 1319 dětem někdy Janovým z Wartemberka na hrad Střekov a ves Budkov a clo v Austí n. L. k manství a službě (Arch. II. 454). Hrad ten r. 1352 slove Schreckenstein, co hrad královský (in Kunigstain, Schreckenstein castris burgravii).

Ronow ratione pignoris marchio Otto 1283 tenuit (Cosm. Cont.).

Mojvin (dnešní Ojbin). Hrad tento spolu s Ronovem a s městem Žitavou od Jana dán za zástavu věnnou vév. Jindřichovi z Javora (Chyt. VII. 150 a 241); i byl dle MCar. vůbec zastavitelný. R. 1366 založen zde od Karla klášter Coelestinský (monasterium novum in castro suo M. versus Zittaviam et locavit in eo monachos qui Coelestini appellantur. Beneš). Hrad sám dán téhož r. 1366 v nájem obci Žitavské (Pelzel Karl 771).

Bezděz castrum, hrad královský, na němž r. 1280 držán kralevic Václav II. Bezdiezie castrum 1283 marchio Otto ratione pignoris tenuit (Cosm. Cont.), Bezděz castrum za Karla IV. (Beneš 1351).

Ebersbach, hrad dle MCar. zastavitelný.

Velíš. Král Přemysl II. vezma Čéčovi z Budějovic Hlubokou, post sibi Welyss circa Gyczin dedit cum bonis ad hoc pertinentibus pro bonis superius nominatis. Ale král Václav II. odňal Velíš synu Čéčovu zase a dal mu za to „villam nomine Olesnam in montibus“ (Nepl. 1277). Zboží Velišské slove r. 1358 bona regalia, quæ ab antiquo ad illustres B. reges et coronam regni B. pertinuisse noscuntur. Téhož roku dáno jest směnou za Kostelec nad Orlicí panu Janovi z Wartemberka. Slušelo pak k Velíši: Castrum W., oppidum Giczin cum villis Antiquo Giczin, Holim, Velíš, Bukvice, Lhota (hlásná), Okšice, Čékovice a 10 lánů lesu (silvæ rubetalis).

Stegreif, hrádek blíž Abrsbachu, dle MCar. zastavitelný.

Kladsko, druhdy hrad župní; za Přemysla II. drželi Kladsko páni Zvířetičtí, ale on jim je odňal (Kladsko otje Zwieřetickým. Dal.). MCar. klade hrad ten do řady hradů nezastavitelných.

Kostelec nad Orlicí. Zboží Kostelecké spolu s Waldemberským (Wamberským) a Žambereckým (Senftinberk), po smrti pana Mikuláše z Potšteina (jinak Mikše z Žampachu) pro odboj téhož pána r. 1338 právem zemským přiřknut koruně. R. 1341 sklonil se král Jan ke prosbám Ješka a jiných synův Mikulášových i vrátil jim zboží toto kromě městečka Chocně, dědin náležejících ke hradu Litici a kromě samého hradiště Potšteinského a vrchu, prout ipsum murus cinxit (Chyt. VII. 319). Již pak r. 1358 dán Kostelec od pána Jana z Wartemberka směnou za královské zboží Velíšské. Slušelo ke Kostelci: Oppidum K., Stradinice (?), Sínkov, Záborky (?), Dúdleby, Lhota parva, Suchá Rybná, Hlásné, Hradiště ubi pridem castrum Potenštein extitit, quod denuo imperator reædificavit, Bezděkov, Lhota Krbná (?), Překaz, Tukleky castrum, Welischow (?) oppidum cum theloneo, zámek, Sopotnice, Berná, Vlčinec, silva Prorubá, Bukovina, Javornice. R. 1366 drželi z. Pottenstein a město Kostelec knížata Vladislav a Bolek Opolští, za zámek Scheckelew (AKarl. 57).

Fürstemberg, hrad Svojanov, na pomezí česko-moravském; tak vykládáme sobě Frustemberg v MCar. jmenovaný, ješto se týž hrad ještě r. 1413 nazývá „nový hrad Frustemberg.“ R. 1413 král Václav zapsal Erhartovi z Kunštátu dluh po markr. Joštovi 3000 k. gr. na hrad Nový Hrad, jmenovaný Fruchtenberk a město Šonberk (Arch. I. 537). R. 1421 vykoupil jej Nový Hrad s městem Šomberkem král Sigmund (Ib. 538).

Lichtenburg, hrad založený brzo po roce 1241 od pánův Hronovicův, v té krajině osedlých a průmysl hornický provozujících. Prvním jmenuje se r. 1251 pan Smil „de Lvochtenburc.“ Kdy ten hrad dostal se ke koruně, není dosti známo; r. 1321 byl na něm za purkrabí královského Štěpán, písař zemský, i dí Jan v listě z téhož roku: Tempore quo castrum ipsum in Levchtenburch in eorum erat potestate (Chyt. VI. 190). I ten hrad byl zastaven, až jej Karel vykoupil r. 1334. Ještě na počátku XV. věku byly veliké spory o hrad ten mezi králi a potomky Hronovskými, pány Krušinami. Slove nezastavitelným.

Žleby. Dle listu z r. 1356 prodala Anežka manželka Hynka ze Slivna zámek Žleby Karlovi a budoucím králům a koruně české.

Karlstein castrum, jehož stavba započata od krále Karla r. 1348, tak že hrad v celosti již ok. r. 1350 stál vystaven (castrum K., quod eodem tempore i. e. a. 1348 C. ædificare coeperat. Ben.), Construxerat Imp. castrum hoc de miro opere et firmissimis muris; in diffuso orbe terrarum non est castrum neque capella de tam pretioso, et merito, quia in eadem conservabat insignia imperialia et totius regni sui the-

saurum (Id.) R. 1365 svěcena tam kaple větší. Již r. 1350 jmenuje se hrad ten mezi těmi, jež dle MCar. nikdy neměl býti odcizen od koruny. Svěcen r. 1357. Hrad Karlstein (castrum regale) měl svoje manství.

Na závěrku připomenouti sluší, že ke zboží královskému přičteno za Karla všecko pohoří pomezné za Ústím, za Mostem, za Kadaní až k Domašínu, a to netoliko lesy tam ještě stávající, ale i dědiny na lesích těch prodlením let buď již zdělané anebo budoucně zkopané (MCar. LXII).

b) na Moravě.

Hrad Olomúcký, hrad původně župní, jenž zůstal i napotom hradem královským. Na hradě Olomúckém sídlel purkrabí r. 1314—1322 pan Diviš ze Sternberka (purcravius Olomucensis). — Ke hradu patřilo r. 1315 mýto vybírané v městě Olomúci (quod ad castrum nostrum Olomucense pertinuit hactenus, dí král Jan. Chyt. VI. 86). — Hlavní chrám sv. Václava slove r. 1329 ecclesia S. W. in castro Olomucensi, eccl. S. W. in castro.

Hrad Znojemský, hrad původně župní. R. 1308 zastavil král Jindřich „Znoym Purch und Stat mit Lantgericht, mit Statgericht“ (Chyt. VI. p. 375). — R. 1325 nařizuje král Jan, aby žádný purkrabí jeho (nullus purcraviorum nostrorum in castro nostro Znoymensi residentium) nemýlil měšťana Pavla v držení dvoru jemu darovaného (Chyt. VI. 277). 1307 dominus Witko de Lantstein et Nicolaus vicepurcravius ipsius in Znoim. 1322 S. purcravius Znoymensis, 1325 burgravius Znoymensis.

Hradec Opavský. Tento hrad druhdy župní zůstal zbožím královským, i když minulo zřízení župní. Byl na něm kastellanem r. 1311 Henricus de Bilicz, cast. castri Grecz prope civitatem Oppaviam, r. 1320 Przeschko purchravius in Grecz, 1334 Mikuláš kníže „in Grecz.“

Hulin, dvorec knížecí, kdež r. 1238 meškal Přemysl markhrabě a kde r. 1248 jmenuje se vládař knížecí: villicus in Hulin, a r. 1322 purkrabím v Hulíně Herbort.

Prostějov, castrum Prostbenis, k němuž patřila dědina Milonovice (ad castrum P. spectans 1334). Již ve XIII. věku byl Prostějov trhovou osadou náležející knížatům zemským (nostra villa forensis, in prov. Olomucensi 1213 a 1215).

Twingenberg castrum prope Bielkovic 1340 (Chyt. VII. 279), na hoře lesnaté u prostřed mezi statky biskupství Olomúckého, vystavěný od Karla ještě markrabí.

Edelstein, nad městečkem Zuckmantlem 1339 (Chyt. VII. 244).

Buchlov, castrum regium 1320 (Chyt. VI. 162). R. 1334 nařizuje Karel per purchravios castri B. et nostrarum silvarum forestarios (Chyt. VII. 26, 196).

Maidburg, na hoře Maydberg řečené. 1308 Burggraf v. Maideburch. Unser Haws, dí Jan r. 1334, zu dem Maydberch in Merhern, das da leit auff dem Wasser Tey genannt. Patřilo ke hradu městečko Strachotin (Markt zu Tracht), ves Vistrnice, Pavlov (odkud Pavlovské vrchy) a Starnice.

Ivančice, zámek jmenovaný r. 1308 di Purch Ywantschitz, mit dem Freienwalde, mit Lantgericht; za krále Jindřicha byl zastaven.

Spilberg castrum. R. 1331 mluví Jan o kaple castri nostri Spilberch. Jinak také slove Spimberk, kdežto původně nazýván tuším Spilemberk (KTov. 27). Za Karla zde byl purkrabím Kunrat z Vitis (burggraf auf dem Spielberg). Ke kaple hradu toho (castri Spielberch) za Václava II. a Jana náležel dvůr v Řezkovicích a dvě hřivny stř. z platu Brněnského. Druhdy purkrabím byl Mikuláš (Chyt. VI. 453). Zámek ten zůstal v XV. věku skoro jediný v rukou zeměpanských; „za hejtmanství pana Jana Tovačovského ještě někteří byli jsú, jakožto hrad Špimberk“ (KT. 27).

Veveří, Aichorns. Castrum nostrum Aychorns, dí r. 1236 Přemysl markrabě. R. 1308 dán Burch zue Aichorns v zástavu, r. 1334 byl zase vyplacen. R. 1342 nazývá jej Karel castrum nostrum Wewerzy. K němu patřil dvůr v Habří a lán pole in Zebyteyn, spectantes ad dictum castrum, pak les Kamerwald.

Teleč. Zboží Telecké byvši zastaveno od kr. Jana r. 1315 v 1500 kop gr. č. (Form. II. 141), vykoupeno jest r. 1334 od markr. Karla. Již r. 1335 jmenuje se tam vládař markraběcí (Chyt. VII. 96, 99), kterémuž nařizuje Karel, aby nepřekážel měšťanům Jemnickým a Slavonínským v jich svobodách a pravích. R. 1339 směněno toto zboží za Banov na pomezí Uherském (Chyt. VII. 233). Oppidum nostrum Telcz cum omnibus villis (1315).

§. 17. Města královská (civitates regiae).

a) v Čechách.

Počet a názvy měst královských, jakých ve věku XIV. stávalo v Čechách, poznáváme dílem z listin, dílem z dvojího úřed-

ního seznamu měst. Jeden takový seznam obsažen jest v Maj. Car. kap. VI. a VIII., kde jich jest vypočteno všech 32, 19 nezastavitelných a zastavitelných 13; druhý seznam obsahuje těchže měst na počet 22, vypočítávajíc kolik berně které povinno bylo platiti. Slovou vesměs civitates regni Bohemiæ.

Města Pražská. Na základě staroslovanského podhradí Pražského vyvinulo se během XIII. a XIV. věku tré měst, a sice Město Pražské Staré či Větší na pravém a Nové Město pod hradem Pražským či Menší město na levém břehu Vltavy, konečně Nové Město Pražské mezi Starým městem a Vyšehradem. Město Pražské na pravém břehu učiněno jest obcí městskou hned za Václava I. ok. r. 1234; toho času slove ještě prostě civitas Pragensis, až po vzejití Nového města pod hradem Pražským r. 1257 nabylo názvu: Staré Město či Větší Město Pražské (Major civitas Pragensis neb Antiqua civitas Pragensis), i bylo městem královským, jakž je král Václav II. r. 1302 sám nazývá (civitas nostra Pragensis). — Nové Město pod hradem Pražským (Nova civitas sub castro Pragensi, Civitas Minor Pragensis) založeno jest za Přemysla II. a od něho r. 1257, jenž vymeziv obyvatele starosedlé z podhradí povolal Němců a dal jim právo Magdeburské. Menší město Pražské výslovně jmenuje se městem královským, civitas regalis, v seznamu berně. — Nové Město podnes tak řečené, založeno r. 1347 za Karla a od něho na prostoře mezi Starým Městem a podhradím Vyšehradským. — V MCar. X. slovou všecka města Pražská dohromady „honorabilis et egregia civitas regni Boemiæ, Praga", kteréž nikterak nesmělo být zcizeno (nullatenus alienanda vel permutanda); jinak Staré Město, Nové Město pod hradem i Nové Město na mezihradí samostatnými městy královskými slovou, každé o sobě.

Hradec (nad Labem). Město toto založeno na městišti starého hradu hned ok. r. 1225, ještě za Přemysla I, jenž je nazývá „civitatem nostram in Gradec." Jakožto město královské dostal se Hradec titulem věna králové Alžbětě, spolu s jinými městy královskými v těch stranách. Že pak Alžběta na věně tom skutečně sídlela a jím vládla, sídlo majíc v Hradci, nazván Hradec Hradcem Králové. R. 1333 zjednal Karel město toto zase ke království nazpět (Grecz subicit sibi et suo hereditario regno), ale brzo na to dáno jest opět za věno králové, ačkoli v MCar. jmenuje se první po Praze mezi městy nezcizitelnými, spolu se svým lesem Albrechtcem.

Litoměřice, založené na městišti starého podhradí za Přemysla I. ještě knížete na konci XII. století (Form. Kralovec. CIX., kdež kníže nazývá osadu „civitas nostra"). Již toho času propůjčeno měšťanům

právo Magdeburské. 1248 Hertvicus civis de L— (1235), 1249 Lutoldus judex de L—, Henricus Rex dictus de L— (Erb. p. 573). 1252 Wenceslaus zapovídá, ut nullus judex nullusque civis ejusdem civitatis ex quacumque causa sive culpa audeat homines ecclesiæ L— detinere, sed omne judicium suo domino aut ipsius villico volumus reservari; též že nemají platiti „šosu“ (Erb. 1286). 1253 Ludolpho advocato de Budin dicto et Hermanno de Porta fratribus, civibus in L— (Erb.) Město dle MCar. nezastavitelné.

Chrudim, založeno též na městišti starého hradu, za Přemysla II.; vzácná listina základací zjevně mluví, že to osada královská hned od založení: Ad ipsius regni decus civitatem novam apud Crudim antiquam fundare volumus (Form. Kral. CXIII). Dle MCar. město nezcizitelné.

Čáslav, město založené na městišti starého hradu, za Přemysla II., jenž ohrazení Čáslavi svěřil Kunrátovi Špitaláři vládaři královskému na Bétově. — Čáslav dostala se v držení panu Blehovi, jemuž je hned zase Přemysl II. odňal (Czaslauam domino Blehoni. Nepl. 1277). Město nezcizitelné dle MCar.

Kolin (nad Labem), založen za Přemysla II. Hradby Kolinské za vzor byly jiným městům, jmenovitě Jaroměřicům na Moravě. Přemysl II. nazývá Kolin městem svým (civitas nostra Colonia. Form. Kralovec. CXX, CXVI). Kolin v MCar. slove městem zcizitelným.

Mýto Vysoké, založené na základě staré dědiny trhové při dráze mezi hrady Litomyšlí a Vratislaví, něco málo před r. 1265, jelikož toho roku uděleny výsady Mýtské novému městu Polîčkám (Civitas nostra A. M., praví Přemysl II. a v XIV. věku: In dez Konigez Stadt zw der Mawte). Město dle MCar. zcizitelné, jakož v skutku dáno jest králové české u zástavu věnnou.

Polîčka. Město pochodící z časův Přemysla II. Jmenuje se poprvé r. 1265. Zakladatel Kunrat z Löwendorfu, jenž z té příčiny obdržel i advocatiam et judicium civitatis ejusdem. Jméno slovanské pochodí od starodávného názvu městiště toho (prata na políčkách 1167), odkudž množná forma Polîčka, do Polîček (1265 in Policz).

Mělník, někdy hrad župní a i napotom hrad královský, při němž založeno město, hned r. 1274 připomínané (Pelzel K. 197). Mělník slove osobním městem králové české a uvozuje se v MCar. m[illegible] městy zcizitelnými.

Ústí (nad Labem, civitas Vsk super Albea), založ[illegible] místě staré přístavní, celní a trhové osady slovanské Ústí za [illegible] II., jenž nařídil ohrazení města příkopy, věžmi a barchánem [illegible] tri in Usk (Form. Kral. CXXII). Město dle MCar. zcizitel[illegible]

Kúřim, město založené na městišti starého župního hradu a poprvé jmenované za Přemysla II., jenž nařizuje obezdění Jaroměřic dle vzoru Kolina i Kúřimi (circuitus civitatis nostræ Currim. F. Kral. CXVI). Město dle MCar. nezcizitelné.

Plzeň, městem utvořeno na základě starého hradu župního ok. r. 1272. Plzeň v MCar. slove městem od koruny nezcizitelným.

Most (Pons, Bruks). Město toto založeno na městišti staroslovanské osady tržní Hněvin Most řečené. Město poprvé připomíná se r. 1273 co královské (Pelzel K. 319: Civitas nostra Bruks, 1361 in civitate nostra Pontensi). Město dle MCar. nezcizitelné.

Písek, město založené na městišti staré osady přívozní, nad řekou Otavou, kdež byly jílovny na zlato. Stávalo ho již v prvních letech XIV. století i uvozuje se mezi městy od koruny nezcizitelnými.

Lúny (Luna). Osada zprvu staroslovanská na přívozu přes Ohru (1108); za Přemysla II. náležely Žirotínským, jimž je král odňal a město založil. Město dle MCar. zadatelné.

Budivojovice (zkráceně Budějovice, něm. Budwoys, Budweys). Osada prvotně od Budivoje z Rožmberka založená a tomuto rodu náležející. Město založeno za Přemysla II., jenž k tomu účelu odjal Budějovice Čečovi z Rožmberka (abstulit Čečoni Budějiewicz. Nepl. 1277). Jmenuje se r. 1318 civitas Budyowicz, r. 1341 civitas nostra Budweis (Pelzel K. 101). Město toto slove v MCar. městem nezcizitelným.

Klatové. Městem slove hned za Přemysla II., jenž obci dává vesnice Horky, Benovice a Novakovice (civitati nostræ Clatoviæ 1305). Město Klatové jmenuje se v řadě měst zcizitelných (MCar.)

Hawelswörth, město založené nepochybně od pana Havla, župana Kladského, jímž jmenuje se hned r. 1253 (Gallus de Cladzko Erb. I. 1314). Město dle MCar. nezcizitelné.

Žitava, město dle MCar. nezcizitelné, nezastavitelné.

Hora Kutná (Mons in Chutna, Mons Chutnensis, Chutna cum argentifodinis. Franc. 1300). Stříbro zde objeveno na statcích kláštera Sedleckého, v okresu fary Malinské, a to teprvé za krále Václava II., jakž o tom svědčí samo Právo Horničí (in argentifodio nostro Chutnæ, nobis — takž dí kral — ab origine mundi reservato. III. 6, 18). Také Dalemil klade počátek Hory stříbrné do časů Václava II. (otevře Bóh Střiebrné Hory); Dalemil nemínil tím než Horu Kutnou, nebť i v pozdějších bězích na Horu se vztahujících jmenuje ji Hory Střiebrné (Albertus a rege postulavit, ut sibi Chutnam cum suis argentifodinis concederet — Na krále práva potáza, že mu nechce Hor Stříbrných dáti. Pater cum filio cum suis circa Chutnam convenerunt — Říšský před

Hory Stříebrné přijide, Na Horách Jan z Stráže a Jindřich Lipský biesta). Právo horničí od mistra Gezzi sepsané hlavně bylo ustanoveno pro Horu „Kutnis“ za Václava II. nad pomyšlení vzkvétající. Město dle MCar. nezadatelné, kde takže „Kutnis“ slove.

Nimburk (Niuwenburg, Nuenburg, vlastně tedy Nové Město), připomíná se co „civitas nostra Nuenburga“ od krále Václava II. (Form. Kralovec. CXXVII). Město dle MCar. nezcizitelné.

Žatec, město založené na základě župního hradu, poprvé připomínané za Václava II., a to co město královské (civitas nostra Sacz. Form. Kralovec. CXXIII). Město dle MCar. nezadatelné.

Tachov, původně hrad pomezní, napotom hrad královský a při hradě město (civitas et castrum in Tachau). Přemysl II. odňal je pánům z Krasikova (Tachow dominis de Crasikow. Nepl.), z čehož za Václava II. o ně soud byl mezi králem a pány z Žeberka (Form. Kralovec. LXX). Město dle MCar. nezcizitelné.

Berún, osada městská, založená u brodu přese Mží na dráze ode Zdic k Lodenici vedoucí. První osadníci byli, jak název svědčí, z končin dnešního Bernu (Bärn, Verona) ve Švýcarech. Král Václav II. jmenuje Berún r. 1302 „civitas nostra Veronensis prope Pragam.“ Město Berún dle MCar. smělo dáno býti v zástavu.

Trutnov, město založené na trhové osadě Úpa řečené; za krále Václava II. bylo již městem královským (In civitate Upa, quæ nunc nostra est et alio nomine de Novo Trutnow nuncupatur 1301. Hospitale in Novo Truthnow; ecclesia nostra sita in Antiquo Trutnow. 1313. — Lupoldus judex in N. T. — Frowinus, Apecco, Cuonradus Ribstyren, Petoldus Rat cives de N. T.). Trutnov jmenuje se v řadě měst zastavitelných (MCar.)

Dvůr (Curia), původně knížecí dvorec řečený Chvojno; později město, jmenované pouze Dvór (Curia). R. 1313 Apecco judex de Curia. — Také Dvůr směl být dáván v zástavu, jakož se skutečně dostal v zástavu věnnou králové české, odkudž název Dvoru Králové.

Jaroměř. Toto město založeno jest na někdejším dvorci knížecím, pocházejícím hned z času Jaromíra syna Břetislavova (arx J.). — Dle MCar. město Jaroměř smělo být dáno v zástavu, a také skutkem dáno jest králové české u věno s jinými některými městy.

Slaný, město vzešlé na základě župního hradu Slaného. Král Václav II. dal tomuto městu jakožto svému vesnici Želunice a půl dědiny v Knovizi (quas civitati nostræ Slaný applicavimus 1305). Město dle MCar. zcizitelné.

Perno, město za horami na Labi, důležité přístavem svým na této řece. Město dle MCar. nezadatelné, nezcizitelné.

Domažlice, starý hrad pomezní, řečený Tugosc, Taugst, Taus. Již na počátku XIV. věku byly Domažlice městem, kdež na hradě sídlel spolu purkrabí královský. Město dle MCar. nezcizitelné.

Kadaň, městys či burgus, r. 1183 založený (burgus novus). Za Přemysla II. drželi jej páni z Egerberka, až jim je odňal král tento (Cadanum dominis de Egerberg. Nepl.). — R. 1367 nazývá ji král Karel civitas nostra Cadanensis, k níž patřily Burgstadtl, Ohoczan, Wilkan, Žabokliky, Nechatnic, Radkovice, půl Neuschuhen, dvůr v Puehel a 2 kmeté v Tusmicích (Pelzel K. 312). Město dle MCar. nezadatelné.

Stříbro (Misa), město vzešlé na základě dávného hradu a podhradí Mže; již r. 1183 slove burgus Argentaria super Msea (viz díl II. §. 7, g). Město dle MCar. zastavitelné.

Sušice, původně dvůr, jenž ve XIII. věku byl v držení pánů od Luků, slovoucí toho času Schutten-Hofen. R. 1331 nazývá Sušici král Jan „civitas nostra Sicca“ (Pelzel K. 10), jakž slove i v dobách pozdějších (Sicca není než překlad z českého Sušice). Jmenuje se v řadě měst zastavitelných (MCar.).

Vodňany (Aquenses); takž vykládáme sobě záhadné Slakleins, Slaklemis v Maj. Car., neboť Vodňany slovou ve XIV. věku městem královským, a jediné by scházely v seznamu měst v Maj. Car., kdyby se formou Slakleins nemělo rozuměti Aquenses t. j. Vodňané. — Karel dle tohoto výkladu Vodňany mezi města zcizitelná řadí.

b) na Moravě.

Olomúc. Město vzešlé na základě starého podhradí Olomúckého hradu. R. 1243 objevuje se první měšťan Olomúcký (H. civis O. et advocatus de Lutovia); r. 1249 i napotom vždy slovou měšťané v listinách královských „cives nostri in Olomuc.“ 1326 cives nostri Olomucenses, 1352 civitas nostra Olomuc.

Brno. Město toto rovněž jako Olomúc založeno jest na základě starého podhradí Brněnského hradu, kdež hned za Vladislava-Jindřicha osedlí byli Němci a Vlaši, kromě Slovanův. R. 1210 mluví se o kostele P. Marie in burgo B., r. 1231 o kostele sv. Jakuba sita in burgo B., a o kostele Sv. Mikuláše, quae jacet infra terminos ecclesiae S. Jacobi. Toho roku vyrčeno jest, že kostel sv. Jakuba zůstati má farním

chrámem jak Vlachů tak Němců, ale kostel sv. Mikuláše že má patřiti Vlachům (Romani-Gallici). R. 1243 král Václav I. dávaje Brnu svobody a práva, nazývá měšťany „cives nostros de Bruna“, později pak králové Brno nazývají „městem svým“ (in civitate nostra Brunensi). Při založení města samého, kteréž se stalo ok. r. 1243, vykázáno jest slovanským obyvatelům místo, slovoucí odtud Staré Brno (1247).

Znojim město, založené od Přemysla I. pod a před hradem Znojemským (cum vellemus ante Znoym civitatem construere, in ipsamque homines convocare, et quia nostra propria area ibidem sita ad ipsam construendam nobis non erat sufficiens, fundum Culchow addidimus, excepto vico circa ecclesiam S. Nicolai sito, Vjezdec dicto. 1226. Erb. I. 707). Téhož roku řeč jest o příkopu městském (infra ambitum fossati) a o bráně východní (porta orientalis, quæ ducit ad Suchohrdel. Erb. 704). Jmenují se tu četní majitelé domův a dvorův, s polovice se jmeny německými, s polovice s českými: Radoslav, Letek, Hosta, Olza, Brza, Slava, Bohuš (Ib.).

Jihlava, město, založené při starém hradě téhož jmena, a hned ok. r. 1227 proslulá osada hornická. 1227 magister montium in Igl. — 1234 judex, urburarius ceterique jurati montium in I. — 1249 Cives montani. — 1243 Capella S. Joannis B. in Gyglawa (ležící na levém břehu Jihlavy; staré fara, postoupena od Bolka mistra německého, klášteru Želivskému).

Hradiště, město založené od Přemysla II. a původně od něho nazvané Nový Velehrad, kteréžto jméno zatím se nevzmohlo. Opatřeno jest hradbami pevnými jakožto pevnost pohraničná proti Uhrům, na dráze z Uher do Moravy (1257). R. 1323 král Jan nazývá Hradiště „svým městem“ (civitas nostra Redisch).

Uníšov, město založené na základě osady slovanské při dráze Freudenthalsko-Olomúcké, nazvané jinak Nova Villa neb Nova Civitas (dnešní Neustadt); počátek mělo hned za markrabí Vladislava Jindřicha. R. 1223 obdrželo právo Magdeburské, na jakémž vysazeno bylo město Freudenthal (Erb. 670).

Litovle (Lutovia), město podobně jako Uníšov, založené na podkladě osady slovanské, a to při dráze z Olomúce do Čech. R. 1241 těžkou pohromou postiženo jest od Tatar, až r. 1243 znova postaveno a obydleno (Erb. 1070).

Jevíčko. R. 1249 civitas nostra (march. Premysl), na dráze od Konic ke Svitavám, blíž starého celního stanoviska Úsobrněnského.

Jaroměřice, město založené na osnově staré dědiny slovanské. Král Přemysl II. nazývá ji městem svým (civitatem nostram in mar-

chia nostra Moraviæ sitam), nařizujíc vládaři Bétovskému, Kunratovi Spitalářovi, aby je hradbami opatřil na spůsob města Kolina a Kúřimi (Form. Kralovec. CXVI).

Jemnice, stará osada slovanská, kdež ok. r. 1227 vykvetly doly zlaté, až založeno i město, r. 1327 slovoucí městem královským (civitas nostra Gemnicz. Chyt. VI. 325).

Přerov, zprvu hrad župní a ještě r. 1315 sídlo cúdy; r. 1256 obdrželo město Přerov právo Olomucké.

Opava, stará osada obchodnická nad řekou téhož jména.

Freudenthal (Froudental). Již r. 1223 mělo město toto, ležící na dráze z Hlubčic k Olomúci, právo Magdeburské, i slovou obyvatelé jeho „cives nostri“ t. j. královští.

Hlubčice, původně obchodní osada na pomezí moravském; r. 1298 slove v listině krále Vácslava II. „civitas nostra Lubschitz in terra nostra opaviensi.“ (Chyt. VI. p. 371).

Krnov, město vzrostlé ze staré osady slovanské na dráze mezi Freudenthalem a Hlubčicí.

§. 18. Manství.

a) Manství česká.

Koruna česká ve XIV. věku těšila se velikému počtu vzácných statků manských (bona homagialia, feuda). Poměr manský ke králi, původně v Čechách neobvyklý, začal v zemi této ujímati se hned ve XIII. věku, kdež mnozí majetníci z rozličných důvodů králům podávali své statky a spůsobem manským od něho zpět je dostávali. První příklady takového poměru jsou při hradě Fridlandském a při Velešíně.

Manství tuto vypočtená dle seznamu listů Karlšteinských „manství česká“ v Čechách a na Moravě se jmenují, rozdílná jsouce od manství v Loketsku a v Chebsku.

Zboží Fridlandské. Za Přemysla II. měli je v držení svém páni z Dubé, ale král tento odňal jim je dle zprávy Neplachovy (Fridlant dominis de Duba). Dle listu z r. 1278 Bolek z Bibersteina přejal zámek Fridland od krále Přemysla II. prostředkem koupě za 800 hř. stř. váhy Normberské, avšak v ten spůsob, že povinen bude z hradu toho králi jakožto man královský věrně slouižiti, on i potomci jeho (Cod. I. 69).

R. 1356 učinil Fridrich z Biberstein slib kr. Karlovi z Fridlandu a spolu z hradu Hammersteinu, z tvrze Landskrona a tvrze Tuchorazi.

Zboží Velešín s Scharfensteinem a Děvínem. Velešín měli za Přemysla II. páni z Michalovic ve svém držení, až jim je král tento odňal (Welessyn domino de Michalowicz. Nepl.). Toto zboží r. 1283 obdržel Jan z Michelsperka, rodu Waldsteinského, za město Jičín a dědiny Tuchlovice, Srby a Chvojnice, králi Václavovi II. postoupené; byla to vlastně výměna, ale Jan zavázal se králi ze statků těch věrně sloužiti jakožto man (obligo me et heredes meos, domino meo W. et heredibus ejus omni tempore fideliter et devote servire. Cod. I. 75). Ok. r. 1361 Petr z Michelsperka spolčil se s poslední dědičkou Velešína, Marketou, aby se stal dědicem hradu toho; při tom zavázal se králi Karlovi, držeti Velešín právem manským tak jako byl držán do těch dob, a poddal se nad to i s vlastními statky t. j. se hradem Ratní a hradem Húščí.

Hrad Kamýk. Máme list z r. 1319, podle něhož tento starý župní hrad dán byl v držení manské Jindřichovi z Kamýka, jenž o sobě dí, že hrad obnovil (munitionem construxi et de novo instauravi). Patřila ke hradu ves Čéhostice.

Střekov zámek. R. 1319 Pešek ze Střekova od krále Jana přijal hrad od něho prý vystavený a Schreckenstein nazvaný, v držení manské, zavazujíc se, že za peníze, kteréž měl za králem za dědinu Čéhostice, koupí zboží ke Střekovu, a to že rovněž bude ve svazku manském. Král Václav zastavil Střekov hrad Vlaškovi z Kladna i jeho dědicům v 430 k. gr. (Arch. I. 520).

Pětipsy se vsemi Nechranice, Břežany a Vikletice, v západních Čechách. Zboží toho Friček z Egerberka r. 1332 přejal od kr. Jana titulem manství (in feudum et jure feudi, ita quod de eisdem bonis debita servitia semper tenear exhibere). Přiznání k manství opakovalo se r. 1361, a to od Fridricha Pětipeského.

Hrad Kostomlaty. R. 1333 prodal pan Boreš z Ryzmburka hrad Kostomlaty, zůstavujíc sobě a budoucím, aby léno přijímáno na Kostomlaty ze hradu Ryzmburka. Později, a to r. 1379, Habart z Žirotína a na Kostomlatech přijal tento hrad pod léno ode krále.

Hrad Hus. R. 1341 přiznávají se bratří z Janovic, Jenčík, Vavřinec, Herbort a Pešek, že dopuštěno jim stavěti hrad Hus v jižných Čechách, a že se podmaňují s ním králi Janovi i jeho budoucím (Burg auf der Gans).

Hrad Karpenstein v Kladště. R. 1346 bratří Otto, Reinczko a Nikol de Glubosz přijali hrad Karpenstein v manství dědičné (in

feudum hereditarium) od kr. Karla, zaslíbivše se jemu službami věrnými. Přislušelo k němu: dědičná rychta v Landeku, pak vesnice Konradswald, Winkelndf, Gerartsdf, Wolframsdf, Wiczdf, Grafesdf, Graczdf, Schreckensdf, Seydenberg, Alberczdf, Lotheim (?), Lutein (?), Morava (Pelzel I. 195).

Hradové Birsenstein a Egerberg nad Ohří pod Krušnými horami. Tito hradové dáni byli od králů českých, předchůdcův Karlových, bratřím z Schönburka, Albertovi, Fridrichovi a Dětřichovi in feudum et justo theutonicalis feudi titulo. Dle listu z r. 1352 přijali držitelové statky ty znova ode krále in feudum nobile justo et theutonici feudi titulo. Patřilo k těm hradům: Polovice města a polovice cla Březnického, vesnice Warta a les tamže, v městečku Kadani 10 hř. platu z rychty dědičné a 40 hř. platu z berně Kadaňské i z hamrů železných, pak vesnice Brunersdf a Niclasdf.

Zámek Hohenstein. R. 1353 přijal ten zámek pan Hynek z Dubé řečený Berka, ačkoli jej nazývá svým (castrum nostrum), v manství ode krále a od koruny české (a rege et corona regni Bohemiæ in feudum). Dle listu z r. 1361 Henrich Berka z Dubé, byv od Hynka poručníkem učiněn, slib manský učinil z hradu toho kr. Karlovi i budoucím králům českým a koruně.

Zámek Janovice. R. 1356 přijal zámek ten i s městečkem pan Racek z Janovic pod léno, zavazujíc se kr. Karlovi i koruně české službami věrnými (castrum meum cum oppido in feudum).

Zámek Hammerstein na řece Nise (mezi Libercem a Chrastavou), pak tvrz Landskron a tvrz Tuchoraz přijal spolu s Fridlandem v manství od koruny české pan Fridrich z Bibersteina. List na to z r. 1356 na Karlšteině.

Freidenberk, zámek v severních Čechách na Benešovsku, jejž spolu s městečkem Fridlandem k němu přislušejícím koupil Hašek z Rožďalovic za 2300 kop gr. č. od krále a přiznal se za mana.

Hrad Kostelec nad Černými Lesy (castrum K. in nigra silva). O hrad ten ještě r. 1348 stala se výměna za Náchod mezi králem Janem a panem Janem či Ješkem z Náchoda i synem jeho (Chyt. VII. 859); ale již r. 1358 poddal se Ješek s hradem Kostelcem kr. Karlovi v manství. Zboží Kostelecké záleželo z těchto částí: Hrad a vesnice Kostelec, Svrabov, Brníky, Cukmantel (zašlé), Lénsedly, Bohumily (zašlé), Viklančice (Vyžlovce), Jevany, Penčice (nyní mlýn), Údašín (zašlá ves s kostelem), Dúbravičany (silvani), Voděrady, Liběčice, les černý (nigram silvam), les Kobyla, les Bělousy (Běluhov?), kostelní podací v Kostelci a v Údašíně. R. 1415 Jan z Náchoda a z Kostelce, i Jan z Klučova

prodali dědictví své, manství ušlechtilé v Kostelci, hrad celý a ves celou, Svrabov ves celou, Penčice ves celou, Vyžlovce, Jevany, Brníky vsi celé, s příslušenstvím Janovi ze Smržova za 1500 k. gr. (Arch. III. 485). R. 1417 Kuneš z Konojed a ze Zlenic dědictví své manské, někdy od hradu odcizené, totiž Cukmantel či Lhotu, Bohumily a Údašín, vsi celé, též les Běluhov prodal Janovi z K., toho času lesníkovi nejvyššímu nad lesy království českého (Ib. 490).

Zámky Rateň (též Ratný) a Húšč (Úštěk?) v severních Čechách v Polabí; oba náležely r. 1361 panu Petrovi z Michelsperka, kterýž dosáhnuv dovolení královského, aby hromadníkem byl o jmění s poslední dědičkou manského statku Velešína, sám se hrady svými dal se pod manství kr. Karlovi.

Městečko Ervenice či Rvenice, lat. Mare, něm. See (dnešní Seestadt). S městečkem tímto dali se r. 1361 bratří Heřman a Bernart z Šumburka v manství kr. Karlovi i koruně české.

Dvůr Zwentefryd, neznámého položení, na nějž r. 1366 léno přijal od kr. Karla Jindřich z Eppenweilu.

Dvůr Bochov, kdež léno přijal od kr. Karla Borsud z Mayer.

Zámku Sternberka nad Sázavou polovice. Stalo se ve XIV. věku, že hrad Sternberk a všeho zboží k němu příslušejícího polovice náležela králům, druhá pak pánům ze Sternberka. I přimlouvali se Sternberští, zejména pan Albrecht a Zdeněk, aby druhá polovice jim dána byla v manství, čehož i dosáhli. List o to zdělán r. 1377. Patřilo pak ke Sternberku: Městečko pod zámkem, dvůr poplužní v Žeronicích s dvory kmetcími, dvůr v Čejkovicích, v Dolánkách a v Divišově, ves Čeřenice a Vraninec, kmetcí dvůr v Poříčí a Vrankovice s lesy.

Zámky Bystřice a Landstein. Listem z r. 1381 svědčí pan Kunrat Krajíř, že se zapsal králi Václavovi a budoucím králům českým, a to tak, že zámkové jeho B. a L. otevřeny budou potřebě královské, jemu beze škody.

Hrad Hasištein v Krušných Horách. Listem z r. 1394 vyznává Fridrich z Šumburka, že hrad H. má králi Václavovi a jeho budoucím vždy otevřen býti.

Hrad Hartenstein, jižně od Bochova. R. 1408 Henrich purkrabí z Míšně, prodávaje hrabství H. panu Vítovi ze Šumburka, prosí krále Václava, aby ráčil léno dáti na to hrabství. Ještě r. 1449 byli Šumburkové v držení Hartensteina.

Hradiště hrad (dnešní něm. Grasslitz). S hradem tímto a s Hostin-Hradcem (Arnau) poddal se r. 1316 pan Půta z Turgova králi Janovi ve službu manskou (Joanni Boemiæ et Poloniæ regi cum munitio-

nibus meis Hradisst et Arnaw perpetuo adhærere ac servire contra omnem hominem toto posse meo ac nomine præstiti juramenti promisi et promitto. List Trutnov.). Manské toto dědictví pan Jan z Opočna r. 1415 s přivolením královým prodal paní Žofii, vdově po Janovi Rotšteinovi z Rotšteina do života jejího za 1200 k. gr. Slušely k němu: Vlčkovice (Wölfsdf), Kocběř (Rettendf), Kokotov (Koken) a Kladeruby na Labi (Kladern) (Arch. III. 486). R. 1416 prodal je Jan Jiřímu a Janovi bratřím z Hustiřan za 2000 k. gr., též s povolením královým (Ib. 489).

Zámek a město Náchod, bona homagialia, jež r. 1415 pan Jindřich z Lažan, kapitán Vratislavský, s přivolením královým koupil od pana Bočka z Poděbrad. Záleželo pak zboží toto z následujících částí: Hrad a město N., městečko Hronov, ves Rabin, Poříčka, Dochová, Pavlíšov, Sedmakovice, Brné, Srbská, Dobrošov, Žďár, Jistbice, Lipí, Brašec, Babí, Pastorkov, Slavíkov, Trubí, Kramolná, Bílevec, Slópce a Peklo (Arch. III. 485).

Borek hrad, nyní Hrádek Červený, Rothschloss v Krušných Horách. Učiněno zboží to v ušlechtilé manství r. 1415 skrze Dětřicha Kraaje, číšníka krále Václavova (Arch. III. 486, 490).

Hrad Zlenice. R. 1415 byl v držení tohoto statku manského pan Půta z Častolovic, a ten jej toho roku prodal Kunšovi z Konojed za 3050 k. gr. Slušelo v ten čas ke Zlenicím: Hrad sám, půl městečka Lštění, ve Hradišti podací, Lénsedly, Hrusice s podacím, Miroševice, Chlum, Hláska, Bohumil, Cukmantel, Šešimy, vesměs vsi celé, v Udašíně 1 man a podací, v Ondřejově 1 zahradník a podací, Lomnice což tu má (Arch. III. 487). Por. Kostelec nad Černými lesy.

b) na Moravě.

Bétov a Čorštein. Listem z r. 1342 vyznávají páni Henrich, Jan a Jiřík bratří z Bétova, že o Bétov a Čorštein jsou manové krále českého po věčné časy. R. 1343 uděluje Karel markrabí pánům z Lichtenburka povolení, aby castra Vethow et Czornstein, jež drží právem manským, jure homagiali in feodum, na tré rozdělili (Chyt. VII. 480).

Hrad Úsov. Tento hrad prvé župní, dán od kr. Jana pánům ze Sternberka za půjčku 2000 k. gr. č. v zástavu; r. 1343 pak prodal markr. Karel zboží toto v té summě Sternberkům, ale tak, že zůstalo lénem královským (castrum nostrum U. vendidimus pro pecunia supradicta, ipsisque suo et heredum suorum nomine denuo a nobis jure et

titulo pheodi suscipientibus, in verum pheodum contulimus et conferimus et donamus). Ke hradu náleželo městečko Úsov se clem, clo v Uníšově (cum oppido U. eidem castro adjacente et theloneo ibidem et in Nova Civitate), pak vesnice: Medl, Trubelec, Police, Čbanov, Svinov, Lazec, Hlivice, Zbyňkov, Stabelice, Hradečná, Hradec, Lubina moravicalis a Vítěšov (?) (Chyt. VII, 482, 571).

Osov, rozdílný od Úsova. Zboží Osovské r. 1376 přijal Jan starší z Meziříčí od Jošta markrabí pod manství; patřily k němu vesnice Nickov, Bytéžka a j.

Statky Voka z Kravař. Týž pán moravský r. 1377 vyznal, že se v manství podává knížeti Janovi, markrabí moravskému, se všemi statky svými.

§. 19. Důstojenstva a úřady dvorské.

(Viz Dílu II. §. 16.)

Ještě ve XIII. věku byl pořádek mezi důstojníky dvorskými takový, že v popředí byl komorník, po něm následoval stolník, pak maršálek (camera, mensa, agazonia), k čemuž přistupoval číšník a mečník. Mimo tato důstojenství bylo několikero služeb či úřadů dvorských, a to vládarství, lovectví, sudství, kanclérství a písarství. Důstojenstva dvorská rozdílná byla od úřadův zemských, jakž to jasně v listu Janovu z r. 1310 se praví: Nullum capitaneum, nullum purcravium vel castellanum in castris nostris, nullum beneficiarium vel officialem aliquem in B. et M., vel in curia nostra ponemus alienigenam (Cod. II. 2. 195).

V prodlení XIV. věku znamenáme větší počet důstojníků i úředníků zemských; ale jaký pořádek mezi nimi zachováván, nelze s určitostí říci. Tolik víme, že v čele dvoru nestál více jako druhdy, komorník, alebrž hofmistr, ač důstojenství komorníka také ještě trvalo. Klade-li se tuto v důstojenstvích pořádek, děje se to k vůli vnitrné souvislosti a zevnitrné přehlednosti; také jdou důstojenstva napřed, a za nimi následují úřady vlastně tak řečené.

Hofmisterství. Mistr dvoru královského (magister curiæ) poprvé v pamětech českých objevuje se za krále Václava II., o němž píše Chron. Zbraslavský, že alterum toti familiæ suæ præfecit præpositum et magistrum, což patrně slyšeti dlužno o založení důstojenstva tohoto. A kronista Beneš, vypravujíc o zavraždění krále Václava III.,

volá: Ubi tunc erant magister curiæ, magister cameræ atd. Roku 1304 připomíná se magister curiæ a r. 1308 byl ním pán Albert z Lomnice.

Komornictví. Komorník dvorský nazývá se buď magister cameræ, jakž o tom svědčí zpomínka Benešova, anebo jako druhdy, camerarius, název často uváděný v Právu Horničím. Komorník tento byl již nade všecku pochybnost správcem komory t. j. důchodů krále samotného (Kammermeister).

Stolnictví. Stolníkův (dapiferi, truchsessové) známe řadu skoro nepřetržitou z celého XIV. věku, a tu začíná se jeviti úkaz, pro věk pozdější důležitý, že důstojenství toto pravidelně zůstávalo při jednom rodu panském, a to při pánech Zajících z Hasmburka. Stolníkem byl r. 1350, 1368 pan Zbyněk, r. 1369, 1383 pan Vilém, r. 1395, 1400 pan Oldřich, r. 1410 pan Mikuláš, r. 1415 pan Vilém, vesměs z Hasmburka.

Číšnictví. Také číšníkové (pincernæ, šenkové) známi jsou v řadě skoro nepřetržité jak ve XIII. tak i ve XIV. věku, a i tu zajímavo pozorovati, kterak se zastávání důstojenstva tohoto znenáhla upevnilo v rodě pánův z Wartemberka: Číšníkem byl r. 1283 pan Beneš z Wartemberka, r. 1284 a 1285 pan Jaroslav ze Sternberka, r. 1289 pán z Michalovic (r. 1319—1327 cizinec Oldřich z Khessing, pincerna curiæ), r. 1337 pan Beneš z W., r. 1337 pan Václav z W., r. 1343 pan Zbyněk Zajíc z Hasmburka, a tu zase r. 1352, 1361 pan Vaněk z W., r. 1369, 1415 pan Ješek z W. na Děčíně, r. 1415, 1436 pan Sigmund z W. na Děčíně.

Maršalství. Důstojenství maršálka dvorského (marescalcus) stalo se ve XIV. věku výhradou rodu pánův z Lipého; byl sice r. 1307 maršálkem ještě pan Tobiáš z Bechyně a r. 1318 pan Vilém z Waldeka, ale již r. 1315 znamenáme v důstojenství tomto pana Jindřicha z Lipého, jenž na novo slove maršálkem r. 1319, 1329, načež bez přetržení následují co maršálkové páni z Lipého: R. 1336 Jindřich syn, r. 1343 Bertold, r. 1347 Jindřich, r. 1349 Čeněk, r. 1376 Hynce, r. 1389 Jindřich, r. 1414 Hanuš, r. 1417 Jindřich.

Mečnictví, důstojnost méně známá.

Kucharství. Za Václava II. vzešlo důstojenství nové, slovoucí latině officium magistri coquinæ.

O dotací hodností těchto, druhdy tak značné, v XIV. věku nemnoho víme: Číšnictví mělo část dědiny Klukovic (1342 duos laneos de portione in villa Kl., ad officium pincernatus spectante. Chyt. VII. 397), z které vydržováni jsou dva nižší služebníci úřadu toho. Číšníkovi samému náleželo hned za krále Václava II. i prý již dávno předtím, od

každé hospody v Praze z každé várky po 1 šilinku (70 penízích starého počtu), pak cla v Ml. Boleslavi, v Soběnicích, v Kněžmostě, v Čáslavi, konečně ves Postřižim a Kozarovice (List 1337, Tom. Praha I. 337, 348).

Úřady dvorské, s kterými spojeno bylo vykonávání povinností ne pouze dvorských, ale veřejných a obecných, byly jsou následující:

Soudství. Panovníci čeští měli hned ve XII. a XIII. věku svůj vlastní soud dvorský, na němž souzeny jsou osoby ke dvoru náležející a soudní věci zvláštními výjimkami soudu tomuto přikázané. Sudí dvorský slove latině judex curiæ. Píše KRožm. 43, že „služebníka králova právo pohnati před dvorského sudieho k dvoru listem sudieho, jenž mu rok dává před sobú státi ze všeho, což vadí," z čehož vysvítá, že úřad sudího dvorského trval po všechen čas od poslední zprávy o sudím ve XIII. věku až do r. 1337, kdež nanovo počíná nepřetržitá řada sudí dvorských: Jenec z Grünberka 1337, Dětřich Špaček z Kostomlat 1351. Ve XIV. věku byl soud dvorský soudním úřadem manů královských a orgánem královským při statcích odumrlých (in bonis devolutis. Form. I. 80). Sudí dvorský soudil služebníky královy o všecky záležitosti soukromého práva, rychtáře vesnic královských, Židy a křesťany o listy, mnichy a jiné lidi duchovní, ješto jim před mnichy pravda se nemohla státi, many větší i menší, násilníky a výbojníky, nápady i odúmrtí, narčení (Cod. II. 22).

U soudu dvorského založeny jsou zvláštní dsky, řečené dvorské, a to ok. r. 1383. K těm ustanoven schvální úředník desk dvorských, o kterémžto úřadě stalo se r. 1395 snešení v ten rozum, aby u těch desk úředník byl pán urozený, zachovalý a k zemi usedlý, s panskú radú usazen, a ten aby přisáhl i KMsti i obci, pravdu plnú vésti (Arch. I. 56).

Kancléřství. Kancléřství dvorské, jež ve XIII. věku dáváno pravidelně proboštům kostela Vyšehradského, spojeno nyní zcela s proboštstvím tímto, tak že jinou osobu neznáme býti kancléřem kromě probošta Vyšehradského. Ne bez důvodu domnívati se lze, že základem tohoto zvyku stal se patronát, jejž králové vykonávali při kostele Vyšehradském, mohouce probošta sami ustanovovati; i ustanovovali těch, kterých potřebovali za kancléře. Již r. 1245 svědčí král Václav I.: ecclesia V., quæ est nostra capella specialis, a r. 1277 král Přemysl II., že s proboštstvím spojeno kancléřství, řka že kostel Vyšehradský jest „nostræ curiæ specialis cancellaria et capella." Probošt a kancléř Petr pak výslovně dokládá se před králem, že od něho má proboštství: Præpositura, quam a sola Vestri muneris gratia recognosco me habere (Dol-

liner Cod. ep. 107). Řada kancléřův, jenž spolu byli probošty Vyšehradskými, začíná se r. 1229 proboštem Arnoldem. Probošt Vyšehradský měl svého úředníka, jenž seděl na menším soudě zemském.

Místo-kanclérství (subcancellarius, vicecancellarius). Rostoucí vážnost koruny české vymáhala více sil znajících se v písmě a v obcování písemném. Záhy ukazovala se potřeba, aby kancléřovi přidán byl náměstek, který by jemu pomáhal v pracech. Takovým byl místokancléř. Již r. 1169. objevuje se subcancellarius Florianus, r. 1204 vicecancellarius Benedictus, kanovník Pražský, 1245 aulæ nostræ vicecancellarius, r. 1287—90 povýšen Henrich z Isernie z písaře či notáře na místo-kancléře atd.

Písarství. Písaři dvorští (notarii aulæ regiæ, rozdílní od písaře zemského) pravidelně, ba jediné byly osoby duchovenské, tak jako kancléřové i místokancléřové. Písař dvorský slove regis notarius, notarius aulæ regiæ, prothonotarius, málo kdy scriba. I bývalo jich pravidelně více, ne jeden, jakž toho příklad r. 1256 a 1262, kde současně jmenují se prothonotárové Arnold a Vilém. Po celé XIII. stol. zastávali službu písařův dvorských kanovníci buď Pražští neb Vyšehradští, čehož po roce 1300 víceji se nenalezá.

Archivárství. Karel IV. byl velice pečlivý o listy a privileje české, poněvadž se na nich zakládala přemnohá práva koruny, zemská i královská. Sámť shledával kde který list v cizích rukou byl, a za pevnou schránu písemností těchto schválně ustanovil hrad Karlštein. Také nařídil zvláštního úředníka, aby listy zemské pořádal a je spravoval, kterýžto slul rector et registrator, úřad pak jeho officium notariatus. V podrobnosti byla povinnost archivářova, aby střehl listy jemu svěřené (sibi ac suæ custodiæ universa et singula privilegia et litteras, quæ et quas de præsenti habemus aut obtinuerimus in futurum, deputamus); aby prohlídna je, obsah jejich registroval (ut easdem sua distinctione prævia registret) a pak uložil do pořádku (et reponat in ordinem, servet, custodiat et gubernet), tak aby vždy byly po ruce, kdyžby král jich potřeboval (ut quoties de una vel pluribus earum necessitudinem habuerimus, nobis posset et valeat expedire celeriter et respondere). — Výživou opatřil král archiváře svého, vykázav jemu po jedné hřivně z důchodu, každého téhodne z urbury Hor Kuten odváděného (unam marcham redituum septimana qualibet in et super Montibus Chutnis habendam et percipiendam ad vitæ suæ tempora). Archivářem prvním byla osoba duchovní, nebť se praví, že důchod prvé řečený má jemu zůstati, byť byl i povýšen na důstojenství biskupské (ad præsulatus ho-

norem). Domnívati se lze, že to byl Jan z Nového Trhu, oblíbený koncipient císařův (Pelzel, Karl, N. 324).

Mincmisterství. Mincmistrové (magistri monetæ) k tomu byli ustanovováni, aby vykonávali ražení peněz. V XIII. věku bylo mincmistrů v zemi vícero, jakž nás o tom poučují paměti listinné; sněmovní snešení v Čechách z r. 1266 mluví o „mincmistřích v Čechách" (de magistris monetæ per Boemiam.). Právo Jihlavské z r. 1249 zná mincmistry v Jihlavě, Právo Německobrodské z. r. 1278 mluví o mincmistrovi Brodském a list krále Vácslava II. o ražebním železe Brodském (ferrum in Broda); avšak zároveň čteme o hlavních mincmistřích jednom v Čechách, druhém na Moravě. R. 1253 Monetam regni Boemiæ Eberlino magistro monetæ locavimus. 1286 monetam nostram per regnum nostrum Boemiæ, cui hoc anno specialiter ferrum in Broda inclusimus, 1286 monetam per Moraviam. R. 1384 mluví král Vácslav o mincmistřích Rotlévovi a Kapléři, kdežto list krále Karlův z r. 1378 mincmistrovi českému předpisuje řád při ražení peněz (magister monetæ regalis Bohemiæ, qui est et pro tempore fuerit).

Urburérství. Hlavním úředníkem královským při horách byl urburéř (urburarius), jehož úloha v tom záležela, aby všelikou pečlivostí bděl nad prospěchem hor rudných i nad prospěchem královým z hor takových pochodícím.

Povolání urburéřů Kutnohorských široce líčí Jus reg. mont. I. v kap. III, IV. a V. Ostatně již Právo Jihlavské na závěrku o urburéřích mluví.

Urburéřem krále českého (regis B. urborarius) byl za krále Jana Šimon z Pisy; později zástupcem urburéřovým na Horách Kutných slove bratr téhož Šimona Franciscus de Pisis (provisor urburæ). V potomní době slovou „rectores urburæ et monetæ in Chutnis" Mikuláš z Lucemburka, František a Vejus (Form. I.).

Podkomorství. Města v Čechách založená ponejvíce byla města královská, původ mající z ustanovení králova a nestojící pod řízením úřadův zemských, nýbrž pod mocí úřadův královských. Také poplatky ze měst přímo plynuly do komory královské. S počátku, kde měst bylo nemnoho, opatřoval komorník dvorský záležitosti jejich, což bylo tím snáze, poněvadž města jsouce samopravná, toliko poplatky a úroky napřed vyrčené králi odváděla, v jiných pak věcech sama své vlastní zřízení měla. Avšak na počátku XIV. věku vzrostla města jak počtem tak mocí v té míře, že bylo třeba schválního pro ně úředníka; ten slul podkomoří (subcamerarius, rozdílný od místokomorníka zemského, vicecamerarius).

Dosti podrobný výčet povinností, jež náležely podkomořímu, poskytuje list krále Václava, jímž pověstný Sigmund Hulér na ten úřad byl dosazen (Form. II. 148).

Podkomoří byl úředníkem královským, ku kterémuž hleděla všecka města královská v Čechách (civitatum regni nostri Boemiæ, quatenus ad nostrum et regni Boemiæ subcamerarium respectum habere debeant). Města byla povinna každému podkomořímu učiniti přísahu poslušenstva a věrnosti (jurare obedientiam, fidelitatem et alia circa hoc necessaria, more aliarum civitatum regni nostri 1393. Form II. 152. a.) Podkomoří jezdil po městech, aby tam sedal na soudě, což městům vždy napřed oznamováno, aby lidé pohotově býti mohli se svými potřebami (ad vos vestramque in civitatem pro causis discutiendis ibidem vertentibus feria V. post festum S. Galli intendimus et volumus venire et judicio præsidere, unicuique justitiam ministrantes. Form. II. 152 c. — Diffinitiva sententia in præsentia nostri subcamerarii per judices, juratos et scabinos ad hoc deputatos super quibuscumque causis, litibus seu controversiis lata. Ib. 149. a). — R. 1387 měl podkomoří sobě poručeno, aby královské město Klatové, králové za věno byvší, po smrti její opět k rukoum královým přijal („ad manus nostras t. j. regis," intromittere una cum suis pertinentiis universis) a jím ve jménu královĕ vládnul (ipsamque nostro nomine tenere et fideliter gubernare. Form. II. 116). — Spolu se sudím dvorským byl podkomoří povolán, aby všecky záležitosti komory královské se týkající, jmenem královým buď osobně anebo skrze svého poručníka jednal a konal, tak jakž to ode dávna bývalo (prout hoc a longis retroactis temporibus in regno nostro Boemiæ tentum est et laudabiliter observatum. Form. II 148).

První známí podkomoří byli pan Vilém Zajíc z Waldeka r. 1317, pan Jindřich z Lipé 1318 (subcamerarius regni); o jiném, tentokráte měšťanu Pražském, Frenclínovi Jakobovu, připomínka se děje též za Jana, roku 1331; dále 1356 jmenuje se Rús ze Žlutice, regni B. subcamerarius (Form. II. 255). Ale již počínajíc rokem 1370 vyvinula se praxis, že úřad podkomorský dáván osobě stavu měšťanského; 1370 byl jím Michal Donatův rychtář Malostranský, 1474 Hána měšťan Pražský, 1377 Mikuláš Jenteš rychtář Staroměstský, po krátké přetržce opět Sigmund Hulér měšťan Staropražský (1387—1405); potom následovalo několiko osob z duchovenstva a z panstva; roku pak 1417—19 zase měšťan Pražský Jan Bechyně.

Lesnictví. Nejvyšším úředníkem nad lesy království českého byl nejv. lesník (forestarius silvarum regni Boemiæ supremus). Takovým byl r. 1417 pan Jan z Kostelce. Lesův královských mnoho se jmenuje

po Čechách, na př. Brda za Tetinem, lesy při horách pomezních proti Míšni a j. v.

Perkmisterství. Jakž kr. Karel r. 1358 vydal pořádek o zakládání a pěstování hor viničných, ustanovil zároveň úředníka k tomu, jenž slul magister montium seu vinearum, po něm. perkmistr, po česku mistr hor viničných. Povoláním jeho bylo, aby nápomocen byl lidem při zakládání vinic r. 1358 všeobecně nařízeném, jmenovitě při vyměřování jejich (Pelzel K. 229).

Celnictví. Cla na přechodech přes pomezí zemské byla důchodem královské komory, a sice důchodem jistým a vydatným. Z té příčiny ustanoven úředník, slovoucí custos stratarum regni Boemiæ, kterýž bděl, aby kupci nepřeváželi zboží své postrannými cestami na ujmu důchodův celních (data sibi potestate plenaria et mandato quoad hoc speciali, ut ipse universos et singulos, qui equos, boves, sues et quævis alia pecora ac pecudes, nec non currus mercatorum quibuscunque mercibus oneratos extra regnum nostrum Boemiæ furtim et per vias insolitas minare et deducere, consuetis subtractis teloneis, præsumpserint, nostris auctoritate et nomine arrestare possit et debeat. Form. II. 165).

§. 20. Obec zemská království českého.

Země česká napořád zůstávala celistvou jednotou, ačkoliv obyvatelstvo již dvěma náleželo národnostem. Výraz této jednoty spatřiti lze v té svorné úctě, kterou veškerý národ měl ke Praze, Čechové i Němci bez rozdílu. Slovanům ode dávna byl hrad Pražský, Praha vlastně tak řečená, „hlavou země" (caput regni), „hlavním hradem" (urbs metropolis), „matkou všech hradů" (omnium terræ civitatum quasi mater et domina). A tak ještě i nyní slul hrad ten „sídlem království" (sedes regni 1282), „hlavním hradem království" (regni metropolis 1333), jehožto zvelebení králi Karlovi nad jiné bylo na srdci. Byla-tě na hradě Pražském posud hlavní svatyně země české se hroby svatých i knížat, bylo-tě zde přední sídlo králův, bylo-tě tu sídlo soudu zemského i desk zemských. Vjezdem na hrad Pražský označovalo se posud uvázání-se v panství země české (Joannes castrum P. ascendit, ecclesiam et sanctorum limina devote visitavit et possessionem pacificam totius regni obtinuit. 1310). Namnoze slove hrad Pražský upřímo hrad sv. Václava (castrum S. Wencezlay 1354, kázaním purkrabí hradského od sv. Václava 1404. Tom. Praha II. 74).

Lesk a sláva hradu Pražského záhy přenesla se i na **město**, z někdejšího podhradí vzešlé. Sloveť město „civitas, quæ capitalem in regno nostro dignitatem obtinet" 1299, „Pragensem civitatem, quæ quia sedes et caput regni B. existit 1348." Jako pak Slované hrad měli za hlavní hrad zemský, tak i Němci na městech uznávali město Prahu za svou hlavu. Král Jan jeda s vojskem přes Budyni a Horu ke Praze, vyzvání učinil k měšťanům Kolinským, aby ho přijali za pravého a dědičného pána svého, načež Kolinští odpověděli: „Cožkoliv učiní Praha, jich hlavní město, bez průtahu že učiní i oni" (quidquid Praga, nostra metropolis, erga vos, o domine rex, faciet, nos faciemus incunctanter. Ben.) Pěknými slovy líčí Karel postavení města Pražského k ostatním městům v zemi, řka, že by bez Prahy všecka ostatní města byla jako bez hlavy (qua sine etiam ceteræ regni B. civitates essent quasi acephalæ. 1348 Pelzel, Karl, LXXIII).

Území království českého pojistil Karel přísnými zápovědmi, že království od nikoho nikterakým spůsobem nesmí býti kouskováno nebo části od něho odcizovány. MCar. obsahuje pravidla tato do podrobna, nařizujíc v hl. XVI., že králové povinni jsou přísahu učiniti o zachování země v celosti její, s pominutím všeho roztržení a zcizení, kteréžto ustanovení navždy pak utkvělo v přísaze královské. Také Bulla Aurea v hl. XXV. obsahuje ustanovení, že království české má zachováno býti v celosti své, aniž smí za kterou koli příčinou být roztrhováno, rozdělováno nebo kouskováno.

Též rozdíl mezi zemany a městy, který sám v sobě byl určitý a ostrý, nebyl podle toho, aby trhal jednotu obce zemské. Měšťanstvo bývalo zastupováno na rozhodných snémích zemských; měšťanstvo rovněž jako zemané povinno bylo zastávati a hájiti řád i právo v zemi, jakž vidno ze slov pána z Dubé, jenž dí §. 106 o honění zhoubce zemského: Také jest potaz panský, jakož jest od staradávna bylo, že KMst má pro takú věc sáhnúti s purkrabí Pražským a svými úředníky, s městy a s kláštery napřed; a bylo-liby žeby tomu nemohli nic učiniti, má povolati pánóv a popravcí toho kraje, pak jiné pány a obec. A ti všichni mají jemu pomoci.

Jazykem zemským byla starobylá řeč česká, jinak slovanská, jakžkoliv města skoro výhradně byla německá. Již král Jan v úředním přípisu ke stolci papežskému ukazuje na to, že jazyk zemský v Čechách jiný jest a rozdílný od jazyků ostatních

(ipse enim populus, qui linguam habet ab omnibus linguis et idiomatibus alienam. Form. I. 139), a mezi důvody ke zřízení samostatné metropolie Pražské r. 1344 v popředí stála různost jazyka českého a německého (quod incolæ regni B. qui loquuntur idioma Sclauonicum omnino diversum et non intelligibile incolis aliorum episcopatuum provinciæ Moguntinensis, qui purum idioma theutonicum loqui noscuntur, sunt omnino diversi in idiomate. Chyt. VII. 542). Ještě více vážnosti přikládal Karel jazyku českému, neb jakž on jinak jej nazývá, slovanskému*) ve věcech veřejných království českého; příčina tomu byla ne jiná než ta, že obec království tohoto užívala jazyka českého jakožto řeči své na sněmích i na soudích. Z té příčiny nařizuje MCar., že přísahu královu o nezcizování královského zboží písař zemský na počátku každého roku, na prvním soudu zemském, čísti má vůbec jazykem českým, jazykem země české (in publico alta voce legantur et exponantur Boemiæ idiomate regionis XII). Z té příčiny nařizuje MCar., že král aniž kdo jiný nemá ustanovovati za úředníky soudní leč muže v jazyku českém jak v rozumění tak i ve mluvení zběhlé, kterýžto jazyk že jest obecný v zemi (qui nesciat intelligere et proferre idioma seu linguam Boemicam generalem, quam scil. Sclavonicam dicimus. XIX), kromě když by z hodných příčin učinil král výminku. To vše vyrčeno v takovou dobu, kde ještě i desky zemské psány jsou jazykem latinským. Obyvatelé jazyka německého na právě zemském přísahu skládali jazykem německým (Cod. II. 2, 16). Jazyk český Karel r. 1348 při zakládání slovanského kláštera benediktinského nazývá „jazykem království českého“ (de qua slauonica lingua nostri regni Boemiæ idioma sumpsit exordium. Pelzel, K. LXXXIII.)

Království české v zemském štítu svém mělo obraz lva dvouocasého, vzhůru stojícího a k levé straně hledícího (regni Boemiæ signum, arma terræ Boemiæ). Štít tento t. j. lva bílého měl Karel král na svých pečetích 1335, 1354; obraz bílého lva jakožto znak český dal týž král r. 1355 slavnému právníkovi Bartolu de Sassoferrato; lva českého dal Karel r. 1377 vytesati v En-

---

*) Cís. Karlovi dobře bylo známo, že jazyk český jest jazykem slovanským a že z tohoto pochodí (Slauonica lingua, de qua siquidem slavonica nostri regni Boemiae idioma sumpsit exordium. Pelzel, K. LXXXIII). Z toho souditi se může, že týž císař, ustanovujíc v Bulle Zlaté, by synové císařův římských osvojili sobě také jazyk Slovanský, mínil tím jazyk český.

gern na obnoveném pomníku Wittekinda Saského, kázaje, aby také dva lvové čeští nahoře drželi štít Karla Velkého. — Avšak po všechen ten čas trvala paměť i na starší znak země české, jenž byl orlice černá ohnivými plaménky pokropená v bílém poli; což byl vlastně štít knížete Vácslava svatého (deferebant antiquitus duces et reges Boemiæ aquilam nigram in flamma ignis et campo albo, quæ adhuc hodie sunt arma terræ Boemiæ. Beneš k r. 1370). R. 1339 král Jan propůjčil tento znak Svatovácslavský biskupům Tridentinským: Arma S. Wenceslai M., nunc vacantia.

Oba tito štítové ve XIV. věku namnoze pospolu jsou v užívání; v Passionalu Kunhutinu z r. 1312 na jednom obraze jest orlice s podpisem Sci. Wencezlay (t. j. insigne) a lev s podpisem: Boemiæ (t. j. insigne). Na veliké pečeti Karlově z r. 1354 spatřuje se na pravo štítek se lvem dvouocasým, na levo štítek s orlicí.

O korouhvi zemské řeč jest r. 1310, že ve Spýru vztýčena byla před stolem královským při svatební hostině mladého krále Jana s Eliškou Přemyslovnou (in medio epulantium, ante mensam regiam, erectum est vexillum, regni Boemiæ habens signum. Franc.). — Též při korunování nesena korouhev zemská.

Do bitev nošena jako posud korouhev sv. Vácslava, jakž se bez pochyby stalo i v bitvě u Mühldorfa r. 1322, kdež boj sveden v den sv. Vácslava (haud dubium, quin S. Wenceslaus Boemorum patronus cum suo affuerit præsidio. Franc.).

§. 21. Práva zemská.

Práva, která slušela zemi co obci zemské, lze vypočítati tato následující:

Přísaha králova o nezcizování zboží královského. Z dějepisu dostatečně jest známo, že králové někdy statky královské všelijak zastavovali a zcizovali, ač to pravidelně bylo zboží původně zemi náležité neb z peněz zemských zajednávané. Nejvíce statků zcizeno takto za Vácslava III. a za Jana. Což znamenaje Karel, ve své péči o vážnost moci královské a o dobré země, silně o to stál, aby takovému postupování přítrž na budoucno učiněna byla. Při tom pak šlo mu nejvíce o takové hrady a města královské, jenž buď významem neb polohou nevyhnutedlně

pro království byly potřebné. MCar. na několika místech přísně ustanovuje, že králové vůbec nemají zcizovati zboží královské, zejména jisté hrady a města, aniž že kdo má a smí za takové propůjčování krále žádati.

V kap. VI. nařizuje MCar., že král český, přijda na království buď postupem dědičným nebo vyvolením. během jednoho měsíce od svého nastoupení neb volení na svaté evangelium má veřejně položiti přísahu,. že hradův a měst zejména určitých od království nižádným během nezcizí ani neodloučí; sice purkrabí těch hradů že pod ztrátou úřadu a cti králům hradů těch nevydají a neotevrou (IX). — Při korunování pak každý král český povinen byl prvé než jemu korunu vsadili na hlavu, přísahu učiniti znova, že měst a hradův od království zcizovati nebude (de non alienandis castris et juribus demanii regii sive mensæ XI, cf. XV). — Konečně nařízeno v kap. XII, že na prvním soudě zemském každého roku písař zemský veřejně čísti má ono ustanovení kap. VI. o nezcizování zboží od koruny.

Přísaha králova o zachování království a práv jeho. Když Jan za krále byl vyvolen a připravovala se již slavnost korunovací, učinil r. 1310 v měs. Decembru slib, že obyvatele země české i moravské zachová při jich svobodách a právích. Slib ten slouti může Promissio, jelikož se v listu o to vzdělaném výslovně toho výrazu užívá. V listu tom napřed položeno jest, že král chce obyvatelův, jak duchovenstvo tak panstvo i zemanstvo a všechno obyvatelstvo vůbec, zachovati při jich právích a výsadách (clerum, nec non nobiles et terrigenas, regnique ipsius populum universum); potom následuje podrobné vypočtení práv a svobod, kterých obyvatelé buďto již mají neb kterých jim on, tuto propůjčuje. Na závěrku zavazuje se král, že ve dvou nedělích po korunování vydá biskupovi pražskému i zemanstvu list potvrzovací na všecky ty věci (promittimus, quod cum favente Domino in regem Boemiæ fuerimus coronati, literas præsentis tenoris cum majoribus sigillis nostris regalibus, quibus tunc utemur, sigillatas, triplicatas domino episcopo Pragensi et terrigenis infra duas septimanas a die coronationis nostræ dare nullatenus obmittemus. Form. I. 129, Cod. II. 2 p. 192).

Po korunovací vyplnil král Jan slib učiněný a vydal list na práva a svobody zemské pro Čechy i pro Moravu jak se zdá stejně znějící. Zachován jest toliko list moravský, jenž má datum

v Brně XIV. Kal. Julii 1311, když král navštívil Moravu (List ten pokládán na Moravě vždy za první a přední diplom na svobody země moravské, kterýž napotom vždy byl potvrzován ode králův a markrabí.)

Rovným spůsobem jako Jan učinil také Karel slib zemi, že obyvatelstvo zachová při právích a svobodách zemských. List o to zdělaný známe toliko z kopiáře Melkského (Pelzel, Karl n. 192).

Karel mínil ustanovení toto i do zákonníka svého pojmouti, nebť praví v MCar. XVI, že králové čeští povinni budou přísahu učiniti, že nikdy v ničem nezmenší území království českého, ani dělitbou ani odloučením ani kterým jiným obmezením, a to ani v hranicích ani v končinách obydlených i neobydlených, ani v pozemnostech vzdělaných i nevzdělaných, buď že by patřily ke komoře královské anebo byly majetkem knížat, pánův, vládyk, též měst neb které kolivěk jiné osoby neb osady v království českém. — V téže přísaze mělo obsaženo býti, že králové všecka důstojenství, všechny přednosti i všeliká nadpráví království českého chtějí zachovati v celosti a brániti, spolu se hrady a jinými právy královskými. Všecko pak což by proti tomu bylo učiněno, že nemá platnosti míti. Také nařízeno v téže kapitole, že ustanovení toto má každoročně na prvním soudě zemském veřejně čteno býti, tak jako ustanovení o nezcizování hradů. (Ačkoliv MCar. jakožto zákonník platnosti nedošla, nicméně toto ustanovení důvodně jest utvrzeno, jelikož vědomo, že jest částkou posavadní přísahy královské. Viz §. 10.)

P r á v o z á k o n o d á r n é. Králové v záležitostech zemských neměli práva zákonodárného; právo toto výhradně přislušelo obci zemské, kteráž je ve věcech veřejných konala prostředkem sněmu zemského, ve věcech soudních prostředkem soudu zemského. Již Přemysl II. i Václav II. pro odpor země upustiti museli od vydávání zákonníků; nového pak potvrzení došlo právo toto listem krále Karlovým od 6. Okt. 1355, kdež za neplatný prohlašuje zákonník svůj Majestas Carolina. Není pochyby, že král chtěje zákonníku tomuto platnosti získat, s odporem sněmu českého se potkal a že sněm svého práva nalézacího zbaviti se nechtěje, proti psanému právu tak jako hned za Přemysla II. a Václava II. rozhodně se opřel. Ze závěrečných slov odvolacího listu Karlova vidí se, že sněm obával se přistoupiti na žádost královu o zákonník, poněvadž v tom spatřoval zkrácení své moci zákonodárné; neboť král praví, že obyvatele království a koruny české zacho-

vati chce při starých právích jejich a obyčejích (antiquis et consuetis juribus frui).

Právo k úřadům zemským i dvorským. Slibem z r. 1310 zavázal se Jan, za sebe i své budoucí, že nikomu nepropůjčí úřadu zemského ani dvorského kterého kolivěk leč domácímu, tuzemci rodilému, s vyloučením všech cizozemcův (hanc nobis legem cum adimplendi necessitate imponimus, et hoc in nobis et successoribus nostris perpetuæ obligationis observatione firmamus, quod nullum capitaneum, nullum purcravium vel castellanum in castris nostris, nullum beneficiarium vel officialem aliquem in Boemia et Moravia, vel in curia nostra ponemus alienigenam). Ještě určitěji položeno to v listu Moravě daném: Ut nostri regni regnicolas ad voluntaria provocemus obsequia, pollicemur eisdem, quod nunquam alicui alteri, quam Moravo in Moravia, aliquod officium suppe committemus).

Vyloučení cizozemců z úřadův, ze statkův i z dědictví. Týž Jan slíbil r. 1310, že nikomu cizozemci nepropůjčí ani úřadu zemského ani hodnosti dvorské, též že jim nedá ani na vždy ani na čas jaký statek neb úřad, aniž že dopustí, aby cizozemci směli v zemi české a moravské dědictví nabývati (nec bona, possessiones vel castra, vel officia aliqua alienigenis in perpetuum vel ad tempus dabimus, nec eos hereditare in regno Boemiæ aliqualiter admittemus; nullum alienigenam vel extraneum in Boemia vel Moravia hereditates, castra, possessiones, bona immobilia vel jura aliqua emere vel empta retinere aliqualiter admittemus). Kdyžby kdo statek jaký zdědil neb darem obdržel aneb za věno dostal, neb jakkoliv jinak získal, tedy byl povinen statek takový v jednom roce pořád zběhlém domácímu tuzemci prodati; sice dostal se ipso facto příbuzným (sed si alicui de talibus bonis hujusmodi donata vel legata vel forte in dotem dominæ alicujus de B. vel M. fuerint assignata, vel quocumque alio titulo pervenerint ad eundem, ea a die qua ad eum pervenerint, intra annum vendere alicui terrigenæ teneatur).

Obmezení královského práva k odúmrtem. Stávalo se za posledních Přemyslovců, že dle vzoru zemí západních začali králové osobovati sobě právo ke statkům odumřelým, a sice tak, že brali i dědiny, když toliko dcery pozůstaly dědičky. Což vyloučeno. Antiquum regnicolarum jus, quod aliquorum prædecessorum nostrorum, regum B., temporibus abolitum et abusu revocatum fuerat, renovantes, decernimus, quod quicumque filiis

masculis non relictis decesserit, filiæ superstites in hereditate et bonis paternis succedant; si autem nec filios nec filias habens et nulla de bonis suis in vita vel in morte dispositione facta decedat, proximiores usque ad quartum consanguinitatis gradum, masculini vel feminini sexus heredes, in bonis suis omnibus et hereditate succedant. Quibus non existentibus, et legitima bonorum suorum dispositione per decedentes non facta, ad nos tunc demum bona decedentium taliter devolvantur. I dále: Et hoc idem in bonis eorum, qui pro delictis suis capitali puniuntur sententia, volumus observari; licere autem volumus omnibus filiorum et filiarum posteritate carentibus et capitali sententia puniendis, de bonis suis in vita et in morte disponere, prout eorum placuerit voluntati.

Rozsah služby vojenské. Listem slibným z r. 1310 uznal král Jan, že obyvatelé země české a moravské nejsou povinni ke službě vojenské, leda když by se jednalo o bránění země (nobiles et terrigenæ non teneatur nec nos ipsos ad hoc debemus aliqua ratione compellere, quod ad expeditionem procedant aliquam ultra, quam metæ terrarum Boemiæ et Moraviæ se extendunt). Obnoven jest slib tento také v potvrzení práv Moravanům, kdež se dí: Ultra metas regni nostri Boemiæ et marchionatus Moraviæ, ad quorum defensionem etc. — pro subjugatione alicujus terræ alienigenæ eos invitos nullatenus compellemus.) — Zavírala se v tom naopak povinnost vzájemná jak Moravanů tak Čechů, aby bránili zemí svých na vzájem. — Chtěl-li král obyvatelův přiměti k nějaké válečné výpravě za hranice, musel o to s nimi jednati (nisi hoc ab eis ut ultra metas ipsas ad expeditionem procedant, nostris possumus precibus vel denariis obtinere. — Eos invitos nullatenus compellemus). V tom ovšem nebyli zahrnuti manové královští.

Povolování berní. Králové čeští zavázali se, že berně žádati a bráti nechtí kromě třech případů, ješto byly: Korunování, sňatek králův, sňatek syna neb dcery královské. Berni takovou králové bez zvláštního přivolení sněmu rozpisovali a vybírali. Jestliže králové v jiných případech kromě těchto pravidelných berně žádali, jako na př. ke koupi jiných zemí, k vykoupení zastaveného zboží královského atd., tedy v těch případech předcházeti muselo přivolení sněmu. Štítný o tom návěští dává řka: „Berně slove v Čechách obecná pomoc královi; té sú byli najprv páni dobrým úmyslem pro obecné dobré povolili, a v pravdě v tak pilnú potřebu královu k zemskému dobrému zprávně ji mají povoliti.“ — Dále pak: „Páni hřešie v berni, pochlebujíc a nechtiec

rozhněvati krále pravdú“ (Knížky 156). V patentech pak berničných o takovéto berni vydávaných král výslovně povolával se na přivolení sněmu, jako na př. De principum, baronum et procerum regni nostri Boemiæ consensu, bernam regalem per universum regnum nostrum colligendam indiximus (Form. II. 166).

Král proti vůli obce nesměl hověti psancům. Veliké bylo právo země proti králi, že král nesměl hověti psancům t. j. rušitelům zemského míru a hanobitelům zemského řádu. Takového psance všecka obec až i mocí válečnou stíhala. Jestliže pak král takového ztracence chtěl chovati, tehdy všichni zemané měli jeho prositi, aby jich práva nerušil, a král je měl uslyšeti. Pakli že jich oslyšel, tehdy všecka obec toho hradu neb toho města královského, kdež by psanec byl chován, směla a měla dobývati. — Jiný obyčej byl, kdyžby král jich nechtěl ulyšeti, že všichni zemané králi ani služby ani žádného řádu nemají a nejsou povinni činiti, dokudžby toho psance choval a jim ho nevydal. Veliká pak byla pokuta uložena, kdyžby který zeměnín, od obce v tom se odlučuje, krále se držel a službu i řád přes to jemu činil (RPZ. 42).

Privilegium de non evocando. Ačkoliv obyvatelé země české a moravské nikdy nepodlehali jakýmkoliv soudům zahraničným, než souzeni bývali vždy toliko soudy domácími, přece Karel uznal za dobré, aby takováto výhrada i formálně pojištěna byla obyvatelům, jmenovitě vzhledem na soudy v říši obvyklé. Věci ty patrně přetřásáno, když císař chystal se k vydání základního zákona pro říši římskou, tak zvané Zlaté Bully. I zdělán jest list in crastino Epiphaniæ 1356 v Normberce, kterým císař svědčí, že obyvatelé země české a příslušných zemí jiným soudům nejsou podrobeni než domácím. Ustanovení toto pojmuto i do Zlaté Bully, kdež se čte pod záhlavím VIII.: De regis Boemiæ et regnicolarum ejus immunitate. Statuimus, dí císař, ut si quispiam prædictorum, ad cujuscumque tribunal extra regnum B. in quacumque causa citatus fuerit, comparere vel in judicio respondere minime teneatur.

Privilegium de non appellando. Staré pravidlo bylo, že na rozsudku soudů domácích každý zeměnín měl dosti míti. Z práva zemského a z nálezu panského žádný se nemohl odvolati, ani toho komu dopuštěno. Tak dí pán z Dubé. Dokládá pak dále § 56: Kromě slýchal jsem, že o čest sú se někteří, jako pan Mikeš z Potenštaina za ciesaře Karla na římské volence se odvolal, ale snad jest bylo proto, že jest jemu císař a páni přáli. Ale to

právo této země nikdy nebylo, by o kterú věc který zeměnín mohl panského nálezu zniknúti. Také i toto právo ujištěno zemi české od císaře Karla listem z r. 1356, což vše pojato i ve Zlatou Bullu (VIII).

Při právu zemském staroslovanském nebylo ostatně žádné pochyby, že každý na tom dosti míti měl, což právo toto nalezlo; bylotť to v povaze soudu toho samo založeno. Jinak se to vynacházelo při soudech městských, ješto města v Čechách a na Moravě řídila se právy zahraničnými, z Němec přinešenými. Z rozsudků konšelských strany velmi často braly odvolání k jiným, vyšším stolicím konšelským těch měst, odkud samo právo bylo přejato. Takž v Čechách, která města řídila se právem Magdeburským, odvolání brala do Magdeburka, která se spravovala právem Normberským, do Normberka. Těmto poměrům král Václav r. 1387 učinil konec, an rozkázal, že nikdo, byť byl kdokolivěk, odvolati se nesmí z rozsudků a nálezů konšelských k soudci neb k soudu některému za hranice království českého (ad quemcumque judicem seu judices extra terminos regni nostri Boemiæ quovis exquisito ingenio, quomodolibet appellare). Zároveň poručil, aby města, která šla po právu Magdeburském, poučení brala od Litoměřic, a která se řídila právem Normberským, od Prahy (qui ad jus Magdeburgense appellare voluerit, ut in civitate nostra Lutomericensi et non alibi suam appellationem prosequi debeat, et qui ad jus Nurembergense appellare voluerit, ad civitatem nostram Pragensem, ubi talia jura redduntur, appellare debebit. Form. II. 149).

Volení krále po vymření rodu královského. Na základě starého privilegia Fridericiánského z r. 1212, podle něhož Čechové právo měli krále voliti, ustanovil cís. Karel listem ode dne 7. Apr. 1348, že právo toto přísluší toliko v tom případu, kdyžby rod královský zcela vymřel anebo kdyby království jakým koli jiným spůsobem uprázdněno bylo (electionem regis B. in casu dumtaxat et eventu, quibus de genealogia, progenie vel semine aut prosapia regali Boemiæ, masculus vel femella, superstes legitimus nullus fuerit oriundus, vel per quemcumque alium modum vacare contigerit dictum regnum). Ti, kterým toto právo konati slušelo, vypočítávají se takto: Electionem ad prælatos, duces, principes, barones, nobiles et communitatem regni et pertinentiarum ejusdem pertinere. (Viz §. 9)

Výslovně právo volební připomíná se v MCar. VI, kdež se

praví příčinou povinnosti královy o chránění zboží královského, že každý král jest tou povinností vázán, nechť ke království dojde řádem pokolení sstupujícího neb pobočného anebo v nedostatku takového pochození právem volby (ad quos regnum B. ex descendenti vel collaterali linea successionis legitime devolvetur vel ea deficiente electionis jure pervenerit).

Toto právo výslovného i slavného potvrzení došlo od Karla jakož císaře římského ve Zlaté Bulle z 1355, kdež v kap. VII. (de successione principum electorum) praví se, že země volenců říšských budouce uprázněné, spadnouti mají k říši a k císaři, kromě království českého, jehožto obyvatelé zvláštním privilejem právo mají v takovém případu krále sobě voliti (salvis semper privilegiis, juribus et consuetudinibus regni nostri Boemiæ super electione regis in casu vacationis per regnicolas, qui jus habent eligendi regem Boemiæ, facienda juxta continentiam eorundem privilegiorum et observatam consuetudinem diuturnam).

Ostatně dlužno připomenouti, že právo toto poněkud obměněno bylo smluvou dědičnou roku 1364 dne 8. Febr. mezi rodem Lucembursko-českým a rodem Habsburško-rakouským uzavřenou; nebť ustanoveno, že potomci Rudolfa, Albrechta i Leopolda Rakouského, pohlaví mužského i ženského, právo míti mají ke všem zemím krále Karla českého, kdyžby Karel, syn jeho Václav a markrabí Jan moravský, též i potomci jejich, bez dědiců měli sjíti, a naopak. Ke smlouvě této přisvědčili páni čeští, též i města, slibujíce, že v daném případu podle toho umluvení zachovati se chtějí, oni i potomci jejich. (Na tuto dědičnou smlouvu povoláváno se r. 1441, kdež posláni byli poslové pro přijetí do království dědice podle zápisův Karla ciesaře, kteréž učinil mezi královstvím českým a knížetstvím rakouským, jestližeby s které strany zšel kmen, aby na druhý spadlo. Let. 207.)

§. 22. Povinnosti zemské.

(Viz Dílu II. §. 24.)

Ještě ve XIII. věku vázáno bylo obyvatelstvo zemské rozličnými povinnostmi a robotami zemskými i dvorskými: věk XIVtý spůsobil značné zjednodušení ve věci té. Pominuly ony závazky drobné a pozůstaly toliko veliké povinnosti zemské: Obhajování

země a dávání daní. Což toho původ? Ne jiný, než ten, že teprvé ve XIV. věku, a sice za Karla, důstojenství královské vyneslo se na výši králi i zemi přiměřenou a že obec zemská sama v sobě slila se u mohutnou jednotu zemskou, kdežto prvé královské důstojenství příliš ještě povahu dávného knížectví do se mělo a země ještě v rozdrobení župním vězela.

Obhajování země. Obyvatelé nebyli povinni, proti vůli své polem táhnout za hranice zemské t. j. česko-moravské; za to tím přísněji na ně vyléhala povinnost k obhajování země. Rozuměno tu netoliko obhajování země proti cizím nepřátelům, ale i upokojování neklidu domácího (sed cum ipsis terris Boemiæ et Moraviæ vel eorum alteri defendendæ vel pacificandæ immineret necessitas, prout bonum et status terrarum ipsarum exegerit, procedere necessario tenebuntur. List z r. 1310. Ad regni Boemiæ et marchionatus Moraviæ defensionem principes, barones, nobiles regni B. et m..M. contra omnem hominem nobis assistere fideliter promiserunt. Jan Mor. 1311).

Povinnost tato záležela na všech obyvatelích bez rozdílu. Povinni byli k hotovosti válečné páni, vládyky, měšťané, obyvatelé městeček, kapitoly, kláštery, ano veškeré obyvatelstvo zemské bez rozdílu, vesměs všichni, kdož nebyl ani příliš mlád ani příliš stár, by mohl nositi zbraň.

Si quando contingat hostes regni nostri metas invadere vel intrare, tunc indifferenter omnes, tam principes, quam barones et nobiles sive vladykones, ac etiam cives et oppidani, imo populus universus regni juxta ordinationem regiam et mandatum debeant armata manu circa metas ipsas potenter assistere, patriam propriam viriliter defensuri (MCar. XLV).

Z r. 1345 známe poziv k hotovosti proti nepřátelům: Mandamus, quatenus vos omnes et singuli cum vestris servitoribus et rusticis universis cum apparatu bellicoso statim prompti esse debeatis et parati, et hoc idem singulis diebus publice proclamari faciatis, ut omnes nobiles, wladicones, claustrales, canonicorum servitores, et omnes rustici prædictorum similiter prompti sint et parati, sub rerum et personarum perditione, qui præ senectute vel juventute arma, defendicula, cambucas, baculos vel contos ferre valeant, nobiscum processuri, quandocunque vobis et ipsis intimaverimus, ad defendendum regnum, imo dom. regis ac proprium nostrum commodum et honorem, ubicunque fuerit necesse, qui pro eo dom. rex nos domi et in metis versus Bavariam reliquit. — Unde nullatenus subsedere debeatis, quin cum tota provincia vestra,

cum vobis intimaverimus, nobis sine mora in succursum veniatis. Form. I. 157).

S hotovostí zemskou spojena byla další povinnost, že prvních čtyr neděl každý sám na své útraty a svým nákladem musel se vydržovati (septimanis quatuor sumptibus propriis et expensis. MCar. XLV.). Teprvé když hotovost déle čtyr neděl trvala, vydržování dálo se ze statků královských a nákladem královským (si tamen ultra quatuor septimanas eos defensioni regni expediret intendere, tunc eo tempore duntaxat quo ultra septimanas ipsas quatuor vacaverint defensioni, liceat eis de bonis et juribus regis tantum recipere, et non ultra, quantum eis et equis eorum sufficiat ad expensas. MCar. XLV.).

Stalo-li se, že vnitř hranic zemských ten neb onen mocný rušil řád a pokoj zemský, tož podle řádu starodávného nejprvé král na takového sáhnouti měl s purkrabí Pražským, jakožto tím, jenž „hól drží nade vší zemí“ a s úředníky svými, s městy napřed a s kláštery. A bylo-liby, že tomu nic nemohli učiniti, tož povoláni jsou páni a popravcí toho kraje, v kterémž se taká věc dála, aby králi pomohli. Pakliby ti všichni nemohli tomu nic učiniti, povoláni jsou i ostatní páni a všecka obec, aby králi byli pomocni (zD. 106). Výminka při tom byla, že všem takto povolaným král za škodu státi a stravu dáti byl povinen z důchodů královských, jakž od starodávna bylo (Ib.).

Kromě hotovosti zemské král k ruce své měl branné síly obyčejné podle zřízení manského, rozdílné od branné síly obce zemské.

Berně (berna regalis, berna generalis, collecta generalis, quæ vulg. berna dicitur 1310, steura seu exactio, quæ berna vulg. dicitur 1311, exactio quæ berna vocatur 1347). Berně v Čechách slove obecná pomoc královi (Štítný).

Právo královo bylo žádati berni i bez zvláštního přivolení sněmu zemského v případech dle řádu zemského napřed ustanovených. Král Jan i Karel zavázali se totiž listy svými z r. 1310, 1311 a 1347, že berně nemá býti vybírána než toliko ve třech případech, a sice: Předně, ke korunovací (ad coronationem regis 1310, in coronatione regis Boemiæ, in quo casu berna etiam est tollenda 1311). Zadruhé, k ženitbě královĕ (si nos uxorem ducere contigerit 1311, 1347). Za třetí, k ženitbě syna králova anebo ke sňatku dcery královské (ad quamlibet regis filiam maritandam 1310, seu in liberorum nostrorum, filiorum et filiarum, conjugali copulatione 1311, vel aliquem

filiorum vel filiarum nostrorum tradere copulationi conjugali 1347). Tak se stalo r. 1353, když Karel vdával dceru Kateřinu za Rudolfa (Form. I. 165).

Výměra berně v těch případech ustanovena byla napřed, a to slibnými listy jak Janovým tak i Karlovým. Vyrčeno bylo, že má býti placeno:

1. Z každého lánu pole jeden věrdunk či jedna čtvrť libra stříbra (quilibet laneus 1310. Nolumus ut plus quam unus ferto argenti de laneo requiratur vel aliquatenus exigatur 1311).

2. Ze mlýna poříčného a to z každého kola mlýnského, po jedné čtvrtlibře stříbra (molendinum super flumen, quotquot rotas habuerit).

3. Od každého řemeslníka z řemesla jeho po jednom lotu stříbra (quilibet artifex mechanicus de artificio suo).

4. Z každé krčmy hospodské po jednom lotu (quælibet taberna).

5. Z každého mlýna potočného, byť měl i více kol neb složení, po jednom lotu (quodlibet molendinum super rivulum, etiamsi plures rotas habuerit).

6. Z rolí, kteréž nejsou rozpočteny na lány, z každého po pluží po jedné čtvrtlibře (de agris qui per laneos distincti non sunt, de aratro unum fertonem).

Vysloveno dále, kdyžby stříbro nešlo, tedy že čtvrtlibra stříbra stojí na rovni se 16, a lot stříbra na rovni se 4 groši Pražskými (si argenti usus non fuerit, pro fertone XVI, pro lotone IIII grossos Pragenses).

Výminka byla, že daň tato placena toliko z takových rolí, lánů, řemeslníků, mlýnů a mlynářů, ze kterých nebo od kterých pánům jich šel plat úročný, nikoli z těch neb od těch, jež přímo drželi a spravovali pánové sami anebo služebníci jejich k potřebám majetníkovým.

Žádal-li král berni zemskou kromě těchto případův, tož směla být brána, jestliže sněm zemský přivolení dal. Tak na př. král Václav berni bral r. 1389 ku korunování králové s přivolením sněmu: De communi baronum regni nostri B. consensu et unanimi voluntate generalem bernam per regnum nostrum B. in subsidium coronationis conthoralis nostræ levandam decrevimus et tollendam (Form. II. 172).

§. 23. Rada královská.

(Viz Dílu II. §. 19.)

Z rady kmetské, které za předešlých knížat stávalo, vytvořila se ve XIV. věku **rada královská** (consilium regale). Zprávu velevážnou, ač kratičkou, podává o ní list Karlův ode 1. Mart. 1365, kdež arcibiskup Pražský slove primas rady této (regalis consilii Boemiæ primas), z čehož jde, že rady té skutečně stávalo a že měla i pevné zřízení své. Již r. 1347 Karel arcibiskupa Arnošta výrazně jmenuje svým raddou (Arnesto archiepiscopo, principi et consiliario nostro. Pelzel, K. CCCIV, LXXXIII). R. 1392 nařizuje král Vácslav, aby kancléř a komorník královský spolu s jinými raddami královskými (assumptis aliis consiliariis nostris) rozepři jednu rozhodnuli (Form. II. 150).

§. 24. Sněmy zemské.

(Viz Dílu II. §. 19.)

Byly sněmy **řádné** a sněmy **zapovědné**.

Sněmy **řádné** držány v každé suché dni, tedy čtyřikráte do roka. A to bylo o věci soudní. Dí o tom MCar. XII: Annis singulis in primo conventu seu congregatione de more antiquo fiendis apud egregiam civitatem nostram Pragensem, ad petendam justitiam, coram Regia Majestate. — In quatuor temporibus, quibus universi barones in civitate Pragensi solent adinvicem convenire (Form. II. 118). — Annis singulis quater (MCar. XXIV).

Sněmy **zapovědné** byly takové, jež král svolával za zvláštními příčinami, ve věcech celé obce zemské se týkajících, jako ke korunování, ke přijetí krále nového, k povolení daní mimořádných, k sestavení nových zákonů.

Již KR. zná rozdíl tento mezi sněmy v suché dni držanými a sněmy zapovědnými, jakž tam výrazně slovou v oddělení Xtém. Když **zapovědný snem zemský**, tehdá měščenín móž poh niti každého zeměnina na každý ten snem; ale na **každé suc** dni takéž móž s právem pohnati, ač móž sehnati za času. P

snem minul, nebo suché dni, póhon svědče: ten póhon jest ztracen, že nepravě sehnal.

Velmi pěkně vyjadřuje se Ondřej z Dubé §. 62 o sněmích obojího druhu, dávaje zároveň na srozuměnou, kdo má býti na sněmích těchto, na jedněch i na druhých: „O ty věci kteréž jdú o zemské dobré, měli by všichni rodové býti podle starého práva, leč by kto svú volí nechtěl, neb pro nemoc, neb pro nepřiezeň, neb pro službu nemohl.“ Toť řečeno o sněmích nepóhonných, zapovědných. Naproti tomu na soudu sněmovním dostačovala přítomnost 12 osob, mimo úřad, neb nejméně osob sedmi, větší polovice.

Kdoby jsa sněmovníkem, nemohl přijíti, povinen byl dle vyrčení pána z Dubé takovou překážku přede pány ohraditi, podle starého práva; pakli by neohradil, než to svou hrdostí vedl častokráte a nejvíce přes léta zemská, tehda žeby nebyl hoden svého místa, ani potom potazu panského vynášeti.

Zde toliko o sněmích zapovědných jednati se bude.

Sněmy zapovědné ohlašovány byly listy královskými pánům osobně (Form. II. 136), jiným pak obyvatelům prostředkem provolání obecného, listem královským do krajů učiněným. Provolání dálo se ve dni trhové a ve dni sváteční po městech, městečkách i osadách každého kraje (1394, Form. II. 132).

Sněmy zapovědné ve XIV. věku podstatně známé byly tyto následující:

R. 1306 sněm o volení krále po vymření Přemyslovců: Barones cum civibus in regem eligunt Rudolphum, ducem Austriæ. (Franc.)

R. 1307 opět sněm volební po smrti Rudolfově, držaný ve dvoře biskupů Pražských: Colloquium de eligendo rege. — Dissentio inter nobiles terræ (Franc.)

R. 1310 sněm ke přijetí krále Jana Lucemburského v Praze, o Narození Páně, na němž novému králi učiněn slib věrnosti (Rex J. primam curiam indicit, et ut omnes Boemiæ magnates in festo N. D. Pragam veniant, cunctis scribit. Omnes itaque barones et nobiles regni obediunt hoc edicto et in Praga pacifice veniunt, regem quoque proni suscipiunt et honorant, servitia prompta regi suo exhibent, fidelitatisque perpetuæ juramentum cum omagio sibi præstant. Franc.). — In festo N. D. juxta præceptum regis cuncti barones, nobiles, wladicones, cives, abbates, præpositi et decani omnesque potiores totius regni, nec non de aliis terris principes plures veniunt Pragam. (Ben.)

R. 1311 sněm korunovační, svolaný na počátek měs. Febr.: Cum itaque omnes nobiles regni et personae graviores Pragam venissent,

ecce pridie Non. Febr., quæ fuit dominica dies proxima post Purif. b. M. V., Joannes rex cum conjuge sua fuit solempniter coronatus; advenerant tunc omnes regni officiales, sua officia legaliter exequentes. (Franc.)

R. 1315 Sněm o obnovení správy zemské, kdež Jindřich z Lipé postaven za správce Čech a Jan z Wartenberka za správce Moravy: A. 1315 mense Aprili, consentientibus regni nobilibus, per regem sunt eis omnia negotia regalia recommissa. (Franc.)

R. 1317 Sněm v Praze o napravení nepořádků v zemi a o narovnání mezi stranami v zemi povstalými (A. 1317 in festo Joannis B. congregantur nobiles ex utraque parte in civitate Pragensi, et in hoc concilio duo eliguntur arbitri et duo superarbitri, ut dissensionis causa discrete discutiatur et pronuntiata a partibus inviolabiliter debeant observari. (Franc.)

R. 1318 Sněm v Domažlicích o napravení řádu v zemi, a o smíření pánův králi odporných se králem, v čemž prostředníkem byl král římský, Ludvík (in die b. Georgii rex Lud. inter partes contrarias reconcilians concordiam, universos barones et nobiles gratiæ regiæ reformavit, unde ipsi novo juramento ad fidem regi servandam se firmiter obligaverunt. Et ibi Henricum de Lipa ex communi consilio nobilium rex regni fecit subcamerarium et juravit et statuit, quod omnes Rynenses et hospites, qui sibi auxilium in bellis præstiterant, a se debeat excludere et a regno, nec alicui advenæ beneficia committere, sed cum Boemorum consilio universa velit regni negotia pertractare. (Franc.)

R. 1328 sněm shromážděný před tažením do Prus.

R. 1331 sněm v Praze, svolaný ku povolení steuræ, quæ berna dicitur.

R. 1341 sněm o přijetí Karla syna Janova, za následníka a krále, držaný feria II. infra octavas Corporis Christi: Joannes convocatis prælatis, principibus, baronibus, nobilibus, consulibus seu juratis civitatis Pragensis et aliarum civitatum regni Boemiæ, civibus nec non consiliariis seu ambassatoribus civitatis Wratislaviensis ordinationem duxit publice faciendam (Pelzel K. n. 25).

1350 Sněm o některé potřeby zemské, jmenovitě o pokoj a řád v zemi české i moravské: Ordinatio communis pacis per nonnullos tam de B. quam de M. barones et wladicones in generali colloquio Pragæ edita (List Karlův do Jihlavy. Cod. II. 2. p. 24).

1350 Sněm držaný dne 30. Sept. v Praze o přijetí zákonníka nadepsaného Majestas Carolina a o přiznání syna Karlova, Václava, téhož roku narozeného, za nástupce a následníka v království.

1355 Sněm, kdež král Karel odvolal knihu zákonův, řečenou Maj. Car.

1356 Sněm o vyplenění loupeží v zemi (Carolus volens occurrere latrociniis, congregato magno consilio principum, baronum, nobilium, wladiconum et civium ad regni B. coronam pertinentium, de ipsorum communi consilio et consensu statuit et lege perpetuis temporibus servanda sancivit (Ben.).

1368 sněm, na němž snešení učiněno o kratší formuli přísah na soudu zemském (Karolus — de communi consilio et consensu baronum, nobilium, wladiconum regni B. formam juramenti abbreviavit et sic abbreviatam statuit in judicio terræ observandam. Ben.).

1378 Sněm v Praze o spořádání mincí české.

1386 svolán sněm do Prahy, tu neděli před sv. Alžbětou, o řád a pokoj v zemi (ad disponendum in regno nostro B. statum pacificum et tranquillum. Form. II. 129).

1394 povoláni sněmovníci do Prahy ke dni 31. Máje o řád a právo v zemi (cum quibus de pace et tranquillitate regni nostri B. et ipsius re publica tractare volumus. lb. 132).

1395 sněm svolán o navrácení statků nepravě odňatých (justitiam et restitutionem bonorum injuste ablatorum finaliter adeptari. Ib. 133).

1402 sněm pro disponenda re publica (Ib. 137).

Na sněmu zasedali pánové (barones), vládykové (nobiles, milites) a poslové měst (barones, nobiles et communes terræ. Form. I. 137).

R. 1386 král povolává pány (barones regni) a zároveň posly měst na sněm do Prahy; r. 1394 voláni jsou na sněm páni, vládyky, panoše i jiné zeměniné, r. 1395 vládyky, panoše, měšťané z měst i sousedé z městeček jak královských tak panských; r. 1402 vyzváni jsou poslové z měst a páni i ostatní zemané království (Form. II. 127—137).

Dáti se na sněmu vynajíti, bylo povinností, ne toliko právem; neboť se dí v obselacím listě z r. 1394, který zeměnín nedostavil by se osobně, takový že by pokládán byl za protivníka řádu zemského (ex tunc talis a nobis quam etiam a singulis aliis rei publicæ seu pacis æmulus debeat reputari. Form. II. 133).

Města na sněmu někdy zastupována byla jakožto obce (communitates) skrze posly, kteréž rada vypravovala s plnou mocí od sebe jim danou (1386 duos de consilio cum pleno civitatis vestræ mandato). Jindy zase zastoupeno bylo město jednak jako obec, jednak jako obyvatelstvo, v ten spůsob, že dva z poslů

vyslaných voleni byli od rady městské a dva jiní od obyvatelstva (duo de consilio et duo de communitate civitatis vestræ. Form II. 127—137).

§. 25. Úřady zemské v Čechách.

(Viz Dílu II. §. 20.)

Úřady zemské, rozdílné od úřadův dvorských, zůstávaly tytéž, které byly v době předchozí: Úřad komorníka (officium camerariatus), úřad sudího (officium judicaturæ) a úřad písaře (officium notariatus terræ); přistoupil k tomu úřad purkrabí hradu Pražského (burgraviatus Pragensis), rovněž platný pro všecku zemi jako tři prvé řečené.

Úřady tyto byly vyšší či nejvyšší (suprema majoraque officia) a menší či malé (officia minora), kterýžto rozdíl v tom se zakládal, že každý z úředníků vyšších měl podle sebe úředníky nižší neb mladší; takž při nejvyšším komorníku zemském byl komorník mladší či místokomorník, vice-camerarius (rozdílný jménem i povoláním od podkomořího, subcamerarius. Cod. II. 2, 280, 281); sudí zemský měl podle sebe místo-sudího (vice-judex), písař zemský pak písaře menšího či místo-písaře (vice-notarius), kdežto nejvyššímu purkrabí hradu Pražského po boku stál mladší jeho či místo-purkrabí (vice-purgravius). Kromě menších úředníků zde vypočtených přibylo během XIV. věku ještě jiných čtvero, a sice: Úředník králové (beneficiarius reginæ), úředník proboštа Vyšehradského (beneficiarius præpositi Wysegradensis), úředník podkomořího (beneficiarius subcamerarii) a menších desk písař.

Pořádek ve vyšších úřadech zemských byl po celé XIV. století takový, že v popředí stál nejv. komorník, po něm šel nejv. sudí a po sudím nejv. písař, kdežto nejv. purkrabí zaujímal místo čtvrté. Příčina tomu byla, že první tři byli spolu úředníci desk zemských, čehož při purkrabí nebylo. Teprvé za krále Václavova panování pořádek ten potud se proměnil, že purkrabí vyniknul nad ostatní a vstoupil na místo první, tak že již psáváno: Purkrabí, komorník, sudí, písař.

Svědectví o pořádku v úřadech zemských jsou tato: Dle zápisů v deskách 1284 Hoygerus summus camerarius, Bolezlaus summus judex

provincialis regni Boemiæ, Radoslaus notarius terræ, ceterique beneficiarii Pragenses (Pal. v ČČM. 1835 st. 409). — 1320 Albertus de Lubešic camerarius, Ulricus de Řičano sudarius, Joannes notarius (I. Zdislai A. 3). — 1320 titéž camerarius, judex, notarius (Ib. A. 19, 1321 A. 37, A. 28. A. 35, A. 36, A. 49). — 1324 Petr z Rožmberka komorník, Oldřich z Řičan sudí, ... písař (I. Zdislai C. 39). — 1337. Petr z. R. nejvyšší komorník, Oldřich Pluh sudí, Štěpán zemský písař (II. Zdislai B. 18, D. 25). — 1343 P. z R., summus camerarius, Andreas de Duba judex, Henricus præpositus Pragensis, notarius terræ (II. Zdislai), 1348 (III. Zdislai B. 17). 1378 Bohuslaus de Swamberg supremus camerarius regni B., Andreas de Duba supremus judex regni B., Stephanus prothonotarius regni B. (II. Ulrici O. 9). 1398 Hermannus de Chustník supremus camerarius, Bohuslaus de Swamberg supremus judex, Ulricus de Novadomo prothonotarius tabularum (II. Nicolai K. 20).

Majestas Car. zná týž pořádek: Suprema majoraque officia Camerariatus, Judicaturæ et Notariatus terræ (čl. XXV), Supremus camerarius, supremus czuda seu judex ac notarius terræ (čl. XVII), Supremus camerarius et supremus judex (čl. XXIV).

Pán z Dubé, sám nejvyšší sudí zemský, rovněž tak mluví, a sice: Najvyšší komorník, najvyšší sudí, najvyšší písař (Příp.). Dí sice v čl. 93: „Také těch všech úřadov největších zemských, jakož jest sudí zemský, komorník zemský a písař zemský“, avšak sluší tu na mysli míti, že za sudství jeho on sám v nálezích kladen před komorníka, což jak se domýšleti lze, dálo se z úcty, kterou vážný pán co dlouholetý sudí měl; všakť po něm spůsob takovéhoto řadění minul a zase předešlý nastal.

Pán z Dubé název „nejvyšší“ odtud odvozuje, že jsou nejvyšší úředníci ode krále nejvyššího pána ustanoveni (Příp.), avšak není pochyby, že jiný toho byl důvod: Sluli vyššími naproti úřadům nižším.

Prodlením XIV. věku ještě rozeznáváno tré zemských úředníků, komorníka, sudího, písaře, jakožto spolu úředníkův desk, od purkrabí hradu Pražského, ač i tento počítán k zemským úřadům. Pecuniæ dominationum — dí Officium circa tab. §. 165 — sic veniunt distribuendæ: Primo cuilibet beneficiario danda est æqua portio, incluso purgravio Pragensi, a v §. 170: Vicecamerarius, vicejudex, vicenotarius inducunt, quia sunt majorum beneficiariorum (Cod. j. b. II. 2. p. 280—281).

Že pak na počátku XV. věku purkrabí zúplna vkročil v počet úředníků nejvyšších, dobře dí pán z Dubé: Čtyřieť sú úředníci

od krále v zemském řádu ustaveni, jenž slovú najvyšší: N. purkrabie, n. komorník, n. sudí a n. písař zemský (Přípis).

Úředníky zemské ustanovoval král (qui mero et immediato regis arbitrio statuuntur), jsa při tom vázán na výminky, 1. aby ustanovení byli mužové zachovalí a správní, 2. aby přebývali v království, 3. aby měli dědictví v zemi, 4. purkrabí, komorník a sudí aby byli podle pochození páni urození, kdežto písařství vyhraženo člověku obecnému, nikoli urozenému, dobře zachovalému a k tomu v tom dobře umělému (MCar. XVII., XXV. a zD. Příp.).

Přísahu činili nejvyšší úředníci „králi a vší české zemi" (zD. Př.).

Výtečné postavení vyšších úředníkův jevilo se v tom, že, jak nás učí KRožm. 46, právo jich bylo „pohoniti kmetem," kdežto menších poháněno jako zeměníny. Výminka byla toliko při purkrabí Pražském, jenž pohánĕn kmetem, ale dohánĕn toliko komorníky jako každý jiný zemĕnín (47). Avšak již ku konci XIV. věku za právo bylo, že i purkrabí tak jako jiní nejvyšší úředníci pohánĕn kmetem. Tím úředníci i nad kmety povýšeni byli a stáli na rovni s biskupem Pražským: Žádný jiný kmet, žádný jiný úředník království českého nemá kmetem pohonĕn býti, než všichni a jeden každý z nich komorníkem jako jiní lidé obecní; té zvláštnosti sami třie (s písařem najvyšším) úředníci pro úřadův svých vážnost užívají (Červ. póh. Cod. II. 2. 392). — R. 1406 nalezli páni, že kmeti mají býti pohonĕni komorníky, kromě tří kmetův. t. purkrabí Pražského, komorníka nejvyššího a sudího nejvyššího; ty kdo chce pohoniti, aby je pohonil v lavicích pánem přísežným popravcí (II. Maur. O. 11).

O působení nejvyšších úřadů zemských může vůbec tolik se říci, že na komorníka slušelo soudní řízení přípravné, na sudího vlastní řízení na soudě, na písaře péče o dsky a zapisování, na purkrabí konečně vykonávání moci, pokud slušela ke právu a k jeho obhajování zevnitrnému.

Úřady zemské byly spolu představeny úřadům krajským, jakž toho důkaz z r. 1284 a 1358: R. 1284 úředníci zemští ustanovují úředníky krajské v Plzni a ve Mži za své zastupitele a za vykonavatele moci sobě dané při vdání soudním (Šaf. III. 121). R. 1358 nařizují zase úředníkům kraje Hradeckého, aby se postavili před ně a zodpovídali z nářku stran na ně vedeného: Coram D. Karolo et nobis multæ contra vos a diversis querimoniæ propositæ extite-

runt, quare auctoritate ejusdem Domini nostri, D. K. et nostra, districte vobis præcipiendo mandamus, quatenus — sitis coram nobis personaliter constituti, omnibus querulantibus de justitia responsuri (Pal. ČČM. 1835). MCar. XVII. upřímo dí, že komorníci, cúdaři, písaři krajští ode tří nejvyšších úřadův závisejí (ab ipsis supremis tribus officiis dependentes).

Opatření své měly úřady zemské dílem dle starého mravu v dědinách kladských t. j. v pozemkách k výživě úředníků ustanovených, dílem a to ponejvíce v poplatkách úředních i v podílech peněz soudních.

Krásnými slovy líčí pán z Dubé povolání nejvyšších úředníkův zemských, an dí v Přípisu: Jsouť od Tebe, králi, k Tvému a k Tvé koruně a vší obce země České ku pokoji a ku počestnému zvoleni a jich úřadové nadáni, aby v tom což jim jest poručeno, Tobě napřed a potom chudému i bohatému pravdu činili, a což páni odsúdí, aneb což sě lidé svolí dobrovolně, toho jim pamět poručena; to píší v knihy, ježto slovú dsky, skrze své písaře. Ti páni od Tebe úřady mají aneb přijímají a Tobě přisahají věrni býti i vší České zemi; ot Tebe čest mají a zbožie; ot obce groš určený berú za svú práci.

a) Větší úředníci zemští.

Nejvyšší komorník zemský (summus camerarius, supremus camerarius terræ, dez Kunigreiches zu Behem obrister Cammerer 1360) rozdílný byl zcela od komořího dvorského neb královského. Výslovně slove camerarius regni Bohemiæ slavný Ondřej za krále Přemysla II. (Cosm. Cont.), Domaslav ze Škvorce, prvé místokomorník a jeden z purkrabí hradu Pražského (1267, 1278), Tas z Wismburka 1300 (Franc.) atp. — Komorník zemský byl přední mezi úředníky zemskými, jakož vždy psán první v nálezích panských, a měl místo své na soudě zemském „najvýš mezi pány."

„Komorník ten má králova práva s právem brániti" (zD. Př.), Dle Maj. Car. byl komorník vrchním opatrovníkem desk, aniž směly dsky otvírány býti, leč u přítomnosti jeho, komorníka a kmetův zemských (nisi præsente supremo camerario et terræ baronibus, ut est moris. XXVII). — Úřad nejv. komorníka vyhražen byl osobám rodu panského. — Pokud vědomo, náležely k dotací jeho quidam agri quorundam hominum ve vsi nyní neznámé Kuromrt-

vicích, qui ad jus summi camerarii pertinebant (1256 Tomek Pr. I. 348).

Podle sebe měl nejvyšší komorník komorníka mladšího (vice-camerarius) a druhého, jenž slul starosta komorničí. Starosta řídil póhončích t. j. komorníkův póhonných (bidalli, camerarii), „od něh ož prošeni komorníci póhončí na póhony a na všecky věci.“ (O těch řeč bude při soudech).

Nejvyšší sudí zemský (supremus czuda, supremus czudarius, supremus judex, supremus judex regni), zcela rozdílný od sudího dvoru královského (judex curiæ), bezpečně vystupuje r. 1249, tedy ještě za krále Vácslava I., a to v osobě Pomněna, jmenovaného „summus judex.“ Ten zajisté napořád slove soudcem zemským: R. 1250 P. judex Pragensis, 1252 summus judex regni nostri Pragæ, až jej král Přemysl II., nastupuje ve vládu, r. 1253 učinil svým sudím dvorským (1254 judex regis Bohemorum). V úřadě sudího zemského následuje po něm Čéč (1259 Č. judex terræ, 1263 Č. judex terræ, 1271 Č. judex totius regni Bohemiæ), načež napořád již mluví se o sudích zemských: 1281 Tobias, judex totius regni, 1284 Boleslaus summus judex provincialis regni Bohemiæ, 1318 Ulricus de Řičano judex terræ atp.

V plném soudu zemském měl nejv. sudí místo podle komorníka; na pány pře podával, a kterémuž pánu káže vstáti a se pány sě oč tázati, ten takový tak se zachovati má. — Bez jeho vóle, jako i bez komorníka, žádný vklad desk nemóž dojíti.

Sudímu podřízeni byli místo-sudí a řečníci.

Nejvyšší písař zemský (supremus notarius terræ, s. n. tabularum, prothonotarius terræ) zcela byl rozdílný a jiný nežli písaři dvoru královského (notarii, prothonotarii curiæ regiæ, aulæ regiæ). První zmínku o písaři zemském nalezáme v listech Vlacha Henricha z Isernie, jenž přijda ok. r. 1270 do Čech útulek našel u písaře zemského (pauper veni Pragam; susceptus fui a terræ notario, et in domo permanens hæc compegi). Zdá se, že první písaři zemští tak jako i dvorští, brávání byli z duchovenstva, což ve XIV. věku již minulo.

Povinnost písaře zemského byla, aby spravoval a řídil dsky zemské; z té příčiny povinen byl stále přebývati v Praze, aby byl při dskách ustavičně. Císař Karel chtěje nařiditi, aby dsky chovány byly na hradě Pražském, položil v MCar. XXVI, že též písař sídlo své míti má na hradě, což však neuvedeno ve skutek. — Na soudu zemském neměl písař „místa podle pánóv na súdě,“

ale přítomen musel býti, „u noh pánóv maje dsky čísti.“ Také neměl býti „v nálezných súdiech, jako i jiní jeho mlazší,“ aniž také v potazu úředničím, „než dsky přečtúce“ měli otsésti, leč by byli přivoláni a strana toho nebránila. — Neměl také písař žádných kvaternóv vkladných v své moci míti, aby je ohledoval bez úředníkóv t. j. bez komorníka a sudího, nebo mají pod zámky býti. — Dlužen byl stran nedržeti, súdných věcí, ježto v súdě vězí, sobě ve dsky nepřijímati a v žádné se při nepřimlúvati, než seděti do otázánie jako němý.

Ve XIV. stol. bylo ustaveno, že úřad písaře nemá býti vyhražen osobám rodu panského, alebrž člověku obecnému, dobře zachovalému a dobře k tomu umělému (zD. Př.), jakž to mínil cís. Karel, an položil v Maj. Car. XXV, že výhrada rodu panského vztahuje se toliko k úřadu nejv. komorníka a sudího.

Podle MCar. XII. měl písař zemský na sobě povinnost, aby každý rok na sněmu soudním v první suché dni po slavnosti Narození Páně v českém jazyku a na hlas předčítal ustanovení onoho zákonníka „o nezcizování zboží královského,“ on anebo jeho náměstek, pod pokutou ztracení svého úřadu písařského i každého jiného.

Nejvyšší písař měl na místě svém místo-písaře, jemuž slušelo psáti dsky nepóhonné. V posledním desítiletí přibyl druhý písař, a to za příčinou založení desk menších zápisných pro malá zboží, kterýžto písař slul písař menších desk neb písař menší; dávnému místopísaři pozůstaly dsky velké zápisné, i slul nyní písařem desk větších neb písařem větším.

Kromě toho nejv. písaři podřízeni byli ingrossator, jenž dsky na pergamén psal; pak registratorové dva, registříky z register deskových dělajíce a ke dskám je dávajíce.

Purkrabí hradu Pražského. Postavení purkrabí hradu Pražského, jakžkoliv bylo důležité, jelikož jemu purkrabí příslušelo chránění hlavního hradu zemského a opatrování svátostí v něm chovaných, přece nedosáhlo hned onoho vysokého stupně, na kterémž purkrabí počínajíc XVtým stoletím spatřujeme mezi úředníky zemskými. Ještě za krále Přemysla II. purkrabí nebo i župan hradu Pražského ničím nelišil se od ostatních županův, či jak se jim tu začalo říkati, purkrabí hradských v zemi, leda pokud samo postavení hradu Pražského mezi hrady zemskými a bezprostředné stýkání se se králem dodávalo jemu vyšší vážnosti před jinými. Přemysl II. znamenaje důležitost hradu, sám pak ne vždy bývaje na hradě, postaral se o hojnější obranu, an ok. r. 1262

ustanovil desatero mužův, dílem úředníkův zemských, dílem dvorských, aby jakožto kastellánové či purkrabí opatrovali hradu, majíce každý opatření na 30 oděncův (in castro Pragensi habuit X castellanos sive purgravios, viros strenuos et famosos, quibus ita bene duxerat providendum, quod quilibet eorum circa minus poterat habere 30 armatos pro prædicti castri defensione vel causa alterius imminentis necessitatis. Chr. Franc.). Přední mezi těmito kastellány byl pan Řehoř z Dražic, almužník králův; jiní všichni byli z pánův a ze vládyk zemských. Zdá se však, že zřízení toto nemělo základu; ne-li za Přemysla samého, tedy hned po jeho smrti jmenuje se povýtečně zase purkrabí jen jeden, jakž bývalo až do r. 1264.

Na počátku XIV. věku bylo postavení purkrabí hradu Pražského již tak povýšené, že před soudem měl stejné právo jako úředníci vyšší, ješto jej právo bylo pohoniti tak jako těchto kmetem zemským, ale dohoniti ne co úředníky vyšší též kmetem, nýbrž pouze komorníkem jako jiného zeměnína (KR. 47); na počátku XV. věku pak na rovni stál s ostatními nejvyššími úředníky zemskými (II. Maur. O. 11).

Podobá se, že úřad purkrabský povznešen jest nejvíce skrze spojení s nejvyšším hofmisterstvím, kteréž spatřujeme při několika purkrabích na samém počátku XV. věku; bylit spolu hofmistry napořád purkrabí tito: Jan Krušina z Lichtenburka 1403—1407, Lacek z Kravař 1408—1411, Jan ze Hradce 1413, 1414.

O vzrůstu moci purkrabské nejlepší poučení dávají nálezy ve dskách XIV. věku obsažené, ukazujíce, kterak výš a výše postupoval purkrabí v řadě úředníků zemských: R. 1321 jmenují se camerarius, judex, notarius, po nich pak purgravius Pragensis, načež následují jmena kmetův. — 1337 komorník, sudí, písař a jiní úředníci, pak první mezi kmety Hynek z Dubé purkrabí Pražský. — 1343 camerarius, judex, notarius, ceterique Pragenses beneficiarii, et barones: H. de Duba purgravius Pragensis. — 1365 Camerarius, judex, notarius, burgravius, judex curiæ regalis etc. 1391 též tak. — 1396 Camerarius, judex, prothonotarius, supremus burgravius Pragensis, castri Pragensis. Ale již, r. 1404 zachovává se pořádek následující: Supremus burgravius Pragensis, sup. camerarius, judex, prothonotarius tabularum, 1409 Lacko de Crawar, supremus purgravius Pragensis et magister curiæ regalis camerarius, judex, prothonotarius tabularum. 1410 též tak.

Purkrabí Pražský měl moc, ke zlým ve vší popravě země české sáhnouti a zemany všecky, kdož se předeň přivolali neb

odvolali a naň se podvolili, souditi a jednati a pokoj zaručiti. Jemu slušelo, aby bděl nad veřejnou bezpečností v zemi i aby skrze své posly průchod jednal nálezům soudním proti odporníkům.

Purkrabí hradu Pražského měl zvláštní soud purkrabský. Mělť moc, zemany všecky, kteří se předeň přivolali aneb odvolali a naň se svolili súditi a jednati, a pokoj zaručiti, a dále, ač třeba, na pány odeslati (zD. Př.).

K purkrabskému soudu slušely žaloby o dluh na list. Byloliby žalováno ze dluha na list, tehda právo obeslati ku Pražskému purkrabí, ať právo jde jako o pečeť. Také listy s rukojměmi purkrabí soudil (III. Wenc. Q. 2).

Z nářku chlapstva soud pravidelně sice náležel před hofmistra neb maršálka, ale z podvolení stran mohl o tom souditi také purkrabí (ačby se kto podvolili před purkrabí Pražským, řádem, jakž země za právo má. III. Wenc. Q. 2).

Purkrabí měl svého místo-purkrabí (vice-purgravius) a k témuž úřadu přislušející dvořany, služebníky a posly zemské, kteří na zájem nebo s listem obranným, nebo na věno, když čeho potřebí bylo, jezdili.

Úřad purkrabský od starodávna měl své dědiny kladské v okolí Prahy, ve staré župě Pražské, v samém sousedství hradu Pražského; podle svědectví positivných známy jsou z nich jen některé, a sice: Ves Hostúň se dvorem a tvrzí, ves Dehnice, ves Ovenec s dvorem a polem pod popluží, s rybníkem, lukami a podacím kostela tamního, v Bubnech tři dvory. K Ovenci náležela obora zvířat (ortus ferarum) t. j. nynější obora Bubenečská, se 12 jitry pole orného, na výživu hlídače té obory. Statky tyto král Jan směnou postoupil proboštovi kostela Pražského, kromě obory, kteráž i nadále zůstala při purkrabství. Ve dskách znamenáno, že král Jan dal statky úřadu purkrabskému (Rex Joannes dedit ad burgraviatum Pragensem bona. I. Zdislai E. 44), avšak nevědomo, v čem by toto opatření záleželo. — Dům purkrabský (domus purgraviatus) připomíná se poprvé za prvních let Karlových, asi r. 1340—48 (Beneš IV.).

Hofmistr a maršálek zemský. Do konce XIV. neb do prvních let XV. věku sahají počátky jiných dvou úřadův zemských, napodobených úřadům dvorským, totiž úřad hofmistra a úřad maršálka zemského. Výslovně dlužno připomenouti, že vedle těchto dvou úředníků vždy také ještě trval úřad hofmistra i mar-

šálka dvorského. Dle nálezu ve dskách z r. 1408 příslušel soud o čest a o narčení chlapstvem hofmistrovi nebo maršálkovi zemskému (III. Wenc. Q. 2).

b) **Menší úředníci zemští.**

Každý z úředníkův větších, komorník, sudí, písař i purkrabí, měli podle sebe „mlazšího“ neb „druha“ neb „tovařiše,“ kteří sluli „menší“ neb „malí úředníci“ a úřad jich „menší úřad“ neb „malý.“ Takoví byli: Místo-purkrabí, místo-komorník, místo-sudí, místo-písař; první slušel k purkrabímu, druzí tři náleželi k vyšším úředníkům, sedícím jak při dskách tak i při soudě. Kromě místopísaře vyniknul ještě druhý mlazší písař, totiž písař menších desk. K těmto menším úředníkům přistupovali ještě tři jiní, totiž úředník králové, úředník probošta Vyšehradského a úředník podkomořího; neslušela sice ani králová, ani probošt, ani také podkomoří ke dskám aniž také sedali na soudě zemském; avšak úředníci jejich ze příčin obzvláštních seděli při dskách.

V nálezu z r. 1385, obsaženém I. Wenc. A. 1., dle svědectví Všehrdova (IV. 2) široce a potřebně, jak se mají všickni úředníci větší i menší zachovati, vypsáno bylo, avšak ani text onoho nálezu nedošel dnů našich, ani Všehrd podrobněji o tom v knihách svých nepojednal, tak že nezbývá než ze zpráv různých skládati obraz činnosti úředníkův menších.

O působení úředníků menších řeč bude v řádu soudním; osobní jich postavení bylo, že sami k soudu byli poháněni jako každý zeměnín komorníkem póhonným (KRožm. 46) a že brali díly z rozličných peněz soudních (Cod. II. 2. 18).

Místo-komorník (vice-camerarius, nejv. komorníka mlazší, komornič druh, zD. Př.). Na komorníka neb na jeho mlazšieho sluší opovědi bráti a památné, do kaply svědky přijímati a přísahu poslúchati, vzvody na dědiny a othádánie dědin všecko. „Komornič druh nemá mieti viece ot vzvodu dědinného neb othádání etc.“ (zD.).

Místo-sudí (vice-judex, nejv. sudího mlazší neboli tovařiše, zD. Př.). „Mlazší sudieho tovařiše opovědné, památné, svědky do kaply přijímá, řečníky vládne“ (zD.).

Místo-písař (vice-notarius). Místopísař od té doby co přibylo písaře menšího (notarius minor, notarius minorum tabu-

larum) na své péči měl toliko veliké dsky zápisné, i slul odtud písařem desk větších. Pán z Dubé zná již dva tyto písaře: jednoho k větším, druhého k menším dskám. Též i ve dskách oba se jmenují: Písař větších a menších desk písař (I. Wenc. A. 1, r. 1385). Mlazší tito úředníci tak jako ani sám nejv. písař, nesměli být v potazu úředničím, než dsky přečtúce, odsésti měli, leč by byli přivoláni a strana nebránila.

Úředník králové české (beneficiarius reginæ, O.JT.).

Úředník probošta Vyšehradského (beneficiarius præpositi Wissegradensis). Dle domnění od Všehrda vysloveného (IV. 2), probošt Vyšehradský (nepochybně co kancléř zemský) někdy prý dsky staré chovával a opatroval; z kteréžto příčiny ještě za Všehrda bral od každé kopy, „což ke dskám do truhlice přichází," čtyři groše české.

Úředník podkomořího (beneficiarius subcamerarii). Tento úředník spolu s úředníkem proboštovým z peněz panování nebrali jako jiní úředníci celý, než toliko po půl dílu. Za to všecka vdání patřila úředníkům podkomořího (Cod. II. 2. 280).

Toť jest one sedmero menších úředníkův zemských, o kterých se jedná v I. Wenc. A. 1. „Úředníkóv menších jest sedm: 1. Komorník, 2. sudí, 3. písař větších a 4. menších desk písař, 5. úředník králové české, 6. úředník probošta Vyšehradského, 7. úředník podkomořího."

Tito menší úředníci zemští kromě svých zvláštních úřadův a povinností, sestoupíce se ve sbor, byli spolu orgánem soudním, stanovíce menší soud zemský s pravomocností podrobně vyrčenou a ustanovenou (Cod. II. 2, p. 352, p. 239).

Kromě těchto sedmi menších úředníků jmenuje se mlazším také místo-purkrabí (vicepurgravius) t. j. náměstek nejv. purkrabí, kteréhož úkol záležel v zachování pořádku na soudě a ve vykonávání některých rozsudků soudních.

§. 26. Obec zemská markhrabství moravského.

Země moravská, ačkoliv zajedno byla s královstvím českým, nikdy nepřestala být samostatnou obcí zemskou, v rovném právě postavenou vedle obce zemské české. Morava měla své vlastní sněmy, své vlastní soudy, své vlastní úřady zemské.

Král český, jsa zároveň markrabím moravským, Moravu vždy pokládal za rovnorodou království českému, jakž to zjevně vidíme při králi Janovi, jenž slib čině o právích zemských jednostejný jak Čechům tak Moravanům, nicméně každé té zemi zvláště vydal list na to, a ten list Morava podnes chová jakožto první a nejpřednější mezi privilejemi zemskými (Chyt. VI. 49, Cod. II. 2. p. 195).

Jednota země moravské s zemí českou jevila se ode dávna v tom, že obě země společného měli panovníka a že obě společnými silami bránili území českomoravské proti nepřátelům.

Důvody toho jsou následující:

R. 1041 při útoku Jindřicha císaře na zemi českou stáli na hranicích českých v župě Bělinské Moravané (comitem Prkoš dux præfecerat toti cohorti, quæ fuit de Moravia. Cosm.). R. 1116 v bitvě svedené mezi Štěpánem uherským a Vladislavem českým na poli Hluckém též bojovali Čechové, zejména Žatečtí vedení županem Jiříkem Ždanovičem (Cosm.). Jako základní pravidlo v listu Janovu z r. 1310 nalezá se vysloveno, že Moravané spolu s Čechy a Čechové spolu s Moravany povinni jsou obhajovati zemi jednu i druhou (nobiles et terrigenæ ipsi non tenentur, quod ad expeditionem procedant aliquam ultra quam metæ terrarum B. et M. se extendunt; sed cum ipsis terris B. et M. vel earum alteri defendendæ vel pacificandæ immineret necessitas, ad hoc, sive expeditione sive servitio alio opus esset, Boemi et Moravi simul vel divisim, prout bonum et status terrarum ipsarum exegerit, procedere necessario teneantur. Cod. II. 2. p. 193, 196).

Knížata čeští, jakžkoliv Moravu pravidelně vydávali v úděly, nikdy jiného rozumu nebyli, než že Morava jest nerozlučnou částí jich panství; všakť i při propůjčování údělův na Moravě postupovali dle vůle své a dokonce nedopouštěli, aby údělní knížata sebe pokládali za samostatné pány údělů jim daných. Známť jest onen trpký boj, kterýž nastal, an císař římský osobil si právo k Moravě a učiníc ji markrabstvím odciziti chtěl ji od země české; odcizením Moravy slulo ono utvoření markrabství (alienatio Moraviæ). Sám Karel dávaje Moravu ve stálé držení bratra svého mladšího a potomstva jeho, nikoliv nemínil učinit Moravu v panství samostatné, neboť přikázal, že markrabství jest a zůstati má formou manství spojeno s Čechy a že jest členem koruny království českého.

Avšak jiná jest otázka, byla-li Morava, když za Karla ustanoveno knížectví Opavské a biskupství Olomúcké jakožto manství koruny české, sama v sobě celkem a obcí? Pravíme, že byla;

neboť toto ustanovení netýkalo se než osobního postavení jak knížete Opavského tak i biskupa Olomúckého ku králi a koruně: oni sami zůstali tak jakž byli vždy, členy zemské obce moravské. „Kniežetstvie Opavské od staradávna i s tiem kniežetem ku pomoci této zemi jest, vždy bývalo i býti má, a v slezská kniežetstvie nesluší; neb jest to kniežetstvie vysazeno a vyňato z Moravy, jakožto i k biskupství moravskému sluší; než co se práva dotýče, v tom své vlastní vysazení má a súd svuoj.“ Tak píše pan Ctibor z Cimburka ještě na konci XV. věku! A o postavení biskupa Olomúckého týž pán toto praví: „Kněz biskup Olomúcký ten přísluší k králi českému, a z svého zboží stolního před právem neodpovídá, čehož ve dskách nemá, než před králem musí každému práv býti. Také vedle země činí jako jiný obyvatel, pro pokoje zachování. Když král a pán na súdu sedí, tehdy kněz biskup také seděti muož a súditi, však přísahu též k súdu jako jiný učině. Jest také obyčej při sjezdích obecných zemských, když se sjedú, že najprv k biskupovi pro poctivost se sejdú. Pakli se co od země píše, a biskup jest, biskup napřed státi má.“

O postavení země moravské k zemi české, víme, žeť Morava byla členem neb údem koruny české. Sami páni moravští v nápotomném století nepopírali toho, alebrž znali se zřejmě, že jsou „úd koruny“ (KTov. 7). Avšak v tom nebylo obsaženo, žeby země moravská nebyla svobodná; nikde se také nenachází, žeby Morava byla podrobena zemi české.

Jestliže markrabí moravský, biskup Olomúcký a kníže Opavský manové byli krále českého a koruny království tohoto, tím ještě obyvatelstvo samo nebylo v poddanství manském naproti zemi české. Protož dobře pravili páni moravští v XV. věku, že „nejsme žádní manové, než svobodní páni tak dobře jako vy páni čeští, ve všem urození i v statcích i v místech“ (KTov. 7).

Úředníci zemští na Moravě byli tito:

H e j t m a n z e m s k ý (capitaneus Moraviæ). Za krále v nepřítomnosti jeho a na místě jeho seděl hejtman zemský. Také v Čechách ustanovoval král, jeda ze země, na místě svém náměstka kapitána zemského, jakožto místodržícího. Na Moravě takového náměstka pravidelně a stále bylo zapotřebí, poněvadž král obyčejně sídlel v Čechách, a ne na Moravě. Tím se stalo, že na Moravě kapitanát zemský stal se ú ř a d e m a důstojenstvím zemským, a to tak vážným, že se v moci vyrovnával českému komorníku zemskému a pozdějšímu purkrabí Pražskému.

V nepřítomnosti královĕ sedĕl na místĕ královu zemský hejtman, jakž o tom svĕdčí tyto zprávy: 1313 coram rege vel capitaneo suo Moraviæ (Chyt. VI. XX). Si nos de regno nostro absentes essemus, tunc coram capitaneo terræ nostræ Moraviæ teneantur etc. (Ib. VI. 249, 268, 281). Známí hejtmané moravští tito byli: Před r. 1318 Waltherus de Castello, marchionatus nostri Moraviæ capitaneus, 1318 Kunrat biskup Olomucký, m. M. capitaneus, 1321 Heinricus de Lipa capitaneus Moraviæ, 1327 capitaneus terræ Moraviæ, 1380 nobilis dominus Benessius de Wartmberg terræ Moraviæ capitaneus. — (Zdá se, že důstojenství hejtmana za Karla markrabí obsazeno nebylo.)

Znalci práv moravských pronášejí domnĕnku, že hejtmanství a nejvyšší komornictví zemĕ moravské jedno bylo a totéž, ponĕvadž r. 1323 připomíná se „capitaneus vel summus camerarius terræ Moraviæ" a r. 1339 řeč jest o panu Vznatovi z Lomnice, že jest „capitaneus seu camerarius Moraviæ." Zajisté pak není nepodobné, že důstojenství nejvyššího komorníka na Moravĕ v jedno splynulo s hejtmanstvím zemským, neboť i v Čechách na konci XIV. vĕku komorník nejvyšší z řady první ustoupil do řady druhé a purkrabí Pražský vyniknul nad nĕho. Avšak r. 1323 zejmena se zase jmenují hejtman zemský Jindřich z Lipé a komorník Jan z Meziříčí (Chyt. VI. 232) jeden vedle druhého, dvĕ osoby.

Komorník zemský (camerarius terræ Moraviæ). Za krále Václava II. r. 1301 slove komorníkem moravským Albert z Donky (Chyt. VI. 177); r. 1308 Zdeslav ze Sternberka (oberster Chamerer zu Merhern), Philippus de Bernstein camerarius Moraviæ, 1317 pan Hrut camerarius Moraviæ, 1320 Ingrammus de Ungersperk antiquus camerarius M. 1320 summus camerarius, 1323 summus camerarius terræ Moraviæ. Důležitost úřadu komornického pominula vahou, které dosáhnulo důstojenství hejtmanské, až zanikla docela. Zároveň povznesla se vážnost komorníkův cúdy Olomúcké a cúdy Brnĕnské.

Podkomoří (subcamerarius). R. 1315 ne quis camerarius, subcamerarius 1318, subcamerarius Moraviæ, 1308 under-chamerer von Merhern, vedle podkomořího českého Underchamerer zu Behem (Chyt. VI. p. 379). Podobá se, že úředník tento jeden a týž jest s oním, o kterém mluví se v KTov., že „řádu duchovnímu a mĕstskému, kteříž slovú komora JMsti, prelátům a mĕstům, jmá dán býti úředník, kterýž slove podkomoří."

Kancléř. Kancléřem markrabství moravského učiněn hned r. 1206 za krále Přemysla I. probošt kapitoly Olomúcké. Bylť toho času biskup Olomucký zřídil hodnost probošta při kapitole a král ihned s hodností tou spojil úřad kancléře moravského (præpositurae illi cancellariam nostram cum villa quæ vocatur Uherci, ad quam decimus denarius cum decima aratrorum nostrorum spectat, contulimus. Cod. I. 23). Nového potvrzení dočkalo se zřízení toto za Karla markrabí r. 1342, jenž dí: Vobis (t. j. Bartolomeo præposito ecclesiæ Olomucensis, cancellario marchionatus Moraviæ) et in persona vestra successoribus vestris, præfatæ O. ecclesiæ præpositis, titulum cancellarii in marchionatu Moraviæ nostro, cum omnibus juribus, honore, privilegiis et gratiis suis quibuscumque damus, tradimus et concedimus ac de novo conferimus et donamus, omni eo jure et forma, quibus progenitores ac prædecessores nostri vobis ac dignitati præpositurae vestræ O. ecclesiæ largiti sunt et quomodolibet contulerunt (Chyt. VII. 400, 401).

Komorníci zemští cúdy Olomúcké a cúdy Brněnské. Oba tito úředníci pokládati se musejí za úředníky zemské, ačkoliv vynikli z úředníkův župních. V té míře na rovni stáli s úředníky zemskými v Čechách. Na počátku XIV. věku stávalo ještě i komorníka cúdy Znojemské, ale komornictví toto brzo v jedno splynulo s komornictvím Brněnským.

Olomúčtí byli tito: 1307 pan Vítek ze Švabenic, camerarius Olomucensis, 1317 pan Jan z Meziříčí, zároveň purkrabí Brněnský, 1322 Zdeslav mladší, summus Olomuczensis czudæ camerarius, 1329 Jan z Kravař, summus Olomucensis camerarius, 1349 pan Jan z Kravař, summus camerarius Olomucii.

Brněnští a spolu Znojemští: 1314 Boček z Jevišovic Brunensis et Znoymensis camerarius, 1318 Milič z Náměstí, Br. et Zn. camerarius, Vznata z Lomnice, Br. et Zn. camerarius, 1323 Jan z Meziříčí camerarius B. et Z., 1326, Kerhart z Kunštátu Br. et Zn. camerarius, (1348 již jen camerarius Brunensis).

Cúdaři či sudí zemští cúdy Olomúcké i Brněnské. Co praveno o komornících, rozuměti sluší i o cúdařích; i ti zůstali toliko dvá zemští, Olomúcký a Brněnský, kdežto ještě v první polovici XIV. věku uvozují se sudí dávných žup neb cúd Brněnské, Olomúcké, Břecslavské, Bzenecké, Znojemské, Jemnické (cudarii provinciæ).

Od r. 1349 bylo již jen dvou, Olomúckého i Brněnského:

Dětřich z Obřan, czudarius Brunensis, a Hereš neb Hrz z Lelekovic zuda Olomucensis.

Písaři zemští cúdy Olomúcké i cúdy Brněnské. R. 1349 slove písařem zemským Brněnským probošt Brněnský, kněz Heřman, písařem Olomúckým arcijáhen Olomúcký, kněz Vítek, prothonotarius terræ.

Lovčí (magister venationum). Také lovčího měla Morava, jakž nás učí list Karlův z r. 1341, kdež Bertolda z Lipé a Jana ze Zvíkova ustanovuje za lovčí moravské (ipsos et eorum utrumque generales magistros venationum et venatorum nostrorum per terram nostram Moraviam constituimus, officium venationis quod vulg. lovčí dicitur, committendo. Chyt. VII. 316). Již pak r. 1320 připomíná se Albert z Donky jakožto lovčí lesů královských na Moravě (magister silvarum regiarum. Chyt. VI. 162), forestarius za časů hned krále Václavových (Ib. 177).

§. 27. Práva panská a vládyčí.

Šlechta zemská v Čechách a na Moravě dělila se napořád toliko na dva stupně, pány a vládyky; že pak jedni i druzí měli určitá svoje práva, začalo se různění mezi nimi na dva řády neb stavy (ordines), tak že již ve XIV. věku mluviti se může o řádu panském a o řádu vládyčím.

Rodům panským vyhraženo bylo:

Důstojenství kmetů či soudců zemských, a to tak, že v každém kraji vytčeni byli ti rodové, kteří ku kmetství měli právo. „Panského nálezu nemóž žádný pán vynesti, než na kohož sudí podá; a ten má býti kmet od svých předkuov; a co jest kmet, to páni vědí.“ Z těchto slov pána z Dubé zjevně se spatřuje, že kmeté zemští byli vlastně soudci zemští, členové soudu zemského (judicium terræ).

KRožm. jednostejně mluví o kmetech co soudcích zemských: Kmety nalezeno, aby jej pohonili jako holomka. Biskupa pohoniti kmetem zemským. Nevinen sem a chci sě zpraviti, jakž mi kmeté naleznú. Též tak MCar. XLII.: Tunc supremus camerarius et barones sive kmeton de causae vel gravaminis etc. — Barones seu kmetones juxta solit judicabunt. LIX Mittat nuntium, sc. baronem, officium kmetonis hab tem ad supremos beneficiarios. CII Judex curiæ cum kmetonibus ex

minent. A ještě i sám Všehrd praví: Kmetem, totižto pánem (nebo vladykú) z lavic.

Že kmetství po krajích příslušelo rodům panským v kraji usedlým, o tom poučuje nás seznam z r. 1410 zachovaný, ve kterémž uvádí se, kterým rodům v kterém kraji kmetství přináleží. (Seznam tento podán jest hned v Dílu II. §. 28, kdež toliko při Čáslavště přidati sluší, že v kraji tomto kmetem byl: Některý z Lichtenburka neb z Chlumu.)

Páni, mající usedlosti v zemi, byli co takoví oprávněnými členy sněmů zemských, jak soudních tak obecných neb zapovědných.

Píše o tom pán z Dubé: „O ty věci, kteréž jdú o zemské dobré, měli-by všichni rodové býti podle starého práva, lečby kto svú volí nechtěl, nebo pro nemoc, neb pro nepřiezeň, neb pro službu nemohl. A to by vždy každý měl ohraditi přede pány, podle starého práva; pakli-by neohradil, než to svú hrdostí vedl častokráte a najviece přes léta zemská, tehda by nebyl hoden svého miesta, ani potom potazu panského vynositi (zD. 62).

Co se týče soudu zemského, píše týž pán z Dubé: „Co pánuov jest třeba k nálezu? Čím viece, tiem lépe; ale podle starého práva 12, mimo úřad, aneb najméně sedm, věčšie polovice; ale to jest o věci póhonné.“ V tom právě jevilo se kmetství zemské, že členové rodů panských dle krajů z práva i z povinnosti zasedali na soudu zemském.

Pánům vyhraženy byly ze čtyr nejvyšších úřadů zemských tří, totiž úřad nejv. komorníka, úřad nejv. sudího a úřad nejv. purkrabí Pražského.

Suprema majoraque officia camerariatus, judicaturæ et notariatus terræ per M. R. solo ipsius voluntatis arbitrio libere sunt conferenda; dum tamen camerarius et judex ipsi supremi barones seu de baronum genere descendentes existant. MCar. XXV. K těmto dvěma úřadům dle svědectví pána z Dubé přibyl třetí t. j. úřad nejv. purkrabí Pražského: Páni urozeni mají býti purkrabie Pražský, komorník najvyšší, sudí najvyšší, ale čtvrtý, písař najvyšší, nemá býti pán urozený (zD., Příp.)

Pánům vyhraženy byly úřady popravcí krajských, slovoucích v latině justitiarii neb correctores provinciarum, majores scabini, poprawczones.

Barones in singulis provinciis de more solito ordinandi in officio majorum scabinorum seu justitiariorum nel correctorum (MCar. XX.). Consules seu scabini t. j. konšelé, possunt si quem ex nobilibus pro-

scribendum invenerint, baronibus justitiariis et correctoribus illius provinciæ nuntiare atque deferre (Ib. CXV.)

Ještě r. 1449 dotazoval se pan Aleš Holický ze Šternberka, že má právo popravcí krajského, on i jeho rod. Píše o tom panu Oldřichovi z Rožmberka: „Podávám toho na tě, milý přieteli, daj mi tomu rozuměti, odpieráš-li nám té popravy, kteráž nám přísluší v zemi nad neřádnými lidmi? Nebť já jiného neviem, než že mně i synu mému, též jako i jiným pánom zemským poprava nad neřádnými lidmi přísluší.“ Načež odpověděl Rožmberk: „Milý přieteli, slýchal jsem jakž jsem živ, žeť jsú páni ze Sternberka starodávní páni v Čechách a že práv též jako jiní páni vedle řádu země této, i poprav užívati mají“ (Pal. Mus. 1835 p. 417).

Páni měli popravu na lidech sobě poddaných. Poddaní pánům byli také osadníci purkrechtní neb v právu německém sedící, dokud v takovém postavení k pánům stáli. Toto přísné pravidlo, kterým ani král mocí svou hýbati nesměl, vztahovalo se i na měšťany, jestliže od pánův koupili purkrecht. Měšťan takový chtěl-li z takového postavení vyjíti, neměl jiného k tomu prostředku než aby prodajem zhostil se purkrechtu (MCar. LXXXII). Avšak moc pánův naproti poddaným takovým obmezena byla v ten způsob, že právomoc soudní k osobě poddaného příslušela králi a nikoli pánovi (auctoritatem omnimodam, præter justitiam personalem, quæ semper Regiæ dignitati intelligitur reservata (MCar. LXXIX). Který pán tělesně poškodil by člověka sobě poddaného, buď že by mu kázal očí vyloupati, nos vyřezati, ruku neb nohu utíti, ten a takový měl trestán býti pobráním všeho statku svého ku komoře královské (Ib.).

Pánové vyjmuti byli od půhonův před menší úředníky, kromě některých věcí soudních: „Ti páni z panského stavu, kteří sedají v soudu zemském, nemají pohánění býti před menšie úředníky, než toliko z lidí nevydánie nebo o čeledína; podle svolení obecného o to pohánění býti mohú“ (I. Procop. S. 19 = 1383. Arch. II. 343).

Páni berni zemskou povinni byli dávati toliko z těch statků svých, ze kterých brali úrok; nikoli z těch, kteréž vzdělávali sami, anebo kteréž dávali za službu svým služebníkům (si quæ ex eis vel servitores dominorum pro servitio suo tenent, vel ipsi domini pro se colunt, dicimus non debere solvi collectam. List slibný z r. 1310 art. V. Cod. II. 2. p. 194).

Pánům bylo za právo nepřijímati vyzvání na sedání soudní,

byli-li ti, kteří vyzývali, jiného řádu než panského (nulli penitus hominum ad provocationem duelli, nisi baroniæ insigniis nobilitate constituto, teneamini respondere. Form. II. 125).

Pánové užívali štítů svých rodných v boji, v sedání, v klání a ve všech cvičbách vojenských (ipsis insigniis tu, heredes et successores tui uti possitis in prœliis, torneamentis, hastiludiis et generaliter in omni exercitio militari. Form. II. 125).

Vládykám z nejvyšších úřadův zemských dáván byl podle pravidla úřad nejv. písaře, ač nelze říci, žeby vládykové právo měli k úřadu tomu, jako měli pánové právo ke komornictví, sudství a purkrabství. Vyrčeno bylo, že čtvrtý, písař nejvyšší, nemá býti pán urozený, ale člověk dobře zachovalý a k tomu v tom dobře umělý (zD. Příp.). Ze seznamu písařův domnívati se můžeme s podstatou, že byli pravidelně vládyky: Štěpán z Tetina 1348, Beneš z Chustníka 1382, Jan z Dražic 1383, Kunrat Kapléř ze Sulejevic 1387.

Zvláštní výminka co do pravomocnosti soudní připomíná se v MCar. LXXXVI, ješto se praví o pannách rodu vládyckého, kteréžby se proti vůli rodičův vdaly nebo s oblíbencem svým tělesně začaly obcovati, že soud nad takovými pannami vyhražen jest dvorskému soudu královskému, kdežto panny rodů panských v těch případech souzeny byly soudem zemským a panny obecného pochození soudem popravcí krajských.

Důkaz o pochození z rodu vládyčího předepsán byl dle MCar. LXXVI tento: Kdo pravil se býti vládykou, postavil sedm svědkův; z těch úřadníci královi vybrali třech, jenž položili svědectví pod přísahou, byli-li otcové a dědové takových osob ode dávných časův vládykové. Bylo-li svědectví příznivé, nastupovalo druhé vedení důkazu před dvorem královským; žadatel postavil svědky své proti svědkům dvorským, a zde když metáno losem, došlo na to, co byl výsledek losování. — Když první svědkové nevysvědčili, žeby žádatel byl vládykou od svých předků, nedopuštěno další svědectví proti svědkům dvoru, než zůstalo na tom, co první vyřkli, že takový není po dědech vládykou.

§. 28. Zřízení církevní.

(Viz Dílu II. §. 26.)

Jako v postavení státoprávním, tak se i v postavení církevním stala během XIV. věku s Čechy znamenitá proměna; biskupství Pražské povýšeno na arcibiskupství, diecesí Pražská učiněna metropolií, Čechy a Morava, vybaveny jsouce z područí arcibiskupa Mohúčského co metropolity, spojeny jsou v jedno tělo církevní, v jednu provincii církevní. Nač byl pomýšlel král Přemysl I. a oč byl pracoval Přemysl II., stalo se skutkem skrze krále Karla. Kromě toho či vlastně k vůli osamostatnění církve české zřízeno třetí biskupství v obojí zemi, Litomyšlské, jemuž přičíslena jest částka Čech i částka Moravy.

Arcibiskupství Pražské. Papež Kliment VI., osobní přítel Karla krále od mladosti jeho, nerozmýšlel se i přivolil k utvoření arcibiskupství Pražského tím ochotněji, čím vážnější byly důvody Karlovy. Důvody vložené do bully zřizovací, dané v Avignoně dne 30. Apr. 1344, jsou tyto: Předně, vzdálenost kostela Pražského a Olomúckého od sídla metropolity Mohučského, ješto do Mohuče se čítalo z Prahy 10 denních cest a z Olomúce 12, při nemalých obtížích cestovních přes lesy a vrchy; z čehož jde, že ani biskupové do Mohuče, ani metropolita do Čech přicházeti nemohou, jakž toho přece potřeba byla. Za druhé, rozdíl jazyka, ješto obyvatelé Čech mluví jazykem slovanským, zcela rozdílným od jazyka německého (quod incolæ dicti regni loquuntur idioma Slavonicum, omnino diversum et non intelligibile incolis aliorum episcopatuum provinciæ Maguntinensis, qui purum idioma theutonicum loqui noscuntur). Za třetí, lidnatost obojí diecesí, tak Pražské jako Olomúcké, ješto se Pražská rozkládá v pěti a Olomúcká v čtyrech denních cestách. Za čtvrté, veliký počet kostelův a míst kostelních v obojí zemí. Vymaniv tedy papež diecesí Pražskou a Olomúckou ze svazku církevního s arcidiecesí Mohučskou, povýšil biskupský kostel Pražský na metropolitánský, biskupa Pražského na arcibiskupa a diecesí Pražskou, Olomúckou s nově zřízenou Litomyšlskou učinil v samostatnou provincii církevní, hledící bezprostředně ke stolci papežskému. Biskup Olomúcký a biskup Litomyšlský vstoupili v poměr suffraganův k arcibiskupovi a metropolitě Pražskému (Chyt. VII. 542).

Povolání na biskupství dálo se volbou kapitoly, konanou přísně podle zákonů církevních. Potvrzení volby vyhraženo byla až do zřízení samostatného arcibiskupství metropolitům Mohučským. Svěcení konáno s velikou slavou v biskupském kostele na hradě Pražském, při čemž král investoval nového biskupa, odevzdávaje mu znaky panství biskupského.

Podrobné zprávy jsou tyto: A. 1301 Joannes de Dražic in Prag. episcopum fuit electus, in cujus electione rex cum regni nobilibus, clerus et populus regi coelorum gratiarum referunt actiones. Při ordinací či svěcení vpravil mu ordinator prsten na prst darovaný ode krále, ozdobený smaragdem za 900 hř. ceněným. Při svěcení přítomen byl král, panstvo, duchovenstvo i lid obecný. Král pak odevzdal vysvěcenému žezlo a jablko s křížem zlatým, na znamení, že jej uvádí v panství jeho (rex dedit episcopo sceptrum suum et pomum cum cruce auro fulvo decoratum, eidem conferendo regalia sive principatum. Franc. 1301).

Jiná volba konala se r. 1343, kdež obrán za biskupa Arnošt z Pardubic, 11. dne po smrti předešlého: Canonici Pragensis ecclesiæ convenientes in unum, invocata Spiritus S. gratia, Arnestum pro tunc decanum Pragensem, in episcopum sibi, paucis tamen discordantibus, elegerunt (Ben.). Že pak v ten čas arcibiskup Mohučský byl v klatbě, odebral se vyvolence ke dvoru římskému, tak že sám papež ztvrdil volbu tuto a nařídil posvěcení v chrámě Avignonském (papa electionem ipsius canonicam et justam fore decernens et approbans. Ben.). S bullou ztvrzovací vrátil se pak biskup do biskupství svého, kdež se slavou usazen na stolci biskupském (Id.).

Třetí volba stala se r. 1364, po smrti Arnošta prvního arcibiskupa: Decanus et capitulum ecclesiæ convenientes in unum, statuerunt terminum electionis. Quo adveniente congregati in loco capituli, invocata Spiritus Sancti gratia, omnes unanimiter, nullo penitus contradicente, direxerunt vota sua in Joannem episcopum Olomucensem (Ben. 1364).

Arcibiskupům Pražským uděleno od Karla jakožto krále římského právo korunovati českého krále na království, což do těch dob bylo výhradou arcibiskupů Mohučských jakožto metropolitův v zemi české. List Karlův dán jest pod zlatou bullou dne 18. Aug. 1347. Hlavním důvodem k této proměně bylo povznešení biskupství Pražského na arcibiskupství a povýšení arcibiskupa na metropolitu, čímž vůbec všecko spojení mezi Mohučí a Čechy přetrženo jest. V dotčeném listu vyličuje se výkon při slavnosti korunovační, od těch dob arcibiskupovi Pražskému příslušící, v ta slova, že arcibiskup má krále českého korunovati, korunu na

hlavu jemu vstaviti a meč, jablko a žezlo, též ostatní znaky korunovační s náležitou slavností jemu odevzdati. — (Což tuto Karlem z moci královské v říši římské uděleno, vztahovalo se na úkon ne čistě církevní, s korunovací spojený; neboť právo k pomazání na království a k posvěcení, k úkonu církevnímu příslušící, bylo arcibiskupovi hned při zřízení arcibiskupství od stolce papežského propůjčeno. Chyt. VII. 719.)

Zvláštní právo arcibiskupa Pražského bylo, že v kaple královské sloužil mši svatou, a podával králi sv. evangelium a mír (pax), byť i jiní biskupové byli přítomni. V tom jich on, jsa přítomen, předcházel (Pelzel, Karl n. 304).

Jiné právo bylo, že směl biskup Pražský volně lov provozovati ve všech lesích královských t. j. že pro potřebu stolu biskupského loviti se smělo v lesích těchto (episcopus Pragensis potest licite venari in silvis regalibus. Franc. 1301).

Před soud zemský směl biskup pohoněn býti nejinak než skrze kmeta zemského; výhrada to, která toliko vyšším zemským úředníkům příslušela (Biskupa právo pohnati kmetem zemským v KR. 61.)

Arcibiskup Pražský učiněn jest kancléřem university Pražské (cancellarius generalis studii Pragensis. Ben. 1348). Vysoké školy Pražské, založené s přisvědčením papeže Klimenta VI. od krále Karla r. 1348, obdržely první nadání své dílem od krále, dílem od arcibiskupa Arnošta, dílem od duchovenstva českého. Duchovenstvo dávajíc ke školám těm statky a důchody, připsalo je arcibiskupství Pražskému, i určen arcibiskup za ustavičného kancléře (ipse rex primum, demum Arnestus archiepiscopus, et capitulum ecclesiæ Pragensis, omnes quoque alii prælati et collegia aliarum ecclesiarum nec non monasteria regni Boemiæ contribuerunt satis magnam summam pecuniæ, et reditus ac census perpetuos ad sanctum hujusmodi opus in certis locis emerunt, et bona eadem archiepiscopatui Pragensi unierunt et archiepiscopum Pragensem et suos successores cancellarium studii Prag. fecerunt et esse voluerunt. Ben. 1348).

List daný dne 1. Mart. 1365 (Pelzel, Karl CCCIII) poučuje nás, že arcibiskup byl primasem královské rady české (regalis consilii Boemiæ primas). Tak jej nazývá sám Karel, aniž ze slov listiny zavírati lze, žeby to byla hodnost náhodou toliko jistému arcibiskupovi příslušející. (Rozdílný od této vlastnosti jest

primat království českého, jenž arcibiskupům Pražským přirčen teprvé Obn. Zříz. Zemským A. XXIV).

Arcibiskup Pražský učiněn stálým legátem papežského stolce (apostolicæ sedis legatus perpetuus). Pohnútku k tomu dal král Karel, ukazujíc k tomu, že ke království českému náleží množství hradů, osad a končin jak v diecesí Bamberské, tak v diecesí Řezenské a Míšenské, kdež potřebí pilného dozoru, aby zachován byl řád církevní. Papež Urban VI. učiniv podle vůle královy, ustanovil arcibiskupy Pražské za ustavičné legaty stolce papežského v provincii Pražské a v biskupství Bamberském, Řezenském a Míšenském (teque et successores tuos, Pragenses archiepiscopos, qui erunt pro tempore, perpetuos Apostolicæ sedis legatos in eisdem provincia tua, ac in B., R. et M. civitatibus et dioecesi auctoritate apostolica facimus, constituimus et creamus, vices nostras et legationis officium perpetuo committentes. Bulla od 28. Mart. 1365. Pelzel K. n. 281). Za příčinou takového důstojenství udělil Karel arcibiskupovi Pražskému tamquam legato nato městečko Luh v diecesí Řezenské a kostelní podací v městě Bernavě (cui tamquam legato nato imperator oppidum Luh in Bavaria donavit et ecclesiam in Bernaw in jus patronatus. Scr. II. 442).

R. 1358 učinil Karel arcibiskupa Pražského i jeho nástupce notáry císařství římského, s čímž spojeno bylo právo, v objemu veškeré říše římské zdělávati listiny, smlouvy, závěty a jiné listy veřejné; v té vlastnosti skládal arcibiskup přísahu, že takové listy dělány budou ne na papíře, ale na pergameně, od kostelů, hospitálů, od vdov a sirotků že nebude žádáno žádné náhrady za práci, též že notárové přičiňovati se budou o stavění a opravování mostů, hospitálů, silnic veřejných a o jiné obecné potřeby v říši.

Statky biskupské. Biskupství Pražské hned při založení svém nadáno bylo některými statky z daru knížete Boleslava II., neboť co za Kosmových časů biskupství mělo, z Boleslavova darování pocházelo. Některé statky obdrželo biskupství, jak se podobá, z daru bisk. Vojtěcha, a to ze jména Brod. Jiných dostalo se mu za Vratislava II., když Morava učiněna ve zvláštní biskupství, ještoť měl biskup Pražský vyvoliti sobě z dědin knížecích v Čechách 12 nejlepších. Později množilo se jmění biskupské koupěmi činěnými z důchodů biskupských. Tolik možno pokládati za jisté, že dvorce ve 12. věku co sídla arcijáhnů jmenované byly

spolu středištěm větších statků biskupských; taková sídla byla: Rúdnice, Žirčině-Ves, Rokycany, Týn Horšóv a Týn Vltavský.

V podrobnosti známy jsou tyto statky biskupství Pražského:

Chuchle blíž Prahy, r. 1268 postoupené králi. — Rúdnice, (curia nostra episcopalis r. 1184) s osadami Stranným, Bratřejovem, Zbudovem a Chrastnou, pak Rovným, Ve-Tlém. — Brod (broda episcopalis, později boemicalis), pochodící nepochybně z darování bisk. Vojtěcha, v těch končinách dědické statky majícího. — Žirčině-Ves (později Zerčice) v Boleslavště, kdež r. 1070 bisk. Jaromír kostel světil a kde r. 1130 přebýval bisk. Menhart. — Zdice, Bavoryně, Černín, někdejší sídlo přistěhovalců polských, Hedčanův, postoupeno Václavovi II. — Rokycany, s vesnicí Župou 1146, částkou Nebrežin u Plas, osadou Lazy 1177. — Týn Horšóv. — Týn nad Vltavou (actum in Tyna, in domo episcopali 1229); tam patřily vesnice Mimoňovice, Dobretěšice, Hrejkovice 1184 a jiné četné. — Příbram, dvorec (prædium) odkoupený r. 1216 klášteru Tepelskému; pozdější hornické město. — Řečice, Štěpánov. — Křivsoudov, Heralec, Vyskydná, zjednané r. 1307 za tři vesnice vladařství Vltavo-Týnského. — Chýnov, někdy hrad župní. — Hrady Hiersenstein (Herštein u Domažlic) a Supí Hora (Gyersperk), od té chvíle Mons Episcopalis řečený, v Krušných Horách, koupené za Jana IV. pro augmento bonorum ecclesiæ.

O stolních statcích arcibiskupských (bona mensæ episcopalis) začíná se mluviti za prvního arcibiskupa: jedenť byly Počedělice (Scr. II. 440), druhý polovice panství Rožmitalského (mediam baroniam), třetí městečko Hoštka a hrad Helfenstein (pro mensa episcopali. Ib. 441).

Biskup Olomúcký byl manem krále českého. Již Bruno biskup a zakladatel manství biskupských přikázal se ke službám králi Přemyslovi, ale teprv Karel r. 1348 utvořil biskupství Olomúcké knížectvím i manstvím koruny české, koruně této bezprostředně podřízeným (viz svrchu §. 7, c). Biskup jakožto man osobní přísahu oddanosti a věrnosti povinen byl činiti králům českým.

Biskupové Olomúčtí listem Karlovým od 1. Mart. 1365 učiněni jsou hrabaty královské kaply české (comites regalis capellæ Boemiæ). Biskupa Jana jmenuje Karel toho roku již hrabětem kaply královské, ale hodnost tato s biskupstvím navždy spojena teprvé listem svrchuřečeným. Dí se pak v té listině: Te et universos successores tuos Olomucenses episcopos regni nostri Boemiæ et coronæ Boemiæ principes et devotos, ammodo in perpetuum regalis capellæ comites facimus, volentes et hoc regio Boemiæ perpetuo decernentes edicto, quod tu et successores tui

se comites regalis capellæ Boemiæ intitulare, nominare et scribere possint et debeant). Právo s tímto důstojenstvím spojené bylo, že biskupovi jedinému příslušelo, v královské kaple české při slavných službách Božích podávati králi evangelium k políbení a po Agnus Dei pacem, též ze zvláštního povolení králova a v nebytnosti arcibiskupa Pražského že sám biskup sloužiti směl před králem mši svatou v kaple královské (Pelzel K. n. 304).

Statkův biskupa i kapitoly Olomúcké množství veliké bylo na Moravě, zejména v severo-východní části této země. Statky tyto ponejvíce penězi biskupa Bruny i následníkův jeho koupené přivázány jsou svazkem manským kostela Magdeburského k biskupství a trvají podnes v poměru manském. Biskup měl zvláštní soud manský a svého soudce manského (judex vasallorum ecclesiæ Olomucensis 1307).

Biskupství Litomyšlské. Založení samostatné provincie církevní (metropolie) české a povýšení biskupství Pražského na arcibiskupství zavdalo podnět k založení nového biskupství, a to Litomyšlského, quia dignum est, ex quo ecclesia Pragensis metropoliticæ dignitatis susceptæ insignia suffraganeos et provinciam decentem habeat, ut ad judicium archiepiscopi omnes causæ suffraganeorum episcoporum et personarum ecclesiasticarum juxta sacrorum instituta canonum referantur (1344. Chyt. VII. 542). Zároveň v tomto listu vysloveno jest, že novému biskupství má přikázati se několikero částí posavadního biskupství jak Pražského tak Olomúckého (Ib.). Jednání o této věci skončilo se r. 1350, kdež biskupství Litomyšlské utvořeno z dekanátů Chrudimského, Mýtského, Poličského a Landskronského v Čechách, pak z dekanatu Šumberského a Úsovského na Moravě.

Co se týče statkův biskupství toho, stalo se založení jeho na podstatě statkův tamního kláštera Præmonstratského. R. 1347 stal se ostatně rozdíl statků mezi biskupa (statky stolní) a mezi kapitolu; biskup obdržel jakožto statky stolní město Litomyšl, 23 vesnic, dvůr v Tržku se zahradami a několiko mlýnů, pak lesy, luka, řeku Trstenici až ke Starému Mýtu a úrok z několika vesnic.

Rozdělení církevní. Obojí diecesí rozdělena byla na arcijáhenství (archidiakonáty). Rozdělení tomuto, pochodícímu hned z předešlých století, dostalo se pevnějšího základu ve století XIV.; kdežto do těch dob arcijáhnů v diecesí Pražské bylo devět na hradech župních a patero na dvorcích biskupských, na-

chází se ve XIV. věku všech arcijáhnů pouze deset, jichžto sídla jmenují se tato: 1. Praha, 2. Bechyně, 3. Plzeň, 4. Boleslav, 5. Kúřim, 6. Hradec, 7. Žatec, 8. Bělina, 9. Litoměřice, vesměs hrady župní, a nad to 10. Týn Horšóv, dvorec biskupský (Scr. II. p. 445). — V diecesí Olomúcké bylo arcijáhnův pět, sídlících na župních hradech, kdežto šestý přebýval na dvorci biskupském, Kroměžíři; ve XIV. věku pak jmenují se toliko: 1. Olomúcký, 2. Přerovský, 3. Břecslavský, 4. Brněnský, 5. Znojemský (Chyt. VI).

Archidiakonáty rozkládaly se zase v dekanáty, t. j. okresy objemu menšího (multi qui in decanatu tuo consistunt. Form. I).

Ku každému dekanátu patřil jistý počet křestných kostelův (ecclesiæ baptismales) se plebány (plebanus ecclesiæ, rector ecclesiæ).

O dekanátech ještě ve XIII. věku málo se ví; tvořilyť se postupem lidnatosti a přibýváním kostelův křestných neboližto far. Stalo se místy, že pojmenován dekanát podle župy, která ještě trvala, ač sídlo děkanovo bylo jinde nežli v sídle staré župy; takž byl r. 1339 Oldřich, decanus Dudlebensis, plebánem ve Velešíně, a Mikuláš, děkan Klatovský, plebánem v Žínkově. (Form. I.) Naopak zase v starém hradě župním Netolicích sídlel r. 1364 toliko plebán. První známí děkanové, patrně tolik co dnešní vikářové čeští, jmenují se r. 1339 Dúdlebský, Klatovský a Hradecký (Form I, II).

Pevné rozdělení biskupství Pražského (země české) na archidiakonaty a na dekanáty pochodí z časův prvního arcibiskupa Pražského (1344—50), podle čehož bylo 10 archidiakonatů a 57 dekanátů takto spořádaných:

I. Archidiakonát Pražský: Dekanát 1. měst Pražských, 2. Benešovský, 3. Říčanský, 4. Ořechovský, 5. Podbrdský, 6. Rakovnický, 7. Slanský, 8. Řípský, 9. Chlumínský (Meziříčský), 10. Brandýský.

II. Kúřimský: 1. Kúřimský, 2. Kolinský, 3. Brodský, 4. Řečický, 5. Čáslavský, 6. Štěpanovský.

III. Bechyňský: 1. Bechyňský, 2. Vltavský, 3. Chýnovský, 4. Dúdlebský, 5. Volyňský, 6. Bozenský, 7. Práchenský.

IV. Žatecký: 1. Žatecký, 2. Žlutický, 3. Tepelský, 4. Kadaňský, 5. Loketský.

V. Litoměřický: 1. Litoměřický, 2. Třebenický, 3. Lipský.

VI. Bělinský: 1. Bělinský, 2. Ústský.

VII. Boleslavský: 1. Mlado-Boleslavský, 2. Žitavský, 3. Jablonský, 4. Mělnický, 5. Turnovský, 6. Hradištský, 7. Kamenecký, 8. Havranský.

VIII. Plzenský: 1. Plzenský, 2. Rokycanský, 3. Klatovský.

IX. Horšovský: 1. Horšovský.

X. Hradecký: 1. Hradecký, 2. Jičínský, 3. Bydžovský, 4. Kladský, 5. Dobrušský, 6. Dvorský, 7. Kostelecký, 8. Brúmovský, 9. Chrudimský, 10. Mýtský, 11. Polický, 12. Landskrónský (Pal. Děj. II. 2).

Kterak diecesí Olomúcká do podrobna rozdělena byla na archidiakonáty a dekanáty, není povědomo. Arcijahenstva byla: I. Olomúcké, II. Přerovské, III. Břecslavské, IV. Brněnské, V. Znojemské.

Dekanáty na Moravě jmenují se tyto ze jména:

Dekanát Šumberský a dekanát Úsovský; přikázané k novému biskupství Litomyšlskému. Dekanát Břecslavský r. 1320 (Chyt. VI. 167).

Biskupové Pražský i Olomúcký, každý v diecesí své. odbývali synody církevní, ku kterým voláni bývali všickni opatové, proboštové, převorové, děkani, faráři a správci kostelní vůbec. Ti pod pokutami povinni byli přicházeti a účastniti se v synodě.

V biskupství Pražském slavena synoda obyčejně okolo sv. Víta a to v kostele Pražském, v biskupství Olomuckém okolo sv. Mauricia, a to v kostele téhož svatého v Kroměžíři.

O synodách moravských řeč jest r. 1325, že držána byla v Kroměžíři, jiná pak slavena jest r. 1318.

§. 29. Zřízení soudní.

(Viz Dílu II. §. 33.)

Hlavní známkou zřízení soudního v Cechách, jakž se vyvinulo ve XIV. století, bylo vyvýšení a ustálení soudu zemského, jemuž podřízeny jsou cúdy či soudy krajské.

Soud zemský v Čechách vyvinul se ze soudu sněmovního a z té příčiny mohl zván býti sněm póhonný.

Sněmům náleželo rozsuzovati o vině proti panovníkovi, o vině proti zemi, tedy o vinách obce zemské a řádu panovnického se dotýkajících; kromě toho rozhodoval sněm spory o dědiny, o zlato a o cla. Příklady na to jsou z r. 1130, 1212, 1215, 1219, 1235, 1247, 1249, 1250, 1255, 1256. K tomu ještě dodati sluší některá svědectví pozdější, z časův krále Přemysla II. a Václava II. Na sněmu o novém roce 1277 v Praze držaném vynešen jest nález o panu Jaroslavovi ze Sternberka, že má zbaven býti města Kamenice s příslušenstvím a dědictví toto že

má připadnouti ke komoře královské (civitatem K. et omnes villas ad eandem civitatem pertinentes — ex sententia baronum et beneficiariorum regni nostri in generali curia Pragæ in octava Nat. Dom. primo præterita solempniter celebrata, ad manus nostræ curiæ devolutas et adjudicatas. Form. Kral. XXXV). — Král Václav II. učinil panu Albrechtovi z Seeberka příčinou Tachova v Seeberkově moci se nacházejícího tu milost, aby na sněmu nejblíže budoucím provedl právo své k tomuto hradu zemskému (quod in curia quam primo celebrabimus, testes et privilegia producere debeat super civitate et castro Tachau etc. Form. Kral. LXX a LXXI).

Soudní věci vyhražené druhdy sněmům, konány jsou později na soudě zemském; nelzě sě o dědinu súditi před menším úřaďem, dí KRožm. (189); o zlato nemóž pohoniti k malému úřadu (Ib. 86). Si civis citatur pro hereditate et vult se tueri jure civiti, domini invenerunt sic: quod pro hereditatibus est judicium baronum (Offic. §. 131, Cod. II. 2. p. 275). Ty viny, kteréž se krále dotýčí, páni neb kmetové vedle obyčeje souditi mají (MCar. 43).

O sněmovním původu soudu zemského, jenž držán jest v každé suché dni, svědectví dává také MCar., ano se dí v art. XII., že zákon o nezcizování zboží královského čten býti má veřejně každého roku v prvním shromáždění, a toto shromáždění byl právě soud zemský (annis singulis in primo conventu seu congregatione, in primis sc. quatuor temporibus Nat. Do. sequentibus, ad petendam justitiam).

Ještě i ze slov pana Ondřeje z Dubé proniká stará paměť o těsném spojení soudu zemského se sněmem, ješto dí v §. 62: „Co pánóv jest třeba k nálezu? Čiem viece tiem lépe; ale podlé starého práva dvanáct, mimo úřad, aneb najméně sedm, většie polovice; ale to jest o věci póhonné. Ale o ty věci, kteréž jdú o zemské dobré, měli by všichni rodové býti podle starého práva.“

Soud zemský založený na sněmu zemském, v těsném spojení stál s župním soudem Pražským či jakž jednoduše jmenován, soudem hradským. Sněm sám neměl vlastních svých orgánů soudních, kteří by vykonávali nálezy jeho; orgán který v těch věcech sněmu sloužil, byl župní soud Pražský, mající sídlo v témž místě t. j. na hradě Pražském, kdež i sněm býval držán.

Podobá se, že starý župní soud Pražský přetvořil se v tak zvané „menší právo zemské“ či „menší soud zemský,“ neboť takovému-to menšímu soudu, složenému z místoúředníků zemských, náleželo hned ve XIV. věku rozsuzovati o menších věcech spor-

ných, šlo-li totiž o summu desíti hřiven méně jednoho lotu (RPZ. 69).

Moc a působení soudu Pražského jakožto předního soudu v zemi rostla také tím, že králové vyjímajíce některé třídy obyvatelův zemských z pravomocnosti soudů župních neb krajských, přikazovali je v příčině práva k soudu Pražskému. Příklad máme z časův Václava II., jenž výhrady takové propůjčil klášteru Kladrubskému (abbatem et conventum monasterii in Kl. et ipsorum homines universos a jurisdictione et examine judicum provincialium et beneficiariorum regni Boemiæ de speciali gratia eximimus, ita videlicet, ut in causis — coram Pragensibus tantummodo et nullis aliis beneficiariis regni B. ipse abbas et conventus et ipsorum homines debeant respondere (Form. Kral. XC).

Při soudu zemském chovány a spravovány jsou také dsky zemské, jak dědinné tak půhonné, do kterých kladeno také důležitá snešení sněmů zapovědných.

Menší soudy krajské čili cúdy pokládati dlužno za dědice dávnějších soudů župních; neboť sídla svá měly některé cúdy ještě ve XIV. věku v okresu dávnějších žup a namnoze nesly ještě i název jejich, na př. cúda Kamycká: Dominis czudariis et urzednikonibus provinciæ Kamycensis (Cod. II. 2 p. 338), cúda Kúřimská, Žatecká, Litoměřická, Boleslavská, Prácheňská, Hradecká a j. Jiné obdržely název podle města v území starých žup založeného: cúda Mýtská, Vodňanská, Písecká, Rakovnická, Nimburská.

Při takovýchto cúdách chovány jsou i dsky krajské, kterých ve XIV. věku známe několikero: Dsky Nimburské 1322, 1407, Mělnické 1348, Plzenské 1389, Žatecké 1381, 1382, Hradecké 1394—1419, Litoměřické 1413.

Na Moravě vytvořil se dvojí soud zemský: Olomucký a Brněnský, s dvojími dskami zemskými, Olomúckými a Brněnskými, a to počínajíc rokem 1348. Až do těch dob pamatují se ještě některé staré cúdy, jako Břecslavská, Jemnická, Bzenecká, kromě Brněnské, Znojemské, Olomúcké, Opavské; později mizí stopy takovýchto soudů krajských, a spomínají se toliko dva zemské, onen Olomúcký a onen Brněnský.

§. 30. Obec krajská.

(Viz Dílu II. §. 27.)

V předchozí době všecka země česká i moravská rozdělena byla na okresy, řečené župy; zevnitrným znakem okresů těchto byl hrad jakožto sídlo úřadův župních. Župa ostatně nebyla toliko okresem, ale živým celkem, obcí župní, vystupujícím jakožto jednota obyvatelstva té župy, jakožto sbor politický. Tento ráz přenesl se i na kraje, na které země ve XIV. věku rozdělena jest; kraj tak jako prvé župa byl netoliko okresem, ale i jednotou obyvatelstva, sborem politickým.

Výrazem takové jednoty v každém kraji byly sjezdy krajské, nařizované ode krále ku sjednání rozličných potřeb kraje se týkajících.

Příklady sjezdů krajských máme z časů krále Václava IV., jenž nařídil, aby pro obnovení pořádku veřejného v kraji Plzenském držán byl sjezd ve městě Plzni od světských i duchovních toho kraje (ut Nieper de Rúpow, Busko de Rysenberg et B. purgravius Tustensis, cum universis et singulis ecclesiasticis et secularibus in districtu Pylznensi consistentibus super feria secunda proxima post dominicam Lætare, in civitate nostra Pylzensi convenire, et de pace et tranquillitate dicti districtus nomine nostro tractare et ut iniquorum reprimatur protervia etc. Form. II. 135 a, b).

Takovému sjezdu král vykazoval předmět rokování, král svolával obyvatele ke sjezdu takovému, král ustanovoval kdo má takový sjezd spravovati. Vypsání sjezdu oznamováno veřejně po městech i po kraji (publice proclamari).

Podle krajův vybírána jest berně královská, i ustanovováni jsou bérníci krajští od krále zvláštními na to listy (Commisimus tibi locum sessionis domini ad colligendum bernam generalem in districtu R. Form. II. 167).

Krajové (districtus, provinciæ) byli následující:

a) v Čechách.

1. Kraj Pražský, jinak Kúřimský (districtus Pragensis, alias Gurimensis).

Sessiones: Major Civitas Pragensis. Broda Boemicalis. Nova Colonia. Gurim. Wlassym. Benessow. — 1372 in districtu Gurimensi (Pelzel, Karl 335). — 1396 Baronibus, nobilibus, wladykonibus, totique communitati terrigenarum in districtu Pragensi residentium (Form. II. 108). — Kúřimsko: Kmet purkrabí Pražský, nebo Kunštát, nebo jeden z Dubé, nebo Šternberk. — (1440 seznam osad v kraji Kúřimském. Arch. I. 255. — 1448 Kúřimského kraje hauptmann. — 1472 Opravce v kraji Kúřimském. — 1479 Popravce v kraji Kúřimském atd.).

2. Kraj Slanský (Slanensis districtus).

Sessiones: Praga Minor. Slana. Rúdnicz. Welwar. — 1373 dává pán z Kolovrat darování „in certis bonis suis Slanensis districtus“ (Pelzel, Karl 316). — 1388 in districtu Slanensi Libosin, Pchery, Owny, Winařice, Jemníky (Tomek, Urb. Ostr.). — 1397 zapisuje král Vácslav na Slanském kraji neb újezdu nápad zboží odúmrtného. — Slansko: V tom kraji kmet některý ze Zajícův. — (1448 Zeměné kraje Slanského. — 1470 kraje Slanského. — 1472 v Slanském kraji za opravce. — 1473 hajtman kraje Slanského.)

3. Kraj Rakovnický (Raconicensis districtus).

Sessiones: Rakovník. Verona. — 1343 in provincia Racobnicensi instituendi ac destituendi provincialem judicem seu poprawczonem. — Wenceslaus rex commisit locum sessionis domini ad colligendam bernam generalem in districtu R—aconicensi (Form. II. 167). — Ve výčtu kmetův Rakovnicko pohřešuje se, avšak po válkách táborských znova se vyskytuje co kraj, na př. r. 1470 (Arch. IV. 444).

4. Kraj Žatecký (Zatzensis districtus).

Sessiones: Luna. Zaacz. Masstyow. Cadanum. Pons. Usk super Albea. — 1373 Kolovrat dává darování in bonis suis Saczensis districtus (Pelzel, Karl 316). — Za Vácslava: Magistris civium et juratis civitatum in Lutomeric, in Usk super Albea, in Luna et in Ponte; Hanuschio Kaplerii et omnibus et singulis de Sulejovic, item universis et singulis militibus, clientibus in districtibus Lutomericensi et Saczensi residentibus (Form. II. 147). — Žatecko: V tom kraji Šumburk nebo Boreš kmet. — (1439 haitman krajů Litoměřického a Žateckého. — 1449 popravce kraje Žateckého. — 1450 páni, rytieři, zemané a města kraje Ž. ke sjezdu nynie do Žatce obeslaní atd.)

5. Kraj Litoměřický (districtus Lutomericensis).

Sessiones: Luthomierzicz. Lippa. Meluik. — 1391 in Litomericensi provincia: Villa Hrdle cum silvis et flumine Egra usque ad Albeam, Dolanky, Bussowiche, Trawczycze, Poczaply. — 1341 in districtu Luthomericensi: Hosnicz, curia in Skirla cum oppido, ecclesia et villis

annexis, sc. Lazan, Wisseczan, parte Salesil, Przilep, parte Wolaschicz, curiis Odolicz, villa Cynus, Munchov, curia Tyncz, Kobolicz. — Za Václava: Magistris civium, jako při Žatecku (Ib. 147). — Litoměřicko: Také někteří z Berek neb Děčínští, a dřieve jsú Škopkové byli (kmeté). — (1439 hajtman krajů Litoměřického a Žateckého. — 1450 kraj Litoměřický do Litoměřic obeslán jest. — 1470. Z kraje Litoměřického atd.)

6. Kraj Boleslavský (Boleslaviensis districtus).

Sessiones: Nymburga. Benatky. Juvenis Boleslavia. Hradisstye. Sobotka. Turnow. Jablonec. Biela. — Boleslavsko: Pan Michalec, Zvířetický, Berka, Waldštein, Wartemberk (kmet). — (1440 sjezd kraje našeho v Nimburce: Mír zemský kraje Boleslavského — 1450 s Jindřichem z Michalovic a jeho zámky v Boleslavště. — 1471 hajtman kraje B—. 1472 opravce v kraji B—).

7. Kraj Hradecký (districtus Grecensis).

Sessiones: Grecz Reginæ. Kostelecz prope Potenstayn. Jaromirz. Giczin. Bidžovia. — 1372 in districtu Greczensi villas Kalna, Drasskow et Kassalicz, in villa Osseck, in Duboczna, Dobrzienic, silva Trawnik inter villas Ossicz et Libczan ac de silvis et rubetis prope villam Rohoznicz, nec non in districtu Gurimensi ... (Pelzel, Karl 335). — 1305 Villa Provodov cum curia, sita in Gracensi prov. (Dobner Mon. VI. 47). — Hradecko: Chústníkové, neb Opočenští, neb Veselský kmet. — 1395 In provincia Græczensi: Villa Blssany, item Brumow monasterium, oppidum et ecclesia. Villa Grossdorf, Rosenthal, Schonow, Ottdorf, Merstorff, Pertolsdf, Wickersdf, Dieterspach, Voigtsdf, Hauptedf, Heynczdf, Rupertsdf, Hermansdf. — Item in Policz monasterium, oppidum et ecclesia, villa Ledhuje, media villa Lhota, villa Srbska, Bezdiekow, Radiechow, Zdar, Marschow, Medhuje, Diedowa, Lachow, Bodaschyn, Bielow, Bukowicze, Hlawnov, Suchdol, Biela, Petrowicze, Drzewicz, Petrowiczky, Prowodow et in Dobenin, villa Marsow, aratura in Homoli, villa Prowodow, Sierzecz, ecclesia in Dobenin (List Broumovský). — (1437 berně sedění krajuov Hradeckého, Chrudimského. — 1451 Dětřich z Miletinka s krajem Hradeckým. — 1472 Opravce v Hradeckém kraji. — 1477 hejtman kraje Hradeckého. — 1523 Lesy kteříž Království slovou, v kraji Hradeckém).

8. Kraj Chrudimský (Chrudimensis districtus).

Sessiones: Chrudim. Muta. — Chrudimsko: Pan Lacembok, neb někteří z Chlumu, neb Boskovec (kmet). — (1437 berně sedění krajův — Chrudimského. — 1441 hejtman kraje Chrudimského. — 1449 kraj Chrudimský na poli leží).

9. Kraj Čáslavský (Czaslauiensis districtus).

Sessiones: Czaslavia. Zbraslawicz. Stiepanow. Czechtic. Humpolecz. Broda Theutonicalis. — 1377 Dědictví řečené Omeny v kraji Čáslavském (Arch. II. 478). — 1386 Ves Kotovice v kraji Čáslavském (Arch. II. 205). — 1407 Dvuor pustý zhořalý řečený Drchows v Lóšiech v kraji Čáslavském (Arch. II. 478). — 1419 Paběnice in districtu Časlavensi. — Horky v kraji Čáslavském (za Václava krále. Arch. II. 464). — Čáslavsko: Některý z Lichtenburka, z Chlumu kmet. — (1440 kraji Čáslavskému za hauptmanna. — 1452 hajtman kraje Čáslavského.)

10. Kraj Bechynský (Bechynensis districtus).

Sessiones: Neweklow. Sedelczanum. Crassna Hora. Miłewsk. Pleska. Tyn super Multavia. Budweys, Wesele. Nova Domus. Paczow. Usk super Luznicz. Miliczow. — Bechynsko: Pán z Rožmberka, Hradecký, neb Lantštein kmet. — Písecko: V tom kraji některý z Ruoží neb z Ústie páni (kmet). — (1435 Zhoř ta u Vožice v Bechynsku. — 1472 v Bechynském kraji opravce).

11. Kraj Prachenský (Prachinensis districtus).

Sessiones: Kamyk. Brzyeznicz. Sicca. Horazdyeyowicz. Strakonicz. Netholicz. — Za Karla: Proborum virorum, quorum unus de provincia Pilznensi, et alius in provincia Prachensi (Form. II. 138). — Prachensko: V tom kraji Wilhartičtí, Strakonický, Rožmitalský kmet. — (1441 Sjezd valný krajov lantfriduov Plzenského a Prachenského v Nepomuce. — 1461 děkan kraje Prachenského, — 1472 v Prachenském kraji. — 1473 hejtman kraje P—. 1477 král mladý všem poddaným svým kraje P– . 1520 hejtman kraje P—.)

12. Kraj Plzenský (districtus Plznensis).

Sessiones: Nova Plzna. Glathovia. Tusta. Misa. — Za Karla: Proborum virorum, quorum unus de provincia Pilznensi (Form. II. 138). — Za Václava: Magistro civium in Tusta, rozkaz aby poslali dva posly ke sjezdu krajskému ve Stříbře (Form. II. 128). — 1394 Wenceslaus rex magistris civium, judicibus, scabinis, consulibus et juratis districtus Pilznensis (Ib. 132). — Omnes et singuli barones, nobiles, clientes — atque terrigenæ in districtu vestro (Pilznensi) residentes in Praga sint constituti (Ib. 133). — 1395 Magistris civium, consulibus et juratis civitatum et oppidorum in districtu Pylznensi constitutis (Ib. 133). — Ut ipsi cum universis et singulis ecclesiasticis et secularibus in districtu Pylznensi constitutis in civitate nostra Pylsnensi convenire debeant (Ib. 135).

b) na Moravě.

1. Kraj Olomúcký.

Úředníci krajští jmenují se tito: 1314 pan Heřman sudí, 1318 pan Štěpán sudí, 1323 pan Diviš ze Šternberka sudí, 1330 Ješko z Kravař komorník, Lúček sudí, ceterique beneficiarii cudæ Olomucensis. R. 1340 Rupert purgravius castri Olomucensis. — R. 1336 osvobozuje král Jan poddané kláštera Luckého na statcích v Olomučtě ležících od právomocnosti úřadu Olomuckého.

2. Kraj Opavský.

1279 in civitate episcopali nomine Ostrava, sita ultra Opaviensem provinciam (Cosm. Cont.); — Král Václav II. před r. 1285: Villam nostram in prov. Op. sitam, provincia Opav. (Form. Kral.). R. 1298 Trebenovicz villa sita in terra nostra Oppaviæ (Cod. V. p. 84). — R. 1315 král Jan vymaňuje lid kláštera Velehradského na statcích v Opavsku ležících z právomocnosti soudu Opavského. Statky tyto byly: Ekkardisdf, Hermansdf, Bratrigsdf, Mladotsdf, Sibodesdf, Ctibořice, Ješkendf, Sádky, Hlavnice, Jamnice (mezi Opavou a Benešovem), pak Píšť, Hať, Darkendf, Hoštice, Chlebičov, Turkov, Bolatice (mezi Opavou a Pštinou). — R. 1349 jmenuje se Boruta de Heroltic camerarius czude in Oppavia. Opavsko stalo se hned ve XIII. věku manstvím krále českého (terra ducis O. feudali jure subjecta regi B. 1344. Ben.) i skládalo se z úkrají čtyř měst: Opavy, Hlubčice, Krnova a Freudenthalu (1306).

3. Kraj Přerovský.

R. 1315 osvobozuje král Jan statky kláštera Velehradského od soudu Přerovského. Takové tu byly: Brešč, Popovice horní, Doloplazy? R. 1336 nařizuje se totéž příčinou statků kláštera Luckého.

4. Kraj Bzenecký.

R. 1315 vybavuje král Jan poddané na statcích kláštera Velehradského ze soudní moci úřadu Bzeneckého. Též tak r. 1336 poddané kláštera Luckého. — Statky Velehradské zde byly: Velehrad, Mařatice, Jarošov, Kněž-pole, Popovice dolní, Sukovice, Úštěnovice, Babice, Traplice, Zablažany, Boršice, Újezd, Vážany, Polešovice, Kostelany, Nenakunice, Domanin, Mistřin, Vacenovice, Kunovice. — Úředníky známe: Z r 1320 kastellana in Bisencz, Jimrama z Ungersperka, někdy komorníka moravského; pak téhož roku Veleslava z Ořechova někdy sudího Bzeneckého.

5. Kraj Břecslavský.

R. 1317 uvádí se pan Veleslav z Ořechova jakožto zudarius provinciæ Bracslauiensis, roku pak 1320 Mikuláš z Blišic czudarius Braczauiensis.

6. Kraj Brněnský.

Za Václava II.: Officium provisionis monetæ et notaria steuræ per Brunensem provinciam (Form. Kralovec. CXLI). — R. 1315. Král Jan svobodí lid kláštera Žďárského a Velehradského od právomoci soudu Brněnského; dle toho v Brněnště ležely statky Žďárské: Ždár, Berhtoldesdf či Nová Villa (Nové Město?), Jama, Dobrá Voda, Heinriches či Bitéška, Rorbach či Hrušovany. Pak statky Velehradské: Na Luzě (Wiese, Staré Brno). — R. 1327 notaria czudæ Brunensis. — Úředníci: 1317 pan Oldřich z Ronberka zudarius provinciæ Brunnensis, r. 1324 Přibislav z Berkova zudarius Brunnensis, r. 1326 Gerhart z Kunstatu, komorník Brněnský a Znojemský, r. 1330 Arkleb z Boskovic, camerarius zude Brunnensis et Znoymensis, r. 1339—42 Gerhart z Kunstatu, camerarius czude Brunensis, Dětřich z Obřan, czudarius ipsius czude; r. 1348 sudarum, vid. Brunensis, Snoymensis et Jempnicensis beneficiarii.

7. Kraj Znojemský.

R. 1308 Znoym burch und stadt. — An (ohne) di edelen Luet, dî in dem Lantgerichte sitzent. — 1336 osvobozuje Jan klášterský lid Lucký od soudu Znojemského. — 1342 Wašatice, villa Ditlini, in Znoymensi provincia situata. — 1342 župa i cúda Znojemská. — 1348 Czuda Snoymensis (Chyt. VIII. 829). — 1412 Cúda minor (Šemb.). — Úředníci: 1323 Zdeněk z Plavec zudarius, 1326 též; 1338 purkrabím Znojemským. — 1342 Radoslav de Heraltic Znojmensis castellanus et Cuzkraj zudarius Z—. Ranozir quondam cudarius. — 1351 Blud z Kralic sudí (Šemb.).

8. Kraj Jamnický.

1348 Jamniczensis czuda, beneficiarii Jempnicenses. 1351 Bohabud sudí. 1363 prov. Jempnicensis et Iglauiensis. Dsky Brněnské oddílné pro Jamnický kraj (Šemb.).

9. Kraj Jihlavský.

1331 In czudam Iglaviensem omnes nobiles, vladykones aut alios quoscunque a civitate Iglaviensi usque in Jempnicz evocare. 1363 provincia Iglaviensis.

§. 31. Popravci a konšelé krajští.

V každém kraji ustanovováni jsou během XIV. století popravci krajští a konšelé krajští; popravci slovou latině justitiarii, provinciarum justitiarii, qui vulg. dicuntur poprawczones, correctores provinciarum, majores scabini, poprawczones, konšelé pak scabini, consules provinciarum, consules.

Výslovně připomínáme, že popravci rozeznávají a dělí se výrazně od konšelův a že popravce a konšel není jedno a totéž, jakž z výkladu našeho určitěji na jevo vyjde. V čem se shodovali, bylo, že jedni i druzí měli hodnost kmetův a že jedni i druzí v povolání svém slovou kmetové.

Popravcův povolání bylo, pokudž o tom ze pramenů poučiti se můžeme, následující:

Popravci byli opatrovníci veřejného pořádku a právní bezpečnosti, každý v kraji svém, i byli v každém kraji ustanovováni dva. Na nich záleželo, aby na svých listech měli psance t. j. zločince odsouzené, ale soudu a práva zniklé, kterých volno bylo každému zahladiti; když kdo viněn, žeby koho zahubil a on odpověděl po dskách že jest psance zahubil, tehdy povinen byl doložiti se popravce toho kraje, kdož jej má na svých listech (KRožm. 218). — MCar. potvrdila povinnost popravcův, aby pána psance skutečně za psance vyhlašovali a za takového jej měli (barones justitiarii et correctores cujuscunque provinciæ debent baronem alium unumquemlibet qui proscribendus fuerit, proscribere et nominare proscriptum. CL). — Kdežto moc taková, totiž koho z rodu panského za psance vyhlašovati (kteroužto moc prvé i konšelé krajští měli) týmž zákonem měla býti obmezena, tak že moc taková toliko popravcům samým měla přislušeti (nullis consulibus seu scabinis cuiuscumque regionis seu patriæ licere proscribere vel proscriptos notare aliquem terræ nobilem seu baronem; possint tamen, si quem ex dictis nobilibus proscribendum invenerint, baronibus justitiariis et correctoribus illius provinciæ nuntiare atque deferre. C).

Popravci byli povinni honiti zhúbce zemského, a to v druhé řadě, kdyžby napřed král JMst s purkrabím Pražským a svými úředníky, s městy a s kláštery byl sáhnul: Pak má král JMst povolati pánóv a popravcí toho kraje, v kterémž se taká věc děje;

načež v třetí řadě povinni byli pomáhati i jiní páni a všecka obec (Z Dubé §. 106).

Popravci byli dotazováni o věci v jich popravě neb kraji jsoucí; takž na př. bylo-li tázáno o bydlo vdovy s dětmi, zdali totiž vdova zemřelá na jednom chlebě a pospolu s dětmi svými byla, „má k ukázání dosti býti na pánu popravci nejbližšiem, v jehož je kraji, jemuž o tom má věřeno býti na jeho přísahu, bez jiného ukázánie“ (z Dubé §. 74), vážnost to zajisté nenepatrná, považíme-li, že na tom výroku záleželo rozhodnutí otázky, zdali věnné zboží vdovino na krále spadá nebo na děti; „chlebila-li s dětmi, zlé i dobré s nimi trpieci, jejie věno na děti spadalo.“

Popravci vázáni byli, aby nedopouštěli dělati násilí v kraji, a proti právu aby nikdo nečinil, ale stížnosti své prostředkem práva aby vynášel.

Popravce Žatecký, pan Vilém z Egerberka, žádán byl na př. od Jana Korutanského správce zemského, aby ochraňoval vdovu jednu v držení zboží jejího ve Veleticích a v Pnětlucích proti lidem ji znepokojujícím; jindy zase, aby ochraňoval dědice po Oldřichovi Stumphovi na statcích dědičně na ně připadlých. Týž měl sobě nařízeno, aby držel ruku nad právem několika měšťanů Kadanských, kterýmž král byl zastavil ungelt Kadaňský; podobně zase jindy, aby Racka z Křečova přinutil v rozepři s Dluhníkem z Maloměřic zachovati se podle řádu zemského a žalobu vésti, nikoli mocně sobě bráti (Form. I. 160).

Popravce staral se o potřeby vojenské, bylo-li jaké tažení polní; takž víme, že týž popravce Žatecký přijal z dědin kláštera Svatojirského v Třebešicích koní několik (equos quos super bonis recepistis de expeditione nuper lapsa).

Z jedné listiny r. 1337 vychází na jevo, že popravci krajův měli právo dopouštěti i držeti po krajích krčmy, nepochybně za náhradu svých prací (Nostri poprawczones quatuor provinciarum, qui tabernas in prædictis districtibus admittere poterint et tenere.)

V některých rozepřích byli popravci mocni, aby krátce rozhodovali mezi stranami; tak píše Jan Korutanský Vilémovi z Egerberka: „quatenus causam quæ inter Frenczlinum civem Satcensem ex una et Jesconem de Dobriczan parte ex altera super quibusdem vertitur bonis in Horka, peraudias, justitiam ipsis partibus in dicta causa faciens expeditam, justam partem in eisdem conservando (Form. I. 160).

R. 1404 nalezeno na právu zemském, aby bylo provoláno v městech královských, že ižádný člověk ani zeměnín kteréhožkoli

řádu nemá přijímati ani kupovati žádných věcí válkami anebo lapkováním braných, ani zájmov a plenov, pod ztracením hrdla i zboží; a města králova aby přijmúc k sobě popravce těch krajóv, toho sě uptajíce, toho popravovali (I. Maur. E. 13).

Soud nad dívkami, kteréžby bez vědomí a vůle anebo dokonce proti vůli rodičů, bratrů nebo příbuzných za muže se vdali, poručen byl, byly-li dívky takové řádu ne městského ani vládyčího, ale nižšího, popravcům krajův, spolu se vládařem královským (ad justitiarios seu correctores una cum villico regio provinciae illius, in qua dicitur deliquisse puella, idem judicium intelligitur pertinere. MCar. LXXXVI). Zdá se však, že to zůstalo jen návrhem; neboť král mínil soudy takové, kdež zboží muže i dívky takto se pojavších připadnouti mělo ku komoře královské, potáhnouti vůbec na orgány své a vyjmouti případy takové od obecné právomocnosti soudův, což bylo proti platnému řádu zemskému i proti právu městskému.

V prvních létech XV. věku stal se nález panský, že nižádný člověk v české koruně nemá přijíti nižádného zemského zhoubce a škůdce; ktožby přes nález panský učinil, tehdy každý ten že jest odsúzen zboží na KMst, a práva nemá míti s nižádným, a má býti jako psanec, kdyžby popravce toho kraje anebo tři pány přísežní naň vysvědčili a vyznali; pakli by se o to ti tři páni dělili, tehdy na kterouž by větší strana svědčila, na tom že má ostati (I. Steph. K. 18).

Veliké právo mínil král Karel uděliti popravcům, ješto psáno v MCar. XXXVI, že rozdíl dědictví konán býti může, týká-li se pánův, buďto před KMstí anebo před třemi popravcí toho kraje, v jehožto hranicích dědina taková anebo větší díl její leží.

V první polovici XIV. věku bylo v každém kraji po dvou popravcích, jakž toho výslovné svědectví máme v KRožm. §. 228, kdež se praví: Právo postaviti svého tovařiše své popravy; vezmětaž oba popravcí na své kmetstvo; pakli nepostavi druhého k sobě popravce, svého tovařiše, ale sám vezmi na své kmetstvo. Též tak mluví OJt. 80: Popravczo habere debet alium justitiarium suum provinciae suae anebo duos consules eiusdem suae provinciae.

Maj. Car. mluví v čl. XX, že ustanovováno tré popravcův: quod barones in singulis provinciis de more solito ordinandi tres in numero in officio majorum scabinorum seu justitiariorum seu correctorum, což bylo i skutkem v druhé polovici XIV. věku, neboť r. 1403 mluví se již o třech popravcích v každém kraji;

ustanovení toto mělo příčinu v tom, že na popravce vložena i moc soudní a že nalezání právo požadovalo počet hlasů takových, aby byla většina, kdyžby se dělili: Dva hlasy proti jednomu.

Ustanovování popravcův dálo se z moci královské buďto přímo, jmenoval-li král je sám, a toť bylo pravidlem, anebo prostředečně, udělil-li král komu jinému moc, popravce na místě královĕ jmenovati a ustanoviti.

Příklad ustanovení královského máme z r. 1349, kdež král Karel jmenuje pana Jindřicha z Hradce a pana Jošta z Rožmberka za popravce kraje Plzenského: Ipsos utrosque in solidum et eorum quemlibet popravczones sive justiciarios Pilsnensis provinciæ auctoritate et potestate regia duximus statuendos et statuimus (Chyt. VII. 939). Příklad ustanovení prostředečného poskytuje listina Karlova z r. 1343, kdež Karel ještě co markrabí zastavuje Křivoklát, hrad i panství královské, Heinlinovi Eulauerovi „cum quoque judicio provinciali et omnibus juribus ac proventibus sibi debitis ab antiquo et expresse cum plena auctoritate regia et nostra, instituendi ac destituendi provincialem judicem seu poprawczonem (Sternberg Urk. Buch 80).

Pořádek při ustanovení popravce byl ten, že jmenování jeho nejprvé prohlášeno po celém kraji, kdež měl popravcem býti, což se dálo spůsobem obyčejným t. j. ústným provoláním po městech i po trzích v dni tržné i sváteční (eosdem diebus forensibus et festivis ad poprawczonatus officium auctoritate regia institutos, faciatis voce preconia publice proclamari 1349; præcedente proclamatione publica. MCar. XXII).

Popravce prvé nežli se uvázal v úřad svůj, povinen byl přísahu učiniti králi a kromě toho před shromážděným lidem toho místa, kde chtěl zaraziti sídlo své úřední (in introitu quisque officii sui, præsente populo loci illius, in quo debet facere residentiam, pro judicio ferendo, præcedente sc. proclamatione publica, juret etc. MCar. XXII).

Jsouce sami žalováni ode stran, že jim škodu učinili žitím, kázáním, přivedením, příjmem, požívali popravci zvláštní vyjimky od obecného práva, tak zvaného j u s c o n s u l u m, kteréž záleželo v tom, že popravce obviněný očistil se postavíc svého tovařiše a spolu vezma na své kmetstvo, že není vinen, z čehož pohnán a žalován.

(KR. 228. Když žalují, že mu se škoda stala: tehda odpověď, že je popravcí v ty časy byl, jako i dnes; což jest otjal, to mu je vše vrátil, a jinak je nevinen; tehdá právo postaviti svého tovařiše své po-

pravy a vezmětaž oba popravcí na své kmetstvo, jakž rotu vydadié, že vše vrátil, dváky vyzdvihnúce bez kříže. Pakliby neměl tovaříše neb nepostavil ho, tehdy sám vezmi na své kmetstvo, do třetice se opravuje bez kříže, anebo na kříži zpravuj sě, doňudž neprojdeš. — V druhé polovici XIV. věku proměna se v tom stala poněkud, a to taková, že neměl-li popravce tovaříše svého podle sebe, z jaké koli příčiny, dvá konšely z téhož kraje postaviti musel, načež vzal popravce bez kříže sám na své kmetstvo a konšelé na své konšelství, žeť on nevinen (O.J.T. §. 80).

Ještě jiný účinek mělo toto jus consulum, že byl-li kdo vinen, že drží věc cizí, a doložil-li se popravce, a popravce vyznal samým sebou nebo listem svým, že to bere na své kmetstvo, že věc ta jemu právem se dostala od popravce jakožto soudu propadlá: tehdy dosti bylo na tom svědectví a držitel věci prost byl žaloby (KR. 232).

Jinou výjimku mínil král Karel popravcům spůsobiti, an vložil do kodexu svého, chtěl-liby kdo na popravce žalovati, aby soud o tom byl konán před KMstí neb před sudím dvorským, za přítomnosti a účastenství kmetův (MCar. XC: Si quis exponere querimoniam contra provinciarum justitiarios voluerit, Regiæ Majestatis præsentiam adeat vel judicis curiæ auditorium quærat; qui coram se partibus evocatis, simul cum kmetonibus merita causæ diligenter examinent).

Popravcí bylo jak v Čechách tak na Moravě; kraje, o kterých ze jmena víme, že tam byli, jsou v Čechách kraj Rakovnický; kraj Žatecký (pán Vilém z Egerberka, rodu Šumburk); kraj Plzenský (pán Jindřich z Hradce a pán Jošt z Rožmberka); kraj Znojemský (1342 a suppa nec non a villicatione, poprawczoniatu et judicio provinciali Znoymensi).

Pěknými slovy naznačuje pán Ctibor z Cimburka prospěšnost úřadu tohoto, dokudž trval, an dí: By ješče i nynie též bylo, mnoho by hajtmanu práce ubylo a pánóm saudu, a také svědomie, kteráž lidé často s prací sobě jednají, lehčeji by jednáno býti mohlo, a spíš se páni spravedlivosti uptali!

Přistupujeme k závodu konšelův zemských, a tu napřed litovati musíme, že jsou-li zprávy o popravcích méně vydatné nežli žádoucno, o konšelech ještě jsou spořejší.

Především znamenati sluší, že o konšelích zemských v KRožm., která přece popravce zná, žádné zmínky se neděje; konšelé poprvé objevují se v listině moravské z r. 1320, kdež konšelem či

přísežným kraje Bzeneckého slove Pardus ze Šaratic, scabinus et juratus terræ, judicii provincialis in Bisencz (Chyt. VI. 162). Ale již v RPZ. a v MCar. jakožto úřad po krajích se jmenují. Jedno jest jisté, že konšelův bylo v každém kraji více nežli popravcí; MCar. LXXVII mluví dokonce o devíti: nisi aliorum consimilium consulum seu scabinorum ejusdem provinciæ novem in numero, a RPZ. o osmi: Tunc pro tali causa metseptimus cum consulibus consul se purgabit.

MCar. v čl. XX. dává na srozuměnou, žeby na třech konšelích mělo býti dosti: Barones in singulis provinciis ordinandi tres in numero in officio majorum scabinorum seu justitiariorum, et ceteri nobiles eodem numero per loca singula minores scabini præfigendi, leč žeby loca singula značilo zde cos jiného než kraje veliké.

Vážné jest, že jakož popravci bráni bývali výhradně z panstva velikého (barones), konšelé ustanovováni jsou z vládyctva (ceteri nobiles minores scabini præfigendi).

Povinnosti a práva konšelův byly o celosti takové jako povinnosti a práva popravcův; též i konšelé, zrovna tak jako popravci, měli psance na listech svých, nechť byl i pán. Kteréžto právo MCar. hleděla obmeziti, vyslovujíc zásadu, že konšelům nepřísluší o své ujmě a ze své moci míti pána některého mezi psanci (Nullis consulibus seu scabinis cujuscumque regionis licere proscribere vel proscriptos notare aliquem terræ nobilem seu baronem; ovšem měli takového oznámiti popravcím, a ti měli dáti o tom věděti králi. C).

Jiné právo bylo, že vládykové neb lidé rytířského stavu, chtěli-li předsevzíti rozdíl dědictva svého, povinni byli konati jej před konšely zemskými; tak nařizuje MCar. v čl. XXXVI: Nobiles vero alii t. j. kromě panstva velkého, coram tribus nobilibus scabinis ejusdem provinciæ situatæ hereditatis divisionem debeant celebrare.

Konšelé přijímajíce konšelství, rovněž jako popravci povinni byli přísahu učiniti konšelskou, a to „královi i všem zemanóm“, „králi a obci“ (RPZ. 79).

Byl-li konšel který žalován na soudu pro některý skutek a řekl-li, co učinil, že učinil z úřadu svého konšelského, tehdy byl prost žaloby, podrobil-li se očistě konšelské t. j. přísahal-li bez kříže s prsty dvěma proti slunci na východ slunce, a měl-li okolo sebe s obú stranú po jednom konšeli, kteří přísahu jeho očišto-

váři. Očista konšelská byla výjimkou z přísnějšího práva obecného. Consules super eorum consulatum jurabunt — bránili se konšelstvím a brali na své kmetstvo (RPZ. 79).

Ze jména známe konšela neb přísežného zemského jednoho na Moravě, a sice Pardusa ze Šaratic scabinus et juratus terræ v kraji Bzeneckém, a to již r. 1320.

Popravce i konšely zemské král někdy ze všech krajů svolával k sobě ke dvoru na poradu s raddami svými (omnes et singulos scabinos et consules terrestres districtus vestri. Form. II. 127).

Na závěrku budiž doloženo, že vyloučeni byli jak z úřadu popravčího tak i z konšelství zemského 1. psanci (proscripti), 2. lichevníci (nullus proscriptus jam seu in posterum proscribendus assumatur ad officium scabinatus; quod idem intelligatur de usurariis jam repertis, vel alias notoriis et publice reputatis. MC. XXI).

V jednom a témž kraji nesměli býti dva bratří zajedno v úřadech těchto (quod duo ex eis tribus fratres non existant. Ib. XX).

Přísaha, kterou popravci a konšelé před shromážděným lidem činiti byli povinni, zněla v tato slova: „Se in timore Dei et ad honorem et gloriam regiæ Majestatis Boemiæ, statumque pacificum et tranquillum devotorum fidelium dicti regni, in decreto sibi officio fideliter cuicunque absque personarum acceptione ministrare justitiæ complementum“ (MCar. XXII). Přísaha dála se v kostele na svaté evangelium.

§. 32. Úřady krajské.

(Viz Dílu II. §. 29.)

Po krajích byli úřadové, slovoucí latině beneficia, officia suppæ, rozdílná od soudů slovoucích cúdy, úřady menší, popravy.

Vůbec mluvě, sluly všecky úřady zemské v Čechách i na Moravě v latinských listinách officia suppæ, jakž toho v listech krále Jana příklady máme; r. 1311 slibuje týž král Moravanům, quod nunquam alicui alteri quam Moravo in Moravia aliquod officium suppe committemus, což slavně opakoval ještě i r. 1323: Promittimus, nulli alienigenæ aliquam munitionem regalem vel castrum aliquod suppæ nomine vel alio quocunque modo committere vel locare, aut purgravium facere in eisdem, nisi tantum Moravis. (Slovům těmto na konci XV. století na Moravě

již nerozuměli, nebť v překladu českém listů těch nalézáme slova „officium suppe“ přenešena „úřad vyšší“, což ukazuje, že překladatel četl „officium superius“). — V podrobnosti uvozuje se název župa na Moravě při hradu Znojemském: Ad suppam et ad czudam Znoymensem 1342, kdežto výraz „cúda“ vlastně náleží úřadu soudnímu toho kraje. Cives Jemnicenses de bonis, si quæ apud nobiles aut ignobiles extra civitatem residentes comparaverint titulo emptiones, ad nullius czudæ judicium evocari vel trahi debeant vel in eo ad objecta cuipiam respondere (1327).

V podrobnosti mluví se o úřadu župním r. 1312 při hradě královském Kadani, ješto tam králi Janovi officium suppæ Cadanensis navrátil Fridrich ze Šumburka, ješto je od krále měl (Nos fratres de S. omnibus juribus et actionibus, quæ nobis in officio supæ Cadanensis et pertinentiis eis competunt, renuntiamus et literis super bonis ad dictam supam pertinentibus. ČČMus. 1835.) Již r. 1277 seděl purkrabí královský v Kadani (purcravius de Cadan), r. 1289 slove Kadan castrum et civitas, a r. 1346—50 byl purkrabí Kadanský, Vilém z Egerberka, spolu popravčím kraje Žateckého (purgravius in Kadano, justiciarius či popravczo provinciæ Satcensis). Kmetství pak v kraji Žateckém příslušelo Šumburkům nebo Boršům.

Poněvadž pak hlavní povolání úřadů těchto obmezovalo se víc a více na výkony soudní, sluly také povýtečně czudæ, beneficia czudæ, judicia provincialia, súd, poprava, na př. beneficiarii judicii sive czudæ (Maj. Car. CII. 1), sudarum beneficiarii na Moravě, in czuda Sacensi beneficiarius seu urzednik 1343.

Úředníci krajští byli, pokud víme, toliko čtyři: Úředník (beneficiarius vlastně tak řečený), druhý komorník (camerarius), třetí sudí (judex, czudarius), čtvrtý konečně písař (notarius). Místo hlavního úředníka zastupovali namnoze purkrabí hradští na hradech královských (purgravii). Tímto zřízením byl každý úřad krajský obrazem velikého úřadu zemského, jenž tolikéž záležel ze čtyr úředníkův nejvyšších, kteří byli purkrabí Pražský, komorník nejvyšší, sudí nejvyšší a písař zemský.

R. 1284 píší úředníci zemští v Praze viris providis H. camerario, Vl. judici provinciali et universis beneficiariis Pilznensis provinciæ (Mus. 1835. 409). Též tak r. 1358 píší úředníci zemští úředníkům kraje Hradeckého: Vobis beneficiariis districtus Grecensis significamus (Ib.). 1343 in zuda Sacensi beneficiarium seu ursednikonem, notarium et alios quoslibet officiatos suos. Czudarii seu beneficiarii districtus Lutomericensis citaverunt. Czudarius Brunensis, Olomucensis, ceterorumque

districtuum, sudarum beneficiarii (Chyt. VII. 663, 664). Vdávánie má osvědčeno býti úředníkom toho kraje; a ti úředníci mají to vznésti na úředníky na Pražské (ŘPZ. 59).

V podrobnosti máme tyto zprávy a vědomosti o úřednících krajských, o jich postavení a povolání:

Úředník, r. 1343 in zuda Sacensi beneficiarius seu urzednik.

Purkrabí neb villicus, etiam ad executionem omnium sententiarum, quæ per judices ipsorum provinciis latæ fuerint, laborabunt (MCar. VII).

Komorník (camerarius). KRožm.: Ta poprava má také komorníky toho súda. — Komorník ot úřada tej popravy, v niež Pražskému jest pohoniti; má komorníka jmieti menšieho úřada. — Komorník toho úřada, v kterémž kraji budeta pohoniti. — Kdež uřad nechce ho komorníka dáti, Pražský komorník požeň týmž právem. — Komorník od úřada toho kraje, v němž kraji ten hrad leží ku popravě, komòrník téj popravy atd., ješto menšieho úřada tu nenie, nebo komorníka nenie. 1402 Camerarius Piescensis non venit. 1413 komornik Litoměřický. 1419 Camerarius districtus Gurimensis. Maj. Car. CII. 2. Komorníci druhého kraje atd. 1349 Camerarius czude in Oppavia. 1284 H. camerarius Pilzensis provinciæ (Mus. 1835). — R. 1307 Witko de Swabenic camerarius Olomucensis, 1317 Joannes de Meziříčí Ol. camerarius et purcravius Brunensis, 1314 Boczko de Jewissowicz Brunensis et Znoymensis camerarius, 1318 Milič z Náměstí, 1323 Jan z Meziříčí, též tak.

Sudí (czudarius). 1335 mandamus sudariis et provinciarum judicibus per Moraviam constitutis — Czudarius Brunensis, Olomucensis, ceterorumque districtuum et sudarum beneficiarii. — Czudarii seu beneficiarii districtus Lutomericensis citaverunt. — 1320 Weleslaus ze Orichow quondam cudarius in Bisenz. 1317. Idem zudarius provinciæ Braczlaviensis. — 1317 Ulricus de Ronberch zudarius prov. Brunensis. 1323 Zdenko de Plabcz czudarius Znoymensis. 1322 Nicolaus de Blissicz czudarius Braczauiensis. — 1324 Pribislaus de Bircowi zudarius Brunensis, 1333 Theodoricus de Sbran ib. — 1314 nobilis vir Hermannus czudarius Olomucensis etc.

Písař (notarius). 1343 In cuda Satcensi beneficiarium seu ursednikonem, notarium et alios quoslibet officiatos. — 1327 notarius czudæ Brunensis. — Dsky krajské obstarávány byly od písařův. — O dskách jsou zprávy podle posloupnosti časové v kraji Olomúckém 1303, v kraji Nimburském 1322, 1407, v kraji Brněnském r. 1327, v kraji Mělnickém r. 1348, v kraji Žateckém r. 1381, 1382, v kraji Plzenském 1389,

v kraji Hradeckém r. 1394, 1395, 1396, 1419 a v kraji Litoměřickém r. 1413.

Jiný úřad ne sice zemský, ale královský byl v každém kraji úřad vládarský (villicatio). Vládař latině slove villicus i připomíná se takový zejmena MCar. LXXXVI: Villicus regius provinciae illius, in qua dicitur deliquisse. Cf. MC. VII. — R. 1325 jmenují se villicus Brunensis a villicus Znoymensis.

Úředníkům krajským představeni byli úředníci zemští, i víme že jim tito dávali poučení (1284, 1358. Ceteri camerarii, czudarii, notarii et officiales alii ab ipsis supremis tribus officiis dependentes omnium provinciarum. MCar. XVII). Kromě jediných úředníkův kraje Plzenského (de officialibus provinciae Plznensis, licet dependentes vel suppositi dictis supremis officiis non dicantur. Ib.).

§. 33. Obec místní.

(Viz Dílu II. §. 30.)

Obce místní ve XIV. věku byly jednak města, jednak vesnice.

Města měla zřízení takové, že naproti králi a naproti zemi vždy se jevila toliko co obec, nikdy měšťané jakožto jednotlivci. Šlo-li o to, aby obec byla veřejně zastupována, vysílala plnomocníky své, kteří by místo ní jednali a závazky i povinnosti na se brali. Avšak jistý rozdíl byl i v této příčině: K některému jednání posíláni jsou plnomocníci raddy městské (duo de consilio cum pleno civitatis mandato), k jinému zase plnomocníci všeho sousedstva (duo de consilio, duo de communitate. Form. II. L). — Správa obce záležela na richtáři a na konšelech (judex et consules civitatis. KRožm. §. 14).

Na vesnicích povaha obce ukazovala se v tom, že vesničané (villani) měli své kmety za zastupitele své před jinými. O kmetech vesnických řeč jest v MCar. XCI, kdež se jedná o žaloby na vládaře královské. Podle té zpravy měli kmeté vesničtí soudní moc k rozsuzování sporův mezi vládaři a lidmi na ně žalujícími, ač šlo-li o věc; ze soudu kmetcího směl žalobník odvolati se k soudu dvorskému. Vesnice dle německého řádu zřízené měly v čele svém rychtáře (judices villarum).

§. 34. Rozličná zřízení rázu administrativného.

a) Zřízení lesní.

Jakkoliv země česká přebohatá byla v lesy, ješto netoliko všecko pomezí široké pásmo lesův pokrývalo, ale i vnitř země všecka površí honosila se ozdobou lesního stromoví: nicméně knížata pilně přihlíželi k tomu, aby lesy zbytečně nebyly kaženy. Co se týče hvozdu pomezního, bylo staré pravidlo, že lesy po hranicích zemských jakožto výborná obrana země od přírody daná nemají být mařeny na škodu země, in terræ nocumentum. Stalo se sice, že již ve XIII. věku pravidlo toto všelijak protrhováno, jednak že panovníci, nemající jiných dědin, jednotlivým osobám a duchovním sborům dávali veliké újezdy lesní, aby z nich těžili, jednak že do lesních končin na pomezí povolávali osadníky z ciziny (Trutnovsko, Loketsko, Kladsko); též i rudné doly blíž pomezí zarážené mnoho dřeva požadovaly ke stavbám hornickým a k dělání uhlí. Ale již Karel znova přihlédnul k lesům na pomezí, nařídiv, že mají býti hájeny co znamenitá obrana země. Překrásná jsou slova v MCar. o tom položená, ukazujíce zároveň, kterak Karel měl srdce krásám přírody přístupné: Inter ceteras silvas nostras illa cordi nostro debet esse præcipua et singulari diligentia custodiri, quæ tam utili, tamque mirabili arborum congerie regnum nostrum Boemiæ circuit, cujus eminens protensusque ambitus præstat feliciter eidem regno propugnacula perpetuo gloriosa! Z té příčiny potáhl lesy na horách Krušných, kterých se byli namnoze zmocnili soukromníci, ke komoře královské zase a rozkázal hájiti je a chrániti pod tresty velikými. Kdoby bezpravně lesů těch sobě osobovali, anebo bez povolení je kopali a káceli, na takové měla připadnouti pokuta cti ztracení (infamiæ) a čtvernásobné náhrady (quadrupli restitutionis. MCar. LXIII).

Lesy královské opatřeny byly četnými dohližiteli či hajnými (silvani) a lovčími; nad těmi postaveni byli lesní (forestarii) jednotlivých velikých souborů lesních; nade všemi stál pak lesní zemský (forestarius).

Aby lesy nehynuly, nařízeno, že v nižádný čas, nejméně pak v podletí nebo v létě smí kdo se stromův kůru olupovati, ji pořezovati anebo trhati, jelikož stromoví v ten čas jest ve první

nebo ve druhé míze. Trest na pachatele uložen, dle starobylého hrozného mravu, velice těžký: Byl-li sám hajný, měla jemu pravá ruka býti odřena (jako on odřel strom), a zboží všecko, což by za hájení lesův měl ode krále, vzato zase ke komoře. Jinému škůdci takovému odřena toliko pravá ruka (MCar. LIV).

Kdoby nalezen byl, že oheň kladl v lesích královských, panských neb jiných, anebo že na stromy neb kořeny oheň strojil, ten sám měl ohněm býti pálen až do smrti (jako on pálil stromy. MCar. LV).

Žádný hajný královský ani lovčí ani kdo jiný neměl práva stromy roubati a drvo z lesův vyvážeti, je prodávati neb jinak zcizovati, kromě souší t. j. stromův uschlých a vývratů t. j. stromův větrem povalených (nisi tantummodo aridum lignum vel quod vi ventorum ceciderit). Kdoby nalezen byl přestupník tohoto nařízení, hajný neb lovčí, an by kácel dříví zdravé, tomu uťata neb zkalecena pravá ruka (že kácel kmeny zdravé) i odňaty dědiny královské, kterých užíval (MCar. L).

Témuž trestu (ruky pravé utětí) podroben i ten, kdoby proti zápovědem královským dříví vyvážel po vodě neb po suchu, aneb pomocí svou k tomu se propůjčoval (MCar. LVI).

Purkrabí a vládaři na hradech při řekách ležících přísně sobě měli nařízeno, bdíti dnem i nocí, aby po řekách nebyla plavena drva v lesích kradená. Kterýžby vědomě propouštěl dříví takové, ztratil úřad i platil dvakrát tolik peněz do komory královské, kolik to dříví ceněno; pakli nebyla vina, ale nedba, platil toliko cenu dvojí (MCar. LVII).

Přiházelo se, že hajní a lovčí zastavovali někdy vozy a koně, když toliko domnění bylo, že vozník pokradmo chce vyvážeti drva z lesu. V takových případech řád jednoduchý: Dva nejméně hajní neb lovčí dvora královského postavili se před úředníky těch krajin a učinili přísahu; co pak vyřkli, tomu mělo věřeno býti, a který vozař shledán ve vině, takový se vším zbožím svým byl na kralově milosti (MCar. LI).

b) Zřízení živností.

(Viz Dílu II. §. 8, a.)

Hlavním zaneprázněním slovanského obyvatelstva napořád bylo hospodářství rolní a živnosti s rolnictvem spojené nebo bezprostředně jemu potřebné; ba lid slovanský více ještě než prvé

pokázán byl k hospodárství rolnímu, poněvadž novými poměry agrarními obyvatelé dědin tužeji připoutáni jsou k půdě, kterou vzdělávali, co mezitím obyvatelstvo měst výrobu řemeslnickou skoro vesměs potáhlo do měst.

Prodlením XIV. věku zmohlo se ostatně několikero větví živností hospodárských na veliký stupeň dokonalosti, nejvíce bezprostředním působením a vlivem krále Karla. Míníme sadarství, vinarství a rybnikárství. Král začal, a panstvo i lid chutě ho následovali. Fecit plantare vineas et ortos circum civitatem Pragensem, quod advertentes barones, nobiles, religiosi et plebegii plantaverunt ubique ortos et vineas (Beneš 1348). Fecit etiam advehi de Austria vites nobilissimas, quas ibi — circa Pragam — et sub castro Carlsteyn plantavit (Ib). — Exstruxit in diversis locis piscinas plurimas et regno multo proficuas; ædificavit et exstruxit piscinam sub castro Bezděz miræ magnitudinis quasi stagnum. Následoval toho příkladu Arnošt arcibiskup, založiv rybníky u Kyj, u Rokycan, u Týna Horšova, u Příbrami, u Řečice, u Žerčiněvsi, u Chýnova (Ben. 1364), tak jako zvelebeny vinohrady u biskupského města Rúdnice (Scr. II. 442).

Po všechen věk čtvrnáctý květlo v Čechách i na Moravě hornictví. Znamenité zlaté doly byly: V Jílovém, aurifodinæ in Gilow, z dob krále Václava I. 1230—53, až do panování krále Václava IV., jenž ještě r. 1382—1402 pronajal urburu královskou v Jílovém: in et super montanis nostris auri Iglow (Form. II. p. 10). V Jamnici na Moravě z r. 1227 (aurifodinæ in circuitu civitatis Jamnic). R. 1337 známy jsou kromě Jílového ještě tyto doly zlaté: Všechlapy, Záblatí, Karemberk, Sedlčany, Leštnice, Bělčice, Újezd, Zahořany, Zákoutí, Reichenstein, Pomuky, Chotěšov, Teplá (Pam. XV. 70). — Stříbrné doly nacházely se podle postupu časového ve Stříbře (argentaria super Msea), v Jihlavě (1227), u Brodu a v okolí tamním u Bělé, u Šlapanic a u Přibislavi (1234—57), u Pernšteina 1238, u Benešova Opavského 1241—47, u Dúbravníka 1243, v Ústí nad Lužnicí (montana argenti in Vsk super fluvio Losnicz, seipphenlehen in Awsk, in montibus qui in A. sunt inventi etc. 1272); v Hoře Kutné (za Václava II.), ve Vřesníku či v Březnici 1338. — Železné doly (mineræ ferri, eysenberg). O takových řeč jest r. 1350, že se nacházejí na statcích kláštera Tepelského v lese blíže Hroznětina (Pelzel K. 216), kdež také byly samokovy či hamry (mallei ferramenti, cum molendinis ad mallea spec[illegible]tibus. Ib.).

Řemesla rozvinula se ve XIV. věku znamenitou mě[illegible]
což především děkovati jest rozkvětu měst, těchto sídel řem[illegible]

a obchodu. Jakožto vzor měst řemeslničích představuje se nám Staré Město a vedle něho Nové Město Pražské.

Řemesla ze XIV. věku do podrobna známá byla tato jmenovaná: Apotekáři.

Brnieři či panceřníci (loricatores), bubenníci, budnáři, bečváři (doliatores), barevníci či barvieři (coloratores), břitváři (rasicultellifices), brasearii či braseatores (sladovníci), braxatores (sládci).

Carnifices (řezníci), czaltonarii (koláčníci), cerearii (voskáři), cementarii (vápenníci), caupones (vinaři).

Češieři (picariatores), čepičníci (mitrifices, mitratores).

Dratevníci.

Flašnéři (flassnerii), ferratores (železníci).

Hřebenáři (pectenarii, pectinifices, pectinatores), hrotníci, húžváři, hedvábníci (fibulatores, sidenarii), hacníci (caligatores), hrnčíři (lutifiguli, figuli, ollifices), húsléři, herci, holiči (barbitonsores, barbirasores), hudci.

Jehláři či jehelníci (acufices).

Kupci (mercatores), kramáři (institæ), krčmáři či krčemníci (tabernatores), kameníci (lapicidæ), koláři (rotifices), konváři (canularii, canulatores), kotláři (caldarii, caldariatores), kováři (fabri), kotevníci, kožišníci (pellifices), koblučníci (pileatores), kostkáři (taxillatores), kolebečníci (cunabulatores), kúdelníci (stupam vendentes), korytníci, krajčieři či krajčí (sartores), koželuzi (cerdones), kuchenníci (coqui), kajkléři (joculatores), kořenáři, košatníci, klévaři, kolomastníci, kletnáři, kotečníci, konieři, kocovníci, kabátníci (joppatores, joppulatores).

Ložináři, lopatníci, lavičníci (stalla parantes), lžíčaři, lútečníci, lékaři (medici, physici), lazebníci (balneatores, lixæ), loďnáři, linistæ (tkalci), lanifices (vlnaři), laterum paratores (cihláři), lapicidæ (kameníci).

Maléři (pictores), mramorníci (marmorarii), mečieři (gladiatores), mísaři (scutellatores), metláři, měšečníci (bursifices), mědnáři (cupri fabri, ærispercussores), mlynáři (molendinarii, molendinatores), mangones (řezníci).

Neckáři, nožieři (cultellarii, cultellatores, cultellifices, cultelli fabri), nevodáři, nitníci, nápravníci (currifices cf. koláři), nádobníci.

Obrazníci (statuarii), okřináři, ostrožníci (calcariatores, calcarifices), ovnieři, ollatores (hrnčieři prodavači).

Pekaři (pistores), perníkáři (pernarii, lebothecarii), přesličníci, pokryvači (tectores), píštelníci či pištci (fistulatores), posadníci, pancieřníci či brnieři (loricatores), platnéři (thorifices), přilbičníci (galeatores), pukláři (clypearii), pasieři (cingulatores), pochváři, pokladníci, prknáři

(sarratores), plotnáři, provazníci (funifices), pluhaři, plátenníci (linicidæ), polštářníci (pulvinatores), prtáci (sutores, renovatores sotularium), pázderníci, pannirasores (postřihači), postelníci (ložináři).

Rendlikáři, ratištníci, ranlékové (chirologi).

Řešetáři (cribrofices), řemenníci (corrigiatores).

Stolaři (mensatores, mensifices), sviecnáři, sekerníci, sviečníci (candelatores), struhaři (tornatores), síťaři (qui parant retia), sádlníci, smolaři (picatores), súkenníci (pannifices), sedláři (sellarii, sellatores), stavníci, strunaři (cordifices, cordipari), srpníci (falcifices), salsatores (slanaři), střemenáři.

Šípaři (ballistarii, fabri telorum), šínaři, šídlaři, ševci (sutores), šachovníci, ščivalníci.

Truhláři, trubaři, tesaři (carpentarii), tvořidlníci, tenetáři, toboléčníci (peratores), tlumočníci, tkaničníci (prætextarii), trubaři, trubači (tubicinæ), textores (tkalci), tabernarii (krčmáři).

Uzdáři (frenarii, frenifices).

Vozníci (quadrigarii), vochláři, vidláři, valcháři (fullones), vinaři (vinitores), vřetenáři, věnečníci (crinalistæ), varhanáři, varhaníci (organistæ), vectores (vozkové), vrhcabníci.

Zedníci (muratores), zámečníci (seratores, serifices), zlatníci (aurifabri, aurifabrorum platea = Zlatničí ulice), zlatotepci (auripercussores), zlatoměnci (campsores), zvonaři, zlatohlavníci (gineciarii).

Ženci (messores, falcatores), žakéři.

(Ostatně viz Tomkův Děj. Prahy II. 370.)

c) Zřízení obchodu.

(Viz Dílu II. §. 8, c.)

Střediskem obchodu byla Praha, stanovisko kupecké hned prvé proslulé, avšak za kr. Karla nad jiné povýšené a zvelebené. Středověký obchod europejský šel dvojím směrem: Od jihu na sever, z Benátek na Hamburk, a od východu na západ, z Kijeva na Paříž. Tu kde se obchodní tyto linie křížily, ležela Praha, tak že město toto přirozeným bylo střediskem obchodu europejského, byť i jiných pobudek nebylo. Ale bylo i takových: Sídlelť v Praze císař, koruna česká leskla se velikou mocí politickou, země česká slynula bohatstvím na zlato a stříbro, universita lákala množství bohatých jinochů ze všech okolních zemí do Prahy a kr. Karel všelikými prostředky pečoval o zvelebení obchodu samého.

O kupectví mezi zeměmi českými s jedné a Polskem, Ruskem,

Prusy se strany druhé mluví se v listě kr. Karlově z r. 1350; dosvědčuje král, že volný byl obchod mezi těmi zeměmi, až kupci Krakovští bránití začali Čechům chodit se zbožím do Polska a dále do Rus i do Prus (versus Russiam et Prussiam. Pelzel K. 75). O obchodu mezi Čechy a Benátky řeč jest v listině téhož Karla z r. 1373; neboť prý kupcům pojednou bylo překáženo v zemích mezi Čechy a Benátky ležících (cives et incolæ nonnullarum terrarum et civitatum mercatoribus Pragensis civitatis stratam de Praga et Boemia versus Venetias inhibent. Ib. 231). V listě výsad města Pražského z r. 1393 praví se, že obchodníci do Prahy přicházeli z Polska, z Bavor, z Rakous, z Uher, z Lužice, z Míšně a z jiných zemí (Form. II. 164).

Cizí kupci, nebo (jakž sluli) hosté, prodávali zboží své jako prvé ve staroslavném Týně. Týn slove v pramenech c. 1100 curia hospitum; Læta curia, alias Tyn; 1278 curia communis, quæ vulg. Thyn nuncupatur; 1279 curia quæ vulg. Thyn nuncupatur; 1298 curia hospitum, quæ Tyn seu Læta Curia vulg. nuncupatur; 1311, 1321 Curia Læta; 1324 Frohnhof, 1330 Curia læta, quæ vulg. Thin dicitur. Každý host měl tu svůj krámec (kammer); společná byla tavírna (schmelzhutte).

Ale i v jiných městech kromě Prahy zakládány jsou takové týny neb hostinné dvory, jakž o tom vědomost máme v Olomúci, kdež dvůr kupecký založen s přivolením krále Přemysla II. r. 1261; v Mostě, kdež povolení k tomu dáno od krále Karla r. 1361 (Pelzel K. 318). Dvůr takový latině slul domus mercatoria (něm. Kaufhaus) neb theatrum.

Obchodu sloužily přechody přes pomezí české, v této době znatedlné podle hradů pomezních, podle stráží neboli wart, neb podle stanovisk celních; přechody ty jmenují se ne více semitæ stezky, jako druhdy, nýbrž stratæ silnice (mercimonia non alibi præterquam stratam directam ad civitatem Pragensem 1393; metæ versus Bavariam de strata ad stratam; strata de Mysna versus Boemiam 1341; custos stratarum regni Boemiæ 1393), a jsou, pokud jich známe, následující:

Silnice Chebská, chráněná hradem Königswartem (Kynžwartem), starobylá to stezka Chebská ode města Chebu přes Žandov k Chodové Plané a dále vedoucí.

Silnice Tachovská s pomezním hradem zemským Tachovem.

Silnice Přimdská, chráněná hradem zemským Přimdou či Pfreimtberkem.

Silnice Domažlická se hradem zemským Domažlicemi, chráněná jako za starodávna tak ještě nyní od Chodův, kterých se Karel hned r. 1342 ujmul proti útiskům purkrabí Domažlických, osvědčujíc spolu, kterých práv v příčině berně zemské požívají Chodové,

Silnice Debrnická. Dráha tato slula hned v XI. věku „strata“, rozdílná jsoucí od stezky poustevníkem Vintířem založené. Směr její poznati lze z listiny dané r. 1029 (Erb. Reg. 94), kdež udány meze újezdu Rinchnachského (per album Regin usque in Affoltresberg, et inde ad magnum lapidem (Isenstein?), qui ex orientali plaga prope stratam jacet, quæ in Bavariam tendit; et sic per stratam et super nigrum Regin usque ad novam viam a Gunthero monacho præparatam, et sic per viam usque in Leipfliusa).

Silnice Vintířovská, směrem od Sušice přes Dobrou Vodu, Hartmanice, Skálu sv. Vintíře a Stubenbach ke Zwieselu.

Silnice Kvildenská, směrem z Hor Kašperských k Pasovu, založená za Karla ok. r. 1366.

Silnice Pasovská (via, qua de Patavia ad regnum nostrum venitur 1263), druhdy via juxta Prachatic 1086, via bohoemica 1250, v pozdějších pak časích, pro výnosnost, Zlatá Stezka, Aurea Semita, Goldner Steig řečená. Clo Prachatické darováno bylo s polovice proboštům kapitoly Vyšehradské, s druhé pak kanovníkům. R. 1285 kupujíc probošt druhou polovici, postoupil kanovníkům jiné statky proboštské, Žitenic, Malešova, Žínec, Újezda a j., což svědčí o znamenitém požitku ze cla Prachatického. O stezce Pasovské ustanoveno ještě za Václava IV. r. 1404, že stezka, která jde od Pasova přes les, má s těmi koupěmi do Prachatic jíti (ne na Wimberk) a odtud dále ku prospěchu české země.

Tyto přechody přes Šumavu byly pořád ještě tak opatřeny, že jich možné bylo v čas války zarúbiti, jakž o tom příklad z r. 1270, kdež vévoda Bavorský hrozil do země vraziti (Jam mille viros præmisit pedites, qui vias silvarum, ex objectu cæsarum arborum fortiter impeditas, debeant celeriter expedire. Doll. Cod. ep. Ot. V.) R. 1345 hrozil cís. Ludwík vpádem do Čech, pročež nařízena obrana se strany české (metas versus Bavariam de castro ad castrum, de munitione ad munitionem, de strata ad stratam intente procedimus. Form. I. 157).

Silnice Linecká (transivit per Pataviam versus Linczam, volens per illam viam calide subintrare Boemiam. Ben. 1336). R. 1351 nařizuje kr. Karel, že kupci, kteřížby od rakouského města Cahlova (Freistadt) do Čech jeli, přímou cestou mají do Budějovic se bráti a nikudy jinudy (Pelzel K. I. 212).

Silnice Vitorazská. Po té r. 1353 bral se Karel z Čech přes Vitoraz a Světelský klášter k Dunaji na cestě do Uher (Pelzel K. p. 262). Dráha ta slove r. 1362 Herstrass (List Hrad.).

Silnice Jihlavská, kdež celní stanovisko bylo v Habru (1341, Chyt. VII. 373).

Silnice Liběčská, kdež celní stanovisko bylo ve Vilémovu (1341, Chyt. VII. 373).

Silnice Mýtská od Třebové a od Poliček přes Litomyšl k Mýtu vedoucí; samo jmeno Muta (Mýto) ukazuje zřejmě, že zde bylo stanovisko celní, jako onde v Habru; r. 1346 výslovně se mluví o cle v Mýtě (censum civitatis Mutensis et theloneum ibidem. Chyt. VII. 643).

Silnice Náchodská vedoucí přes Kladsko do Polska, s celným stanoviskem v Náchodě (onus teloniarium in civitate nostra Nachod 1349. Chyt. VII. 907).

Silnice Trutnovská, která bezpečně vznikla v tu chvíli, co vzešla trhová osada Úpa t. j. nynější město Trutnov; to se pak stalo r. 1260. Za Přemysla II. obživla krajina ještě více, anoť tam povoláno osadníky z Němec.

Silnice Žitavská.

Cesta vodní po Labi, kdež hlavní stanoviska byla: Mělník, Rúdnice, Litoměřice, Ústí, Děčín a Perno (1352).

Silnice Míšenská (strata de Mysna versus Boemiam), jdoucí okolo hradu Oseka či Riesenburka ke Hrabu, klášterní osadě Osecké. Řeč jest o ní r. 1341 (Chyt. VII. 348), při čemž také se zmínka činí o stráži neb wartě na silnici této (unam custodiam seu wartam in dicta strata, ubi thelonium percipiant).

Cesta Osecká. Již r. 1207 připomíná se clo pomezní na stezce Osecké, vybírané v Hrabišině (una septimana in Gr.),

Silnice Mostská se clem na stráži blíže hradu Borku. Hrad Mostský slul ve XIII. stol. Landes-Warth. Za krále Jana byli v držení cla páni z Borku (Teloneum, id est stráž, cum silva et custodibus ad hoc pertinentibus. I. Zdislai A. 36). Král Přemysl II. byl hned r. 1273 nařídil, že maji všecky dráhy a silnice v těch místech přes hory do Čech vedoucí v rozsahu dvou mil sbíhati se ve městě od něho založeném, Mostě řečeném (ut strata trans nemus per wartham sive per mutam ceteræque omnes aliæ viæ, quæ infra duorum spatium miliarum ex nunc existunt aut fieri valeant in futuro, ad civitatem nostram Prux tendant et ut fiant et fieri debeant depositiones annonæ, pannorum, salis, ceterarumque rerum venalium seu mercimoniorum. Pelzel K., 319).

Silnice Březnická (stezka druhdy Kralupská), jdoucí z Kadaně přes Březnici a přes osadu Wartu i les pomezní do Sas k dnešnímu Annaberku (1352).

d) Zřízení celní.

(Viz Dílu II. §. 22, cla.)

Při všech těchto přechodech přes pomezí zařízena byla stanoviska celní, kdež vybíralo se clo vývozné i dovozné.

Ale i vnitř země bylo několikero stanovisk celních. Známe na př. tato:

Na Vltavě cla stará: U Hluboké, v Újezdci, pod Zvíkovem, pod Orlíkem, v Kamýku, v Braníku pod Vyšehradem, stávavší hned za krále Vácslava I. (1230—1253). Karel r. 1366 znova je potvrdil, jiná novější zhlazujíc. (Novější pak byla u vsi Županovic a v Podolu, v Podskalí, u kláštera Křížovnického a u brány Menšího města Pražského, neboť nejsouce vypočtena v listině Karlově r. 1353 jmenují se r. 1349; theloniaribus per Boemiam et specialiter in villa Zupanovic, in Branik, in Podol, in Podskalo super alveo aquæ Wultaviensis, item circa hospitale in ponte et circa portam M. Civ. Pragensis sub castro). Na Mži, na Lužnici a na Otavě nařízena jsou cla teprvé listem Karlovým r. 1366.

Na Moravě vnitř kraje známe tato celní místa:

Ve Vračově a ve Bzenci (na dráze mezi Brnem a Hradištěm Uherským), v Přerově, v Mohelně (1335 Carolus — publicanis et theloneariis nostris et præsertim B., Wr., Pr. et in Molyna. Pelzel Karl I. 15).

Tovar v zemi samé prodávaný byl velmi rozmanitý; připomenáme na příklad zboží dřevěné v Praze na trh přivážené: Lignorum omnia genera, asseres (desky, prkna), canalia (žlaby a roury), robora (kmeny), cylindri (vratidla), scutillæ (nádobí dřevěné vůbec), rotæ (kola), capisteria (necky), hastæ (dřevce) et alia quæcumque ligna (1372). Kovy: Mosaz, zlato, čistec, střiebro (Štítný). Šatstvo: Zlatohlav, plátno podbělné, kožichy sobolové, kuní, hranostajové, běliznové; čechlíky, prostěradla, košile, šlojíře bělné, bavlnné neb hedvábné (Hus).

Tovar či zboží převážené přes pomezí, jmenuje se toto:

Přes pomezí severní v Rudohoří voženo: Obilí (annona), sukna (panni), sůl (sal) 1273.

Přes pomezí bavorské vyváženo z Čech:

Koně (de quolibet equo qui ducitur extra regnum ultra silvas Boemicales 1379, qui ducitur per teloneum de regno Boemiæ ultra silvam Boemicalem 1383), equos et spadones (1363); voly (de centum bobus), dobytek vepřový (de centum porcis), ovce (de centum ovibus);

šunky (carnes pernales, de ducentis lateribus carnium pernalium), peří (de centenario plumarum). R. 1385 dovoluje král znova vyvážeti peří přes pomezí, na domluvu cís. Alžběty, jenž veliký měla ze cla příjem na pomezí bavorském.

Do Čech z té strany přiváženo: Sukna (panni), a sice z města Aachen (panni longi de Ach), z Flander (panni qui sunt portati de Flandria).

Po stezce Pasovské převáženo: Sůl (1256, 1399), obilí, víno, pivo, medovinu (1399).

Z Rakous do Čech přiváženo:

Koně (equi), voly (boves) a jiný dobytek (et alia pecora et pecudes). Řeč o kupcích z Rakous děje se r. 1383: Mercatores de Austria versus Boemiam et specialiter Budweys civitatem declinantes. — Víno (vina pro usibus mensæ archiepiscopi Arnesti in Austria comparata).

Do Uher z Moravy vyváženo:

Dobytek (pecudes venditioni exponendæ), a sice větší (majores) a menší (parvum animal), ku kterémuž počítáno ovce (oves), kozy (capræ) a prasata (porci).

Vína do Čech přiváženo velmi mnoho, a to uherské, rakouské, moravské, franské, švábské, elsasské, rýnské jakožto pití obyčejná, kdežto nápojem vzácným slove Vernatsch, malmazí, vína vlaská (romania), víno Bocenské (pozonica, pozner), Rivolské (rivoglio, raufal). — (Pelzel K. 230, 234 k roku 1370.)

Mezi Čechy a Moravou (na dráze Jihlavské r. 1341. Chyt. VII. 373):

Sukna (panni), plátno (tela), vosk (cera), tovar kramárský (mercimonia institarum), cín (stannum), olovo (plumbum), měď (cuprum), mosaz (æs), železo (ferrum), ocel (chalybs), víno (vinum), pivo (cerevisia), vyzy (husiones), ryby obyčejné (pisces), kůže (cutes), rohy (cornua pecorum seu pecudum), koně (equi), dobytek veliký (pecus magnum), dobytek drobný, ku kterým čítáno prasata; uzené šunky (pernæ), sůl (sal), obilí (bladum), slad (brasium), drvo stavební (ligna pro ædificiis), drvo palivo (pro igne), nádoby dřevěné, a sice necky (capisteria), mísy (scutellæ); truhly (cistæ), číše (ciffus), hrnce (ollæ), sklenice (vitra), olej (oleum), zelenina a sice česnek (alleum), cibule (cæpæ), semeno konopné (canapis), mák (papaver), peří (plumæ), kuřata (pulli), čímž nepochybně rozuměna všecka drůbež, vejce (ova), ovoce (fructus arborum), zajíci (lepores), med (mel), meče nedohotovené (gladii imperfecti), šatstvo vetché (vestes veteres), žernovy či kameny mlýnské (molares i. e. lapides), barvy na sukna (colores pannorum), codices sardicæ, klobouky (pilei), uhlí dřevěné (carbones).

Dle zpráv z r. 1379 a 1383 (Form. II. 159, 160) platilo se v celnicích na pomezí bavorském při vývoze z koně majícího cenu méně 5 kop gr. ½ zl. (fl.), z koně majícího cenu 5 k. gr. a výše 1 fl., ze 100 volů 26 fl., ze 100 prasat 6 fl., ze 200 kusů šunek 6 fl., ze 100 ovcí 4 fl., z jednoho centu peří 6 gr. Pr.

e) Zřízeni měr i váh.

(Viz Dílu II. §. 8, d.)

Míry délkové, kterých známe, byly tyto jmenované: Loket (ulna); plátno měřeno na lokte (de centum ulnis telæ).

Základní měrou délkovou při pozemnostech stal se ve XIV. věku provazec. Vychází to na jevo z nálezu práva zemského r. 1400 učiněného, kdež velikost jitra, lánu i míle vyslovena jest v provazcích (I. Steph. A. 29). — Provazec sám měl 52 loket Pražských neb 26 kročejův. — Míle 365 provazců.*)

Míra plochá:

Jitro neb strich 3 provazce, kdež potřeba přimysliti výměr prostorný.

Lán, míra to skrze osadníky německé v zemi zobecnělá, rozličný byl jak v Německu tak i v Čechách. Praví se r. 1352 o lánu, že má v sobě držeti 64 měr neboli strichů (laneus quilibet continere debet mensuras seu strichones vulg. dictos sexaginta quatuor. Pelzel, Karl 99). Jinde zase, že lán má 100 jiter neb strichů (laneus quilibet continens jugera strichonum centum. Form. II. 242); opět jinde, že 40 (laneus quilibet continens XL jugera strichonum. Ib. 243). Duo lanei = 42 jugera, tedy jeden lán 21 jiter (Ib. 243).

Nálezem svrchuřečeným vytčen lán na 3 kopy 12 provazcův (192 provazcův); dle toho držel tedy 64 jiter neb strichův.

Porovnajíc míry tyto s nynějšími, dojdeme následujícího výpočtu: Provazec = 52 loktům Pražským, 21 loktů Pražských = 16 loktům rakouským. Provazec (52 l.) tedy = nezcela 40 loktům rakouským neboli 100 stopám rakouským, kladouc 1 lok. rak. = 2½ stopě. Míle o 365 prov. = 36.500 st. rak. = 6083 sáhům rak. = 1½ míli poštovské.

Míry duté na tekutiny i na tovar ssutý:

Sud (vas), nač měřeno pivo (vas cerevisiæ). Láhve (lagena), v nichž nošen olej (de qualibet lagena olei), semeno konopné, mák. Prostice (cuppa), nádoba, v níž voženo sůl. Tyna (tyna) a hrnce (urna), na

něž měřeno med; že pak z tyny placeno 4 haléře a z hrnce 2, vidomo, že hrnec byl polovice tyny (1341).

Váhy:

Centnéř (centenarius); vosk vážen na centnéře (de quolibet centenario 1341); též cín, olovo, měď, mosaz. Kámen (lapis), míra podnes u řezníků obyčejná, rovnající se 20 librám: Pondus sepi, quod lapis vulg. appellatur, lapis sepi. Vůz (currus mercimonialis). Náklad vozový jakožto míra za obyčej byl při vosku, při víně, při peří. Při víně byly vozy celé (integrum plaustrum vini), polvozy (medium plaustrum), a ternarius (draylink vína); při vosku počítáno na vozy veliké (in curru magno), na vozy malé (in parvis curribus). Na dráze do Uher vedoucí připomínají se vozy řečené rudas, ze kterých se platilo po jednom lotu, a jiné řečené aynczas, ze kterých placeno po půl lotu.

Tovar soumarský t. j. náklad, kolik unesl kůň soumarský, a jiný, kolik unesl člověk.

Balík (ligatura); de qualibet ligatura seu massa ligata, kterouž voženo na vozích nebo nošeno od lidí. Postav (stamen), míra při sukně a plátně obyčejná.

Míra na kusy:

Sto kusův; clo na pomezí do Bavor vybíráno ze sta kusův dobytka (de centum bobus, de centum porcis, de centum ovibus), ze sta kusův šunek (de ducentis lateribus carnium pernalium). Kopa (sexagena), držící v sobě 60 kusův; důležitá to míra vzhledem ražení peněz. Na kopy prodáváno vejce (una sexagena ovorum).

Míra úročná:

Ze 100 kop 6 kop grošů, z 10 kop 36 grošův, z 1 kopy 3 gr. 4 denary (I. Steph. A. 29).

Na závěrku dodati sluší míry drev plavených. Plavcům povltavským vytčeno r. 1353 složení drev, a sice takové: Splav (vectura lignorum, floz) že má skládati se ze 60 svorův a svor (tabulæ) každý ze 6 drev (robora sive ligna).

f) Zřízení peněz.

(Viz Dílu II. §. 8, e.)

Koncem XIII. stol. stal se znamenitý převrat v peněžnictví českém, an král Václav II. bohatým výnosem stříbrných dolů v Hoře pohnut, zanechal starší způsob ražení peněz a skrze umělce Florentinské zarazil novou mincí, tak zvaný groš český.

Ještě v první polovici XIII. věku bylo za obyčej počítati v obchodu podle váhy a platiti stříbrem na váze odvažovaným. Jednotkou byla hřivna (marca), a ta dělila se na čtvero čtvrtí, slovoucí fertones (z něm. vierding, později věrdunk). Příkladův několikero poskytují listiny: 1232 viginti marcas argenti et fertonem ad pondus Pragense. — 1248 septem et viginti marcas ad p. P. — 1250 prodána ves Přítoka (u Hory) pro summa septuaginta marcarum. Téhož roku mluví se o prodaji, kdež dána dědina pro LXXXV marcis puri et examinati argenti ad pondus Pragense. — R. 1253 ponderavit septuaginta quinque marcas boni argenti in pondere Pragensi (Erb. Reg. I).

Okolo prostředka XIII. věku začíná se již také počítání na libry (libra, talentum), kteréž byly rozdílné od hřiven. R. 1252 zaslíben úrok roční z dědiny Vysočan „censum quatuor librarum per annos singulos“ a vyminěna výplata v 15 hřivnách (summam 15 marcarum argenti. Erb. Reg. I. 1292). Podobá se, že dvě a půl libry rovnalo se jedné hřivně.

Král Václav II. sáhnul k míře v zemi ode dávna oblíbené, aby podle ní spravil peněžnictví, totiž ke kopě či jednotě o 60 kusích. Z jedné hřivny stříbra raženo jednu kopu kusův, kteří nazváni jsou groše (grossi i. e. denarii = tlustí); že pak bylo potřeba nahraditi náklad ražebný, ustanoveno, že kopu grošův činí 64 kusův, tak že čtyři groše na víc bylo náhradou za ražení. Svědectví jsou o tom jednohlasná: Marca sexaginta quatuor grossos Pragenses valet (I. Zdislai B. 45). — Marca grossorum denariorum Pragensium, LXIIII grossos computando pro marca qualibet (1315, Form. I. 141). — Dobrý groš český za krále Václava druhého byl zaražen, dí Štítný; v ta doba čtyřie a šestdesát stály za hřivnu stříbra, jakž slyši. — Prodlením XIV. věku kazila se kopa čím dále tím více, že v týž obraz a v túž váhu přičiňovali víc a více mědi, tak že do kopy počítáno kusův vždy více. Za Jana „v týž obraz viece mědi přičinili, že dva a sedmdesát (72) bylo jich za hřivnu stříbra“ (Štít.). Za Karla ok. r. 1374 „opět v týž obraz a v túž váhu přičinili ještě viece, že osmdesát (80) jich bylo za hřivnu“ (Ib.).

R. 1378 nařídil Karel s radou panskou, aby razily se groše, kterých by šlo sedmdesát (70) na hřivnu (ut 70 grossi [illegible]am marcam argenti legalem observent et habeant in argenti [illegible]e et etiam bonitate). Ale zdá se, že náprava tato nebyla [illegible]a ve skutek, a to pro brzkou smrt Karlovu. „Za Karla [illegible]

horšie, ale bieše slíbil toho polepšiti, i zatiem zemřel“ (Štít.). Teď za třetieho Vácslava krále opět jest daleko horšie, že poldruhého mezdcietma (21 ½) jde jich na zlatý. A jest proto všecko dráže než dřieve bylo; ktož dřéve měl čtyři a kopu grošuov (64 gr.), měl hřivnu stříebra; a již jmaje bez sedmi aneb bez šesti snad dvě kopě (113 gr., 114 gr.), ač má hřivnu stříebra!

Zhoršovala se tedy kopa v XIV. věku postupně, čítající

za Vácslava II. ok. r. 1300	grošův	64
za Jana ok. r. 1330	„	72
za Karla ok. r. 1374	„	80
za Vácslava ok. r. 1400	„	110.

Groš český nebyl ostatně jediný druh peněz, jenž za Vácslava II. byl založen; kromě groše založeny peníze drobné, tak zvané haléře, kterýchž dvanácte šlo do groše. Avšak i haléře raženy jsou ze stříbra. Svědectví o haléřích poskytuje KRožmberská, kde se praví v §. 4, že „šestdesát haléřov jest pět grošov,“ tak že groš roven byl 12 haléřům. Zdá se však, že haléře zároveň v ceně klesaly se zhoršováním grošův, nebť v ustanovení mincovním z r. 1378 vyrčeno, že v skutku 12 haléřův má jíti do groše jednoho, což předpokládá zhoršení předcházející (ut duodecim hallenses unum de grossis prædictis faciànt in argenti valore et debita bonitate), při čemž pamatovati sluší, že kopa grošův ustanovena jest na 70 kusův ze starších 64.

R. 1327 odhodlal se král Jan ke kroku neobyčejnému; posavadní peníze, groše i haléře, byly ze stříbra, on pak jal se raziti peníze z mědi. K tomu konci povolal, jako druhdy Vácslav, umělce ze Florencie, a ti razili penízky malé (parvi denarii), jichžto podstata měděnná i ráz zhoršený velikého zmatku stal se příčinou (coepit ex hoc clamor non modicus elevari, quoniam cuprea materia et corrupta eorum forma omnium rerum venalium fora impedivit. Franc. II).

Ražení zlatých peněz, ještě za Přemysla II. obvyklé, závodem stříbrných grošů Vácslavových nevzalo za své; naopak raženy jsou „zlaté“ tak řečené v Jílovém napořád; „moneta cudendi nummos aureos sub illis forma et modo, quibus tales in regno B. antea fieri consuevit“ (Form. II. p. 10). Latině sluli hned ve XIV. věku „floreni“ (Franc. 1332). Název „zlatého“ zachoval nám Štítný, dávaje zároveň návěští o poměru groše českého ke zlatému: „Za Jana ještě dvanadcet grošóv za zlatý stálo.“ Byl tedy zlatý roveň 12 grošům a pět zlatých kopě. Za Vácslava IV. byla

kopa grošův tak sklеslá v ceně, že na zlatý šlo již $21\frac{1}{2}$ grošů (poldruhého mezdcietma jde jich na zlatý).

g) Zřízení berničné.

(Viz Dílu II. §. 22.)

Vypisování berně dálo se veřejným listem královským, daným ke všem pánům duchovním i světským, opatům, abatyším, proboštům a prelátům, pánům, vládykám, panošům, purkrabím, úředníkům, purkmistrům, soudcům, přísežným i obcím měst, městeček, vesnic i sídel, i všem jiným královým a koruně české poddaným a věrným.

Vyhlašování berně dálo se obvyklým spůsobem vyhláškovým t. j. provoláním na trzích (per fora singulis diebus forensibus in foris et locis publicis), pak po kostelích ve dnech svátečných (diebus festivis in ecclesiis), kdežkoli lidí mnoho pohromadě bylo. Provolána příčina berně, na př. korunovací králové choti, též i doba platební (quod universi subditi regni nostri bernam bernariis nostris in crastino festi Purificationis Virginis proxime nunc venturi solvere sint parati. Form. II. 172).

Co kdo daně byl povinen dáti, slulo úkol (Podle úkolóv dřevniech povolijí páni berně; úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce. — Hledaj, čti sám, žeť jest tolik úkola tvého! Štít.)

Úkoly zapsány byly v knihách berních, a ti kteří berni vybírali, povinni byli knihy poplatníkům ukazovati. Zplacený úkol v knize byl zmazán, od toho pak slul poplatek výběrčí — zámazné (delentionales).

Vybírání berně dálo se rozličně: Od pánův na zboží a z lidí jim náležejících; od vládyk takže na lidech jejich; od berců na zemanech a vládykách. — Vládyky málem odbudúc berně, mnoho vezmú na svých lidech královým jmenem; mohli by za ztravu a za práci jezdiec po tom, užiti něco, ale ne přieliš; i beze všie milosti ji berú, tak ve zlých dědinách jako v dobrých. Štítný). — Berci, ač úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce; jako této berně pro Bramburskú zemi pátý a druhdy čtvrtý groš brali zámaznému jako úkola, a písařóm zvlášť (Štítný). Zemanóm chudým a sprostným, na nich vydrú viece než jim kázáno, a toho králi nedadie! (Týž).

Druhdy králové vybírání berně pronajímali.